bizim belde

TOPLUM

DÜŞÜN

SANAT

Tükenmez Umut Kaynağı:

İNSANIN SONSUZ YETKİNLEŞME GÜCÜ

ŞUBAT '85/250 LİRA (KDV DAHİL)

DÜŞÜN

Kapak Resmi
DIEGO RIVERA
(1950)

Kapak Düzeni
Ferit Erkman

Ofset Hazırlık
Kros Matbaacılık
Gümüş Reprodüksiyon

Basıldığı yer
Hürriyet Ofset Matbaacılık
ve Gazetecilik A.Ş.
Halkalı - İstanbul

Dağıtım
Hürriyet Holding A.Ş.

Aylık Dergi
Şubat '85
250 LİRA
(KDV Dahil)

Bizim Belde Toplum
Düşün Sanat / Sayı:11 /
Sahibi ve Yazıişleri Müdürü:
Hüseyin Ekici

Yönetim Yeri: Kantarcılar,
Kepenekçi Sabunhane Sok.
Yeni Çarşılı İş Hanı 30-78
Eminönü - İstanbul

Yazışma Yeri:
Ankara Cad. Vilayet Han
No: 205, Kat: 2
Cağaloğlu - İstanbul

İçindekiler

sunu

Bu sayımızda:

• Nükleer silahların insanlığın geleceğine yönelttiği tehdidi anlatan Serol Teber, nükleer tehlikeye kayıtsız kalmanın tüm insanlık için ne denli bağışlanamaz olduğunu "nükleer kış" üzerine bilimsel verilerle sergiliyor.

• 24 Ocak Kararları'nın beşinci yılı, dergimizin baskıya girdiği günlerde dolarken, bu konudaki değerlendirmeleri bu sayımızda da sürdürüyoruz. Dergimizin geçen sayısında değerlendirmelerini sunduğumuz Arslan Başer Kafaoğlu ve Nuri Karacan'ın yanı sıra İlhan Selçuk ve Osman Ulagay'ın yazıları yer alıyor. Ekonomik gelişmelerin toplumsal yansımaları konusunda Ömer Bedri Canatan talih oyunlarına yönelme eğilimleri ve sonuçlarını incelerken, Gencay Gürsoy kültürel yansımalarına değiniyor.

• *Açlık Yazgı mı* ve *Borçlular Ayağa Kalkmayı Deniyor* başlıklı çeviri yazılarda açlık ve gelişme sorunlarına yer verilirken, Kapitalizmin Devleri Nasıl Rekabet Ediyor yazısında ABD, AET ve Japonya'nın ekonomik ilişkileri konu ediliyor.

• Edebiyat yazılarımız arasında, Aragon'un gerçekçi yazarların Hugo'dan öğrenecekleri olduğuna dair belirlemeleri, birikim ve gelenek açısından olduğu kadar, edebi tekniklerin olanaklarını genişletmek bakımından da önem taşıyor. Afşar Timuçin, *Şiirin Doğrusu ve Yalanı* yazısında özellikle genç şairlerden her an uyanık ve sorumlu bir bilinçlilikle, okuru ve kendilerini aldatmaksızın şiirin çilesine hazır olmalarını istiyor. Can Yücel *Otomatizm Üzerine* yazısında Oktay Rifat'ın dergimizin geçen sayısında yayınlanan söyleşisindeki kimi görüşlerini tartışıyor. Seyyit Nezir, Cemal Süreya'nın şiirinde "aşkın yalnızlığa karşı bir umut ve misilleme" olarak işlenişini ele alıyor. Ali Cengizkan *Şiir ve Yaşam* yazısını sürdürürken, Asım Bezirci Hüseyin Haydar'ın şiirini değerlendiriyor... Salâh Birsel'in *Yaşlılık Günlüğü* sürüyor. M. Kemal'in William Saroyan'dan anılarını aktardığı yazısı Ara Güler fotoğraflarıyla bütünleniyor. Veysel Öngören'in romanımızdaki yaklaşımlar üzerine yazısı bu sayımızda da sürüyor. Hasan İzzettin Dinamo anılarında Asaf Halet Çelebi'yi anlatıyor. Arslan Kaynardağ'ın *Türkiye'de Diderot* yazısı Diderot üzerine bir kaynakça niteliğinde.

• Bu ayki söyleşilerimizden ilki Turgu Uyar'la. Şair kendi şiiri üstüne konuşurken, şiirin çağımızdaki anlamı ve işlevi konusunda da görüşlerini dile getiriyor. Erdoğan Alkan, Bedirhan Toprak'ın sorularını yanıtlarken, çeviri ve şiir arasında bağlantılar kuruyor, şiirin evrenselliği konusunda düşüncelerini belirtiyor. De Yayınevi Masal Yarışması'nda birincilik ödülünü alan Gürhan Tümer, kendisine yönelttiğimiz sorulara verdiği karşılıklarda, masalın günümüz dünyasındaki yerini tartışıyor.

• Emin Çetin Girgin'in sergi notları, son ayların toplu değerlendimesi niteliğinde *Sanat Haberleri* sayfamızda ise, geride bıraktığımız ve girdiğimiz iki aydan notlar yer alıyor.

• Jak Deleon, Cumhuriyet öncesi tiyatro dergiciliğimize ilişkin notlar ve belgeler sunduğu yazısında, incelenmesi gereken bir alana ışık tutuyor.

• Bu ayın ürünleri arasında Oktay Rifat, Can Yücel, Turgut Uyar, Gülten Akın, Kemal Özer, Süreyya Berfe, Ahmet Necdet, Hakkı Özkan, Enver Ercan'ın şiirleri var. Geçen yıl yitirdiğimiz Hasan Hüseyin'i hiç yayınlanmamış iki şiiriyle; geçtiğimiz günlerde yitirdiğimiz Muzaffer Hacıhasanoğlu'nu, ölüm haberiyle aynı gün postadan aldığımız şiirleriyle anıyoruz. Cevat Çapan, bu ay, Ted Hughes'ten şiirler sunuyor. Işıl Özgentürk'ün öyküsü de bu sayımızın ürünlerinden.

• Bu sayımızda Ferruh Doğan, Necati Abacı, Raşit Yakalı ve Tan Oral'ın karikatürlerini izleyebilirsiniz.

• Bu ay da sayfalarımız, Muzaffer Uyguner ve Süleyman Yağız'ın kitap tanıtmaları, Serdar Çelik'in *Satranç-Briç* köşesiyle tamamlanıyor.

• Son olarak kapak resmimizin ünlü Meksikalı ressam Diego Rivera'nın (1886-1956) Maya eserlerini ortaya çıkaran çalışmalardan esinlenerek yaptığı "İspanyollar Öncesi Pazar Günü" (1950 yapıtı olduğunu belirtelim.

Düzeltme:

Geçen sayımızda Enver Ercan'ın Oktay Rifat'la yaptığı söyleşide Valéry, Jose, Trophées sözcükleri yanlış dizilmiştir. Düzeltiriz.

Nükleer Savaş Sonrası "Ertesi Gün"ün Ertesi Günleri

Serol Teber

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) uzmanları, olası bir nükleer savaştan sonra, çoğunluğu kuzey yarım küresinde olmak üzere, tüm dünyada 1,1 milyar insanın hemen ve 1,1 milyar insanın da izleyen en yakın zaman dilimleri içinde öleceğini öngörmüşlerdir... Böylece, Dünya Sağlık Örgütü araştırmalarının genel çıkarsamaları uzantısında "orta boy" bir nükleer savaştan sonra dünyada ortalama 2,5 milyar kadar insan, yaşamlarını hemen yitirecektir...

Ancak, özellikle 1980 yıllarından sonra, dünyanın çeşitli yerlerinde sürdürülen ayrıntılı araştırmalarda, değişik çalışma alanlarından gelen pek çok bilim adamının yaptıkları toplantılarda, sorunlar çok yönlü ele alındığında, olası bir nükleer savaştan sonra ortaya çıkacak yıkımın salt 2,5 milyar insanın yitirilmesi ile sınırlı kalmayacağı, boyutlarının çok daha geniş kapsamlı olacağı, ve belki de, 2,5 milyar insanın ölümünün, bu *insanlık ağlatısının* en "hafif" atlatılan bölümünü oluşturacağı kanısına varılmıştır...

* * *

Bu alanda yapılan en önemli toplantılardan biri, biyoloji, tıp, yer ve gökbilimleri, fizik-kimya, ve çevrebilimleri uzmanlarından oluşan 100 kadar bilim adamının katılmasıyla 22-26 Nisan 1983 tarihinde Cambridge (Massachusetts)'te yapılmıştır. Burada saptanan veriler, 1 Kasım 1983 tarihinde Washington'da yapılan bir basın toplantısında dünya kamuoyuna yansıtılmıştır...Yapılan açıklamaların bir bölümü, bir grup araştırmacı tarafından iki ayrı yazı başlığı altında *Science* dergisinin Aralık 1983 tarihli sayısında yayınlanmıştır...

Bu toplantılara katılan bilim adamları, öngördükleri çeşitli olasılıkları-senaryoları ve bunların getireceği sonuçları, kimilerine göre dingin bir bilimsel ağırbaşlılık, kimilerine göre "hayvansal-animal" bir ciddiyet ile fakat hiçbir abartma, saptırma ya da yanıltma amacı gütmeden ve de elden geldiğince "ayrıca" korkutucu olmaya çalışmayan, ancak geniş halk yığınlarının anlayacağı bir dille anlatmaya çalışmışlardır...

Ayrıca, özellikle son iki yılda, Japonya'da da pek çok araştırmacı,hükümet yetkilisi uzman,bir nükleer savaş sonrası ortaya çıkması olası iklimsel-biyolojik yıkım üzerine ayrıntılı bilgiler vermeye, toplantılar, televizyon yayınları düzenlemeye başlamıştır...

* * *

Bugün, en iyimser batılı politikacılar ve bunlara yakın "resmi danışman-uzmanlar", depolardaki tüm stratejik ve taktik nükleer silahların kullanılmasını gerektirmeyecek, olası bir "orta boy" nükleer savaş süresince 5-7 bin Megatonluk bir nükleer gücün kullanılabileceğinin düşünüldüğünü söylemişlerdir...

Bu bilimsel toplantılara katılan bilim adamları, politikacı ve "resmi danışman-uzmanların" öngördükleri 5-7 bin Megatonluk nükleer gücün yarısından da az, 2 bin Megatonluk bir patlamanın ortaya çıkarabileceği sorunları çok yönlü araştırmışlardır...

* * *

Bugün tüm dünyada, çoğunluğu kuzey yarımküresinde olmak üzere, yüz binin üzerinde nüfus barındıran 2500 kent bulunmaktadır. Bu nedenle de, nükleer bir savaşın ağırlık merkezini bu büyük kentler ve çevresindeki kuruluşlar oluşturacaktır...

Araştırmacılar, gerçekleri hiç zorlamayan, çok ılımlı ve ortalama çıkarsamalarla, 12 kilometrekarelik bir kentin yanması durumunda, ortalama olarak her bir santimetrekarede 10 gram kadar yanıcı madde bulunduğunu hesaplamışlardır..Ayrıca, kentlerin çevresindeki ormanların ve diğer yanıcı elementlerin de her bir santimetrekaresinde 1,5 gram kadar yanıcı madde bulunduğu öngörülmektedir...

Böylece, toplam, 250 kilometrekarelik bir kent ve çevresindeki alanlarda, santimetrekare başına ortalama 1,5 gramlık yanıcı madde bulunduğu hesaplanmaktadır. Bu yanıcı maddelerin yanması durumunda, ve yine ortalama bir betimlemeyle, bunların en az % 3,5'luk bir bölümü duman, is, yanmış madde karışımlarına dönüşecektir... Ayrıca, bunlara, büyük kentlerin çevresinde depolanan, ortalama 300 milyon tonluk, yağ-benzin-motorin, vb. gibi akaryakıt depolarındaki yanıcı-patlayıcı maddeler de eklendiğinde, durum daha da beterleşmektedir...

Yine günümüz yapı tekniğinde, özellikle büyük kentlerdeki okul, işyeri, otel, vb. gibi büyük yapılarda-inşaatlarda giderek artan oranlarda, çok yoğun bir zehirli gaz-duman çıkararak görece kolay yanan Pyrotoxsin maddesi kullanılmaktadır... Bu nedenle de, büyük kentlerdeki yeni yapılardan otel-okul-işyeri yangınlarında bu Pyrotoxin maddesinin çabuk yanması ve yoğun zehirli gaz çıkarması nedeniyle, önceden öngörülenlerden çok daha çok insan yitirilmektedir.

Ayrıca, her bir Megaton bombanın patlamasında, deneysel verilerden sağlanan bilgilerden yapılan en

iyimser çıkarsamalarda, yerden 250.000 ton kadar küçük toz parçası atmosfere doğru çekilmektedir... Çok kez, yoğun bir radyoaktivite de içeren bu toz bulutunun içindeki ağır parçacıklar bir süre sonra yeniden yeryüzüne düşerlerse de, küçükleri, rüzgârların da etkisiyle uzun süreler, aylarca hattâ yıllarca atmosferde kalabilmektedirler...

Bu toz bulutunun, yağ-is-duman gibi diğer yanıcı madde artıkları-parçacıklarıyla karışmaları durumunda oldukça kalınca bir tabaka oluşturup atmosferin üst katmanlarında kalma süreleri daha da uzayabilmektedir...

Bunların tümü birlikte değerlendirildiğinde, her bir Megatonluk bombanın patlaması durumunda, ortalama olarak 150.000 ton kadar küçük toz partikülü-parçacığı, is, duman katmanı atmosferin üst katmanlarında uzun süreli bir birikim yapacaktır...Uzmanlarca, nükleer bombaların patlamasından sonra ortaya çıkan *"radyoaktivite yağmuru"* anlamına gelen *"fall-out"* da denen, bu *"nükleer bulut"* un yüksek oranlarda radyoaktivite içermesi ve uzun süreler atmosferde kalıp yeryüzünü sürekli olarak yoğun bir ışın etkisi altında bırakması nedeniyle olağanüstü tehlikeli olacağı saptanmaktadır...

Araştırmacılar, 500 ile 2000 Megatonluk nükleer patlamalar sonucu atmosferde toplanmaya başlıyan bu *"nükleer bulut"* un yeryüzü atmosferinin Güneş ışınlarının geçirgenlik dengesini bozacağını ve büyük iklimsel-biyolojik yıkımlara neden olacağını belirtmişlerdir...

Gerçekten, ortalama 2000 Megatonluk bir nükleer patlamadan sonra ortaya çıkacak en büyük yıkımlardan birinin, Dünya'nın atmosferindeki ozon gazı tabakalarında görüleceği saptanmıştır...

Çoğunluğumuzun kolayca anımsıyabileceği gibi, Ozon gazı (O_3),milyonlarca yılda atmosferde toplanan Oksijen gazından (O_2), güneş ışınlarının etkisiyle oluşmuştur...

Uzun bir doğal tarihsel birikim süreci içinde, Atmosferin üst katmanlarında toplanan Ozon gazı,Güneş'ten gelen özellikle mor ötesi ışınların büyük bir bölümünü soğurarak, bunların yeryüzüne gelişlerini görece engelleyerek Dünya'da daha gelişmiş canlıların evrimine uygunelverişli, dengeli bir iklimsel-biyolojik ortamın oluşmasını koşullamıştır...

Ozon gazının, belli bir tabaka oluşturabilecek biçimde Atmosferin üst katmanlarında yoğunlaşmasından sonra, yeryüzündeki canlı yaşamın enerji üretim ve kullanım kaynakları genişlemiş, özellikle fotosentez üretimi için daha geniş olanaklar sağlanmıştır... Evrimsel gelişmelerin bu aşamasından sonra, yeryüzü üzerindeki bitkisel ve hayvansal gelişmeler çok daha hızlı bir devinime girmişlerdir...

Atmosferdeki Ozon gazı tabakasının en küçük bir bozukluğu, ya da yeteri düzeylerde işlev göremez durumlara gelmesiyle yeryüzünde enerji kaynaklarının büyük bir bölümünün tahrip olacağı, fotosentez üretiminin hemen tümüyle aksayacağı ve tüm bunların Dünya'daki canlı yaşamın önemli bir bölümünün yazgısını belirleyeceğine kesin gözüyle bakılmaktadır... Bu konuda, tüm bilimsel disiplinlerin temsilcileri görüş birliği içindedirler...

Bu Ozon gazı katmanının bozulması durumunda, Dünya'ya gelen Güneş ışınlarının, özellikle de mor ötesi ışınların yoğunluğunda önemli değişmeler olacaktır. Bu koşullarda, ilk kez, geçirgenliği yer yer bozulmuş-artmış Ozon gazı katmanından kimi kereler kısa süreli de olsa, yeryüzündeki hemen tüm proteinleri, hattâ bunların temel yapı taşları olan nükleik asitleri yok etmeye yetecek düzeylerde mor ötesi ışın akımı olabilecektir. Salt bu olgu bile yeryüzündeki yaşamın -tümüyle olmasa bile, hemen hemen- sonu olacaktır...

Araştırmacıların genel kanısına göre, nükleer bombaların patlamasından, atom mantarlarının kısa sürelerdeki öldürücü etkilerinden sonra, bu nükleer bulutun uzun süreli sonuçlarının yeryüzü ölçeğinde çok daha yıkıcı olacaktır...

Atmosferdeki Ozon gazı katmanındaki işlevsel bozukluklar ile birlikte koyu siyah renkli "nükleer bulut" hem tüm gezegenin üzerini örtecek biçimde dağılacak ve bu kez de, Güneş ışınlarının yeryüzüne gelmeleri tümüyle önlenecek, hava-Dünya olağanüstü soğuyacak ve son günlerin sık kullanılan deyimiyle "nükleer kış" ortaya çıkacaktır...

Uzmanların yaptıkları varsayımlara göre, büyük ölçüde rüzgârların hızıyla da koşullu olarak yoğun radyoaktivite içeren bu karanlık nükleer bulut, birkaç gün, ortalama dört hafta içinde tüm gezegenin Atmosferine yayılacaktır...

Bu koşullarda, bir nükleer savaştan dört hafta kadar sonra, bir yaz günü Dünya'ya gelmesi gerekli Güneş ışınlarının yüzde doksanı bu karanlık nükleer bulut tarafından soğurulacaktır. Dünya'da yaz-kış ve gece-gündüz ayrımı kalmıyacaktır.Yeryüzü sürekli olarak karanlıkta ve yoğun bir soğuk hava etkisinde kalacaktır... Bilim adamlarının ortak toplantılarında yaptıkları çıkarsamalarda, bu tür olası bir nükleer savaştan dört hafta kadar sonra, yeryüzündeki bazı kentlerin yaz mevsim ortalamaları şöyle olacaktır... New York - 50, Paris - 20,Moskova ve Stockholm - 30, Riad - 16, Yeni Delhi - 8, Tokyo - 5...

Tüm bunlardan sonra, üstüne üstlük, gezegenin üzerinde uzun süreler kalacak olan bu karanlık nükleer bulut, içerdiği radyoaktivite ile, başlangıçtaki yıkıma ek olarak, yeryüzünü sürekli olarak 20 ile 100 rem.'lik bir ışın-radyoaktivite etkisi altında tutacaktır.

İsveç, Stockholm Üniversitesi Meteoroloji uzmanı Henning Kodhe, geliştirdiği özel bir bilgisayar araştırma yöntemiyle yaptığı çıkarsamaları, Sovyet bilim adamlarının da onayını aldıktan sonra, açıklamıştır... Buna göre, başlangıç dönemlerindeki etkiler dışında, bir nükleer savaşın Avrupa ya da Sovyetler Birliği toprakları üzerinde olmasının çokça bir ayrıcalığı yoktur... İzleyen günlerde, sonuç değişmemekte ve tüm kuzey yarımküresinin üzeri bu radyoaktiv karanlık nükleer bulutla kaplanmaktadır...

Ayrıca, dünyanın çeşitli yerlerinde bulunan nükleer enerji reaktörleri-santralleri de nükleer savaşın önde gelen hedefleri olmaları nedeniyle büyük sorunlar ortaya çıkaracaklardır. Verilen genel bilgilere göre, bugün, Amerika Birleşik Devletleri'nde 85, İngiltere'de 35, Sovyetler Birliği'nde 35, Fransa'da 35, Japonya'da 27 kadar nükleer santral işlev görmektedir...İngiliz atom fizikçisi Frank Banaby, bir nükleer savaş sırasında tahrip edilecek bu nükleer santrallardan çıkacak Strantium 90 ve Zeasium 137 izotoplarının uzun süreler çok tehlikeli radyoaktivite yaymayı sürdüreceklerini ve bunlar ile karışmış pek çok fall-out parçacığının-bulutunun uzun zamanlar gezegenin Atmosferinde kalacağını söylemiştir...

Son yıllarda, Japonya tarım

bakanlığı uzmanları, uzun yıllardan beri sürdürdükleri çalışmalarını sonunda dünya kamuoyuna açıklamaya başlamışlardır... Topladıkları bilgi birikimleri sonucu geliştirdikleri öngörülere göre, olası bir nükleer savaştan sonra, en az 50 rem.'lik bir radyoaktivite "yağmur bulutunun", kuzey yarımküresini en az üç yıl etkileyebileceğine kesin gözüyle bakılmaktadır... Saptanan bulgulara göre, yeryüzündeki yeşil yapraklı bitkiler, gerek bu üç yıl içinde, gerekse daha sonraki yıllarda, uzun süreler klorofil üretemeyecek, tohumların büyük bir bölümü hemen hiç çimlenmeyecektir... Bütün bu olumsuz koşullara karşı, büyüme olanağı bulabilen bazı tahıllı bitkilerin, örneğin buğdayların, yaprakları ve tohumtane taşıyan başakları büyük ölçülerde ve tanınmayacak biçimlerde hastalıklı "deforme" gelişmeler gösterdiği deneysel verilerle ve televizyon yayınları aracılığı ile dünya kamuoyuna gösterilmiştir...

Hemen kurumayan kimi büyük ağaçlar, çok uzun yıllar radyoaktivite yaymayı sürdürmektedir. Hiroşima ve Nagazaki'deki benzer ağaçların radyoaktivite salgılama, yayma süreleri ortalamasının 18 yıl dolaylarında olduğu saptanmıştır. Bu süreç içinde bu ağaçların yemişlerinden, yapraklarından, köklerinden yiyen canlılarda başta tiroid bezi olmak üzere çeşitli organ kanserleri ortaya çıkmıştır.

Bitkiler dışında,10 ile 500 rem.'lik bir radyoaktivite etkisi altında kalan hayvanların büyük bir bölümü hemen ya da izleyen çok kısa zaman dilimleri içinde ölmektedir... Yaşayabilenlerin yumurtaları bozulmakta, çok sık sakat doğumlar olmaktadır... 250 rem.'lik bir radyoaktivite etkisinde kalan göllerdeki-sulardaki balıkların tümü ölmektedir... 50 rem.'lik bir radyoaktivite etkisinde kalmış sulardaki sazan balıklarının tüm yumurtaları bozulmuş; yumurtadan çıkabilen az sayıdaki yavruların tümünün gözsüz oldukları saptanmıştır...

Hiroşima Üniversitesi röntgen kürsüsü öğretim üyelerinden Takeshi Ohkita, 30 yıllık araştırmalarından sonra, Hiroşima'da, 100 rem.'lik bir radyoaktivite etkisinde kalanlarda bile, sonradan kan kanseri olma oranının, diğer kontrol gruplarına göre en az 15 kez yüksek olduğunun saptandığını açıklamıştır...

Biyolog George Woodwell, bir nükleer savaştan sonra, ancak bazı ilkel mantarların yaşamlarını sürdürebileceklerini söylemiştir. Woodwell'in kanısına göre, bir nükleer savaş sonunda ortaya çıkacak yeni iklimsel, biyolojik koşullarda ancak çok kısa ömürlü ve çabuk çoğalan canlılar yaşayabileceklerdir... Ancak, pek çok nükleer bombanın patladığı bir ortamda, binlerce kilometrekarelik alanlarda, uzun süreler, hiçbir canlı türü yaşam şansı bulamayacaktır... Buralar, uzun süreler hiçbir canlı yaşamın barınamayacağı düzeyde çoraklaşacaktır...

Bazı araştırmacılar, 500 ile 2000 Megatonluk nükleer patlayıcı maddenin kullanıldığı bir savaştan sonra, her şeye karşın, çoğunluğu güney yarımküresinde olmak üzere, tüm Dünya'da bir milyar kadar insanın yaşam olanağı bulabileceğini varsaymışlar ya da daha doğru bir demeyle, böyle bir şeyin olabileceğine inanmak istediklerini söylemişlerdir...

Fakat, biyolog Paul Ehrlich, bu iyimser kanıyı paylaşmadığını, ancak, yeryüzündeki bazı mağara ve sığınakların altına yuva yapmış hamamböceği türünden ve radyoaktiviteye karşı görece dirençli kabukluların, buralara sığınmış insanların cesetlerini yiyerek yaşamlarını sürdürebileceklerini savunmuştur...

Paul Ehrlich'ten başka daha pek çok biyolog ve çevrebilimci, bir nükleer savaştan sonra, bugün bilinen canlıların ya toptan yok olacaklarını ya da sayılarının çok azalacağını, ve bunlardan birkaç kuşak daha ürün verebilenlerin hemen tümünün yavrularının hastalıklı ve sakat olacağını açıklamıştır...

Ortalama bir çıkarsamayla, bir nükleer savaş sonunda, yosunlar, bakteriler, virüsler ve bazı kabuklular dışındaki canlıların yaşam şanslarının çok az olacağı genellikle kabul edilmektedir...

* * *

Artık kolayca görülebileceği gibi, son zamanlarda ABD yönetiminin ivedi gündeme getirdiği "ilkdarbe"-yi vurmayı amaçlayan saldırı yöntemlerinin ya da "Yıldızlar Savaşı" girişimlerinin hiçbir ülke yönünden yazgı belirleyici bir anlamı kalmamıştır... Olası bir nükleer savaştan, değil utku ile çıkmanın, canlı olarak ayakta kalmanın bile olanağı yoktur...

Mavi Gezegenliler için tek kurtuluş yolu ya da ilk ve son seçenek, bir nükleer savaşı başlamadan önlemektir...

* * *

BİR ANIMSATMA VE BİR ÖNERİ...

Federal Almanya'da Freiburg kentinin İsviçre sınırı yakınlarındaki dağların altına dünyada belki de ilk kez, sanat ve kültür ürünlerinin depolandığı bir sığınak yapılmıştır...Yeryüzünde 400 metre aşağıda ve dağların altına doğru oyulmuş bu sığınağa dokuz yıldan beri, özellikle Orta Avrupa-Alman kültürünün-sanatının en seçkin örneklerinin mikro filmleri depolanmaktadır... Artık tüm insanlığın malı olmuş, Goethe'den Heine'ye, Hegel'den Marx'a... uzanan yazar, sanatkâr ve düşünürlerin ürünlerinin, ünlü resim, yontu, mimari ve tarihsel belgelerin mikro filmlerini içeren 33 milyondan çok döküman, ayrıca birkaç kat çelik kasa içinde, bu kültür sığınağına depolanmaktadır...

Sorumlular, sığınağın amacının, olası bir nükleer savaştan sonra, son bir umutla, bu kültür ve sanat ürünlerinin, tarihi belgelerin, hiç olmazsa mikro filmler aracılığıyla, günün birinde buralardan geçenlere, sığınağı bulanlara, bir zamanlar bu gezegende nelerin yapıldığını göstermeye yönelik olduğunu bildirmişlerdir...

Bu olağanüstü anlamlı girişimi gördükten sonra, insanın değil önermeye, düşünmeye bile yüreği elvermiyor, ama, acaba bizler de, çevremizdeki görkemli kimi yapıtların mikro filmlerini alıp bir yerlere gömmenin yollarını arasak nasıl olur... Belki günün birinde bizim oralardan da geçenler olursa, Anadolu insanının neler yaptığını, Çatal Höyük'lüleri, Kütahya'lı çinicileri, Koca Sinan'ın ürünlerini öğrenmiş olurlardı...

* * *

KAYNAKLAR

- **R.P. Turco, O.B. Toon, T.P. Ackerman, T.B. Pollack und C. Sagan: "Gobal Atmospheric Consequences of Nuclear War" Science, Bd. 222, s. 1283-1292. Dez. 1983.**
- **P.R. Ehrlich, M.A. Harwell, Peter H. Raven, C. Sagan, G.M. Woodwell, et al. "The Long-Term Biological Consenquences of Nuclear War" Science, Bd. 222. s. 1293-1300. Dez. 1983**
- **C. Sagan: Atomkrieg und Klimakatastrophe. Knaur Verlag. 1984.**
- **Samuel Glasstone und Philip J. Donan: The Effects of Nuclear War. 3. Aufl., Washington: Department of Defense, 1977.**

CAN YÜCEL

LOUIS ARAGON'dan

Teo'ya

Ben yalnızlarından geçerken
Hep pesten konuşan gençler
İy' dinleyin adımlarımı!
Görürken görünmüyormuşçasına
Ha burdayım, ha orda...

Şu düztaban hayatta
Hayalet sanıp beni
Dudaklarıma yapışan kız...

Gidiyorum geliyorum
Ay vurmuş da vurmamış da başıma
Ve yanaklarım buruş buruş...
Yüzüm unutmuş sanki boy aynasını
Tüy ayaklarla şimdiden
Dolaşıyorum uzayı...

Ben yanınızdan geçerken
Hep pesten konuşan gençler
Geliyor musunuz benimlen?
İt gibi biliyorsunuz siz de
Bu şiirle karışan ayak seslerimizi
Bölecek ikiye tabiat...
Siz Burdasınız, ben Orda...

BAĞDAT CADDE'sinde PİYASA EDERKEN

Kadın asker olursa, ne olur? diye sorulurdu hep...
Kimse düşünemedi bu çizme modası çıkıncaya dek,
Kadınların süvari olmak istediklerini
Üç nalla bir ata...

HÜRRİYETE İLAN

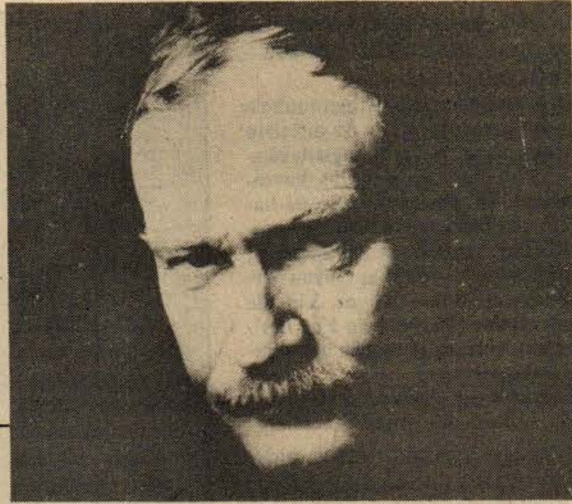
Hava azdı, bak, havaî mai!
Düşüyor üstüme bir semavî
Deterjamanın evren pulları...
Ve teperken tipili yolları,
Bir garip uyku görmede rüyam,
Olmamak üzre bir daha reklâm...
Böyleymiş meğer en son yıkanmam...
Çamaşır makinesinde bir adam...

İKEBANA

Bir adam n'a'a'pabilirdi?
Ya ölür papatyaya karışır
Yada siyasete...
İkisi de ölüm olduğuna göre
Güllere karışması daha doğru değil mi?
Hem o da rengini iyi seçersen,
Bir bakıma bir siyasettir hoş...

söyleşi

"Tavrım, bilinçli biçimde taraf tutan gözlemci tavrıdır"

Şahin Kaygun

*Turgut Uyar, Büyük Saat/Toplu Şiirler adlı kitabı ve şiiri üstüne **Enver Ercan**'ın sorularını yanıtladı*

■ ***Arz-ı Hâl* ve *Türkiye'm* adlı ilk iki kitabınız, daha sonraki şiirlerinizden teknik ve temalar yönünden çok ayrı gibi görünmekle birlikte şiir serüveninizin ipuçlarını da barındırıyor. Sizin bugün, ilk iki kitabınız hakkındaki görüşleriniz nelerdir?**

□ İlk iki kitabım, sonrakilere göre teknik bakımından farklılık gösteriyor. Bu doğru. Temalarda ise çok büyük bir ayrım olduğunu düşünmüyorum. Gerçekte değişen, benim kişisel yapım, dünyayı algılayışımdaki değişme olmalıdır.

Hiç kimse başladığı yerde duramaz, kalamaz ki.

■ **Bence, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*, bireyin dünyasında derinleşen; lirizm, erotizm ve ironi bakımından kişiye özel bir yapı kazanan kitabınız. Diliniz de bu kitapla farklılaşıyor, alışılan sözcüklerle yazmamaya başlıyorsunuz. Çok yönlü bir yaşamdan süzülüp gelen ayrıntılar yer almaya başlıyor şiirlerinizde, düzyazının kıyılarında dolaşıyorsunuz.**

Bu değişimin temeli neye dayanıyor?

□ Yukarda söylediklerim, biraz bu soruyu da kapsıyor. *Arz-ı Hâl*'i yayınladığımda yirmi yaşındaydım. "Arabistanı"ı yayınladığımda ise otuz iki. Okuduklarım değişmişti, mekânım değişmişti. Türkiye'de yeni bir toplumsal-siyasal yapı oluşuyordu. Ben de bu yapı içindeydim. Değişmeler etkiliyordu ister istemez. Hazır bulduğumuz şiir belki yetmiyordu bu yeni oluşum içindeki insana. Yani bu değişim bir bakıma zoraki bir değişim değildi. Tam tersine kendini zorlayan bir eğilimdi.

Yeni insana, daha doğrusu değişen insana yeni anlatım olanakları aramak çabasıydı.

Düzyazının ya da "düzyazının kıyılarında dolaşmanın" şiirsel gücüne hâlâ inanıyorum. Şiirin yararlanamayacağı bir alan düşünemiyorum.

■ **Aynı yıllarda öykü ve romana dikkat ettiğimizde, düzyazıdan şiire olanaklar taşıma çabanızın bu kez tersi yönde de geliştiğini görüyoruz. Yani, öykü ve romanın şiirden etkilenmesi gündeme geliyor. Özellikle, *Dünyanın En Güzel Arabistanı*'ndaki bireyin karmaşık dünyasını yansıtma teknikleri, o yılların öykü ve romanına cesaret veren örneklerdi.**

Öykü-roman ve şiir arasındaki bu yoğun etkileşim konusuna nasıl yaklaşıyorsunuz?

□ Bütün yazın dallarının birbirini etkilemesi çok olağan. Bunun başka bir açıklaması olduğunu sanmıyorum. Dilimizde şiir, tarihi boyunca hep başı çektiğinden bir öncelik kazanıyor belki.

■ ***Dîvan*, üstünde en çok tartışılan kitaplarınızdan. Bu kitapta, halka ve toplumsal yaşama ilişkin temaların gelenekten yararlanılarak işlendiğine tanık oluyoruz. Aynı zamanda, bu kitabınız, yeni özün hiçbir kalıpta sıkışmayacağının da kanıtı. Şiiriniz değerlendirilirken, *Dîvan*'ı şiir çizginizden ayrı bir yerde gören yaklaşımlara karşın ben, bu kitabınızı şiirinizin zorunlu bir konağı olarak görüyorum.**

Şiir serüveninizde *Dîvan*, sizce nasıl bir konuma oturuyor?

□ Sorunuzda benim yanıt olarak söyleyeceğimin bir özeti var zaten. Şunları ekleyebilirim sadece: *Divan*'da asla geleneğe dönmek gibi bir niyetim yoktu. Söyleyeceğim şeyleri başka bir biçimde söyleyemezdim. Örneğin, halk şiirinden yararlanmayı da düşündüm. Ama halk şiirinin kalıpları o kadar baskındı, o kadar kemikleşmişti ki, dışına taşmanın pek olanağı yoktu. Sonunda ister istemez kişiliğiniz siliniyor, "o" oluyordunuz.

Bu gün de halk şiiri duyarlığı ve biçimleriyle (*yeni* bir halk şiiri yaratamıyorsanız) şiir yazılabileceğine inanmıyorum. Kalıpları hemen tutsak ediyor sizi.

Oysa divan şiiri biraz daha, hatta *biraz'dan çok* devinim olanağı veriyor.

Divan'a gelince o günlerde başka türlü yazamadığıma göre demek zorunlu bir konakmış şiirimde.

■ ***Dîvan*'dan önceki şiirlerinize baktığımızda, şiirleriniz insanın toplumsal bir varlık olarak kaygılarını da içeriyordu ama hep "insanî durum"ların şiiriydi. *Dîvan*'la başlayan ve bugüne kadar süren dönemdeki şiirleriniz ise "insanî değer"lere yönelen, hattâ toplumsal bir tavır koyan şiirlerin toplamı.**

Üstünde en çok tartışılan konulardan biri olan "şiirde toplumsal tavır" konusunu şiirinizden yola çıkarak açar mısınız?

□ Her şiir yazanın şiirdeki "toplumsal tavrı" başka başkadır kuşkusuz. "İnsanî durumlar", "insanî değerler" yanında bir de "insanî ilişkiler" var kuşkusuz. İnsani ilişkilerin kapsamını istediğiniz kadar genişletebilirsiniz. Toplumsal-siyasal ilişki ve tercihlerden, ikili aşk ilişkilerine kadar.

Tek tek şiirlerimden yola çıkarak bunları açmam olanaksız. Hem şiirlerimi ezbere bilmem, hem de dönüp onları yeni baştan okumaktan hoşlanmam.

Genelde şöyle bir şey söyleyebili-

rim: bu tavır benim için, *bilinçli* bir biçimde *taraf tutan* iyi bir gözlemcinin tavrıdır.

■ ***Büyük Saat*, şiirlerinizi topluca okuma olanağı verdi, bu da şiirinizin kavranmasında kolaylık sağladı okura. Çünkü, bir bütün olarak kavranabilecek bir şiiriniz var. Bu da kapalı bir şiir olmasından kaynaklanmıyor; aksine, yaşamdan uzaklaşmayan, ama yaşamı çok yönlü kavrayan şiirler olmasından ileri geliyor. Yine de *Kayayı Delen İncir* ve *Dün Yok mu'*daki şiirleriniz, imge örgüsü bakımından daha bir yalın.**

Turgut Uyar şiiri'nde yeni bir evreden söz edebilir miyiz?

□ Yeni bir evre midir değil midir bilmiyorum ama saptamanız doğru. İmgenin şiirin vazgeçilmez bir ögesi olduğuna inanıyorum ama galiba eskisi kadar önemli bulmuyorum. Yerli yerinde kullanmak koşulu ile *kavramlar* daha çekici geliyor bana. Bir yalınlığa varmak istediğim de doğru. Ama bu yalınlığın şiirsellikten uzak düşmemesine de özen gösteriyorum.

■ **Sizin bir de ustalaşmaya karşı bir tutumunuz var. Ustalaşmanın en önemli öğelerden biri sayıldığı şiirde, ustalaşmanın şaire kaybettireceği neler olabilir?**

□ Ben şiirde ustalaşmaya daha 1955 yılında *korkulu* olarak bakmıştım. Hâlâ aynı kanıdayım. Şiirde ustalığı bir kolaylık olarak düşünemez miyiz? "Ben ne yazsam şiir olur" kuruntusunu? Söylemek istediğim, her şiire, şiire yeni başlamanın titremesiyle yaklaşmak. Şiirimiz, ustalığına inanmış nice ünlü şairin kendisinden çektiği kopyalarla doludur.

Asıl ustalaşma, belki de bu tehlikenin ayrımına varıldığı anda başlar. Bunun da korkulacak yanı yoktur.

■ **"Şiirin çıkmazda" olduğunu söylediğiniz yıllarda, yazdığınız şiirlerle şiire yeni olanaklar açtınız. Anladığım kadarıyla siz, çıkmazda oluşu umutsuzluk, bugüne ve geleceğe inançsızlık, çıkış yolu aramamak anlamında yorumlamıyorsunuz.**

İnsanımızın bugünü ve geleceğini göz önünde tutarsak, şiirimizde yarın için bugünde bulduğunuz ipuçları var mı?

□ Ben şiirin çıkmazda olduğunu söylediğimde, çıkmazın, insanı bir çıkar yol bulmaya zorlayan en önemli durum olduğunu anlatmak istemiştim. Söylediğinizin tersine, umutsuzluğun kişiyi umudu yakalamaya, bulmaya zorlayan bir duygu olduğuna inanıyorum.

Şiirin rahatlaması beni rahatsız ediyor.

TURGUT UYAR

SONSUZ VE ÖBÜRÜ

en değerli vakitlerinizi bana ayırdınız
sağolunuz efendim
gökyüzünün sonsuz olduğunu bana öğrettiniz
öğrendim
yeryüzünün sonsuz olduğunu öğrettiniz
öğrendim
hayatın sonsuz olduğunu öğrettiniz
öğrendim
zamanın boyutlarının sonsuzluğunu
ve havanın bazan kuşa döndüğünü öğrettiniz
öğrendim efendim
ama sonsuz olmayan şeyleri öğretmediniz
efendim
baskının zulmun kıyımın açlığın
bir yerlere kıstırılıp kalmanın susturulmanın
aşk mutluluğunun ve eski hesapların
aritmetiğin bile

bunları bulmayı bana bıraktınız
size teşekkür ederim

ÇAĞRILMIŞ'A

gökyokuş solan penceresi çağrılmış
ölmüş ölünce ölü annesi çağrılmış

öyle ki bir kırgın çocuk gibi Konyalı
bayramlara hep bayramertesi çağrılmış

Konyalı bir çocuk gibi, Konyalı bir
ergen gibi, Konyalı bir adam

Konyalı bir kocamış gibi kırda
kendisi konmuş kırda gölgesi çağrılmış

gölgesi donuk sönük denize uzak
sanki babası bırakılmış eniştesi çağrılmış

ey solak hendese büyük yılkı
hazırlan çünkü artık kendisi çağrılmış

Şair'in **Büyük Saat** *adlı kitabından.*

Yaşlılık Günlüğü

Salâh Birsel

Ören, 18 Haziran 1983

Gözümü el işi perdenin bin bir renk püsküllerinde gezdirdim. Sabahtan beri yakama yapışan iç köpürmesi, yürek gurklaması az biraz yatışır gibi oldu.

Birkaç yıldır hep böyle.

Boyuna kendi kendime tasa üretiyorum. En ıvır zıvır olayları bile kafamda zıplatıyorum. Onları pantalonuma sıçramış bir çamur gibi küçük bir fiskeyle silkip atamıyorum.

Yine de, daha yarım saat, boynum, kulaklarımın arkası felek-oturaklı bir kamyonun lastikleri altında ezildi durdu. Daha sonra balkona çıkıp sokaktan geçen insanları dikizlemeye başladım.

Sinemaskop bir film.

Ne küçük şeylere adanmışız!

Sümsük sümsük yürüyor, elimizdeki sopayı sallıyor, pencerelerimizi örten ağaç dallarını kesiyor, komşularımızı yermek için dillerimizi sirkeye yatırıyoruz.

Ne ki, bütün bu Karagöz oyunlarının, bu çengelistanın, bu ayva soğuklarının estirikli bir yanı da var. Hele doğanın pavkırması, bulutların alay göstermesi, sansarların viyaklaması, kurbağaların vıraklaması, gerçek bir cümbüş.

Durun, bir de poyrazla imbat karşılıklı veriştirsin, yeryüzü, gökyüzü ve insan, her afyon ve tiryak iki yaydan yakın olur.

Bir ikilik:

Görünür ağarmış kızlar görünür
Görünür dalburuş kuşlar görünür.

21 Kasım 1984

Bizim apartmanın solundaki koruyu ortadan kaldırıyorlar: Bir kepçe (kazı makinesi) sabahtan beri şimşekler çakıyor.

16 katlı üç blok yapılacak. Bir yüzme havuzu, bir de tenis kortu.

Altı ay önce kimi ağaçları da kesmişler, hazırlık yapmışlardı. Bizim apartmandakiler buna çok sinirlenip Belediyeye başvurmuşlardı. Ne var, sızlanmaları ağaçların kesilmesinden değil de, ağaçları *ahiret seferi*'ne çıkaran makinelerin çok gürültü çıkarmasındandı.

Bunun üzerine işi balta ile yürüttüler. Kenardaki mazıların işini de baltalarla bitirdiler.

Ağaçları sevenlerin sayısı neden bu kadar az!

Geçen yıl da bizim sokağın girişindeki kurtbağırlarını yani ligustrumları alaşağı etmişlerdi. Daha doğrusu, dördünü kesmişler, geri kalanın da arkadaki bahçeye sarkan dallarını budamışlardı. Ne o, bahçe duvarını bir metre boyunda bir tel örgüyle çevireceklermiş.

Ben o kurt yavrularını, kıyımdan önce, *Sonbahar Oyunları* adlı denememde, şanı benim değil, anlatmıştım. Şimdiler, önlerinden geçtikçe, gözlerimi yere indiriyorum.

Akşam, Stokley Carmichael'le Charles V. Hamilton'un yazdıkları *Siyah İktidar*. Can Yücel'in zıpzıp Türkçesi çeviriye ayrı bir tad katıyor.

22 Kasım, Perşembe

Saat yediyi on geçe kepçe sesiyle uyandım.

"Temel kazıları yine başladı." demeye varmadan gurultular, homurtular birden kesiliverdi. Meğer bizimkiler kapıcıyı göndererek, ilgililere sekizden önce gürültü üretemiyeceklerini bildirerek makineyi durdurtmuşlar.

Saat 11. Sakal traşı. Dokuz gündür jileti elime almadığımdan yarım saatte zar-zor bitirebildim.

Salona gelince Jale iki çamın daha kesildiğini haber verdi.

Kenneth Clark'ın *Kara Geto*'sundan 30 sayfa.

17 yaşındaki bir siyah deriliye sormuşlar:

— Ne istersin?

— Amerika'nın ilk siyah devlet başkanı olmak!

Bir başka gencin yanıtı ise şöyle:

— Halkımın kara derili olmakla böbürlenecekleri ve renklerini ağırbaşlılıkla kabullenecekleri günün geldiğini görmek isterim. O gün gelince, yani Karalar her şeye yetenekleri olduğunu, güneşin altında insanoğlunun yapabileceği her şeyin üstesinden kendilerinin de gelebileceğini gösterdiği vakit, işte o vakit, her şeyi elde etmiş olacağız. Eşitliğimizi, büyük bir ulus olduğumuzu, bizden de devlet başkanı çıkabileceğini anlayacağız. Her şeye, her şeye erişeceğiz.

Saat 15.

Üç saat aradan sonra *Çirkin Kepçe* yeniden curcunasını göstermeye başladı.

Adiyö sevgili koru!

23 Kasım, Cuma

Ressam Şükriye Dikmen'in evinde sonbahar çayı.

Prof. Macit Gökberk, tarihçi ve arkiv ambarı Taha Toros, altı aylığına Paris'ten Türkiye'ye gelen ressam Selim Turan, dost ressam Sabri Berkel, gazeteci Zeria Karadeniz, bir de tanımadığım bir bayan.

Geçen yaz bir kalp sıkışması geçiren Prof. Fahir İz de ordaydı. Hastalık öyle kolayca çekilip gitmemiş. Doktor bütün kafa çalışmalarını ya-

saklamış. Ne var, Fahir İz yine de haftada iki gün üniversitedeki derslerine gidiyormuş. Şimdiler ilaçlarla bir denge sağlayabilmiş kalbinde.

Tanımadığım Bayan, Klişeci ve Basımcı Mazhar Apa'nın akrabasıymış. Taha Toros ondan açınca, Bayan da Mazhar Apa'nın, yirmi yıl önce, lüks bir kağıda anılarını bastırıp dostlarına dağıttığını söyledi. Kitap çok az basıldığı için ortalarda görünmüyormuş.

Taha Toros çok renkli bir adam. İki saat boyunca hep o konuştu, biz de dinledik. Ağzından bal akıyor. Bilmediği şey de yok.

İnönü cumhurbaşkanı olduğu zaman, Atatürk'e karşı olanların topunu çağırtmış, onları ilk ara seçimde milletvekili yapacağını söylemiş. Yalnız, bir koşulu varmış:

—Atatürk'e karşı laf edilmeyecek.

Çağrılılardan iki paşa hiçbir sınırlamayı kabul edemiyeceklerini bildirmişler. Adnan Adıvar'la Halide Edip de milletvekilliğine bulaşmak istemediklerini belirtmişler. Rauf Orbay ise demiş ki:

—Biz Atatürk'ü anlamadık. O çok büyük bir adamdı.

İki yıl önce Fahir İz'de anlatmıştı bunu bana. O da aynı sözleri Londra'da, bir Cumhuriyet Bayramı töreninde, Rauf Orbay'ın kendi ağzından işitmiş.

Taha Toros, Yahya Kemal'in zehir zemberek bir yergici olduğuna da değindi. Atatürk sofrasının gediklilerinden M.M.İ. ölünce, Taha Toros'un da bulunduğu bir toplantıda Yahya Kemal şunları söylemiş:

—Dünyanın en dalkavuk adamı öldü.

Taha Toros ezilerek, büzülerek ölülerin hayırla anılmasını buyuran din ulularının sözünü ortaya yuvarlayınca Yahya Kemal köpürmüş:

—O *üzkürû, mevtaküm bilhayr* sözü Türkçe'ye yanlış çevrilmiştir. Gerçekte o, ölüleri değil, ölülerinizi hayırla anın biçimindedir. (Burada Fahir İz başını öne eğdi ve "Öyle, çünkü cümlede *küm* var" diyerek Yahya'yı doğruladı.) Bu da bütün ölüleri değil kendi ölülerinizi, ana-baba, kardeş ya da akrabalarınızı hayırla anın anlamınadır. Yoksa aşağılık bir adam öldüğü vakit çenenizi kapayın demek değildir.

Yahya Kemal bir başka gün ise yine aynı kişilerin bulunduğu bir yerde: "M.M.İ. kusursuz bir insandı" diyecektir. Herkes şapalaklaşarak birbirine bakarken de sözünün arkasını getirecektir:

—Kusursuz bir insandı, çünkü dalkavukluk ve gammazlık işini büyük bir ustalıkla yürütürdü.

Yahya Kemal, Falih Rıfkı'yı da hiç sevmezmiş.

Bunun nedeni Yahya'nın Bursa'da Atatürk'ün ayaklarına kapanmasını Falih'in iki kez yazması imiş. Oysa Yahya'nın böyle bir işe kalkışması kendini bağışlatmak içinmiş. Çünkü Hazret, Ulusal Hükümet'in Anadolu'ya geçmesi için gönderdiği parayı, tam o sıra Eskişehir Savaşıyla Millicilerin durumu az biraz sarsıldığından, Sofya'ya gidip yemiş.

Taha Toros daha sonra Haşim'e çengel attı.

Onun İstanbul Güzel Sanatlar Akademisinde estetik öğretmeni iken Güzin adında bir öğrencisine tutulduğunu söyledi. Kıza Ressam Feyhaman da vurgunmuş. Kız da her nedense Haşim'e değil, ona varmış. Nedir, Feyhaman hem genç hem de yakışıklıymış.

Haşim'in son günlerinde kendisine Dürdane Hanım adında bir kadın bakarmış. *Piyale* şairi onu Güzin diye çağırırmış. Ölümünden bir süre önce de ona nikah kıymış. Şimdiler Dürdane Hanım Kadıköy'de oturuyormuş.

24 Kasım,

Çirkin Kepçe yine toprağı kırmaya başladı.

Bizimkilerin buna tepkisi bu kez dumanla oldu. Bahçeden, yoldan topladıkları bütün kuru yaprakları yaktılar.

Bir sürü duman hofladı. Düşmana gideceğine bizim apartmanın üstüne üstüne geldi.

Haşim'in son sevgilisi Güzin için Yakup Kadri'nin bir şeyler sızdırıp sızdırmadığını öğrenmek üzere onun gençlik ve edebiyat anılarına dalıyorum. Karaosmanoğlu, Haşim'in İzmir'de tutulduğu İtalyan kızına varınca, bir sürü mangaptusundan açıyor. Güzin'in lafı hiç yok.

Doğrusu Yakup Kadri'nin yazdıkları içimi gıcıklamadı. Tatsız tutsuz şeyler mi? Yooo. Tersine insan büyük bir merakla okuyor. Ama bana öyle geldi ki Karaosmanoğlu Haşim'i hiç sevmiyor. Ona bir dost, bir şair değil, bir eşya gözüyle bakıyor. Hele: "Ona, kâh küçük yeğenlerimin sesleriyle cıvıldayan annemin evinde, kâh *Piyale*'deki şiirlerden birkaçını bestelemiş olan hala-kızım Cavide Karaosman'ın evinde samimi bir aile hayatı geçirmek, arasıra da gün görmüş bazı hanım ahbaplarımın meclisinde geceyarılarına kadar tatlı sohbetlere dalmak imkânını veriyordum." dediği vakit Kadıköy Kordonunda salon köpeğini gezdirmeye çıkmış bir mürebbiyeyi andırıyor.

Kısacası, Yakup Kadri kitapta kendini çokça öne sürmüş. Bunu anıların şu sözlerinde de buluyoruz:

—Bazı defalar, kâh Beyoğlu, kâh Babıâli Caddesinde yürürken yanıbaşımdan geçen süslü püslü hanımların adımı fısıldaştıklarını işitince acep neden ayaklarım birbirine dolaşırcasına kaçıp giderdim?

Güzin üzerine araştırmayı daha sonra Abdülhak Şinasi'nin, Haşim'in şiiri ve yaşamı üzerine yazdığı kitapta sürdürdüm.

Abdülhak Şinasi daha değişik şeyler yazıyor:

—Haşim yine çok zamandan beridir Güzin adlı bir hanımla tanışmıştı. Bu kadının asıl ismi vaktiyle Zarife imiş. Fakat Haşim bunu beğenmiyerek Güzin'e çevirmiş. Bu isim son nüfus kaydında da yeralmış. Zeki ve hassas olduğu söylenen bu hanımla Haşim arasında birtakım mizaç, zevk, düşünce benzerlikleri bulunduğu için, akrabalarına bu hanımdan bahseden Haşim: "O, bulunmaz bir kadındır, siz onu bilmezsiniz" dermiş.

Bundan sonrası Taha Toros'un anlattıkları.

24 Ocak'ın Ekonomi Politikasıyla Kültür Siyaseti Bir Bütündür

İlhan Selçuk

24 Ocak 1980'de Türkiye ekonomisine yeniden yön verecek olan bir dizi önlem zamanın hükümetince yürürlüğe kondu. Sözkonusu önlemler paketi, IMF (Uluslararası Para Fonu) istekleri doğrultusundaydı. Kısaca *"24 Ocak Kararları"* diye anılan bu ekonomik program *"alternatifsiz"* diye nitelendirildi ve o günden bu yana sürdürüldü.

Beşinci yaşını dolduran ve altıncı yılına basan 24 Ocak Kararları'nın anlamı nedir?

★

Bu soruyu yanıtlamak için geriye doğru uzanmak, Türkiye ekonomisinin 1950'den sonraki değişimine bir göz atmak gerekiyor.

1950'ler ülkemiz için bilincine varılmadan yaşanan yıllar olarak nitelenmelidir.

İkinci Dünya Savaşı'nın kapalı döneminden kurtulan Türkiye, kapılarını ekonomide ardına dek açmış, toplumda büyük bir dışalım (ithalat) furyası başlamıştı. Sola kapalı ve sağa açık çok partili rejimde, ABD'nin yardım adı altında piyasaya sürdüğü borçlandırma siyasetinin itici gücüyle ekonomik bir canlanma izleniyordu. Bu dönemin dış ticareti, *"ne bulursan al"* sloganıyla özetlenebilir. Savaşın yıkımından yeni çıkmış Batı Avrupa ülkeleri; *çalışma, üretme, onarma* sürecini yaşıyorlardı. İki yüzyıl önce endüstri devrimini gerçekleştirmiş İngiltere, kemer sıkarak ürettiği sanayi mallarını Türkiye'ye satarken, bizler piyasayı saran yabancı mallarına saldırıyor, tüketim ekonomisinin tuzağına giriyor, *"her mahallede bir milyoner"* yaratmaya ve *"küçük Amerika"* olmaya çabalıyorduk.

1950'ler Atatürk döneminde benimsenen *"devletçilik ve planlamacılık"* siyasetine tepkilerin ülke yaşamında geçerli olduğu yıllardır. Yabancı sermaye ile kalkınma edebiyatı bu dönemde doruğuna tırmanmıştı. Yabancı sermaye ile kalkınacağımıza öylesine inanılmıştı ki, bu alanda düzenleme getiren temel iki yasayı da iki yabancıya hazırlatmıştık. 1954'te yürürlüğe giren *Petrol* ve *Yabancı Sermaye* yasaları, Amerikan iş çevrelerinin iki adamı, Mr. Max Ball ve Mr. Randall'ın ürünleridir.

Ne var ki 1950'lerin başında büyük umutlarla pompalanan sözde liberal ekonomi siyasetinin pırıltısı, ancak 1955'e değin sürebilmiş daha sonraki yıllar halk yığınlarının muhalefetiyle karşılaşmıştır. 1957'de yapılan seçimlerde iki büyük parti başabaş bir yarışma yapmışlardır.

1950'lerdeki iktidar siyasetinin toplumsal ve kültürel alandaki tutumunu saptamak için salt dil konusuna bakmak bile yeterlidir.

Ekonomide *liberalizm, serbest piyasa* ve *açık pazar* politikasını benimseyen *Demokrat Parti*'nin kurucularından Fuat Köprülü ve arkadaşlarının parlamentoda verdikleri yasa önerisi sonucunda Anayasa'nın dili değiştirilmiş; *"Bakanlar Kurulu"* yerine *"İcra Vekilleri Heyeti"*, *"Genel Kurmay Başkanı"* yerine *"Erkânı Harbiyeyi Umumiye Reisi"* ve *"Anayasa"* yerine *"Teşkilâtı Esasiye Kanunu"* denmeye başlanmıştır.

Demek ki ekonomi politikasıyla kültür siyaseti arasında ilginç bir bağıntı sözkonusudur.

1950'lerin iktidarı, yalnız ekonomide değil, kültür yaşamında tutucuların tepkilerini gündeme getirmekte araç işlevini görmüştür.

★

Tarihsel gel-git'lerin çoğu ülke gibi Türkiye'yi de dalgalandırması doğaldır.

1950'lerin ekonomi politikası ülkeyi bunalıma sürükleyince siyaset sertleşmiş, kamplaşma yoğunlaşmış, iki büyük partinin çatışması silahlı kuvvetlerin yönetime el koymasına yol açmıştır. 27 Mayıs devrimi diye anılan eylem, o dönemdeki muhalefetin desteğini arkasına alarak geldiğinden *"açık pazar"* ekonomisinin başıbozukluğuna karşı bir derlenip toparlanma isteğini yansıtıyordu.

1961 Anayasa'sında bu isteğin izleri çarpıcı biçimde görülmektedir.

1961 Anayasasında DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) yer aldı; doğal kaynakların ulusal ve kamusal niteliği vurgulandı; halka dönük reformlar öngörüldü.

DPT'nın kuruluş yıllarında ülke kalkınması tutarlı bir plana bağlanmak isteniyordu. Ancak bu istek kâğıt üzerinde kaldı. 27 Mayıs devrimine karşıt güçler kısa sürede yeniden iktidara tırmandılar, DPT'yi kendi istekleri doğrultusunda yönlendirdiler. Bu akımın belleklerden silinmeyen ünlü bir sloganı vardı:

"—Millet plan değil, pilâv istiyor."

1960'lı yılların planlama siyasetinde ağır basan görüş *"ithal ikamesi"*'ne dayanarak sanayileşmeydi. İthal ikamesi'nin anlamı kalın çizgileriyle şöyleydi: Dışalımla sağladığımız sanayi mallarını içerde üretmeye yönelecektik. Bu yöntemle hem dışalım için gerekli döviz miktarı yıllar geçtikçe azalacak, hem endüstrileşme gerçekleşecekti. Eğer bilimsel planlama yöntemleriyle bu ama-

ca doğru yürünebilseydi, Türkiye daha sonraki yıllarda borç batağının bunalımına batmayabilirdi.

Ne var ki DPT'nı ele geçiren siyasal güç, bu örgütü *"devlet eliyle kişiyi zengin"* etmek politikasının sürekli mekanizması gibi kullandı. *"Doğal kaynaklar üstüne yükselecek endüstrileşme"* yolundan saptık. *Dışa bağımlı tüketim endüstrısini* pompaladık. Türkiye'nin dış ödeme açığı yıllar geçtikçe büyüdü. Dışardan gelen işçi dövizleri, dış alımsatım açığını kapatmaya yetmiyordu.

Ekonomideki dengesizlik, ister istemez siyasal çatışmayı sertleştiriyordu. 1971 yılının 12 Mart'ında Türkiye yine bir askeri müdahale eşiğine gelmişti; ama parlamento kapatılmadan bunalım atlatılabildi.

1970'lerde büyüyen dünya bunalımının kıskacı, çarpık kurulmuş olan ekonomiyi büsbütün çıkmaza sokmuştu. 1973'te petrol fiyatları patlaması, tüm dengeleri altüst etti. 1975-1978 arasında, Türkiye, aşırı borçlanmaya giderek siyasal statükoyu koruyabildi.

1979'la birlikte eğik düzeyde kayma hızlandı.

1960'lardan beri görünüşte benimsenmiş olan *"ithal ikamesi"* siyaseti artık yürümüyordu. Dışardan gelen ham maddeleri kullanarak iç pazara dönük tüketim malları yapan sektörlere döviz yetmiyordu. Gümrük duvarları arkasında yapay bir sanayi oluşmuştu. Çoğu Üçüncü Dünya ülkesinde de durum böyleydi. ABD'nin patronajı altındaki IMF, sistemin tıkandığını ve işlemediğini görmüştü.

Sistemi kurtarmak için yeni bir ortak formüle gereksinme vardı.

24 Ocak 1980'de *"İthal ikamesi"* siyasetine paydos diyerek *"dışa açılma"* politikasının benimsenmesi, yüzde yüz dışardan dayatılan bir reçeteye *"evet"* demek zorunluğundan doğmuştur. 24 Ocak kararlarının kökeninde bu zorunluluk yattığı içindir ki *"alternatifsiz"* sayılmıştır.

Türkiye 1980'in eşiğinde 20 milyar dolara ulaşan dış borçları ve yılda 3 milyar dolar dolayında açık veren dış alım satım dengesizliğiyle IMF'nin isteklerine boyun eğmek zorunda bırakılmıştı. IMF'ye *"hayır"* diyebilmek için dış baskılara direnebilecek bir büyük siyasal gücün varlığı gerekliydi; ama, böyle bir olanak ortadan kaldırılmıştı.

"İthal ikamesi" siyasetini yozlaştırarak ülkeyi ekonomik açıdan dışa bağımlı duruma düşürenler bu kez de *"dışa açılma"* politikasına dört elle sarıldılar. İlk bakışta IMF reçetesi umut verici görünüyordu. Nitekim solda görünen çoğu ekonomist, düşün adamı, yazar, kendilerini esen rüzgâra kaptırmışlardı. IMF'nin *"dışa açılma"* siyasetini yürürlüğe koyan *"24 Ocak Kararları"*'nı *"kendi içinde tutarlı"* görüyorlardı. Dış ve iç baskıların toplamı öylesine ağırdı ki egemen ideolojinin gücü karşısında aydın kesiminde çözülme ve boyun eğme yaygınlaşmıştı.

IMF'nin istediği neydi?

Kabaca özetlersek IMF Türkiye'ye *"sürekli devalüasyon-sürekli zam"* formülünü öneriyordu. İçerde bütçe dengeleri *"sürekli zam"*'la korunacak, dışa dönük yüzünde Türkiye *"sürekli devalüasyon"*'la ihracat olanaklarını devinime geçirecekti. Dış ödeme dengesinin sağlanması ve dış borçların zamanında ödenmesi gerekiyordu.

Borç tuzağına giren ülke, alacaklının isteğini yerine getirmeliydi.

Türkiye'nin son 20 yılda *"ithal ikamesi"* siyasetinde kurulan endüstri birimleri belki yıkılacaktı; ya da hem Türk lirasının değersizleşmesi, hem ihracatı teşvik desteklerinin pompalanmasıyla dışa açılacaktı. Önemli olan Türkiye'nin borçlarını zamanında ödeyecek dövizi sağlamasıydı. IMF'nin kurduğu sistemin korunması için ülkemizin payına düşen ne varsa yapılmalıydı.

24 Ocak Kararları *"devlet eliyle kişiyi zengin etme"* politikasının yeni bir uygulamasından başka şey değildi.

★

Aradan beş yıl geçmiştir.

24 Ocak kararları altıncı yılına girdi ve sonuçları ortaya çıktı.

Ekonomi uzmanları bu sonuçları tartışadursunlar, ortada çarpıcı bir gerçek var: 1980 yılının başında 47 lira olan Amerikan Doları bugün 470 liraya tırmanmaktadır. Demek ki beş yılda Türkiye'nin ulusal parası 10 misli değersizleşmiştir.

Ancak büyük savaşların yıkımlarında görülebilecek türden bir çöküntüdür bu...

Yaşanan olayın ne demek olduğunu anlamak için bir karşılaştırma yapmak gerekir. Bugünkü Amerikan doları neyse, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiliz Sterling'i oydu. Dünya ekonomisine egemen denizaşırı imparatorluğun parası, *"en güçlüydü, en büyüktü."*

Türk lirasının İngiliz Sterlingi karşısında değeri Ulusal Bağımsızlık Savaşında ve onu izleyen yıllarda düşmüştür. Sterling 1921'de 605 kuruştu. 1930'da 1032 kuruş oldu. 1938'de ise bir İngiliz Sterlingi 616 kuruş ediyordu. Demek ki 1921'deki bir İngiliz Sterlingi ile 1938'deki bir İngiliz Sterlingi hemen hemen aynı düzeydeydi.

1923'ten 1930'a kadar Lozan Antlaşmasının ekonomide bağlayıcı koşulları geçerliydi. Şunu unutmamak gerekir ki Türkiye Cumhuriyeti, *"Merkez Bankası"*'nı bile 1930'larda kurabilmiştir.

"1923 ile 1930 arasında ülkemizin dış ekonomik ilişkileri ve düzeni dünyanın az ülkesinde görülebilecek kadar liberaldi." 1929'da patlayan *"Büyük Buhran"* ile bugünküyle kıyaslanmayacak kadar olumsuz koşullar çevremizi kuşatmıştı.

1930'larda Türkiye'nin parasının değer kazanması nasıl gerçekleşebilmiştir?

1930'dan 1938'e değin Türkiye, Osmanlı devletinin kötü mirasını da silkeleyerek ekonomide bağımsızlığını nasıl koruyabilmiştir?

1980'den 1985'e değin Türk Lirası Amerikan Doları karşısındaki değerini 10 misli nasıl yitirmiştir? Beş yıldan beri *"liberal ekonomi, serbest rekabet, açık pazar ve yabancı sermaye"* rüyalarıyla oyalanan Türkiye, ekonomik bağımsızlığını niçin sağlayamamış, IMF denetçilerinin istekleri dışına çıkamayan bir ülke durumundan kurtulamamıştır?

Bu soruların yanıtlarını ekonomistlerimiz düşünedursunlar, olayın toplumsal ve kültürel alandaki yansımalarına ilişkin bir örnek verelim.

★

Yazımızın başında 1950'lerin sözde liberal ekonomisinin, açık pazar ve yabancı sermaye siyasetinin Türk diline yaklaşım konusundaki tutumunu görmüştük. Anayasa'yı Teşkilatı Esasiye Kanunu'na, Genel Kurmay Başkanı'nı Erkanı Harbiyeyi Umumiye Reisine, Bakanlar Kurulu'nu İcra Vekilleri heyetine çeviren politika, kuşkusuz *"Dil Devrimi"* ne *"karşı devrim"*'in ürünüydü.

Geçenlerde TRT Genel Müdürlüğü, radyo ve televizyon yayınlarında kullanılmak üzere yasak sözcükler listesi hazırladı. TRT'nin dil devrimine karşı bilinçli bir düşmanlık içinde olduğu görülüyordu. Bu tutumun yeni yasaklarla yoğunlaşıp somutlaşması tepkiler uyandırdı.

Ne var ki TRT'de duyduğumuz, izlediğimiz *"Hacivat Osmanlıcası"* geriye dönüşün ne güç olduğunu da vurgulamaktadır. Osmanlıca ölü bir dildir artık. O dönem kapanmıştır.

Osmanlıcayı hortlatmaya çabalayanlar, eski sözcükleri yerli yerinde kullanmayı beceremediklerinden ortaya gülünç bir dil çıkmakta, konuşmalar kulakları tırmalamaktadır.

Ancak dil devrimine 1980'lerde gösterilen tepkinin, 24 Ocak ekonomisinin *"sözde liberalizm, serbest piyasa, açık pazar, yabancı sermaye"* felsefesine denk düştüğü de gözden kaçmamalıdır.

★

24 Ocak ekonomi anlayışıyla kültür yaklaşımının tutarlı bir bütünlük içinde olduğu söylenebilir. Kültür kavramını zorlayarak böyle bir yargıya ulaşa-

biliriz. Çünkü yaşadığımız ekonomik düzende kültürsüzlüğün egemenliğine yeşil ışık yakıldığı kesindir.

Kitap düşmanlığının yoğunlaşması, basının holdinglerin denetimine girmesi, kâğıt fiyatlarının alabildiğine artırılması, kitap ve gazete satışlarının (nüfusun artışına karşın) gün geçtikçe gerilemesi, içinde yaşadığımız ekonomik düzenden soyutlanabilir mi?

24 Ocakla birlikte uygulanmaya konan *"sürekli zam"* politikası kitap ve gazete kâğıtları için de geçerlidir. Bu yıl içinde gazete fiyatlarının 100 liraya yükselmesi bekleniyor. Halkın gelir düzeyinin düşmesiyle kitap, dergi, gazete fiyatlarının artması 24 Ocak felsefesinde çakışıyor.

"Sürekli devalüasyon"'un pek göze çarpmayan yanları da var. 1980'ler Türkiye'sinde bir bilim adamı, hangi alanda olursa olsun dış dünyadaki gelişmeleri izlemekten yoksun kalmaktadır. Türk lirasının değeri beş yılda 10 misli gerileyince dış dünyada yayınlanan bilim kitapları da o oranda pahalanmıştır. Üniversite öğretim üyelerinin ve kamu kurumlarında çalışan uzmanlarla bilim adamlarının durumları acıdır.

24 Ocak ekonomisiyle devletin sosyal adalete sırt çevirmesi, toplumdaki gelir dağılımının dengelerini büsbütün bozmuştur. Ulusal gelirin ülkemizde dağılım tablosu (Dünya Bankası verilerine göre) Hong Kong, Arjantin, Meksika, Güney Kore, ve Hindistan'dan daha kötüdür. Nüfusumuz (beş dilime ayrıldığında) en alttaki yüzde 20 (9 milyon kişi) ulusal gelirin yüzde 3,5'ini paylaşmaktadır. En üst yüzde 20'ye ulusal gelirden yüzde 56,5 pay düşmektedir.

Ulusal gelir paylaşımındaki adaletsizliğin yarattığı yıkım her türlü moral değeri çürütmekte ve kültürel yozlaşmanın salgınlaşmasına yol açmaktadır.

1980'li yılların ilk yarısını bitirirken bilançonun altına bir çizgi çekildiğinde Türkiye ekonomisinin dış borçları ödemek gerekçesiyle ipotek altına alındığını söyleyebiliriz.

Türk lirasındaki kanama ise hangi biçimde yorumlanabilir? Ülkemizin dışsatımı 7 milyar, dışalımı 10 milyar dolar dolayına yükselmiştir. Ama liranın Amerikan doları karşısında 10 misli değersizleşmesi ve dış ticaret hadlerinin sürekli olarak Türkiye açısından kötüleşmesi, ülkenin tüm üretimini ve alınterini dışarıya daha ucuza satmak, dışardan aldığımızı daha pahalıya almak kısır döngüsünün başdöndürücü kuyusuna düşmemiz sonucunu yaratmıştır.

Böyle bir ortamda çağdaş kültürün halk yığınlarına yayılması olanaksızdır. Ekonomik çelişkilerin derinleşmesi ve insanlarımızın sosyal adaletsizliğin kıskacında kişiliklerini yitirmesi süreci, 1980'lerin tam ortasında toplumsal gerilimi de pompalamıştır.

Dil ve tarih konularında gerici ve tutucu görüşlerin yaygınlaşmasının yanısıra, fikir yasaklarının ağırlaşarak sürdüğü izleniyor. 24 Ocak ekonomisinin üzerine fikir özgürlüğüne dayalı çok partili demokrasinin oturtulması olanaksız gibidir.

Kültür sorunlarını ekonomiden soyutlayarak ele almak çağımızda aşılmış bir fikirdir. Ulusal kültürümüzün canlandırılması, bilimde ve sanatta atılım yapmak gereği, ekonomide demokrasiye geçerlilik kazandırmak zorunluğuyla birlikte düşünülmelidir.

★

Beşinci yaşını dolduran ve altıncı yılına basan 24 Ocak ekonomisinin anlamını kavramak için yeterli bir süre yaşandı.

Bugün bile tünelin ucundaki ışık görünmüyorsa, sürekli karanlığa doğru yürümemiz yüzündendir; ama Türkiye gibi bir ülkenin iki yüzyıllık birikimini de beş yıllık bir sürede eritmeye olanak yoktur. Toplum, ileriye atılım gücünü korumakta ve beslemektedir. *"Alternatifsiz"* diye tanımlanan 24 Ocak ekonomisinin beş yıl sonundaki elle tutulur başarısızlığı, karşıt görüşün başarısına yatırım yapmaktadır.

OKTAY RİFAT

YILDIZ

İnsan yüzleri vuruyordu
denizden yüze ve madalyonlar
harap gök ahşap
evler göksel geceydi
bir gemici feneri tavanda
duvar sarı merdiven başı loş

şarap bardağını bırakarak masaya
hancı girdi aramıza
kılıçlı adamı iterek
iterek çıplak kadını
ve noter kâtibini
mavi düzlüklerine

ölüler vardı suda
karanlık suda, gömdük
yeni sürmüş terelerin altına
bir yıldız kaldı titrek
bir çakıltaşı sanki sığ suda.

24 Ocak Kararları Beşinci Yılında - 2

Arslan Başer Kafaoğlu

— I —

Bu yazı çıktığında 24 Ocak kararları uygulaması beşinci yılını tam anlamıyla doldurmuş olacak. Böylece bu kararlar alınırken Başbakanlık ve Devlet Plânlama Müsteşarlığı makamlarının her ikisini de işgal eden Sayın Turgut Özal'ın, 24 Ocağın bütün hayırlı gelişmelerini kendine maleden zararlı gelişmelerini ona buna yükleyen Sayın Başbakanımızın, önayak olduğu, 5 yılın en az 14 ayında tamamen, 31 ayında da epeyce büyük bir serbestlikle uyguladığı 24 Ocak kararlarının alındığı günlerdeki, "bir şöyle 3-4 yıl sıkıntı çekeceğiz, ondan sonra selamet" vaadinin üzerinden beş yıl geçmiştir. Sayın Özal'ın, özür olarak ileri sürebildiği tek bir nokta vardı: kendileri Bankerler Skandalı dolayısıyle görevi bırakıp giderlerken, ehliyetsiz bir yönetim, işi devralmıştı. Bu yönetim enflasyonu yükseltmiş, Merkez Bankasına para bastırmış, dışsatımı (ihracatı) geriletmiş, ticaret ve ödeme dengelerindeki açığı artırmış, bütçeye büyük açıklar verdirmiştir. Önce bu noktaları aydınlatarak, Özal'ın savunucularının yüklenişine, güya en güvendikleri kanıtın tartışmasına geçebiliriz.

—Özal dönemi enflasyonu (1984 enflasyonu), karalanan, suçlanan 1983 enflasyonunu neredeyse katlama düzeyine ulaşmıştır. 1983 enflasyonu, hükümetin 1984'ü daha fazla göstermek istemesine ve bütün şişirme çabalarına karşın yüzde 30 dolayındadır. Oysa, 1983 enflasyonunun son bir ayı Özal iktidarına aittir, Ekim-Kasım ayları da seçim havası içinde geçmiştir ve 1984 daha başarılı görünsün diye Kasım ve Aralık ayları fiyatlarının artışı alabildiğine şişirilmiştir. 1984 fiyat artışlarının bütün küçültme çalışmalarına karşılık, bu yılın enflasyonu Devlet İstatistik Enstitüsü verileriyle yüzde 54'ü bulmuştur. Yani Sayın Özal ve bakanları, en iddialı oldukları bir konuda, 1984 yılında 1983'e göre kötü, çok kötü sonuç almışlardır.

Üstelik bu sonucun alınmasında da kabahat tümüyle kendilerine aittir. Pa-

"Halk beni alkışlıyor„ T. Özal

Tan Oral

ra basımı yılın son ayında trilyon lirayı zorlamıştır, bu sınırı aşmaması ancak bazı ödenmesi gerekli paraların ödenmemesi ve bazı muhasebe mekanizmaları kullanılarak sağlanmıştır.

Özal iktidarı işbaşına gelir gelmez, toplumun varlıklı kesimlerinin, yani tefecilerin ve holdinglerin mevduat ve banka işlemlerinden alınan stopaj gelir ve gider vergilerini azaltıp, bütçenin köklerini baltalamakla işe girişmiştir. Bu nedenle, yani hiçbir ek gelir artışı ya da gider azalışı sağlanmadan yapılan bu yıllık 400 milyar liralık indirim, bütçe ve hazineyi bütün yıl boyunca kemiren bir etken olmuştur.

—Özal yönetimi, gelir dağılımını bozarak, başlangıçta koruyacağını söylediği Ortadirek'in gelirini hakkettiği düzeye çıkartmamak için çeşitli düzenleme ve oyalamalara girmiştir. Örneğin enflasyonun yüzde 54 arttığı bir dönemde işçilerin gelirinin buna koşut (paralel) biçimde artışını önlemek için yasaları ve Anayasayı zorlayıp özel pazarlık komisyonları, hakem organizasyonları kurmuştur. Memur maaşlarını, taban fiyatlarını sadece yüzde 30 enflasyon oranına göre artırmış, enflasyonun yüzde 50'yi geçtiği belli olmasına karşın ek önlem almayı düşünmemiştir.

—Merkez Bankasının para basımı 1984'te 1983'ten daha hızlı olmuştur. Özellikle haziran ayından sonra para basımının hızını izleyebilme olanağı bile kalmamıştır. Bu yılbaşında emisyonun (piyasada dolaşan paranın) trilyonu aşmaması için hükümet, yüzde 53 (emsaline göre hesaplanırsa yüzde 60) oranlı ve altı aylık hazine bonoları bastırmış, bunları halka satabilmek için yüz milyonlarca reklam parası ödemiştir. Değil Cumhuriyetimiz, Osmanlı tarihinde bile hiçbir iktidar, altı aylık para için bu kadar para ödememiştir. Bununla kalınmamış, müteahhitler, üreticilerin paraları verilmeyip ellerine hazine bonosu tutuşturulmuş; bu kişilerin gelirleri Sirkeci tefecilerinin insafına bırakılmıştır. Devletin üreticiye ödemeye yüklendiği faiz ayda yüzde 3, kendisinin borçlanma faizi ayda yüzde 5'tir. Borçlarını böylesine ödeyen, ama kendisi böylesine batakçı biçimde borçlanan kaç ülke vardır acaba şu yeryüzünde?

—Dışsatımda ilk altı ayda hükümet epeyce iddialı görünüyordu. Hükümetin yandaşı olduğu, kayırıldığı haberleri basında dolaşan bir dostumuz, dışsatımın bu yıl 8 milyarı bulacağını söylüyordu bir panelde... Ama burada da durumda bir gerileme vardır. Şöyle ki: Hükümetin ilk üç ayda geçen yıla göre sağladığı ihracat (dışsatım) artışı dolar olarak şöyle:

TABLO 1

	1984	1983	Artış	Artış Yüzdesi
Ocak	541.3	478.1	63.2	14
Şubat	600.4	403.4	197.-	49
Mart	713.3	476.5	236.8	50
Toplam	1.855.-	1.358.-	497.-	37

Görüldüğü gibi Şubat ve Mart aylarında bir yıl öncekiaylara göre yüzde 50 dolayında artış göstermiştir. Bu aylar hayali dışsatım söylentilerinin ayyuka çıktığı aylardır. Bir de diğer ikinci, üçüncü üç aylarla, son iki aya bakalım:

TABLO 2

	1984	1983	Artış	Artış Yüzdesi
Nisan	612.3	483.5	128.8	27.9
Mayıs	540.5	425.4	115.1	27.9
Haziran	521.4	406.8	114.6	28.1
Toplam	1674.2	1.315.7	358.5	28.-

İkinci üç ayda dışsatım artışı birden yüzde 37'den yüzde 28'e düşmüştür. Sürdürelim analizi:

TABLO 3

	1984	1983	Artış	Artış Yüzdesi
Temmuz	437.1	351.8	85.3	24.2
Ağustos	580.6	423.1	157.5	36.9
Eylül	524.6	459.8	64.8	14.-
Toplam	1.542.3	1.234.7	307.6	25.-

Üçüncü üç ayda dönem dışsatımı, birinci üç aya göre yüzde 16 azalıp 1.5 milyar dolar dolayına düştüğü gibi, geçen yılın aynı üç ayına göre artış da yüzde 28'den yüzde 25'e düşmüştür.

Bir de son iki aya bakalım:

TABLO 4

	1984	1983	Artış	Artış Yüzdesi
Ekim	639.9	566.3	73.7	13.2
Kasım	652.4	579.2	73.2	12.9
Toplam	1.292.3	1.145.4	146.9	13.-

Artış hızı görüldüğü gibi ilk üç ay ortalaması olan yüzde 37'den yıl sonunda yüzde 13'e düşmüştür. Bir yandan bu olurken öte yandan da dışalımın artış hızı son aylarda dışsatımın artış hızını geçmiş ve bu nedenle dışsatımla dışalım arasındaki fark, dış ticaret açığının 1983'te 3.092 milyar dolar olmasına karşılık, 1984'ün onbir aylık açığı 3.042.8 milyar dolardır. Bu gidişle dış ticaret açığının 1984 yılında 1983 yılını (son bir ayın -Aralık- sayılarının eklenmesiyle) geçmesi beklenebilir. Sayın Özal ve yandaşlarının Özal'ı savundukları, 1984'teki her türlü olumsuzluklara karşı ileri götürdükleri tek noktada da durum budur.

Dış ticaret dengesinden daha geniş bir kavram olan Ödemeler Dengesinde ise 1984'te ülkemiz, gerçekten çukur bir yıl olan 1983'ün de gerisinde kalmıştır. (1) Öte yandan gelecek de umutlu görünmüyor. Bu umutsuzluğu dış ticaret sermaye şirketlerinin kurduğu Dış Ticaret Derneği'nin Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Sözer şöyle dile getiriyor:

"Ben bizim üyemiz 21 şirketin 1985 yılındaki toplam ihracatının 1984 ihra-

catının üzerine çıkacağını zannetmiyorum. Ben (Türkiye ihracatının) 1984 rakamının üzerine çıkabileceğini zannetmiyorum. Biz bunları söylerken esnaflık yapıyoruz zannediliyor, oysa ben üyem olan bütün şirketlerle konuşuyorum, hepsi de finansman zorluğu nedeniyle ihracatlarında ciddi bir duraklama olduğunu söylüyorlar... KDV uygulamasının açıklık kazanmaması da ihracatı aksattı..." (2)

— II —

—Devlet gelirleri de 1984 yılında Türkiye Cumhuriyeti tarihinde görülmemiş bir gerilemeyle karşı karşıya kalmıştır. Alınan sonuçlara göre 1983'ten 1984'e devlet gelirlerindeki artış şöyledir (11 aylık):

yüzde 44,4'lük fiyat artışlarının epeyce gerisinde kalır. Bunu herkes kabul eder.

— III —

—Hükümet bir de son altı yılın en yüksek gelişme hızının 1984'te gerçekleştirildiği savında bulunuyor. Bu doğru olsa bile en büyük neden tarımsal üründe iyi hava koşullarına bağlanabilir. 1983'te tarımsal gelirler gerilediği halde yüzde 3 civarında ilan olundu Katkılı Ulusal Gelir artışı. Bu yıl tarımsal gelirler yüzde 4,5 arttığı halde Ulusal Gelirde ilan olunan artış %5,7'dir. Biraz sayıların dökümüne inildiğinde nasıl dökülüyor iddialar! 1983'le 1984 Tarım Gelirleri artışını eşitleyin bakın

TABLO 5

	1983 Milyar Lira	1984 Milyar Lira	Değişim %
-Gelir Vergileri	1.001.6	1.235.3	23.3
-Servet Vergileri	35.6	37.5	4.9
-Mallardan Alınan Vergiler	247.7	304.5	22.9
-Hizmetlerden Alınan Vergiler	226.7	233.1	2.8
-Dış Ticaretten Alınan Vergiler	214.3	334.2	55.6
Toplam	1.726.1	2.144.6	24.2

Enflasyonun %44,4 olduğu resmen açıklanırken, devlet vergi gelirlerinin sadece yüzde 24,2 artması önemli bir gerilemeyi işaretlemektedir. Aslında Özal iktidarının en büyük başarısızlığı, devletin yurt içinde ödemelerde yurttaşa borçlarını yerine getiremeyişidir. Yüzlerce milyar liralık ve Osmanlı döneminde bile katlanılmamış koşullarla girilen borçlanmalara karşın, devlet, ihracatçılara ödeyeceği paralar, üretici alacakları ve yüklenicilerin hakları konusunda yapması gereken ödemeleri yapamamaktadır. Geçen yılın aşağı yukarı 500 milyar liralık borcunun ödenmesi bu yıla kalmıştır. Bütçe sadece bir borç ödeme bütçesi haline inmiştir, devlet gelirlerinin gereği gibi toplanamaması nedeniyle... Sayın Özal bu kusurunu kapatmak için fonlara toplanan paralar nedeniyle (konut fonu özellikle ileri sürülüyor) karşılaştırmaların, gösterilen azalışın doğru olmadığını söylüyor. Ama bu da yanlıştır. Çünkü Sayın Özal'ın verdiği sayılarla bütçe dışı konut fonuna toplanan para 11 ayda sadece 78 milyar liradır. 1700 milyar yanında bu rakam devede kulak bile kalamaz.(*) Bu da hesaba katılsa devlet gelirlerinin 1983'ten 1984'e artışı sadece yüzde 29'a çıkar. Yüzde 29 da sonuç ne oluyor? Kaldı ki, tarımda bu sonuç tarımın durmadan baltalanmasına karşın alınmıştır. Hükümet montaj sanayiine layık gördüğü korumayı tarımdan esirgemiştir. Onun girdileri (gübre, akaryakıt, traktör yedek parçası, tohumluk) yıl içinde zam rekortmeni olmuşlardır. Hükümetin bu ektiklerin ürününü 1985'te tarım kesiminde hep beraber izleyeceğiz.

Kaldı ki, birçok kez yazdığımız gibi, hem işsizliğin, hem fiyatların böylesine arttığı, sattığımız (ihraç ettiğimiz) malların fiyatlarının hızla düştüğü bir konjonktürde böyle (% 5.7) oranında bir gelişme hızının gerçekleştiğine inanmıyoruz.

Kaldı ki böylesine artan bir Katkılı Ulusal Gelir içinde, işçinin, üreticinin, esnafın ve memurun gelirini enflasyon hızına eşit tutma, yani reel artışı sıfırda bırakma hükümetin belli başlı amacı olmuştur. 1984'te enflasyon hızı kontrol edilemediği için bu kesimlerin gerçek ücretleri artmak bir yana, azalmıştır. O vakit böyle bir artış varsa, gelir dağılımı bozularak gerçekleştirilmiştir. Sayın Sabancı 1984 yılında Akbank'ın kârının 20 milyar lira olacağını söylemiş ve bunu beğenmediğini ifade etmiştir (3). 20 milyar kâr, geçen yıl kârının iki katıdır. Yani Akbank gelirini gerçek olarak (enflasyon oranı düşürülse bile) yüzde 50 katlamıştır. Bu bankanın kârı 1979'da 500 milyon lira idi. 5 yılda kârı 40 kat artmıştır. Aynı dönemde enflasyon yüzde 67,1 olduğuna göre, 24 Ocak kararları Ulusal Katkılı Geliri artırmışsa bu artışın kimlere yaradığını göstermektedir.

— IV —

Cumhuriyet Gazetesi'nde Yalçın Doğan ve İlhan Selçuk'un yazılarını okumak benim için büyük zevk oluşturuyor. Sayın Yalçın Doğan, yolsuzluk söylentilerinden de önemli olarak, yurttaşın cebinden, çıkar çevrelerine yapılan transferlerin önemini belirtiyor (4). 1980 yılı 24 Ocak gününden bu yana hepsi yurttaşın kesesinden çıkan, banker kurtarma, banka kurtarma ve firma kurtarma operasyonlarının en az 250 milyarlık yük, hayali ihracattan ek 100 milyar liralık yük yurttaşın cebinden çıkıp çıkarcıların cebine girmiştir. Meslektaşımız bunu önemle ve vukufla belirtiyor. Ama daha bunlardan da önemlisi, ücretlerin durmadan düşerken tefecilerin ve çıkarcıların, bankacıların, büyük holding kârlarının durmadan artması şeklinde işleyen mekanizmadır. Değerli arkadaşımızın buna da bir hesap getireceğini umuyoruz. "Liberal rejim" denilen IMF'den güdümlü bu gidişin, gereği-sonucu hep böyle olur.

Ne var ki, bu çok açık mekanizmaları gözden kaçıracak uygulayıcılar bulunur hep. Bu uygulayıcıların birkaç yılda yaldızı dökülse bile, olan olur, ekonomide çıkar çevreleri bunalımdan gönenmeye geçmiş bulunur. Bizde de Sayın Özal yönetiminin ve Sayın Özal'ın her yaptığından bir "harika" çıkaranların ağızları değişmiştir. Bunu İlhan Selçuk şöyle anlatıyor: (5)

"Kimine göre "dahi" idi. Kimine göre "gelmiş geçmiş en büyük başbakan"dı. Dışarda, içerde pohpohlanıyor, el üstünde tutuluyordu. "Yılın adamı" seçilmişti. IMF'nin en güvendiği kişiydi. Ünlü dergilere kapaktı. Uluslararası kapitalizmin gözdesiydi. 6 Kasım 1983 seçimlerinde oy patlaması yapmıştı. 25 Mart yerel seçimlerinde ortalığı silip süpürmüştü.

Serinkanlı, ağır, şişman, yumuşak, gözlüklü, tonton, "işbitirici" idi.

Partisinde tek adamdı. Bakanları ağzından çıkacak sözü emir sayıyorlardı. "Ekonomide ihtilal" yapmıştı. "Yeniden yapılanma" veya "yapı değişikliği"ni gerçekleştiriyordu. Bürokrasiyi hiçe sayıyor, devleti, birkaç danışmanı ve birkaç işadamıyla birlikte çekip çeviriyordu.

Çoğu ekonomist, gazeteci, uzman, yazar, "Özalizmin" avukatlığını yapıyordu.

Peki, birdenbire ne oldu?

Saçlı sakallı, gözlü kulaklı, elli ayaklı, yaşlı başlı nice insan birden bire neden değişti? Tonton liderimiz bir mini-teybe mi kurban edilecek?

Şu Allah'ın işine bakın!..

Bakanları, milletvekilleri, işadamları, Turgut Bey'in sesine değil de miniteybin sesine mi kulak verecekler? Ekonomide liberalizme aşık ve serbest piyasaya tutkun eski solcularımız Başbakana mı, mini-teybe mi inanacaklar?

Ne oldu ki?

Hani ülke ekonomisi çok iyiye gidiyordu, her şey tıkırındaydı, ihracat patlaması gerçekleşmişti, herkes bankalarda dolar hesabı açıyor, Hollanda peyniri yiyordu, Türkiye yabancı sermaye cennetine dönüşecekti?..

Özalcılarımız birdenbire öylesine ufalanıp toz oldular ki, yüreğimde isyan duygusu kabarıyor: Bu ne vefasızlık, bu ne hızlı dönüşüm, bu ne acıklı görünüm?"

Ancak biz bu iktidarın buralara geleceğini "işbilici" niteliklerinin aslı olmadığını ve bu kadronun aslında işbilen, işbitiren olmadığını ve işleri bilmediklerine dair epeyce ipucu bulunduğunu yazılarımızda, kitaplarımızda belirttik. İlhan Selçuk'un işaret ettiği, güven depremi bizce bu kadronun sanıldığı gibi keramet sahibi olmak bir yana, birçok temel yönetim kuralını bilmediklerinin, eğer biliyorlarsa ağır ihmal içinde bulunduklarının anlaşılmasından ileri gelmiştir. Son iki önemli olay, yani "KDV uygulamalarına başlayış" ile "İsmail Özdağlar" olayı, bu kadronun Genel İktisat Politikası, Uluslurarası Ekonomik ilişkiler gibi kapsamlı konularda değil, hatta çok basit Anayasa ve Vergi Hukuku kurallarından bile haberdar olmadıklarını ortaya koymuştur.

Önce KDV'den başlarsak, bu kadronun:

1- KDV'nin genel kuralı olan "yaygınlık ve genellik" ilkesinden haberdar olmadığı (Telafi Edici Vergi Tebliğinden belli- Eski Bakan Vural Arıkan'ın belirlediği gibi),

2- KDV'nin yaygınlığını bozmanın, istisna ve götürü uygulama yöntemlerinin artırılmasının sadece KDV sistemini değil, Gelir Vergisi sistemini de sarsacağını görmediklerini,

3- Türkiye Vergi Mevzuatında Belgeme sistemini, bu sistemin özelliklerini (Faturaların, fişlerin tabi tutulduğu işlemlerden belli) bilmedikleri,

4- Katma Değer Vergisinin yansıyış biçimini (Sayın Arıkan'ın söylediği gibi, bu vergiyle birlikte bir ücret zammı yapılmadığından belli)bilmedikleri,ve

5- Devlet yaşamında en önemli konunun vergicilik ve bütçe olduğu gerçeğini halâ kavramadıkları... belli olmuştur.

İkinci, yani İsmail Özdağlar olayına gelince, burada ihmal ve rüşvet iddiaları bir yana büyük bilgisizlik içinde bulunulmaktadır. Bu bilgisizlikleri anlamak için bundan ancak 17 sene önce yapılan bir tanker alımında -ki Sayın Özal bunu anımsamış olmalı- özel kesim firmalarının tekliflerinin nasıl titizlikle incelendiğini anımsamak gerekir. Burada ise iş sadece iki firma (UM ve Cerrahoğlu) arasında bir sır gibi tutulmuş en uygun teklif aranmamıştır. Ayrıca,

1- Aslında Türk deniz ticaret filosunun bu iki tankere gereksinimi yoktu. Bunlar olmadan da bizim filomuz, yeterli taşımayı yapabilirdi.

2- Tanker bedelleri dünyadaki rayiç bedellerden en az yüzde 70 fakat ortalama yüzde 100 fazla gibi görünüyor. Denizcilik konularında belli dergilerde, hele böyle eşi az bulunur 400.000 tonluk tankerlerin fiyatları hemen hemen bellidir. Buna bile bakılmadan bize abartmalı gelen bedellerin transferi çok yanlış olmuştur ki, bu husus, dünyaca bu konularda otorite sayılan "Lloyd List"in bile dikkatini çekmiştir. Gazete haberini aynen okuyalım:

"Londra'da yayınlanan ve dünya gemi taşımacılığıyla ilgili haberleri en doğru biçimde vermesiyle tanınan Lloyd List Gazetesi "Türk armatörlerin, elden düşme tankerleri çok pahalıya satın aldıklarını" ileri sürdü. Eski adı Hilda Knudsen olan ve UM Denizcilik Şirketi sahibi Uğur Mengenecioğlu tarafından 10.6 milyon dolara satın alınan Büyük Selçuklu tankeriyle ilgili olarak verdiği haberde Lloyd List Gazetesi, "Hilda'ya Türklerin 10.6 milyon dolar vermeleri tanker piyasasını altüst etmiştir" yorumunu yaptı.

Gazetenin 31 Temmuz 1984 tarihli sayısında verilen haberde, Körfez krizinin en dorukta bulunduğu günlerde 200 ve 300 bin tonluk gemilerin 6.5 milyon dolara müşteri buldukları, ancak bölgede havanın nispeten yumuşadığı günlerde bu rakamların "hayal olduğu" kaydedildi.

Aynı gazetenin, Türk armatörlerinin yüksek fiyatlara büyük tankerler almasıyla ilgili olarak 28 Eylül 1984 tarihli sayısında yayınlanan haberinde, Cerrahoğulları Deniz Şirketi'nin de 392.799 tonluk Boni adlı tankeri satın alarak adını "M.Vatan" koyduğu kaydedildi ve "Türk armatörleri neden böyle acele ediyorlar? Bu acelenin temelinde herhalde, Irak'tan Türkiye'ye yapılan ham petrol taşımacılığındaki rekabet yatıyor" denildi." (6)

Değil bir hükümetin -ki emrinde bunu bilen nice uzman kişi ve kuruluşlar vardır- piyasayı biraz bilen bir kişinin bile fark edebileceği bu fiyat anormalliği acaba araştırılmış mıdır?

3- İktidar ve ANAP grubunda, bir soruşturma önergesinin yazılmasını bilen bir kişi ancak birkaç gün içersinde çıkmıştır. Önerge uyarı üzerine düzeltilmiştir.

4- Kabinede kimse, hakkında Meclis Soruşturması açılan bir Bakan'ın yasal dokunulmazlığının kaldırılamayacağını bilememiş ve bu konudaki hükümet tezkeresi Büyük Millet Meclisi Başkanlığından dönmüştür.

5- Halâ da bizce yetkisiz kişiler Meclis Soruşturma Komisyonunun gıyabında, Bakan hakkında delil toplamaktadır. Bize göre, devreye Meclis Soruşturma Kurulu girdikten sonra, ondan yetki almamış hiçbir kişi ve makam böyle bir soruşturma yapmaya yetkili değildir.

Bunları şunun için yazıyoruz. "İşbilir", "İşbitirir" kadronun Türkiye gerçeklerinden,dünya gemi piyasasında çok bilinen kurallardan ve olaylardan bile haberleri yoktur.

Bütün bunlara karşın hâlâ bu kadroyu alkışlayanların, bu hükümetin ve IMF'nin*"liberal"* kuralları uyguladığı için onu destekledikleri savları var Ona diyeceğiniz de şudur. 1980'lerde ekonomi'de liberallik, az gelişmiş ülkelerde "demokratik" olmayla eş anlamlı değildir. Hatta gelişmiş ülkelerde bile durum böyledir. Gelecek yazımızda *Ekonomide ve Politikada Liberallik* başlığı altında bunu inceleyeceğiz.

---

(1) Cumhuriyet Gazetesi, 12. Ocak. 1985 günkü sayısı.

(2) Cumhuriyet Gazetesi, 13. Ocak. 1985 günkü sayısı.

(3) Rapor ve Yeni Asır gazetelerinin düzenlediği Panelde.

(4) Cumhuriyet, 14. Ocak. 1985.

(5) Cumhuriyet, 15. Ocak. 1985.

(6) Hürriyet, 15.Ocak. 1985 Sahife 1 ve 17.

(*) Zaten Sayın Başbakan, gerekçe bulmakta eşine rastlanmaz bir kişidir. Örneğin Sayın Mehmet Yazar sattığımız malların fiyatları düşerken, aldığımız (ithal ettiğimiz) malların fiyatları arasındaki dengenin bozulduğunu anımsatınca, "Doğal olarak böyle oldu. Petrol fiyatları artınca hep böyle oluyor..." anlamında yanıt verdi. Oysa 1981'den bu yana ham petrol fiyatları yükselmiyor, düşüyor. Ama Sayın Özal, karşısında bulunana gerçeğe uymayanı öylesine rahat söyler ki, karşıdaki buna o an inanır. Yani o an kazanılmış olur.

Batı Dünyasıyla Bütünleşme Hedefine Ulaşıldı mı?

Osman Ulagay

SON beş yılda Türk ekonomisine damgasını vuran "24 Ocak kararları" Türkiye'de belli bir sanayileşme stratejisi ve birikim modelinin tıkanma noktasında gündeme gelmiştir. Bu kararların fikir babalığını kısmen TÜSİAD gibi Türk özel sektörünün içinden çıkan kuruluşlar yapmış, uygulamaya koyan ise o dönemin siyasî iktidarı olmuştur. Ancak bu kararları mutlaka 1980'den 1985'e uzanan beş yıllık bir zaman perspektifi içinde ve uygulama sonuçlarını da hesaba katarak değerlendirmek gerekmektedir. Olaya böyle bakıldığında bu kararlarla birinci derecede özdeşleştirilecek kişinin Turgut Özal olduğu açıklıkla ortaya çıkmaktadır.

"24 Ocak kararları"na beş yıllık bir perspektif içinde bakınca bu kararların temel hedefi ve doğrultusu da oldukça açık biçimde görülebilmektedir. Bu temel hedef ne kimi zaman ileri sürüldüğü gibi "enflasyonla mücadele"dir, ne de "ihracatın artırılması"dır. "24 Ocak kararları"nın temel hedefi Türk ekonomisini kapitalist dünya sistemiyle geri dönülmez biçimde bütünleştirmektir.

Türkiye'nin kritik jeo-stratejik konumu anımsandığında bu tercihin aynı zamanda çok tayin edici bir politik tercih boyutu taşıdığı gözden kaçmamaktadır. Türkiye bu tercihle kapitalist dünya sistemi içinde yer almayı ve bu sistemle uyumlu bir gelişme çizgisi izlemeyi, bir ekonomik yapıya kavuşmayı benimsemiş olmaktadır. "24 Ocak kararları"nın ve bu kararlarla özdeşleştirilen Sayın Özal'ın Batı dünyasında gördüğü ilgi ve kabul de kuşkusuz bu kritik tercihin bir sonucudur.

24 Ocak 1980'den bu yana izlenen ekonomi politikaları bence hep bu ana tercihin ve temel hedefin uzantıları ve ayrıntılarıdır. Ekonominin dışa açılmasını, kamu kesiminin ekonomideki etkinliğini azaltma çabalarını, fiyat mekanizmasına verilen büyük önemi ve "enflasyon canavarıyla mücadele" sloganını bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir.

"24 Ocak kararları"nın temel hedefine varıp varmadığını tartışırken de, öncelikle kapitalist dünya sistemiyle bütünleşme sürecinde nasıl yol alındığına ve bu sürecin Türk ekonomisine, Türk halkına ne getirdiğine bakmak yerinde olacaktır.

Bu değerlendirmeyi yaparken, Özal'ın son beş yıl içinde yararlanmak olanağını bulduğu üç çok önemli desteği göz önünde bulundurmak şarttır. Bunlardan birincisi, "24 Ocak kararları"nın sekiz ayı dolmadan 12 Eylül 1980'de Türkiye'de iktidara el koyan askerî yönetimin, Özal'a ve "24 Ocak kararları"na gösterdiği anlayıştır. İkincisi, askerî yönetim koşullarının da etkisiyle, toplumun, bu kararların istediği özveriyi yapmaya razı olmasıdır. Üçüncüsü ise, dış dünyanın ve uluslararası sermaye odaklarının Özal'a ve programına sağladığı destektir.

"24 Ocak" uygulamasının beşinci yılı dolarken, sorulması gereken soru ise şudur: Acaba yukarıda değindiğimiz üç çok önemli desteğe karşın Turgut Özal, Türkiye ekonomisini istediği ya da öngördüğü noktaya getirebilmiş midir?

Beş yıllık bir perspektif içinde bu soruya cevap arandığında Türkiye ekonomisinde Özal'ın öngördüğü doğrultuda bir yapı değişikliği olduğunu söylemek kolay değildir. Gerçi Türkiye'nin ihracatı, özellikle de sınaî ürün ihracatı artmıştır; sanayi ve finans kesimlerinde rasyonalleşme yolunda bazı adımlar atılmış; toplumun her kesiminde hesap yapma alışkanlığı yerleşmeye başlamıştır. Ekonominin ABC'si sayılabilecek bazı gerçekler çok acı deneyler yaşanarak öğrenilmiştir. Ne var ki, bunların ötesinde asıl tayin edici olan noktalarda umulan dönüşümler gerçekleşmemiştir.

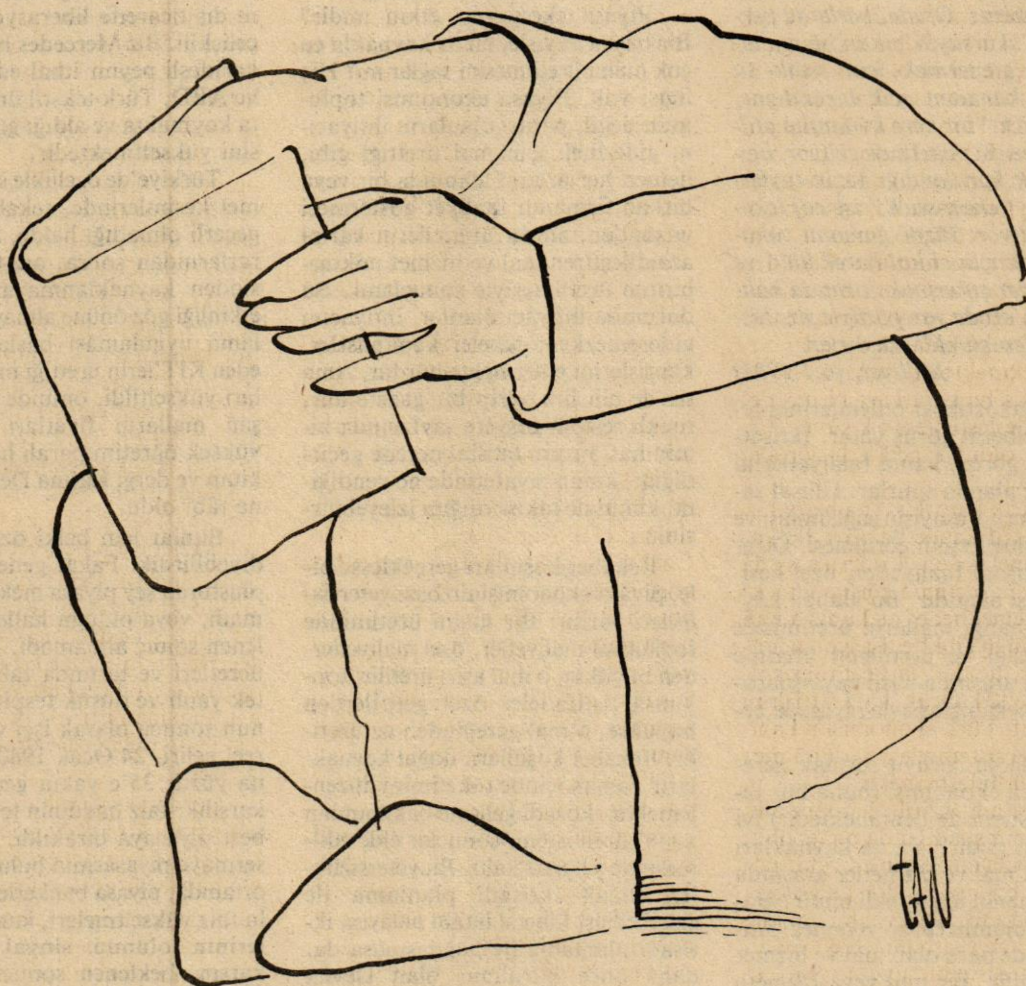
Birincisi, ücret ve maaşların tam bir denetim altında tutulduğu ortamda bunun sağladığı sermaye birikimi olanaklarını yeni yatırımlarla üretim potansiyeline dönüştürme fırsatı kaçırılmıştır.

İkincisi, yüksek faizlerin bankalara çektiği tasarruflar da yeni üretim kapasitesi yaratmak için değil, çoğunlukla yeni modele adapte olamayan işletmelerin finansmanında kullanılmıştır. Türk özel sektörü, yapı değişikliği sürecinde kendisinden beklenen rolü pek oynayamamış, hatta bazı kesimleriyle eski yapıyı korumak için direnç göstermiştir.

Üçüncüsü, "enflasyonla mücadele" sloganının atılmasına karşın, enflasyonla sermaye birikimi modeline geçerli bir alternatif bulunamadığı için enflasyon cephesinde umulan sonuç alınamamıştır. İç tasarrufların ve vergilerin millî gelire oranı sürekli gerilemiştir.

Dördüncüsü, yabancı yatırım sermayesinin kısa vadede iç tasarruf yetersizliğini giderecek bir etken olamayacağı görülmüştür.

Kısacası, beş yıl içinde yapılan hatırı sayılır özveriler sonucunda, ancak "durum idare edilmiş",fakat Türkiye ekonomisinin geleceğine güvenle bakmayı sağlayacak şartlar yaratılamamış, sağlam temeller atılamamıştır. Başka bir deyişle, Türkiye kapitalist dünya ekonomisiyle bütünleşme yoluna çıkıp, yol ortasında kalmış gibidir. Bu noktada geriye bakıp, yapılan yanlışları değerlendirmek ve bunun ötesinde, seçilen yolun Türkiye'ye ne getirip ne götüreceğini tartışmak, sanırız yararlı olacaktır.

Tan Oral

İstikrar Programı ve Piyasa Ekonomisi

Nuri Karacan

Bizde servis yapan ter kokmuyorsa, üstünüz yağ kokarak çıkıyorsunuz. Batı'da lokantaya giderken süründüğünüz kokunuz üstünüzde çıkarıyorsunuz. Orada, barlarda bardakların akarsuyla yıkandığını, temizliğini göstermek için sıcak su musluğu kanunen açık bırakılıyor, "chop-stick" bir kere kullanılıp atıldığı için yenisi paketinde geliyor, bizde bardak kurulandığı bezin tüyleri yapışmış, "chop-stick" ise ruj lekeleriyle geliyor. Bizde garsonu yakalayabilmek için el-kol hareketleri ve çeşitli sesler çıkarmak zorunda kalıyorsunuz, orada yan gözüyle size hissettirmeden sürekli izliyorlar.

Milliyet, (6.1.1985)

24 Ocak istikrar önlemlerinin temelinde liberal görüş yatar. İktisatta liberal görüş, kamu faaliyetlerini sadece üç alanda sınırlar: Ulusal savunma, yurtiçi asayişin sağlanması ve adalet hizmetlerinin görülmesi. Diğer bütün iktisadî faaliyetler, özel kesimin uğraşı alanıdır. Bu alanda kaynakların hangi malların üretiminde kullanılacağı ve üretilenin üretime katılanlar arasında nasıl paylaşılacağı, fiyat mekanizmasıyla piyasada belirlenir.

Burada şu soruyu sormak gerekir: Piyasa ekonomisi (buna hür teşebbüs sistemi de denilmektedir) iyi ya da âdil midir? Ya da kaynakları üretilecek mal ve hizmetler arasında tahsis etmenin ideal şekli midir? Buna kimse olumlu cevap veremez. Ancak cebinde para olan mal ve hizmet satın alabilir. Bir mal veya hizmete ne kadar ihtiyacınız olursa olsun, cebinizde satın almak için yeterli paranız yoksa, piyasa yoluyla ihtiyacınızı gideremezsiniz. Parası olan, köpeğine havyar satın alabilir, parası olmayan, çocuğuna ekmek satın alamaz. Piyasa ekonomisi, gelir bölüşümü sorununu da âdil şekilde çözemez. Çalışmaya çok istekli olduğunuz halde iş bulamayabilirsiniz, ya da vargücünüzle çalıştığınız halde bir günde ancak Sırmalızade Davut Bey'in, gece kulübünden çıkarken kapıcıya verdiği bahşiş kadar kazanabilirsiniz.

Piyasa ekonomisi etkin midir? Bir başka deyişle, en az kaynakla en çok malın üretilmesini sağlar mı? Hiç ilgisi yok. Piyasa ekonomisi toplumun değil, parası olanların ihtiyacını gidermek için mal ürettiği gibi, hemen her üretim alanında bir veya birkaç firmanın faaliyet göstermesi yüzünden, ancak üreticilerin kârını azamileştiren mal ve hizmet miktarlarının üretilmesiyle sonuçlanır. Bu durumda ihtiyacı olanlar, ihtiyacını gideremezken, tekelci kapitalistler, kaprislerini gidermekte hürdür. Ama siz de elli lira verip bir gazete alır, renkli resimli sosyete sayfasında kimin hafta sonu tatilini nerede geçirdiğini, kimin ziyafetinde ne yendiğini, kimin ne takıştırdığını izleyebilirsiniz.

Rekabet koşulları gerçekleşse bile, piyasa ekonomisinin bazı yetersizlikleri vardır: Bir malın üretiminde toplumsal maliyetler, özel maliyetlerden büyükse, o mal aşırı üretilir; toplumsal istifadeler özel getirilerden büyükse, o mal gereğinden az üretilir. Rekabet koşulları, doğal kaynakların zaman içinde tüketimini düzenlemekte, iktisadî gelişme bakımından uzun süreli istenir sonuçlar elde edilmesinde yetersiz kalır. Bu yetersizlikler ancak iktisadî planlama ile giderilebilir. Liberal iktisat anlayışı, iktisadî planlama ile bağdaşmasa da, daha önce kurulmuş olan Devlet Planlama Teşkilâtı 24 Ocak önlemleri paketinin mizanseninde yer almıştır.

Burada şu soruyu sorabiliriz: Liberalizm her ekonominin aşması gereken bir aşama mıdır? O da değil. Teknolojik bakımdan bağımlı bir ülkenin, teknolojik bakımdan bağımlı olduğu ülke piyasalarından farklı bir yapıya sahip olması olanaksız. Ekonominin giderek ithalâta açılıp, ulusal özel tekellerin tasfiye edilmesi de fantezi. Bu halde ülkeye sadece uluslararası tekeller egemen olur. Özal'ın dış ticarette liberasyon kararı da çelişkili. Biz Mercedes marka araba, karidesli peynir ithal ederken, AET ve ABD, Türk tekstil ürünlerine kota koymakta ve aldığı gümrük vergisini yükseltmektedir.

Türkiye'de özellikle sanayi ve hizmet kesimlerinde, rekabet koşulları geçerli olmadığı halde, 24 Ocak kararlarından sonra, arz-talep dengesinden kaynaklanmayan, üretimde etkinliği göz önüne almayan bir fiyatlama uygulaması başlatıldı. Zarar eden KİT'lerin ürettiği malların fiyatları yükseltildi, önünde kuyruk oluşan malların fiyatları yükseltildi, yüksek öğretim paralı hale getirildi, kitap ve dergi Katma Değer Vergisi'ne tâbi oldu.

Bunlar için belki özel durumlar diyebilirdik. Fakat genelde de fiyat oluşturan şey piyasa mekanizması olmadı, veya olduğu hallerde de beklenen sonuç alınamadı. Nitekim işçi ücretleri ve tarımda taban fiyatları tek yanlı ve düşük tespit edildi. Bunun sonucu olarak işçi ve köylünün reel geliri, 24 Ocak 1980'den bu yana yüzde 35'e yakın geriledi. Buna karşılık, faiz haddinin teşekkülü serbest piyasaya bırakıldı. Düzenli bir sermaye piyasasının bulunmadığı bir ortamda, piyasa bankerlerinin rizikolu faiz yükseltmeleri, kamu denetimlerinin olumlu sinyal vermesine karşın, beklenen sonucu doğurdu: Önce bankerler, sonra faiz yarışına fazla girmiş küçük bankalar, sonra da bazı holdingler iflâs etti. Esas olan, özel kesimdir ve piyasa mekanizmasıdır diye yola çıkıldığı halde, iflâs eden bazı özel firmalar devletleştirildi, bazısına banka kredisi sağlandı, sabit faiz politikasına dönüldü.

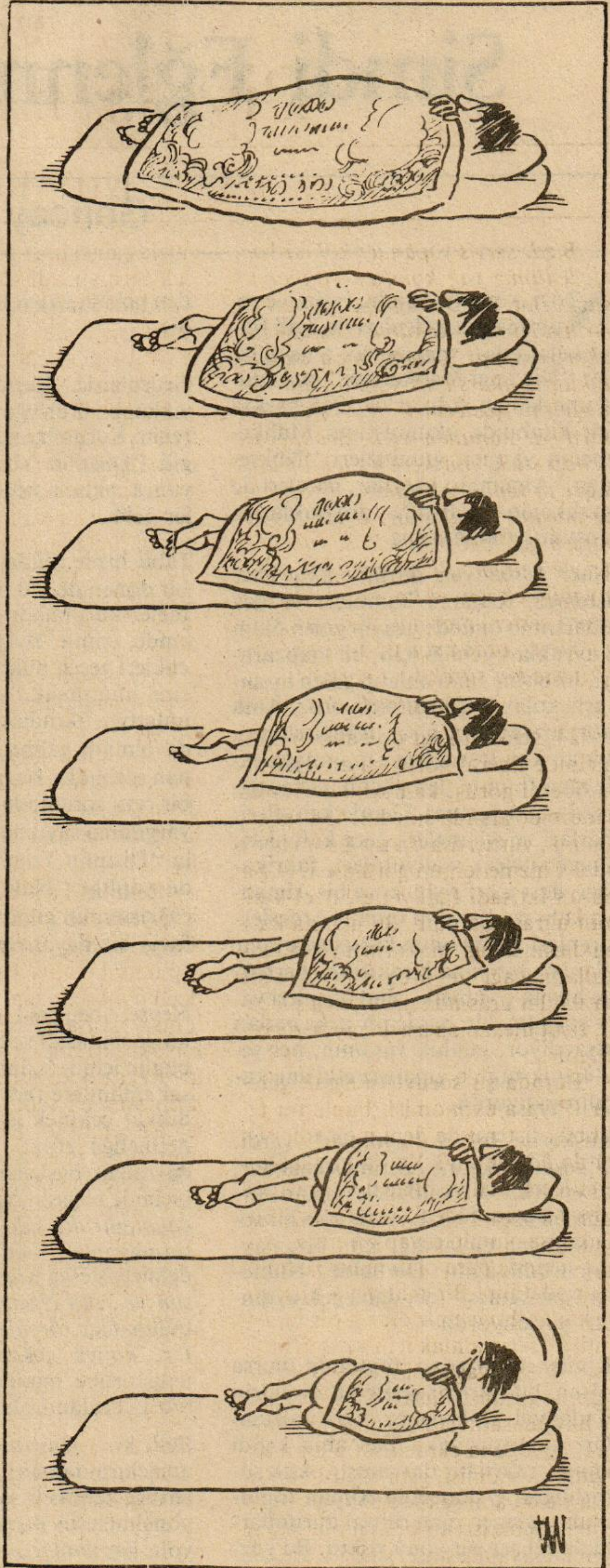
Yabancı döviz konusunda ne sabit kur, ne esnek kur sistemine gidil-

di; diğer ülke paralarının TL. itibarıyle fiyatı serbest piyasadakine az çok yakın şekilde her gün saptandı ve alım satımlar bu kur üstünden yapıldı. Ne var ki, kur garantisi kaldırıldı. Bu da bazı firmaların iflâsına yol açtı. Bu firmalardan bazıları devletleştirildi.

Reel ücret ve tarımsal girdi fiyatları düştüğü halde, faiz ve döviz fiyatlarındaki yükseliş, firma iflâslarını ve işsizliği artırdı. Programın beşinci yıldönümünde enflasyon haddi yüzde 53, işsizlik oranı yüzde 19 oldu. 24 Ocak zihniyetine göre özel kesim öncelikli olduğuna göre, ekonomideki sınırlı fonların da özellikle özel kesime tahsisi gerekmekteydi. Halbuki şimdi devlet, giderleriyle gelirlerini denkleştirmek için borçlanmak, borçlanmak için de özel kesimle rekabet etmek zorunda kalmaktaydı.

Bir de, 24 Ocak kararlarının bir yapısal dönüşüm (yeniden yapılanma) sağlayıp sağlamadığı sorunu var. Yapısal değişme ile ne kastedildiği çok kez tanımlanmıyor. Yapısal dönüşüm ile, kamu kesimine oranla eskisinden daha ağırlıklı bir özel kesim yaratılmak anlaşılıyorsa, bu kısmen oldu. Ama 24 Ocak kararları sonucu olarak değil, özel kesimin vergi kaçırması ve kamu kesimini zorla sınırlaması sonucu oldu. 1984 yılında bir genelev patronunun, ülkenin pek çok ünlü sanayicisinden fazla vergi ödemesi, ders kitaplarına geçecek kadar önemli bir örnektir. Yeniden yapılanma ile dış ticaret açığı yerine fazlası veren bir yapı kastediliyorsa bu da olmadı. İhracat arttı ama, ithalât daha da hızlı arttı ve biz yine vadesi gelen dış borçlarımızı nereden borç alarak ödeyeceğimizi düşünmekte devam ediyoruz. Yeniden yapılanma ile yatırımların toplam gelir içindeki payının artırılması kastediliyorsa, bu da olmadı. Böyle bir dönüşüm, özel kesim için düşük faiz hadlerini, kamu kesimi için ağır vergilemeyi, sonra da bunun yatırıma dönüştürülmesini gerektirir. Her iki kesimde de gerekli koşul gerçekleşmedi. Bu, enflasyon döneminde girişilen bir istikrar programı olduğu için faiz hadleri yüksek oldu; hükümet, özel kesimi zorlayacak güce sahip olmadığı için de vergi hasılatının toplam gelir içindeki payı zaman içinde düştü.

APCER Başkanı Mr. Alan Huckfield, Yeşilköy Havaalanı'nda yaptığı kısa basın toplantısında şöyle dedi: *"Yurdunuzdan hayranlık hisleriyle ayrılıyorum. Çok büyük bir dinamizme sahipsiniz ve başaramayacağınız şey yok. Büyük bir patlama yapabilirsiniz. Yine geleceğim." Uçağa tırmanan merdivenleri hızla çıktı, dönüp şapkasını salladı, kapının karanlığında kayboldu.*

Tan Oral

Şimdi Eğlenmek Zamanı...

Gencay Gürsoy

Nazi Almanya'sında, rejim ve rejimin önde gelenleriyle ilgili fıkra anlatanları yargılamak amacıyla, bir "Nükteler Mahkemesi" kurulduğunu Adnan Adıvar'ın 1945 baskılı bir kitabında okumuştum. Mahkemenin yargıcı, gündüzleri "Nüktedan" Almanları yargılar, geceleri de mahkeme sırasında duyduklarını dostlarına anlatırmış.

Nazi Almanyası deyince akla ister istemez, toplama kampları ve gaz odalarının önünde uzayıp giden ölüm kuyrukları geldiği için, bu manzarayı, birbirine fıkra anlatıp gülen insanlarla kolay bağdaştıramıyoruz. Ama görme alanımızı biraz değiştirelim ve bir an için, *içerdekileri* unutmaya çalışalım (bunda pek güçlük çekeceğimizi sanmıyorum). Geride kahveleri, barları, meyhaneleri, gece kulüpleri, üniversiteleri, stadyumları, fabrikaları, dost meclisiyle, koca bir Almanya kalıyor. Kendini rejimle özdeşleştirenleri, ya da onun karşısında tavır alanları bir yana bırakırsak, herhalde büyük çoğunluk, olup bitenleri yarı saydam bir perdenin arkasından seyrediyor, günlük yaşamın, her şeyi kanıksatan o amansız etkisine kapılıp gidiyordu.

Kuşkusuz bir de "aydınlar" vardı. Ülkesini terketmek zorunda kalanlar, direnenler, o koşullarda yaşamı sürdürebilenler. Nükte, ne de olsa bir soyutlamaya dayandığı için, biraz aydın ürünü sayılır. Herhalde "Nükteler Mahkemesi" de, daha çok aydınları yargılıyordu.

Kimler tarafından üretilmiş olursa olsun, bu fıkralar sessiz bir direnişin ifadesiydi. Dolayısıyla, fıkra anlatanları kovuşturmak, ilkel ama kendi içinde tutarlı bir davranıştı. Asık suratlılığın, o dönemde Alman toplumuna egemen olan ruhsal durumlarla da çelişen bir yönü yoktu. Bu yüzden pekâla *gülmek* de yasaklanabilirdi.

Geçenlerde Resmî Gazete'de yayınlanıp yürürlüğe giren, Yüksek Öğrenim Kurumlarındaki öğrencilerle ilgili "Disiplin Yönetmeliği"ni okuyunca, aklıma nedense bu mahkemeler geldi.

Tabii bizde (bildiğim kadarıyla) hiçbir dönemde, bu türden özel mahkemeler kurulmadı. Abdülhamid devrinde, içinde*"burun ve yıldız"* sözcükleri geçen nüktelerin sorgulanmasını unutursak, yakın tarihimizde, anlattığı fıkradan dolayı yargılanan da olmadı galiba. TRT'de yasaklanan sözcükler ise, *sansür* dışında özel bir ceza sorumluluğu getirmediği için yargılama sayılmayabilir. Bu nedenle "Disiplin Yönetmenliği"nin bende yaptığı "Nükteler Mahkemesi" çağrışımının *gülünçlük* dışında belki fazla bir dayanağı yok.

Neyse, ben asıl söz konusu disiplin yönetmeliği ve benzeri tutumların, bugün içinde bulunduğumuz toplumsal eğilimlere ters düşen bir yönüne dikkat çekmek istiyorum. Yeni yönetmeliğe göre; "kaba ve saygısız davranan, başkalarını rahatsız edecek biçimde bağıran, *şarkı söyleyen, çalgı çalan, gürültü eden* ve çevresini temiz tutmayanlar, okulda alkol içenler, demirbaş eşya üzerine yazı yazan, *resim ve şekil çizenler* siyasi faaliyette bulunanlar, *törenlerde düzeni bozanlar,* kopya çekenler, afiş asanlar uyuşturucu madde bulunduranlar" (vb.) cezalandırılacaklar.

Belli ki, yönetmeliği çıkaranların amaçlarından biri, öğrencileri kendilerince tehlikeli sayılan bazı siyasal yönelmelerin dışında tutmak ve bu yola kapılanları, "kitabına uygun" bir şekilde kurumlardan uzaklaştırmaksa, öteki de *ciddiyeti* ve disiplini egemen kılmak. Bana öyle geliyor ki, yetkililer burada bilerek ya da bilmiyerek önemli bir yanlışlık yapıyorlar. Her ekonomik ve siyasal düzenin ürettiği belirli davranış modelleri vardır. İnsanları bu modellerin dışında davranmaya zorlarsanız, hem başarı sağlayamazsınız hem de boşuna huzursuzluk yaratırsınız.

1960'ı izleyen uzun yıllar boyunca topluma egemen olan "ciddiyet"di. Kahvelerde üç kişi yan yana gelse, ya politika konuşur, ya radyodan haberleri dinlerdi. Üniversite kantinlerinde çoğu masada, edebiyat, felsefe, politika konuları tartışılır, "hafiflik" yapanlara kötü gözle bakılırdı. Kılık kıyafetten çok, kitap, dergi, felsefe modaları izlenirdi. Aydınlar o zaman da meyhaneye giderdi kuşkusuzama, dünyanın tüm entellektüel sorunlarını sırtlarında taşıyan ağır işçiler gibi yorgundular. Ya da öyle görünmeyi tercih ederlerdi. Eğlenmek için değil efkâr dağıtmak için içilirdi. O dönemde, biri çıkıp "ciddiyet yasaktır" deseydi, hem tepki görür hem de gülünç olurdu.

Şimdi durum tam tersi. 24 Ocak kararları hayata geçtikçe, toplumumuzun her kesiminde, insanlar adeta *hafiflemeye* başlıyor. Özellikle okumuş-yazmışlar arasında "gayri ciddilik" bir cins yaşama felsefesi haline geldi. Ciddi kitaplar okunmuyor, ciddi tartışmalar ilgi çekmiyor. Haber dinlemek, gazete okumamak, bir tepki kimliğine büründürülerek, son moda entellektüelliğin göstergesi gibi sunuluyor artık.

Siyasal ve ekonomik "skandallar", taşıdıkları anlamlardan çok, dedikodu nitelikleriyle ilgi uyandırıyor. Sorumluluk, dürüstlük, meslek namusu gibi toplumsal değerler, içibo-

şaltılmış kalıplara dönüşüyor.

Durmaksızın artan hayat pahalılığından gülmeye eğlenmeye mecali kalmayan sessiz çoğunluk bir yana, piyango, futbol, vergi iadesi, Marlboro, arabesk, rüşvet, video, bar, diskotek, meyhane, gırgır, moda, "iş bitirme ve köşe dönme" furyası içinde, kendini ayakta tutabilenlerin iyi kötü keyfi yerinde.

Kimimize göre, liberal ekonominin yavaş yavaş özgürleştiği, kimimize göre piyasa ekonomisinin kültür yozlaşması içine ittiği, kimimize göre seçeneksizliğin umutsuzluk akıntısına sürüklediği bu "insan manzaraları" içinde, üniversite gençliğinin ve aydınların artık çok özel bir konumu yok bence. Belki de tarihde ilk kez, genel olarak okumuş-yazmış kesimin hayat tarzı (kültürü diyelim isterseniz), küçük burjuva çoğunluğa doğru yaklaşmaktadır.

Bu tesbitleri (eğer doğruysa), yakın tarihimizde aydın bürokrat azınlığın, ayrıcalıklı konumuna dayanarak, topluma yön verme (ve tabi yönetme) konusunda, kendinde "vehmettiği" misyonun son bulması biçiminde algılayan ve bundan olumlu sonuçlar çıkaranlar bulunabilir. Büsbütün haksız da sayılmazlar. Tartışmanın bu yönü yazının sınırlarını aşıyor. Ama hayat tarzımızın büyük bir "dönüşüm" içine girdiği herhalde görmezlikden gelinemez.

Bu dönüşüm süreci, sendikalarıyla, meslek odalarıyla özerk üniversiteleriyle, bütün aydın (okur-yazar) kurumlarının etkinliklerini yitirdiği bir döneme rastladığı için, ortaya *"özgür bireylerden"* değil, sadece *bireylerden* oluşan *pülvarize* (toz zerrecikleri halinde) bir topluluk çıktı. Bu maddi yapının elemanları, tıpkı toz taneleri gibi havada uçuşup durur. İçinde yaşadıkları kurumlar ortadan kalktığı için, ister istemez kendilerini tek tek ifade etmeye çalışırlar (topluca *ifade vermek* ayrı bir konu). Artık *sorumluluk* denen o ağır yük omuzlardan kalkmıştır. Üstelik bu hafifleme onların kendi seçişi de değildir. Öyle münasip görülmüştür.

O zaman ne yapar insan? Yaşama döner elbet. Yaşamınsa başı sonu belli. "su akarken bakracını dolduracak", keyfine bakacaksın. Çiçekleri, ağaçları ya da kelebekleri seveceksin. Herkes nasıl eğleniyorsa sen de öyle eğleneceksin. Böylece halkımızla aramıza giren uçurum da kapanacak. Büsbütün boş durmak gerekmez tabi. Bunca yıldır, *kötümser aydınların "kafa ütülemelerini"* bir yana bırakıp, mesela *kelebek sevmenin derin anlamını* tartışabilir, hatta yazabiliriz.

Bu tablo içinde, üniversite gençlerini disipline sokmanın, kılık kıyafetleriyle uğraşmanın ne anlamı var, bilmiyorum. Yukarıda sözünü ettiğim terslik de burada işte. Her şey yoluna girmiş, tam istendiği gibi, gülüp eğlenmesini öğrenen, etliye sütlüye karışmayan bir kuşak yetişirken, "etraf temiz tutulsun", "gürültü patırdı edilmesin", "şarkı söylenmesin", "çalgı çalınmasın" diye işleri sıkıya sokmak, bilerek ya da bilmeyerek üniversitelerde yeni yeni oluşmaya başlayan *"müesses nizamı"* sarsmaktan başka bir şey değildir.

Gençler siyâsetle uğraşmasın mı istiyorsunuz? Yasak koymaya gerek yok. Uygun bir yere bir "meditasyon salonu" ve bir "diskotek" açın. Mümkünse yakınlarda bir de futbol-basketbol-voleybol sahası bulunsun. Gençler ders mi çalışsın istiyorsunuz? Her başarı puanı için bir "kura numarası" verip, yarıyıl sonunda "çekilişler" düzenleyin. Kazananlara birer "Walkman", "harç iadesi kuponu", ya da "boğaz köprüsü ortaklık senedi" verin. Bu işi bilen ülkeler böyle yapıyor. Bırakın çocuklar eğlensin.

Şimdi eğlenmek zamanı.

KEMAL ÖZER

ISLAK VE IŞILTILI

İki basamakla inilen hep o arka bahçe - diyordu. Hep o saat: Eli kulağındadır artık akşamın. Basamaklardan birinde ben, birinde gölgem. Biçilmiş çimlere ve budanmış güllere karşı.

Süzgeçli kova, çim makası, takunyalar, hortum ve musluk, duruyoruz hep birlikte - kimimiz yan devrilmiş, kimimiz savrulup kalmış orasına burasına ıssızlığın. Bekliyoruz ıslak ve ışıltılı - biri gelsin de alsın bizi hoyrat ellerine, doğrultsun ve kullansın yeniden.

Gözlerimi kapayınca şimdi, yan yana uzandığımız şu an sevgilim, hep o bahçe gözkapaklarımın içinde, hep o saat: Yine devrik ve savruk hepsi, duruyorlar bekleyerek yine ıslak ve ışıltılı - bir tek eksiğiyle bütün nesneler.

Talih Arayışında Varılan Talihsiz Bir Nokta

Ömer B.Canatan

Ekonomik kriz dönemlerinde tek tek bütün bireylerin belli bir "aranış" içine girmeleri doğal gözükmektedir. Tekil gibi gözüken bu "aranış" eğilimlerinin toplamından, toplumun kriz altındaki özel davranış biçimlerine ulaşan sonuçlar elde edilebilir. Kimi kriz altında edinilmiş alışkanlıklarla, geçmişten gelen kültürel öğelerin birleşip yeniden biçimlenerek ortaya çıkması şeklinde tezahür eden bu eğilimlerin çoğunu, krize karşı gelişen kendiliğinden bir "korunma" eylemi olarak yorumlamak mümkündür. Bu, belirli bir mülkiyet ilişkileri biçimi altında, bu ilişkileri koruyarak krizden çıkmayı önde tutan politik yaklaşımlar eşliğinde doğup gelişen, korunmasız bir toplumun "korunma" saiki bile olsa olumluluk ve olumsuzluğu birlikte içerir. Olumluluk, yaşama ve her şart altında varolma iradesini açığa vurma anlamında, olumsuzluk ise, güncel olanı kurtarmak adına bütün bir geleceği feda etme anlamında, aynı eğilim içinde birleşir.

Türkiye'de, 1970'lerden beri sürüp gelen bir ekonomik kriz ve 24 Ocak 1980 tarihinden bu yana bu krizin özel bir aşaması sosyal, siyasal ve kültürel gelişimi belirliyor. Bu temelde, insanların ve toplumun ahlaki, estetik vb. ölçülemiyen değerler ihtiva eden eğilimleri de aynı kriz süreci tarafından tayin ediliyor. Kriz altında toplum, yeni eğilimler geliştiriyor.

Gelinen bugünkü noktada, krizin sosyal sonuçlarını toplamak ve görünür eğilimlerin gelecekte nereye varacağını kestirmek kolay olmayabilir. Ancak, bazı eğilimler artık kriz tarafından üretilir olmaktan çıkarak genelleşmiş ve kendi kendini üretir hale gelmiş ve adeta toplumsal karakter biçimine bürünmüştür ki, bunu krizin olgunlaşmış sonuçlarından biri olarak kabul etmek mümkündür. Şu anda, toplumumuzun "talih oyunları" karşısındaki tutumu, bu nitelikte bir sonuç ve dört başı mamur bir sorundur ve genel olarak krizin, özel olarak da bu krizin 24 Ocak safhasının sosyal sonuçlarından biri olarak ele alınabilir.

GELİNEN NOKTA HAKKINDA BİR FİKİR

Toplumun geleceğine ve bu kapsamda insanımızın gelişimine karşı ilgisi yoğun olanların üzerinde önemle durmaları gereken güncel sorunlardan biri de, talih oyunlarına yönelik yaygınlaşan eğilim olmalıdır. Yaşanan kriz koşullarında edinilmiş toplumsal eğilimlere çarpıcı bir örnek de budur. Talih oyunlarının özellikle son üç-beş yılın ürünü olarak, sıradanlıktan çıktığı ve "anormal" olmayan bir tutkuya dönüştüğü konusunda kimsenin kuşkusu yoktur, hatta durum resmi bir tespit haline gelmiştir. Talih oyunlarında, bizdekinden daha çok paralar dönüyor, mesela Yunanistan'da, Türkiye'dekinin bir kaç katı fazla kumar ve diğer şans oyunları oynanıyor olabilir. Fark, bizdekinin, ekonomik krizle birlikte doğan bir tutum, diğer toplumsal faaliyetlerin üstüne çıkan bir genel tutum olmasındadır. Çıkarılacak her bir değişik kesit, son bir kaç yılın bu alanda toplumun bütün dokularını tahrip ettiğini görmek için yeterlidir.

Genç, yaşlı, çocuk, kadın ve erkek, hasta, mahkûm, fakir ve zengin demeden bütün bireyler oynamaktadır. Meslek kategorileri açısından bakıldığında durum aynıdır. İşçiler, memurlar, öğrenciler, esnaf, müftüler vb. oynamaktadır. Basına yansıyan örneklerden genellemeye gidersek, politikacılar, vekiller, başvekiller oynamaktadır.

Kim oynuyor, kim oynamıyor? Bunu artık gelir düzeyi belirlemiyor. Herkes, bütçesine göre değil, o anki mevcut para veya kredisi kadar oynuyor. Para denen şey yeni bir fonksiyon daha üstlenerek, adeta talih oyunu oynamanın doğal bir aracı gibi iş görüyor.

Madem ki, "kim oynuyor, kim oynamıyor"u bütçeler belirlemiyor, bu alana yatırılan paralar da -milyarları geçiyor ama- bütçeleri etkilemiyor. Tıpkı, asla vazgeçilemez olan ekonomik ihtiyaçların her şart altında bulunup tüketilmesi gibi, hiç bir parasal sıkıntı oyuna duyulan ilgiyi geriletemiyor. Kumar ve eğlence değil bu, adeta insani bir ihtiyaç, nesnel bir tüketim eğilimi, tabii bir ekonomik tutum gibi görünüyor. Adeta sebepleriyle ilişkisi kopmuş ve kendi kendini üretir olmuş, akla uygun bir toplumsal ilişki gibi algılanıyor. Güncel davranışları belirlemekle kalmıyor, geleceğe ilişkin bütün tekil hesapları da kendisine bağlıyor.

Şans oyunu tutkusunun başka bir yanı da giderek belli bir kültür, ahlak ve hatta felsefe haline gelmesi, bir yaşama biçimi olarak toplumca, benimsenmesidir. Vapurda, bankada, parkta, uykuda, hastanede, okulda, camide, mezarlıkta... Hasılı insan ve toplum bir gün içinde nerede ise orada talih oyunları vardır. Bezgin ve aç insanlar, sorunlu ve çözümsüz insanlar, konu talih oyunları ise eğer, can-

lanmakta, muazzam bir toplumsal enerji açığa çıkmaktadır. Hayatın bütün başka görevleri, ihtiyaç ve sorumlulukları kenara itiliyor, bunlarla birlikte ilgiler ve zevkler talih oyunlarında düğümleniyor. Öğrenmeye ve yapmaya karşı belirgin bir kısırlık sözkonusuyken, talih oyunlarında insanın bütün yetenekleri açığa çıkmakta, eblehler cebir öğrenip echeller bülbül gibi şakımaktadırlar.

Sebeplerinden bağımsız olarak, sadece bu güncel görüntüyü bile tanımlamak bir hayli zor olmalıdır. Bir toplumsal ve insani sorun olduğu muhakkaktır. Yeni sorunlara yolaçacağı da söylenebilir. Toplumun bu kendi güncelliğinden kopması ve sorunlarına yabancılaşması durumu, beraberinde pek çok başka değeri de çürütmektedir veya çürütme temayülündedir. Günümüzde insanın yetkinleşmesinin, ancak nesnel ve temel toplum faaliyetlerine ilişkin çözümler çerçevesinde sözkonusu olabileceğine itiraz eden yoktur. Bu da diri bir insan temeli gerektirir. Böyle bir temel bulunmuyorsa, en mükemmel "onarım" yahut "yenileştirme" veyahut "değiştirme" programlarının dahi önerilemez ve uygulanamaz olarak kalacağı açıktır. İhtiyaçları çoğaltıp karşılığını yaratmıyan herhangi bir faaliyet sürecinin insana yarar sağlamayacağı görülmüştür. Ama böyle bir başıboşluğun insana ve topluma büyük zararlar verdiği ve gelecek iddiasının insan temeli böylesine geniş boyutlu yaralar almış, yalınkat bir doyum sağlamış ve güncel kriz yasalarıyla bütünleşmişse, bu durumun "geçici" bir olgu olmadığı, geleceğe de yansıyacağı da bilinmelidir. Sorunun kaynaklandığı ekonomik çerçeve, kültürün yoğun mistik unsurlarının tahrik edilmiş ve uyandırılmış bugünkü şekliyle birleşince, güncel sorunların çözümüne harcanması mümkün toplumsal enerji büsbütün potansiyel hale gelmekte, çözümsüzlüğün devamlı ve mutlak bir şeymiş gibi algılanmasını sağlamaktadır.

MİSTİK KÜLTÜREL ÖĞELERİN ROLÜ

İnsanımız "şans denemeye" öteden beri yatkındır. "Şansın" birey ve toplum hayatı üzerindeki etkisine olduğundan fazla yer veren bir kültürel geleneğimizin varlığından sözedilebilir. "Şans" yahut, daha maddi ve anlaşılır bir ifadeyle "tesadüf" veya "ihtimal"in hayatımız üzerindeki etkisi kendi irademiz ölçüsünde ve hatta ondan da fazla tayin edici bir güç olarak algılanıyorsa sonuç ister istemez mistisizme varır. "Tesadüfün" hayat ve olaylar üzerindeki etkisi, materyalist bir yaklaşım çerçevesinde ele alındığında, insanı daha yetkin ve hazırlıklı kılarken bunun "şans" olarak benimsenmesi onu büsbütün güçsüz kılmaktadır. "Şansı" oluşturan araçlar ortada gözükmediği, insan bunları eline alıp yönlendiremediği için, başarı ve yenilgiler -dolayısıyla bireyin ve toplumun geleceği- insanın dışındaki faktörlere bağlıymış gibi görünecek; insanın sonsuz gücünün yerine, sonsuzluğun olmayan gücünün geçtiği bu duruma çanak tutan ekonomik ilişkilerin mevcudiyeti de hesaba katılırsa, sorunun önemi daha da büyüyecektir.

Toplumsal kültürümüzün bu mistik yönünün talih oyunlarının bu denli yaygınlaşmasında belli bir rol oynadığı kabul edilmelidir. "Bana çıkma ihtimali acaba nedir?" sorusunun cevabı "tersinden" verilirse, "sonsuzdur!" biçiminde olur. Çünkü, size çıkma ihtimalı milyonda iki ise, bu "iki" den birinin kim olacağının cevabı, oynayanların tamamıdır. Herkese çıkabilir, dolayısıyla "size de çıkabilir"!

Madem ki "şanstır" ve "tanrı istiyorsa" olabilirdir, bu her zaman denenebilir. Üstelik "şansa" inanmanın, hayatımızı belirlediğinden kuşku duymadığımız öteki mistik inançlarla birlikte bir bütün ve insanı tatmin eden bir tutum oluşturduğu ve bunun insanla-tanrı ve insanla-ruhsal dünyası arasındaki ilişkileri düzene sokup maddi kökenli gerilimleri bastırdığı da inkârdan gelinemez. Dolayısıyla insan bu tutumla aynı zamanda, kendisinde "uyum" arıyan ortamıyla sürekli dost kalabilir.

"Şansa inanmak" talih oyunları içerisinde bazan bir inanç sorunu olmaktan çıkarak elle tutulur gibi görünen seçeneklere dönüşmektedir. Sözgelimi "Nimet Abla" gişesinden alınan biletlerin daha çok "şans" getirdiğine inanılır. Çünkü, İstanbul'da en büyük sayıda bilet bu gişeden satılır ve gerçekten de, en çok bileti sattığı için, en çok ikramiye isabet ihtimali bu gişeden satılan biletleredir. Bu, kendini bir kez yaratmış ve fakat sonra somuta dönüşüp "inandırıcılığı" tartışılmaz olmuş, yalanın gerçeğe dönüştüğü bir durumdur. Nihayet Nimet Abla'dan satılan biletlerin de bir "sınırı" bulunmaktadır ve bu gişede biletler bir solukta tükenmekte, herkese şans dağıtmaya yetişememektedir. Bu kez "şans", Nimet Abla'nın etrafındaki gişelere, Bahçekapı semtinin biletlerine atfedilmektedir. Anadolu insanı için İstanbul'dan satın alınacak bir bilet, zaten ötekilerden daha çok şansa sahiptir. Çünkü en çok bilet İstanbul'dan satılmaktadır. Şansa inanmanın yarattığı bir gerçeklik, şansın gerçekliği değil, gerçeğin şans olarak kavranmasıdır.

Bu kadarını anlamak mümkündür. Çünkü, burada hiç değilse "ihtimaller hesabına" paralel düşen bir tutum gizli gibidir. Kapısı üstüne geyik boynuzu asılan ev, doğar doğmaz omuzuna nazar boncuğu dikilen çocuk, Telli Baba'da açılan kısmet, İzmir Atatürk Stadyumunun milli futbol takımımıza uğur getirmesi, çok daha gizli güçlerin kabulüne dayanır. Onbinlerce tıp doktorunun yanıbaşında "para kıran" büyücülerin varlığı da

"Haydi Bismillah"
Vatandaş
100 milyo
çıksa
ne yaparsınız?
razı
ango
dede,
uğruna namazı kaçırdı

toplumsal kültürümüzün mistik öğelere itibarlı bir yer ayırmaya devam etmesiyle açıklanabilir.

Kültürümüzün bu türden ögelere fazlasıyla açık olmasının ortaya "kolay yönetilir" bir toplum çıkardığını söyliyebilecek durumda değiliz. Her halde bunu söyliyebilmek için meseleyi tarihsel temelleri üzerine oturtabilen bir açıklama gereklidir. Ancak şu tesbiti yapmak olanağına her zaman sahibiz. Kendi durumu üzerinde "şans" olgusuna, olduğundan fazla "rol" tanıyan bir toplumsal kültür nedeniyle insan, kendi durumunun gerçek nedenlerinin farkına varmakta, öteki toplumlara göre bir hayli gecikmeli olarak hareket edebilir. Bu tür bir toplum materyalist felsefe ve maddeci ideoloji için de kısır bir toprak anlamına gelir. Ama yine de herhangi bir toplum, kültürü nedeniyle, bugün Türkiye'de talih oyunları konusunda tesbit ettiğimiz deformasyonu ekonomik krize bağlamayan bir açıklama, sorunu eksik bırakmış olur.

ASIL BELİRLEYİCİ OLAN KRİZ İDEOLOJİSİDİR

Altını çizdiğimiz kriz olgusunun 24 Ocak'la başlıyan safhası, krizin daha önceki dönemine göre artan bir umutsuzluğu içeriyor. Başlangıçta, topluma sunulan seçenekler bu denli kısıtlı değilken, 24 Ocak Kararlarıyla ve sonrasıyla, toplumun önünde tek bir seçenek bırakılmaktadır. Şüphesiz bu, toplumun belli bir çözümde "karar kılmışlığında" değil, "arayış iradesinin" bastırılmış olmasında aranmalıdır. Krizden ancak "bu yolla çıkılabileceği" anons edilmiştir, bunun kabulü kesin bir kural olarak konulmuştur, insandan buna uyması istenmiştir, "edebi mutluluk" buna bağlanmıştır.

Kural koymakla yetinmiyen, insandan kesin ve belirsiz bir süre için "uyum" istiyen kriz kanuniyeti, toplumun seçeneklerini kendi biricik yasasıyla sınırlasa bile, tek tek bireylerin çözüm arama iradesini yok edemez, zaten buna kalkışmaz da. Tersine, bunu teşvik etmekten, örgütleyip "uyuma" dönüştürmekten yanadır. Herkesin "kendi bacağından asıldığı" gibi, yine "gemisini kurtaranın kaptan olacağı" bir inanç temeli üzerinde "köşeyi dönme" felsefesi özellikle bu dar tarihsel açıda kolayca ete kemiğe bürünebilir. 24 Ocak felsefesi, köşeyi dönmenin "herkese açık olduğunu" vaaz eden yanıyla ve bunun "somut örneklerini" toplumun önüne koymasıyla, bugün kitlelerin gerçek potansiyelinin rayından çıkarak tükenip gitmesine de zemin hazırlamıştır. Talih oyunlarına karşı bu önü alınamaz ilgi, tek tek her birey için "köşeyi dönme" heves ve inancının ifadesidir.

Elbette şu veya bu hükümet istediği için insanların bu boyutta hayalci olabileceklerini düşünmek basit bir muhakeme olurdu. Kültürel yatkınlıklarıyla ve hükümetlerin tahrik ettiği eğilimlerle birlikte, toplumsal etkileşimin bütün kaynak ve araçlarının da buna göre biçimlendiği, insanların geleceğe karşı iyimserliklerini büyük oranda yitirmiş oldukları olgusu vb. faktörleri bir arada düşünmek gerekir ki, böyle bir fenomen anlaşılabilsin.

Bir günlük gazetemizin kamuoyu

> ***Herkesin "kendi bacağından asıldığı" gibi, yine "gemisini kurtaranın kaptan olacağı" bir inanç temeli üzerinde "köşeyi dönme" felsefesi kolayca ete kemiğe bürünebilir. Talih oyunlarına karşı bu önü alınamaz ilgi, tek tek her birey için "köşeyi dönme" heves ve inancının ifadesidir.***

eğilimlerini saptamaya dönük araştırması (Kasım 1984'te) toplumumuzun sadece %24'ünün gelecek hakkında iyimser olduğu, buna mukabil %64 gibi ürkütücü bir çoğunluğun gelecekten kötümser olduğu sonucunu vermiştir. Böylesine yoğun bir karamsarlık, elbette ki şaşırtıcı toplumsal eğilimlere ve bu arada köşeyi dönme hayalciliğine kaynaklık edebilir ve etmektedir. Madem ki kurtulmak mümkün değil hep beraber!...

Köşeyi dönebilmek için herkeste belli bir heves yaratılabilmiş ve bu heves hayata karşı temel tutum olarak benimsetilebilmişse, müthiş bir yarış, seyrine doyum olmaz ve sağladığı yönetim kolaylıklarıyla tadından yenmez olan bir yarış başlamış olacaktır. Gerçek çıkış alternatifleri gözükmüyorsa, toplum öylesine şaşırtıcı bir yaratıcılıkla kendine çareler arıyacaktır ki, değme insan aklı bu toplumsal deha karşısında şaşırıp kalacaktır. Keşfedilememiş birçok ekonomik faaliyet türünün ve tabii bir ekonomik faaliyet biçimi olarak da talih oyunlarının "keşfedilmesi" doğal, milyonlarca insan için bir umut kaynağı oluşturması kaçınılmaz olacaktır. Öğretmen abonman bileti satacak, eczacı seyyar balıkçılık yapacak, hukukçu işportada tezgahını kuracak vb. ve herkes "köşeyi dönmenin" pratik bir çözümünü arıyacaktır.

Ama bulamıyacaktır. Köşenin somut ve pratik çalışmayla dönülemiyeceğini anlamak için fazla zaman geçmesi de gerekmiyecektir. Çünkü bu yarışta, değil umudundan başka sermayesi olmıyanlar, küçük ve orta boy birikimleri olanlar bile ayak altında kalıp ezilmekte, hatta iri boy kimi tekelciler bile özgür piyasa güçleri karşısında yenik düşmektedirler. Her yıl sözgelimi sadece İstanbul'da 5000 bakkal iflas etmekte, 2000'i aşkın işyeri kapanmakta, hatta yüzlerce büyük işletme "el" değiştirmektedir. Bir yılda protesto edilen senetlerin üzerinde yazılan miktar 800 milyarı bulmakta, salt İstanbul'da 30 icra dairesi hacizli alacak için geceli gündüzlü çalışmakta ama yaya kalmaktadır. Borçlunun kârlı çıktığı bir genel durum, bir ekonomik model çoktan oluşmuştur.

Böyle bir yarışta kendine yer olmadığını kavrıyabilmesi için denemesi gerekmez, hızla gerçekleşen bu süreci insan kısa sürede algılayabilir. Köşeyi dönmenin daha yaygın ve sürekli bir umut olarak hep diri kalacağı alanlara bunu gördüğü yahut başka çaresi olmadığı için hızla yönelir. Herkes gümrüğe kapıcı olamıyacağı, kaçakçılık ağı içinde yer alacak beceriyi gösteremiyeceği ama herkes milli piyango bileti alıp altılı ganyan doldurabileceği ve spor-toto oynayıp, bit yarıştırabileceği için umut herkes için hep taze kalır.

Bütün hünerini ortaya koyup, yine de kazanamıyan bir oyuncunun bir kaç kez denedikten sonra oynamaktan vazgeçeceği akla gelebilir. Böyle olması çok doğalken, araya başka toplumsal hünerler girecek ve yavaşlaması bir yana, bu çarkın daha hızlı dönmesini sağlamış olacaktır. Ömründe "at görmemiş" kadının altılı ganyandan 130 milyon kazan-

ması, ilk kez bilet alan birine 40 milyon isabet etmesi ya da futbol nedir bilmiyen karısının doldurduğu tek kolonla 70 milyonun sahibi olan minibüs şoförünün hikâyesi, milyonların kalbini daha hızlı attırmak için yeterlidir. Basından, bir önceki haftadan devredenle birlikte büyük ikramiyenin toplam 500 milyona ulaştığını okumak ama, içinden altılı oynamayı geçirmemek mümkün müdür?

Ya ikramiye kazananların bazan gazete manşetlerine çıkan mutlulukları. Bütün sorunları çözülmüştür. Artık kiradan kurtulacak, çocuklarını okutacak, küçük bir dükkan açacak, sonra da şöyle bir keyifle yan gelip yatacak bir marangoz kalfasının mutlu aile fotoğrafı karşısında hangi babayiğit, bu tabloyu sağlayan "oyunu" oynama isteğine karşı direnebilir ki?... Herkesin çözüm bekliyen böyle bir sorunu vardır, ve işte "bu yoldan" çözülebileceği somut olarak önündedir.

Milyonlarca insan ekonomik çaresizlik içindedir, çıkış yolu bulamıyordur, umutsuzdur ve bunun için talih oyunlarını oynuyordur; peki ya ekonomik durumu az çok iyi olanlar; "daire-araba-iş" meselesini halletmiş olanlar, "köşeyi dönmeyi" bu mütevazi ölçüler içinde başarmış olanlar! Bunları da aynı tutkuya sürükleyen, mevcut ve insanları etkileme imkan ve araçlarını elinde bulunduran ideolojinin "kolay kazanç" yollarını teşvik eden tutumu olmalıdır. Bir çekiliş için basılan 16 milyon bilet bir çırpıda satılıp karaborsaya düşüyor, ganyan bayilerine bir günde yatırılan para boğaz köprüsü satışından doğan hasılatı bir kaç kez katlıyorsa, seyyar bilet satıcılığı ve bayilikleri, ancak "torpille" alınabilen birer cazip meslek haline geliyorsa, belli ki toplum olarak asli faaliyetlerimizden uzak düşmüş durumdayız. Güncel sorunlarımızı unutmuşuz. Kalıcı çözümlerden vazgeçmişiz. Gelecek hakkında bireysel olarak hiç bir umudumuz kalmamıştır, karamsarız ve bunun için kaygımız yoktur. Bugünü ve sadece kendimize ilişkin olarak kurtarmanın peşindeyiz. Bütün dikkatlerimiz, bir an önce "köşeyi dönmeye" toplanmıştır. Zihni faaliyetlerimizi hep bu meşgul etmektedir. Kolay doyurulabilmekteyiz, çünkü açken bile hayalle doymaktayız. Çok yalınkat bir ufkumuz var. Amaçlarımızı, irademiz dışındaki bize biçilen imkanlarla indirgemişiz. Gerçeği yaşama gücümüz kalmamış, ürkek ve korkak olmuşuz. Farkları ve farklılıkları yaratan nedenleri gizliyen bir körlük, hepimizi eşitleyivermiş.

Toplumun kendi umudunu bu yönde genelleştirmesi, umudunu yitirmesi anlamına geliyor. Bunun teşvik ve tahrik edilmesi, umutsuzluğun aşılanması amacını dile getiriyor. Buna ayak uydurabilen bir toplum, krizin bütün ağırlığını omuzlarına alıyor.

Belki de asıl talihsizlik burada aranmalıdır. En büyük ikramiye herkese birden çıksa bile bu durumda hiç bir faydası olmıyacaktır. Ekonomik kayıplar kadar yerine kolayca konamıyan kayıplarıyla toplumlar yitirdikleri zamanı telafi etmekte her zaman güçlük çekmişlerdir. Henüz kesin sonuçlarıyla değil ama, güçlendirdiği eğilimler bakımından 24 Ocak Kararları, pek çok insani ilişkiyi bozmaya devam edecek ve toplum olarak kayıplarımız büyüyecek demektir. Kendi ellerindeki talihini göremeyen insanın, önüne uzatılan "talih tuzağında" giderek kalan umut kırıntılarını da yitirmesi "ihtimal" dışı değildir.

Kendi gerçeğinden kopan, maddi faaliyetlerini ve görevlerini ihmal eden, hayatın daha yetkince yaşanmasını sağlıyan gelişime kapalı kalan, kendisi ve kendi geleceği için üretmekten yorulmuş bir toplumun, estetik, kültürel ve politik ürünlerinin kalitesinin de giderek düşeceği pek tabiidir. Daha gelişkin ölçülere ilgi duymadan estetik faaliyetini ilerletmesi mümkün olmayan toplumun bu estetik yavanlığı, insanın en insan yanını köreltebilir. İnsanın zaten tarihsel faktörler tarafından geciktirilen bize özgü "yurttaşlaşma sürecini" büsbütün geriye götürebilir.

Nihayet "köşeyi dönmekten" ibaret bir toplumsal felsefe, ilk bakışta "bireyleşme"yi tamamlıyan bir olgu gibi gözükse bile, gerçekte tam bunun tersini getirir, kişilik kazanma ve sorumluluk yüklenme anlamında bireyleşmeyi yokederek onun yerine bağnaz bir bencilliği geçirir.

Buradan çıkarak varacağımız tek bir sonuç olabilir; o da insanın bu tarz bir yaşama biçimini seçmesiyle, gerek kültürün tarihsel gelişiminin bir parçası olarak oluşmuş, gerekse modern düşünce biçimlerinin bir ürünü olarak benimsenmiş ahlaki değerler sisteminden vazgeçmesi, "köşe dönmeye" aracılık eden değerleri genel bir ahlaki tutum haline getirmesidir. Halbuki insan bundan daha çok öldürülemez.

Buraya kadar, bir takım tesbitlerden ve özellikle talih oyunlarına karşı duyulan toplumsal tutkudan çıkarak çizdiğimiz tablo, abartmalı ve karamsar gözükebilir. Onbeş yıllık bir ekonomik krizin insanı ve toplumu, bu çizilen tablo boyutunda saptıramıyacağı ileri sürülebilir. Ama her halde bu itirazın kanıtları da olmalıdır. Her şeye rağmen, öldürülmesi mümkün olmıyan ve geleceği de belirlemek durumunda bulunan diri güç ve değerlerin yaşamakta olduğu-söylense yetmez-kanıtlanmalıdır ki, aynı toplumun bu kez talihini "şans oyunları" yerine kendi ellerinde arıyabileceği görüşü inandırıcı olabilsin.

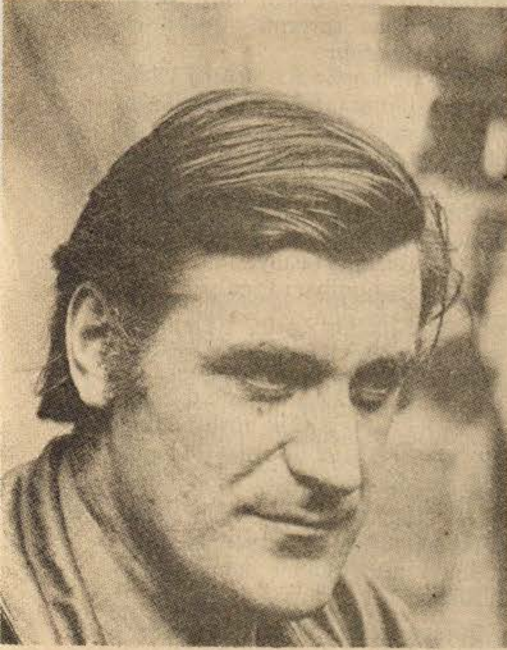
Böyle olduğuna ve bunun kanıtlanması gerektiğine inanmamak zaten mümkün değil.

Piyango bileti olan kalp hastaları uyarıldı

Ganyan bayiliği en cazip iş old

Milli Piyango, haftalık ve Yarışan atlar'ünlük çekilişlere milyonlar hazırlanıyor

Ülkemizde son yıllarda iyice yaygınlaşan at yarışları, tahmin bültenlerinin sayısının 50'ye çıkmasına neden oldu

Ted Hughes 1930'da Yorkshire'de doğdu, yüksek öğrenimini Cambridge Üniversitesi'nde tamamladı. Daha önce Krallık Hava Kuvvetlerinde radarcı olarak askerlik görevini yapmıştı. 1956'da Cambridge'de tanıştığı Amerikalı şair Sylvia Plath'la evlendi. Birlikte bir süre Amerika'da kaldıktan sonra İngiltere'ye dönen karı-koca Cornwall'a yerleştiler. Sylvia Plath 1963'te geçirdiği sinir bunalımları sonunda intihar etti. Ted Hughes'un bu evlilikten iki çocuğu vardır. 1957'de yayımlanan ilk kitabı *The Hawk in the Rain*'in dile getirdiği şiddet ve doğaya yakın yaşantı zenginliği eleştirmenlerin dikkatini çekti; Hughes'un aynı yıllarda adı duyulan "Yeni Akım" şairlerinden ayrı olarak değerlendirilmesine yol açtı. Ted Hughes ortaçağ İngiliz romanslarını, Shakespeare'i ve yerli gelenek diyebileceğimiz kaynakları başarıyla özümlemiş, bu kaynaklardan yararlanmayı başarmış özgün bir şairdir. Dylan Thomas'tan sonraki İngiliz şiirinde ölçülü, ağırbaşlı, ince alaycılığa öncelik veren genel eğilime karşı Ted Hughes'un şiiri doğal ve sağlıklı bir tepki olarak değerlendirilebilir. Hughes *Luperçal* (1959), *Wodwo* (1961) ve *Crow* (1970) adlı şiir kitaplarında ilk kitabındaki özelliklerini daha da geliştirmiş, Philip Larkin'le birlikte günümüzün en önemli İngiliz şairlerinden biri sayılmayı başarmıştır. Geçen yılın sonuna doğru İngiltere'nin "saray şairliği"ne seçilmiş, bu seçim edebiyat dünyasında büyük tartışmalara yol açmıştır.

TED HUGHES

Türkçesi: Cevat Çapan

DÜŞ - TİLKİ

Bu gece yarısı ânının ormanını düşlüyorum:
Yaşayan başka bir şey var
Saatin yalnızlığının ve parmaklarımın
Kımıldadığı şu boş sayfanın dışında.

Tek yıldız görünmüyor pencereden:
Daha yakın, karanlıkta
Daha derin bir şey
Yalnızlığın içine doğru ilerliyor:

Soğuk, karanlık kar kadar ince,
Bir tilkinin burnu değiyor dala, yaprağa;
İki göz bir devinimi belirtiyor,
Durup yeniden birer birer

Açık seçik izler bırakıyor karın üzerinde
Ağaçlar arasında, sonra dikkatle
Topal bir gölge bacağını sürüklüyor
Ve açıklığa çıkmaktan korkmayan

Bir gövdenin boşluğunda, bir göz,
Büyüyen derinleşen bir yeşillik,
Parlak, dikkat kesilmiş,
Kendi işini görürken, birden,

Sıcak, keskin tilki kokusuyla
Kafadaki karanlık boşluğa yerleşiyor.
Pencere hâlâ yıldızsız; saat işliyor,
Sayfa artık boş değil.

DOLUNAY VE KÜÇÜK FRIEDA

Küçük serin bir akşam büzülüp bir köpeğin havlamasıyla
bir kovanın tangırtısına dönüşmüş-

Ve sen dinliyorsun.
Bir örümcek ağı gerilmiş çiğin dokunmasını bekliyor.
Ağzına kadar dolu bir kovada durgun su- ilk yıldızı
Yansıtıyor baştan çıkarıp ürpertmek için.

İnekler ağıllarına dönüyor dağ yolunda, sıcak soluklarının
çelenklerini asarak çitlere-
Karanlık bir kan ırmağı, iri kayalar,
Dökülmeyen sütü dengeliyor.

"Ay!" diye bağırıyorsun birden. "Ay! Ay!"

Ay bir ressam gibi geri çekilerek hayretle kendisine bakan
Çalışmasına bakıyor hayretle.

Açlık Yazgı mı?

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) 1982 verilerine göre, *mevcut koşullarda, tüm dünya nüfusunun beslenmesi için mutlaka gerekli kalori miktarı, hem de yüzde 10 fazlasıyla karşılanabilecek durumda.* Peki nasıl oluyor da dünyada bir milyar insan yeterli beslenmenin uzağında ve 450 milyon insan sürekli açlık içinde yaşıyor? Bunun yanıtını kapitalist dünyanın gıda üretimi, dağılımı ve tüketimindeki derin farklılıkları gösteren istatistiklerde bulmak mümkün. Bu istatistiklere göre, kapitalist ülkelerin yedisinde gıda fazlası bulunurken, 75'inde gereksinimin ancak %70-80'i, 50 ülkede ise (ki şimdi dünya nüfusunun üçte birine sahiptirler) gereksinimin ancak %50-60'ı karşılanmaktadır. Bu ülkelerde tahıl üretimi ve ticareti, nüfusun ana gıdası, beş uluslararası tekel tarafından denetlenmektedir. En fazla gıda tüketimine sahip ülkelerde de dağılım, ülke içinde farklılık göstermektedir. Örneğin bu ülkelerden ABD'de 5 milyonu çocuk 33 milyon insan yetersiz beslenme ile karşı karşıyadır.

Açlık özellikle "üçüncü dünya"da son derece yaygındır. Dünya nüfusunun dörtte üçüne sahip bu ülkeler tahıl tüketiminin yalnızca yüzde 30'unu, protein tüketiminin ise son derece az bir miktarını gerçekleştirmektedirler. Bunun nedeni yeterli gıda maddesinin olmayışı ya da üretime değgin teknik sorunlar değildir. Sorun doğrudan doğruya toplumsal niteliklidir. Açlığın en ağır darbesini yiyenlerden birinin Afrika kıtası olduğu söylenebilir. 1960'tan bu yana kişi başına gayrısafi milli hasıla kıtanın 19 ülkesinde %1'den az bir artış göstermiş, 15 ülkede ise hiçbir artış olmamıştır. Kıtanın bağımsız ülkelerinde nüfusun %26 ilâ %52'lik bir bölümü yetersiz beslenme içerisindedir, bunun sonucunda her beş Afrikalı çocuktan biri, bir yaşına gelmeden gıdasızlıktan ölmektedir. Latin Amerika'daysa 1980'lere gelindiğinde 45 milyon insan açlık çekerken, beş yaşından küçük çocukların %15'i gıdasızlık kurbanıydı. Kurbanların dağılımı ise kuşkusuz ülke içi gruplaşmayı yansıtıyor. Örneğin "ekonomik mucize" ülkesi Brezilya'da FAO verilerine göre toplum nüfusun %76'sının aldığı gıda yeterli değil ve %27'si sürekli açlık içinde bulunuyor. Güneyin nispeten gelişkin bölgelerinde çocuk ölümleri Avrupa oranlarına yakınken, toplam nüfusun üçte birine sahip Kuzeydoğu'da bu oran Pakistan ve Hindistan'daki yüksek oranlara denk. Bir başka örnek Şili'den verilebilir. 1968-79 yılları arasında Şili'de kişi başına gıda tüketimi endeksi 100'den 89'a düşmüştür ve sonuç olarak nüfusun %60'ı, yaşaması için gerekli asgari kaloriyi alamaz durumdadır. Kısacası, Asyalıların en az %28'i, Afrikalıların %25'i, Latin Amerikalıların %13'ü yetersiz beslenme içindedir. Ayrıca, yarısından çoğu beş yaşın altındaki çocuklar olan yarım milyar insan açtır.

Bunun temel bir nedeni Latin Amerika örneğiyle göstermek mümkündür. Latin Amerika ötedenberi gıda maddesi ihraç eden bir bölgedir ve bölge ülkeleri ya kendi beslenme gereklerini karşılayacak potansiyele sahiptir ya da dengeli bir dış ticaretle bunu gerçekleştirebilecek durumdadır. 1970'lerin sonunda Latin Amerika tarım üretiminin %17'sini ihraç etmiş, tüketiminin %12,8'ini ise ithalat yoluyla karşılaşmıştır. Aynı dönemde belli belirsiz de olsa toplam gıda maddeleri üretiminde bir artış görülmüştür, bu,on yıllık bir sürede hacim olarak yıllık ortalama %3,3'lük, kişi başına %0,9'luk bir artıştır. Ama bu *artış, nüfusun yetersiz beslenme içinde bulunan büyük kısmının gereksinimini karşılamaya yönelmediği gibi, tarımsal üretim yapısındaki değişiklikler bu çoğunluğun durumunu daha da kötüleştirmiştir.* Soya fasulyesi çarpıcı bir örneği oluşturmaktadır. Bu ürün, toplam ekili alan içerisinde %62'lik bir artış göstermiştir. 1963-65 yıllarında, Latin Amerika'nın üç yıllık sürede soya fasulyesi üretimi ortalaması 660 bin tondur. 1978'den 1980'e kadar olan sürede ise soya fasulyesi üretimi ortalaması 16 milyon tona yaklaşmıştır (toplam dünya soya üretiminin %19'udur). Soya fasulyesi üretimindeki artış, soya yağı pazarı oluşturan uluslararası tekellerin gösterdiği ilgiyle açıklanabilir. Çok büyük miktarı ihraç edilen soya fasulyesi toplam tarım ürününden çıkarılırsa, görülmektedir ki yıllık tarım ürünleri artışı, yıllık nüfus artışının gerisinde kalmakta yani kişi başına gıda maddesi payı giderek düşmektedir. Örneğin Brezilya'da soya fasulyesi, yoksul kitlelerin protein kaynağı kuru fasulyenin azalması pahasına geniş alana yayılırken, ihraç edildiği için fiyatı yükselmiştir. Bugün Brezilyalıların üçte biri soya fasulyesi ya da soya yağı alabilme lüksüne sahip değildir. Ortalama protein tüketimi yüzde altı düşmüştür.

Soya fasulyesi örneği istisna değildir. Halkın ihtiyaçlarını karşılamak yerine ihraç için yetiştirilen şeker, tütün, meyva ve sebze üretiminde de aynı artışı görmek mümkündür. Bu durum özellikle Meksika, Guatemala ve Şili başta olmak üzere çok sayıda ülke için sözkonusudur. Ancak gıda maddeleri üretimindeki yapısal bozulmanın en açık örneği kuşkusuz et üretiminde görülmektedir. ABD kökenli uluslararası tekeller ile, bu ülkelerdeki yönetimler geleneksel olarak et ihracatçısı olmayan bölge ülkelerini ihracata yönelik et üretimine yöneltmişlerdir. 1963'ten 1974'e kadar Orta Amerika ülkelerinden yapılan et ihracatı %400 artış göstermiştir. Birleşmiş Milletler Latin Amerika Ekonomik Komisyonu verilerine göre 1970'lerde bölgede daha fazla et, süt ve yumurta üretilmiştir. Ancak yerel nüfusun büyük çoğunluğu açısından bu, beslenme niteliğinin düzelmesi anlamını taşımamıştır, yüksek fiyatlar nedeniyle bu ürünlerin yerel tüketimi ancak kentlerin belirli kesimleri için sözkonusu olmuştur. Yine aynı zamanda, mısır, patates, manyok gibi temel ürünlerde artış görülmediği gibi, düşüş olmuştur, kuru fasulye üretiminde görülen yıllık

%0,5'lik artış ise nüfus artış hızının çok gerisinde kalmıştır. Sonuç olarak 1970'lerde Latin Amerika önceki yıllara kıyasla daha fazla gıda maddesi üretmiş, ama nüfusun büyük çoğunluğu için gerekli gıda stoku küçülmüş ve bölgenin temel gıda maddelerinde ithalata bağımlılığı artmıştır. Son yılların sayılarına göre, gerçek değerleriyle, Latin Amerika'da tarımsal üretim(yıllık %3,3'lük bir ortalama artışla) %38 artmış, ihracat (yıllık %2,8 olmak üzere) %32'lik artış gösterirken, (yıllık %8'lik artışla) ithalat %16'lık bir artışa ulaşmıştır. Yani ithalatın, ihracata kıyasla iki mislinden fazla bir hıza ulaştığı anlaşılmaktadır. İthalatın geniş kitlelerin ihtiyacını karşılamaktan uzak kaldığı belirtilmelidir. Ve yine ithalat daha çok varlıklı kesimlerin tüketimine uygun olarak düzenlenmektedir. Arjantin, Brezilya, Kolombiya ve Uruguay gibi ülkeler nispeten daha az gıda maddeleri ithalatı yaparken, Ekvador, El Salvador, Haiti, Bolivya, Kosta Rika, Honduras, Meksika ve Panama için bu oran hayli yüksektir. Tek ürüne ve bir-iki temel ihraç ürününe dayalı ekonomiler olarak buna zorlanmaktadırlar. Durum tahıl ithal etmek durumunda olan ülkeler için daha da zordur. Bunlar buğday, mısır ve pirinç gibi nüfusun beslenmesinde esas olan ürünleri büyük miktarlarda ithal etmek zorundadırlar. İstatistikler Brezilya ve Meksika gibi yeterli kaynaklara sahip ülkelerin dahi tahıl ithal eder hale geldiğini göstermektedir.

Görülüyor ki ne soya fasulyesi artışı, ne tahıl üretimindeki düşme tesadüfidir. Bu durum, doğal yetersizliklerden çok pazarı denetleyen uluslararası şirketlerin yarattığı koşulların sonucudur.

"GIDA YARDIMI"NIN PERDE ARKASI

Milyonlarca insanın yeterli beslenmenin uzağında, hatta doğrudan açlık içinde yaşıyor olması, aynı zamanda bu durumun oluşmasına katkıda bulunmuş "gıda yardımı" politikalarını daha bir etkin hale getirmektedir. ABD'nin egemen çevrelerince 1920'lerde öngörülen "gıda yardımı" diğer adıyla "yeşil silah" soğuk savaşın tırmandığı 1950'lerde tam anlamıyla uygulama alanı bulmuştur. "Geriliğin ve açlığın okyanusundakilere atılan cankurtaran simidi" olarak lanse edilen bu "yardım"ın 1950'lerde ABD'nin tahıl fazlasıyla boğuştuğu sıralarda etkinlik kazanması rastlantı değildir. O yıllarda ABD uzun vadeli kredilerle ve gıda yardımı adı altında tahıl ihracına yönelmiştir. *Le Monde* gazetesinde belirtildiği gibi, bu yardım hiç de insanî yanı ağır basan bir yardım değildir. ABD'nin tahıl sevkiyatı daima Washington'un dış politikası doğrultusunda gerçekleşmiştir. Bunu Ortak Pazar için de söylemek mümkündür. Bonn hükümeti eski bakanlarından Dr.Katherina Focke'nin söylediği üzere "Ortak Pazar'ın gıda yardımı politikası, bağımsızlığını yeni kazanan ülkelerin gelişmesini sağlamak yerine tarımsal çıkarları dikte ettirmektedir". Bu arada Uluslararası Yeniden Kurma ve Kalkınma (IBRD) gibi "bağımsız" kuruluşların da neyin peşinde oldukları açıkça görülmektedir. IBRD'nin *Revista Latina America*'da 1982'de yayınlanan bir raporuna göre, Afrika tarımına yönelik yabancı yardım artırılmalı ve 1980'lerin sonlarına kadar iki katına çıkarılmalıdır, yalnızca bir koşulla: yerel hükümetler IBRD tavsiyelerini kabul ettikleri takdirde. Aynı IBRD çevrelerinin Birleşmiş Milletler Gıda Örgütü'nün (FAO) "pahalı gıda programları"ndan sık sık yakınması da görüntüyü tamamlamaktadır. Yoksul ülkelere milyonlarca ton gı-

Philadelphia'da işsizlik ve çaresizlik

Şili'de çorba kuyruğu.

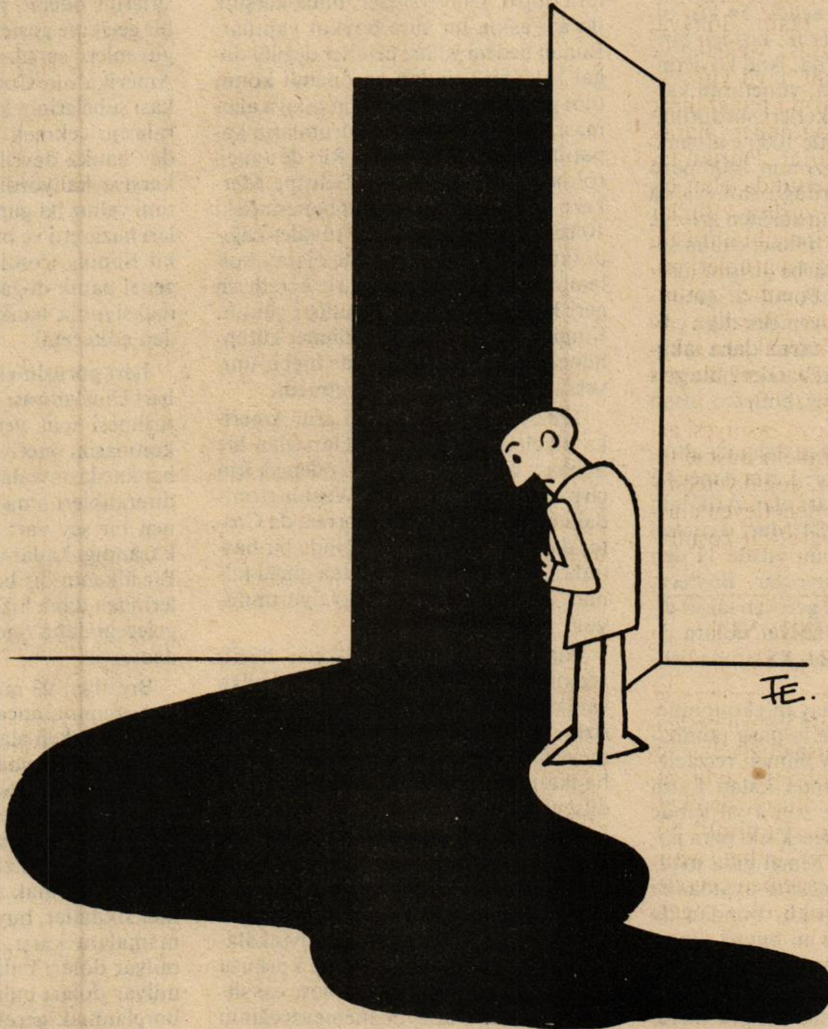
da maddesi sağlayan FAO'nun faaliyetinden pek hoşlanmadığını Washington açıkça göstermiştir, bu dolaysız baskının bir başka örneği Orta Afrika'da çöl bölgesindeki ülkeler için tahıl depolama projesinin kapitalist bağışçılar ABD, Fransa, Hollanda, Belçika ve Norveç tarafından reddedilmesidir.

1950'lerde ABD tekellerinin üretim fazlasını pazarlamak üzere gerçekleştirdikleri "gıda yardımı", 1970'lere gelindiğinde azalmaya başlamıştır. Bu süre içinde tarım ürünleri satışı %1000 -yani 10 kat- artmış ve tahıl hatırı sayılır bir paya sahip olmuştur. Bu çerçeve içinde tekeller "üçüncü dünya" ülkelerinin pekçoğunda tahıl üretimini kısıtlayıcı tedbirlere yönelmişlerdir. Bu politikanın taşıdığı anlam, ABD'nin Amerika-İçi Güvenliği Konseyi'ni oluşturan en gerici çevrelerin Santa Fe'deki toplantısında kabul edilen "1980'lerde Yeni Amerika Kıtası Politikası" belgesinde şöyle ifade edilmektedir: *"Gıda maddeleri, bir savaş zamanı silahıdır. Tarım fazlasına sahip yedi üreticiden dördü Batı Yarıküresindedir. Bunlar, Kanada, ABD, Brezilya ve Arjantin'dir. Pasifik'teki üreticiler -Avustralya ve Yeni Zelanda- ile birlikte Amerika kıtası gıda maddelerine el koyarak potansiyel düşman devletlere en ağır baskıyı uygulayabilir ve onları rehine duruma düşürebilirler."* Bu silahın en başta yöneldiği ülkelerden birininse bugün Nikaragua olduğunu herkes bilmektedir.

"Gıda yardımı"nın içyüzüne son olarak şu da eklenmelidir: Gelişmekte olan ülkelere yapılan "yardım"ın çoğu kez evcil hayvanlara yedirilen tahıl ve konserve yiyeceklerin insanlara gönderilmesinden, tüketime uygun olmayan süt ürünlerine dek pek çok şikayete neden olduğu bilinmektedir. Bir yanıyla kendi ülkelerinde kamuoyunun gıda maddeleri üretimi ve dağılımında tekellerin denetiminden kaynaklanan bu "yazgıya" gösterdiği tepkiyi hafifletmeyi de amaçlayan "havarilik" gösterileri artık yetersiz kalıyor. Açlığın yazgı olduğuna artık kimse inanmıyor.

Kaynaklar: African Research Bulletin, no 3/82, New African Kasım 1981 / Şubat 1982. UISTABP 34. Oturumu / 1982, Le Monde 7 Ekim/82, CEPAL no:16/82, Inter-American Bank Report/1981.

Ferruh Doğan

Borçlular Ayağa Kalkmayı Deniyor

Stern dergisinin Ağustos 1984/32. sayısından Turgut Karagöz tarafından özetlenerek çevrilmiştir.

Latin Amerika'nın borç krizi açlık, rahatsızlık ve doğrudan şiddet üretiyor: Santo Domingo'da yönetimin birçok gıda maddesinin fiyatını iki katına çıkarması üzerine düzenlenen bir gösteride halka ateş açıldı, 54 kişi öldü. Hemen hemen her iki kişiden birinin işsiz olduğu Peru'da, And köylerinde yapılan gerillalarla, yönetimin karşılıklı misilleme hareketleri sürdürülüyor. Enflasyonun yüzde 1000'e ulaşmasından sonra, 500 pezonun 1000 pezo değerinden işlem gördüğü Bolivya'da ise, pahalılığa karşı sürdürülen grev ve protesto hareketlerini 45'inci günün sonunda başarısız bir darbe girişimi izledi. Uluslararası Para Fonu, Arjantin'in hasta endüstrisinin yeniden düze çıkması için kemerlerin biraz daha sıkılmasını istediğinde de, başkent Buenos Aires sokaklarında yüzbinlerce insan IMF'yi protesto etti.

Ve borç yükü gittikçe daha da altından kalkılamaz oluyor: Latin Amerika yönetimlerinin tanrıları olan ABD'nin büyük bankaları, 1984 Mart ayından bu yana faiz oranlarını yüzde 11'den 13'e çıkarmış bulunuyorlar. Böylece, yıllık olarak ödenmesi gereken taksit dilimleri de 45'den 52 milyar dolara çıkıyor. Yeni faiz artışları da sırada bekliyor.

Bunalımdan çıkamayan ekonomilere yeniden dış kredilerle para pompalanması için IMF'nin bilinen reçetelerini uygulamak zorunda kalan Latin Amerika ülkelerinde, son 4 yıl içinde 'kahramanca' denebilecek sıkı para politikaları uygulandı: Temel gıda maddelerine, petrol ürünlerine uygulanan sübvansiyonlar kaldırıldı, bundan da her yerde olduğu gibi en büyük zararı en yoksul olan kesim gördü. Üretimi ve var olan iş alanlarını ayakta tutabilmek için yapılan dışalımlar sonucunda, ücretlerin pazardaki alım gücü düştü. Yıllardan beri varılan sonuç ise hep aynı "Eksi gelişme": Brezilya'da 1983 yılında Gayri Safi Milli Hasıla yüzde 3,3; Meksika'da yüzde 4, Uruguay'da yüzde 5, Peru'da ise yüzde 12 oranında bir gerileme gösterdi. Arjantin'de var olan endüstriyel kapasitenin yalnızca yüzde 30'u kullanılabildi. Brezilya'da ise yarısı.

Brezilyalı bir profesörün ücreti üç yıl içinde ortalama 2 bin dolardan 700 dolara düştü. Üniversiteler, buna karşılık iki ayı aşkın bir süre boykot yaptılar. Bunun nedeni yalnız ücretler değildi doğal ki. Karşı çıkılan en önemli konu, tüm gelişme programlarının askıya alınması, klinik ve bilimsel kurumların kapatılmasıydı. Bu şekilde, Rio de Janeiro'daki Sosyal Bilimler Gelişme Merkezi de kapatılmış, kütüphanesindeki 10 bini aşkın kitap da bir tuvalet kâğıdı fabrikasında hammadde olarak kullanılmıştı. Elde edilen gelirle ücretlerin geri kalan kısımları ödenmişti çünkü. Kıtanın en büyük sosyal bilimler kütüphanesini kurtarabilmeye de hiçbir üniversitenin parasal gücü yetmedi.

1982 yılından bu yana Latin Amerika ülkeleri yıllık faiz borçlarından hiç olmazsa bir bölümünü geri ödemek için çırpınıyor. Brezilya'nın Washington'daki büyükelçisi Sergio Correia da Costa, durumu, "Ölüm döşeğinde bir hastadan, sağlam bir atleti daha güçlü kılmak için kan alınıyor" diye yorumluyor.

Fakat yalnız borçlu ülkeler değil, zengin alacaklılar için de aynı tehlike çanları çalıyor: Eğer bu parasal vampirizm, borçlunun kanını sonuna dek emmeye devam ederse, batı dünyasının banka-para sistemi de bundan payına düşeni alır.

Şimdi anaparalarının büyük bir bölümünü bu Latin Amerika ülkelerine kredi olarak vermiş bulunan Amerika'nın Manufacturers Hanover, Citibank ya da Chase Manhattan gibi bankaları, paralarını tümüyle yitirme korkusu içinde bulunuyorlar. Tüm borç taksitlerinin zamanında ödenemeyeceğinin anlaşılması üzerine, Amerikan bankaları da 1982'den bu yana yeni bir yöntemi uyguluyorlar: taksitlerin ödenebilmesi için yeni krediler yöntemini.

Geçtiğimiz yılın mart ayında Meksika, Brezilya, Venezuela ve Kolombiya Arjantin'e borç taksidini ödemesi için 300 milyon $ borç verdiler. Arjantin'e yardım için değil, taksidini isteyen Amerika bankasının sıkıntıdan kurtulması için. Mayıs ayının ortasında ise, bazı Latin Amerikalı ülkeler borç taksitlerini ödeme programında üç aylık bir gecikme gösteriyorlardı. Durumdan güvenleri sarsılan mevduat sahipleri, Amerika'nın Continental Illinois Bankası şubelerinin kapılarına dayanıp paralarını çekmek istediklerinde ise, bu dev banka devrilme tehlikesi ile karşı karşıya kalıyordu. Ve Amerika yönetimi yalnız iki gün içinde 7.5 milyar doları hazır etti ve bankayı kurtardı. Çünkü Illinois Continental'in batması ile genel panik doğacak ve zincirleme bir reaksiyonla bankalar sistemi temelinden çökecekti.

İleri görüşlü ekonomistler yıllardan beri Uluslararası para sisteminin iyileştirilmesi için yeni oyun kurallarının konmasını öneriyorlar. Politikacılar ve bankacıların anlamamakta sonuna dek direndikleri ama her işadamı için bilinen bir şey var: bir borçlunun ancak kazandığı kadar ödeyebileceği gerçeği. Bir ülkenin dış borçları dışsatım gelirlerinden daha hızlı artıyorsa, o ülkenin geleceği daha önceden programlanmış demektir.

Brezilya, 93 milyar dolar tutarındaki borcunun ancak 33 milyarlık bölümünü üretken alanlara yatırabilmiştir. "Krediler"in yaklaşık üçte ikisi, faiz borçlarından başka bir şey değildir. 1984 yılında Brezilya, taahhüt ettiği borçlarını ödemek için 19 milyar dolarlık dış ticaret fazlası (dışsatım eksi dışalım) yaratmak zorundaydı. Tüm kemer sıkmalar, büyümeyi göz önüne almamalara karşı, bu rakam ancak 12 milyar doları bulabildi. Eksik kalan 7 milyar doları bulabilmek için yeniden borçlanmak gerekti.

Her kezinde daha da etkinleşen ta-

sarruf kararnameleriyle, Uluslararası Para Fonu, bu borçlanma-ödeme dönmedolabının durmamasını başarabiliyordu. Ancak 1984 Mayıs'ında Amerika bankaları faiz oranlarını yükseltince, IMF reçetelerinin sadık uygulayıcıları olan Dominik Cumhuriyeti, Bolivya ve ardından da Arjantin buna karşı çıktılar. Arjantin Devlet Başkanı, "Neden insanlarımızın açlıkları karşılığı ödeyelim bu paraları" diye soruyordu. Faiz oranlarındaki bir puanlık bir yükseltme, Latin Amerika'nın borç yüküne bir gecede 3,5 milyar dolar daha ekliyordu.

Haziran ayında Kolimbiya'nın Cartagena kentinde toplanan Meksika, Brezilya, Arjantin ve Kolombiya devlet başkanları, sanayileşmiş ülkelerdeki meslektaşlarından şunları istediler: Borç yükünün yeniden gözden geçirilmesi, ödemeler için daha fazla zaman tanınması ve her şeyden önce faiz oranlarının düşürülerek sabitleştirilmesi.

Tüm teknik çözüm önerilerinin durumu yalnızca kötüleştirmekten başka bir şeye yaramaması üzerine, ilk kez "Cartagena Bildirisi" ile siyasi bir çözümü isteniyordu. Çünkü bunalımın derinleşmesinin de nedeni siyasi idi: Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Ronald Reagan'ın uyguladığı ekonomik politikayla yeniden seçimlere katılması. Zenginlerin lehine yapılan vergi indirimleri ve silahlanmaya harcanan paralar, Reagan'ın bütçesindeki açığı 200 milyar dolara çıkarmıştı. Ve bu açık, yönetimin iç piyasaya borçlanmasıyla kapatılıyordu. Bu uygulama ise, faizlerin yükselmesine yol açmıştı.

Bu yüksek faiz politikası, Frankfurt, Londra, Tokyo ve Zürih'teki yatırımcıların paralarını Amerika bankalarına yatırmaya özendiriyordu. 1984 yılı boyunca, Amerika, sermaye piyasasında eksik olan 90 milyarlık miktar sağlanıncaya kadar faiz oranları yükseltildi. Böylece ,bütçedeki kara delik de aynı yıl için öngörüldüğü miktarda kapatıldı.

Bu uygulama, Avrupa ülkelerinin de ekonomik açıdan gelişmesini yavaşlatıyordu. Bu nedenle, Londra'daki zenginler doruğunda Helmut Kohl ve François Mitterrand, Amerika'nın da tüm Üçüncü Dünya ülkelerinde uygulanan IMF'nin tasarruf ilkelerine ilgi göstermesini istediler. Fakat Reagan halâ, kendi açık bütçe politikası ile faiz oranları arasında bir ilişki kurmamakta direniyor.

İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher da parasızlıktan kıvranan Üçüncü Dünya'ya Reagan'ın yaklaşımıyla öğütler veriyordu. Bu ülkeler hammaddelerini ve devlet mallarını satışa çıkararak borçlarını ödemeliydiler, faizlerin düşürülmesini istemek yerine. Latin Amerikalılar, bu tavırda borçlunun köle olarak kalmasını isteyen sömürgeci bir anlayış seziyorlar.

Bu borç ikilemine siyasi bir çıkış yolu bulabilmek için tüm Latin Amerika ülkeleri birlik olmalıydılar. Fakat, iki en büyük borçluya, Amerika bankaları yalnız kendileri için çok özel koşullar getireceklerini söyleyince, Brezilya ve Meksika birliğe katılmadı. En ümitli olan adaylar, bundan böyle IMF'nin tasarruf reçetelerine uymayacaklarını açıkladılar. Çünkü, (Brezilya'da seçim öncesi yaşanıyordu) halkın gözünde gelişme ve büyüme borcun ödenmesinden daha önce geliyordu.

Bu arada, Avrupa ülkelerinin yönetimleri ve bankacıları da çözüm peşinde koşuyorlardı. Tartışılanlardan biri, örneğin Dünya Bankası'nın sanayileşmiş ülkelerinin katkılarıyla oluşturacağı bir fonu Üçüncü Dünya ülkelerinin borçlarına karşılık olarak göstermekti. Bu şekilde Amerikalı bankacılar alacaklarına kavuşacak, fakat ödeme yükü varlıklı ülkelerin vergi ödeyen halklarının omzuna binecekti.

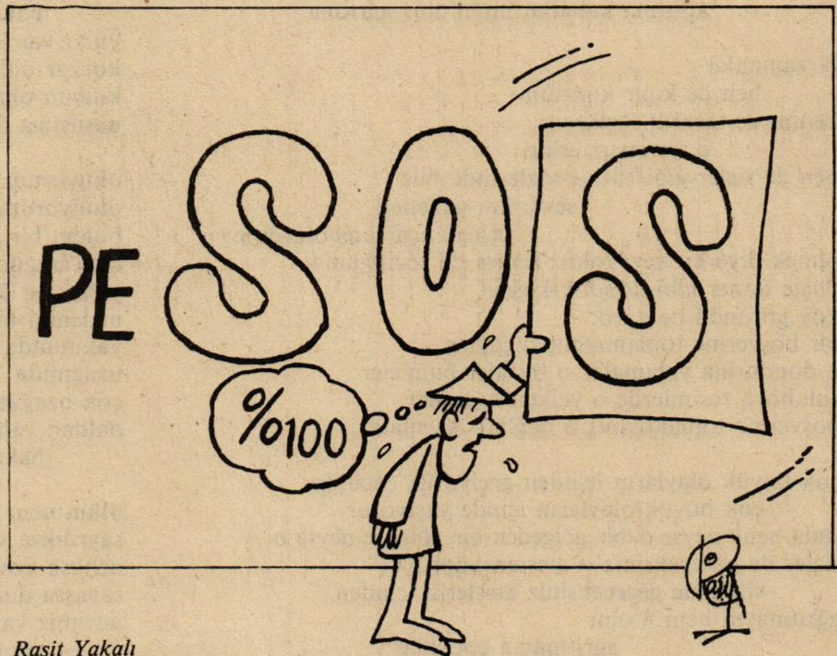
En akla yakın öneri ise yine Amerikalı bankacılardan geldi: Borçların ödemelerinde ertelemeye gitmek. 1985 yılında faizlerin yüzde 15'e çıkması durumunda da borçlu faizin yalnız yüzde 7'sini ödeyecek, geri kalan da asıl borca eklenecekti. Kısacası toplam borç yine yükseliyor, fakat taksitler azalıyordu.

Bu siyasi açıdan olabilirliği yüksek bir öneriydi, çünkü vergi yükümlüsü halka bir ek yük getirmiyordu, borçlunun ise kısa bir süre için de olsa bir nefes almasına olanak veriyordu. Fakat, bunalım o güne kadar olduğu gibi yalnız geciktirilmişti. Bu uygulama ile Brezilya'nın borçları da gelecek 10 yıl içinde üç katı artmış oluyordu.

Fakat şimdiye dek sürdürülen bu sistemin asıl kötülüğünün nereden geldiğine kimse değinmek istemiyordu: Uluslararası para ve kur sisteminin Amerikan dolarına bağımlılığı. Amerikan doları altına bağlı olmadığını açıkladığı zamandan bu yana -ki böylece Vietnam savaşının enflasyonist etkisi Amerika'nın müttefik ülkelerine aktarılıyordu- ABD'de paranın değeri, siyasi ve ekonomik koşullarla birlikte ve bunlara bağlı olarak belirleniyordu. Böylece Amerika'daki seçim propagandaları ve ulusal egoizmin sonucunda faizler ve döviz kurları gittikçe yükseliyordu. Dünya'nın geri kalan kısmı da bundan payını alıyordu.

Finans meneceri Felix Rohatyn gibileri ise, Reagan'ın yüksek faiz politikasını, Amerikan ekonomisinin bu gelişme sürecini yakın bir sonun beklediğini savunuyorlardı: Başkanın bu oyunları, kötü yılları yeni atlatmış bulunan birçok ülkenin yeniden ve büyük ölçüde gerilemesine yol açacaktı.

En son, Dünya Bankası yıllık raporları da bu bunalım tartışmasının yönünü şöyle belirtiyor: Suç, Amerika'nın vurguncu faiz politikasında değil, Üçüncü Dünya'nın yüksek çocuk oranındadır. Mali düzenleme yerine aile planlaması gerekmektedir. Amerika'nın bütçesi ve faiz oranları kontrolü yerine, doğum kontrolü gereklidir.

Raşit Yakalı

HASAN HÜSEYİN

Değerli ozanımız Hasan Hüseyin'i geçen yılın Şubat ayında yitirmiştik. Aramızdan ayrılalı bir yıl oldu. Elli küsur yıllık yaşamında onüç şiir ve birçok deneme, gezi ve çocuk kitabı yayınlanmıştı. Birinci ölüm yıldönümünde, bu toplumcu sanatçımızın hiçbir yerde çıkmamış ve yakında yayınlanacak olan** Kandan Kına Yakılmaz **adlı kitabında yer alacak iki şiirini yayınlıyor ve onu sevgiyle anıyoruz.

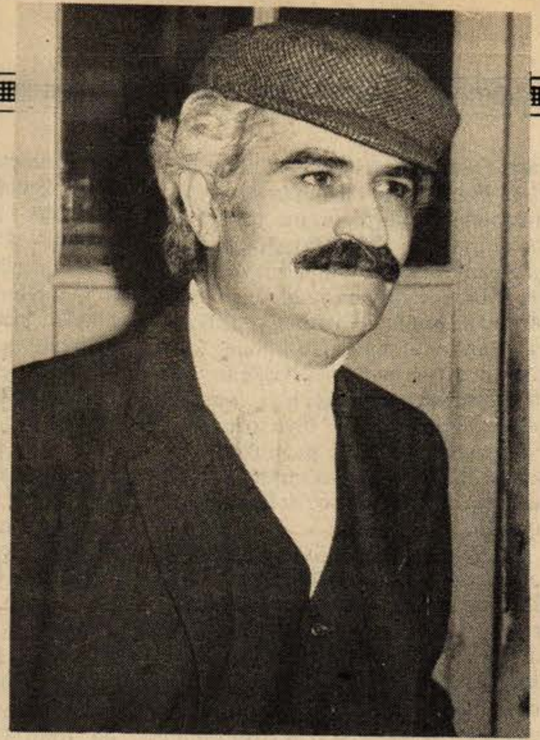
YAZIKLANMA

bethoven'i baştan sona
dinlemeden gideceğim
tolstoy'u a'dan z'ye
okumadan gideceğim
caponlar ne demişler
ne yazmışlar italyanlar
eskimolar zenciler kızılderililer
seslerini filmlerde bile işitmediğim
binde birini bile
tadamadan gideceğim

ne güzel kıpırdıyor insan kardeşim
dörtbir bucağında dünyanın
nakışlar ezgiler danslar türküler
hiçbirini hiçbirini
göremeden gideceğim
ey dondurma yalayan/papatya yüzlü çocuk
öyküler çizen sokaklara/bisikletiyle
ağlatma n'olur beni
ağrıtma kanatlarımı/n'olur ağrıtma

birzamanlar
ben de kıpır kıpırdım
benim de tarardı saçlarımı
o umursuz esinti
ben de sizler gibi/türkü sözlerinde bile
severdim güzelleri
çiçek açar kuş olurdum
ölmek diye bir şey/yoktu benim de sözlüğümde
düşte döner gibi döndük köşeyi
köy göründü ne yazık
bir boşverme toplamıymış o çağlar
o dondurma yalamalar o bisiklet binmeler
suluboya resimlerde o yelkenli gemiler
boşverme toplamıymış o dağlara kaçmalar

çok büyük olayların içinden geçiyoruz çocuklar
çok büyük olayların içinde yaşıyoruz
suda balık neyse o/bir gölgeden bir gölgeye neyse o
sizler de göreceksiniz o ateşten köprüyü
sizler de geçeceksiniz ateşlerin içinden
ağrıtmayın beni n'olur
ağrıtmayın çocuklar...

ÖLÜM UCUZ OLMAMALI

bir ülke ki ölüm ucuz
yaşamak kan pahası
çekiverin kuyruğunu
'gitsin allahaşkına'

kimler yapar bu balı
kimler yalar parmağını
yoksa bunun yanıtı
çekiverin kuyruğunu
'gitsin allahaşkına'

yakınımda
yanımda
yanıbaşımda
daldan yaprak düşer gibi düşüyor insanlarım
baka baka gözlerimin içine
yıllar var ki tat yok çayda zeytinde
korkar oldum telefondan postadan
kurşun olup buluyor yüreğimi gece telgrafları
nasılsınız demekten çekinir oldum

okuyorum okuyorum bitmiyor
dinliyorum dinliyorum yetmiyor
bugün bir gariplik var üzerimdemde
beni bugün aramayın dostlarımdamda
yıllar var ki görüşmedik kardeşimdemde
nedenini biliyorsun sevgilimdemde
yakınımda
uzağımda
çok uzağımda
daldan yaprak düşer gibi düşüyor insanlarım
baka baka gözlerimin içine

ölüm ucuz olmamalı bu çağda
sayrılıksa yenilmeli
açlıksa kovulmalı dünyadan
savaşsa durdurulmalı
neyimiz var kardeşler şu kısa konuklukta
sevmekten ağlamaktan gülmekten başka

Şiirin Doğrusu ve Yalanı

Afşar Timuçin

İnsanla ilgili olanı görmeye alışık bir göz için dünyanın hemen her şeyinde şiir vardır. Sevinçlerinde, bunalımlarında, bayramlarında, dönüşümlerinde, kalakalmışlıklarında, hatta ölümlerinde. Çok az şeyde şiir yoktur. Kurulu düzen adına insanı kafalamaya çalışan gazetelerde şiir yoktur, şiir yayımlasalar da. İnsanı yoketmeye çalışan ayakoyunlarında şiir yoktur, haklılık adına işlenseler de. Tuvaletlerde şiir yoktur, çok temiz tutulsalar da, duvarları şair Tosun bey tarafından süslenmiş olsa da. İnsanın güzelliğini göstermeyen şeyde şiir yoktur. Bir insan olarak kendiniz için ya da başkaları için kaygılandığınız yerde şiir başlar. Eyvah, bitti güz, bitti ılık günler! dediğiniz yerde şiir parıldar. Acıları ve açlıkları düşündüğünüz yerde öfkeleriniz ve tedirginlikleriniz arasından şiir gösterir kendini. Bir sardunya çiçeğinde, bir şişenin boşalmışlığında, anlatamadığımız ve anlayamadığımız her şeyde şiir parlar. Hele günler sonra yüzünü gösteren güneşte, hele birdenbire durulan denizde, hele yaşama dönen bir ağaçta, hele birine gönül verişimizde, hele onda hele onda, şiir tıklım tıklımdır. İhanetlerde ve ikiyüzlülüklerde şiir barınmaz. İhanetler ve ikiyüzlülükler tuvaletlerden de şiirsizdir. Şiir üzerine ileri geri konuşmalarda da -benim şimdi yaptığım gibi- şiir barınmaz. Ah o çok bilmişlikler. Şiir sözcüklerle yazılırmış, düşüncelerle değil. Maddi dünya şiire uzakmış, manevi dünya şiire yakın. Maddi dünya ile uğraşacak olan sanat değilmiş. Hele bu çok bilmişliklerde nah şu kadarcık şiir yoktur.

Genç bir insanın yüzünde gördüğümüz hainlik karanlığı tam bir karşı-şiirdir. Sevdiğinizin yüzü, sesi, gözü, ayakları, duruşu nasıl şiirse, hainlik öylesine bir karşı-şiirdir. Havasız kalıp boğulmak nasıl şiirsizlikse. Kısacası, hemen hemen her yerde olan şeydir şiir. Onu yalnızca altalta dizilmiş sözlerde aramak doğru olmaz. Ben şiirin beklenmedik bir şeyde, bir çocuğun şaşkın yüzünde, bir rüzgârın döne döne esişinde, bir satıcının yapay telaşında parıldadığını sezdiğimde neredeyse bir Akhilleus ya da Arkhimedes oldum. Hele bir satıcının telaşında güneş gibi parıldayan o şiir. Gün geldi, şiirin kralını tarih kitapları satan o ciddi adamda yakaladım. Şiirin ta kendisiydi ama şiirin ta kendisi olduğunu elbette bilmiyordu. Biri ona sen şiirin ta kendisisin dese kavga çıkabilirdi. Erkekliğine saldırı sayardı belki de bunu. Bu şakayı kaldıramazdı. Zaten çok kimse onun şiir olduğunu, şiirin ta kendisi olduğunu sezmedi. İnsanlar ekmek derdindeyken şiiri aramazlar. Şiir de gider elden, o gidince ekmek de. Ayrıca, şair olmayanlar şiiri aramazlar, hazır sunulsun isterler, kâğıda dökülmüş olarak. O zaman, bu adam şiirin ta kendisi deseniz kim inanacak? Şair sözü yalan bilinirken şiiri gösterene kim inanacak?

Şiirin içinde yalan vardır ya da öyle bilinir. Şair kimi inandıracak şiirinin yalansız olduğuna. Fuzuli, bir şair olarak, şair sözü yalandır deyip çıkmadı mı? Bir gerçeği söylemek miydi bu, yoksa bir nükte adına bir şairin şairleri arkadan vurması mıydı? En iyisi şairin "yalan"ı ağzına almaması, bol bol yalan söylese de. Ama şair kendi doğruculuğundan kuşkulu önce. (Nedim: *Ben şairim o kameti mevzunu doğrusu - Sevmem desem de belki yalan söylerim sana.*" Neyse, ben Fuzuli'ye ve Nedim'e boş yere girdim, ben şiirin ta kendisi olan adamı anlatıyordum. O ciddi adam trende incecik kitaplar satıyordu, bir takım tarih kitapları. Böyle bir satış elbette belli bir heyecan yaratma gücünü gerektirir. Öyle ya, mağazasında koltuğa kurulup müşteri bekleyen adamdan ayrı bu. Satarım anasını, alan alsın almayan almasın, diyebilir mi? Çok özentili bir dille, inandırıcı olması için orasına burasına "diyor"lar atılmış bir dille konuşuyordu: "Böyle bir tarih kitabı diyor, Gazi Osman Paşa, Fatih Sultan Mehmet diyor, Yıldırım Beyazıt, Napolyon diyor..." (Ulusal tarih bilgisinin sınırlarını aştınız mıydı, evrensel tarih bilgisinin alanında karşınıza ilkin Napolyon çıkar.) Oluşturmaya çalıştığı heyecanın gerçekte ne tarihle, ne tarihsellikle bir ilgisi vardı. Satılmamış kitaplara son bir şans kazandırabilirse bundan payını alacak, ve en yakın karakola başvurur gibi, Kocamustafapaşa'daki ya da Zeytinburnu'ndaki meyhanelerden birine düşüverecekti. Yazgı oracıkta karşısına bilimsel yaşamının sonlarına gelmiş emekli bir tarih öğretmenini çıkarmasın, orada gerçekleşecek olan bir "müsademe-i efkâr" İngiltere'de bir sismoloji istasyonundan bile duyulabilecektir.

Şiir onun var gücüyle yaymaya çalıştığı bu yapay heyecanın gülünçlüğündeydi, hiç bir şeyini bilmediği bu tarih denilen acaip yaratık üzerine belagat sanatını en ağlamaklı biçimde çalıştırışındaki gariplikteydi. Yalnızca sattığı tarihin öneminden sözetse iyi, onun ucuzluğundan da dem vuruyordu. Yaptığı işin tarihle ilişkisi yoktu ama, o iş buram buram tarih kokmak zorundaydı. Gülünçlüğü ya-

ratan da, şiiri besleyen de işte bu çelişkilerdir. Nerede bir çelişki varsa orada bir domuzluk vardır, nerede bir domuzluk varsa orada şiir rahatça ürer. Ondaki şiiri görmek başka, ondaki şiiri şiirleştirebilmek başka şeydi, ben onu o zaman anlayıp irkildim. Anladım, onun şiirini filizinden çıkarabilmek için şiire uyarlanmış bir kafa gerekiyordu, şiire yönelik bir çalışkanlık ve onunla kazanılacak bir deneyimlilik gerekiyordu. Yoksa bu adam hiç olmamış olsun, onun öyle bir şiirini yazarsınız ki, zavallıcık varmış gibi olur. Bunun için sanırım şairin yalana alışık olması, yalanla gerçek arasında bir hava köprüsü kurabilmesi gerekiyor. Öyle olacak ki, kurgudan baktığınız zaman yaşanılanı, yaşanılandan baktığınız zaman kurguyu görebileceksiniz. Yaşamakla duymak arasındaki yakınlıktır bu ki şair için zorunlu bir şeydir. Şeyh Galib'e *"Kim firkatin aynı vuslatındır"* dedirten şey bu.

O zaman şiire ya da şaire yaşamla ilgili bir şeyler gerekecektir, bilgi gibi, deney gibi bir şeyler. Yaşamın içine girmek, orada gözlemler, deneyler yapmak, anlamlar toplamak gerekecektir. Nedim efendiye sorarsanız gerekenler şunlar olabilir: *"Çünkü bülbülsün gönül bir gülistan lazım sana- Çünkü dil koymuşlar adın dil-sitan lazım sana -Nevcüvanlık alemin ta kim getirsin yadına- Dahi pek pir olmadan bir nevcüvan lazım sana- -Çünkü şairsin hayali tazedir senden murad- Pes yeni bir dil-rüba-yı mû-miyan lazım sana"*. Yani bu gereksinimler en sonunda aşkta mı düğümlenecek? Ne de düğümlensin, elbette aşkta düğümlenecek. Şiir en özel anlamda öznellikle, en genel anlamda toplumsallıkla, her anlamda da düşünsellikle ilgilidir. Şiir yazmak bilim ya da felsefe yapmak değildir, şiir yazmak öznelliğin ortasına dalmaktır. En koyu öznellik deneyi olarak aşk insanın en girilmez yanlarını dışlaştırabilen bir kültür ortamıdır. Şairin utanmadan ve sıkılmadan, onurla ve sevinçle aşka doğru koşması bundan değil mi? Düşünsel olanı ve maddesel olanı şiirden kovmaya kalkan arkadaşın yaptığına bakın! Aşık olmadan şiir yazamazsınız, aşık olmak da bir tutkunun peşine kravatla ve kolalı gömlekle gitmek değil, tüm düşünceleriyle, duygularıyla ve tüm bedeniyle bir başkasına karışmaktır. Şiir manevi olana yöneliyorsa, size şiirde sevdiğinizin hayaliyle oyalanmak düşer. Buna karşılık, gerçek şairler aşkı bir bütün olarak alırlar, aşkla ilgili gerçek ya da kurgusal içtenliklerini açık etmekten utanmazlar. *"Ölme yok ayrılma yoktur öyle tuttum damenin- Gizlesem de aşikar etsem de canımsın benim"* diyen Şeyh Galib'e "ne ayıp" diyemezsiniz ama, şiirin düşünceden başka bir şey olduğunu sanan şaire "ne ayıp" diyebilirsiniz.

Şiirde her şey içerik açısından en sonunda içtenlik sorununa indirgenebilir. Her sanat azçok şiirselliğiyle sanattır, her şiir de azçok içtenlikliğiyle şiirdir (elbette biçimle ilgili çok büyük sorunların varlığını unutmamak gerekir). Şiir yazarken ki içtenliklili- ğimiz şiirimizin içtenliğini kurtarmaya yetmeyebilir. *"Sergüzeştin hatırımdan geçti bir rüya gibi"* diyen Asaf, belli bir serüveni yaşamış olmakla değil, serüvenle düş arasındaki o güçlü bağı yakalamış olmakla şiire ulaşıvermiştir. En büyük ahlaksızlar en büyük ahlakçılar arasından çıkabileceği gibi, en içten şiirler içtenlik nedir bilmeyen adamların kaleminden çıkabilir. Aşkını şiir diye yazmaya kalkıp gülünç düşen mi, aşık falan olmadığı halde aşıkmış gibi adam uyutan mı? Elbette ikincisi. Her şey, gizliymiş gibi duran bir takım ilişkileri yakalamaya dayanıyor.

Bazen bir içtenliklilik basitin de basiti bir belirlemede, sıradan bir vurgulamada, beklenmedik bir yoksamada ortaya çıkıverir. Nice şiir olmadık basitlikte bir ilişkinin açıklanmasıyla doğuvermiştir. Oysa Şair-i Azam Abdülhak Hamid'in *Makber*'i yazarken zorunlu içtenlikliliği azımsanır gibi midir? Daha ötesi var mı, adamın çok sevgili karısı ölüyor. O duygusallıkla Hamid bugüne kadar yazılmış olan şiirlerin en kötülerinden birini yazmayı başarabilmiştir. Şu sefilliğe bakın hele: *"Allah işini gör ey birader- Etmez mi bu iş beni mükedder- Lakin ne mükedder ah sorma- Kimdir kim o bigünah sorma- Olmuştu yetimlik mukadder- Bilmezdi nedir pederle mader- Bil sinnini yirmi altı var yok- Tut sonra anı mezara gönder."*

Bizim genç kuşak şairlerinden yüzde doksanının atası işte bu Abdülhak Hamid beyefendidir. Genç şairlerimiz elbette onu pir ya da usta sayıyor değiller. Hatta onu şair saydıklarını da sanmıyorum. Çünkü adamın adı kötüye çıkmış. Ancak gençler alçakgönüllülüğü ya da yüksekgönüllülüğü bırakıp Abdülhak Hamid'den (ve benzerlerinden) ne kadar pay almış olduklarını araştırmak zahmetine katlandıkları zaman görecekler, onunla aralarında bir yakınlık, hatta büyük bir benzerlik, hatta bir hıkdemiş burnundan düşmüşlük vardır. Ortak belirtilerin başında elbette ciddi ciddi söylenilmiş ve çok zaman altında üstünde bir şey olmayan sözlerin şiir sanılması gelir. Bunun bir başka anlatımı, çok şey söyler gibi yapıp hiç bir şey söylememek olabilir. Belirtilerin belirtisi, şiirin şiirsizliğidir. Gençlerimizin yapacağı şey ne yapıp yapıp Abdülhak Hamid'likten kurtulmak olmalıdır. Bunun tek yolu da maddeselden ve düşünselden kaçmak kurnazlığını bir yana bırakıp, dünyanın dışında şiir olamayacağını kafaya sokmuş olarak insanın bilgisine yönelmektir.

Şiir yazmak öznelliğin ortasına dalmaktır demiştik ya, bu sözümüze bir söz daha ekleyelim ve şöyle diyelim: öznellik, tüm dünya bilgisinin, tüm insan bilgisinin yoğunlaştığı, kaynadığı, parıldadığı, bütünleştiği yerdir. Soyut bir **ben**, soyut bir öznellik ancak fikir olarak varolabilir. Gerçekte içimize şöyle bir baktığımızda, orada kendimizi başkasıyla, buraları başka yerlerle, şimdileri başka zamanlarla kaynaşmış buluruz. Tüm dünyanın tek insanda billurlaşmasıdır bu. Yoksa her insanın kendi içinde apayrı bir hazine taşıdığı bir masal ülkesi değildir dünyamız. Öznellik bir bileşim ortamıdır. Demek ki insanoğlu dışa göre iç dünyasının büyüklüğü ve tutarlılığı ölçüsünde şair olacaktır. Duyarlılıkların ve sezgilerin sanatçı olmaya yetmediği, sanata varlığını adayanların okul yolu aşındırdıkları bir dünyada Abdülhak Hamid'liklerden sıyrılmanın tek yolu bilinçle bilgilenmekten geçer. Dünyaya ilişmekle dünyaya kurulmak arasındaki ayrımı iyice öğrendiğimiz zaman şiirin ne olup ne olmadığını da iyice kavramış olacağız. Yaşamaktan korkmamakla yaşama açgözlü bir konuk gibi yerleşmek arasındaki ayrımı öğrendiğimiz zaman da. Üçkağıtçılıkların ancak vurgunculukla ilgili işlerde yarar sağladığını, düşüncede ve sanatta adamı küle oturttuğunu öğrendiğimiz zaman da.

GÜLTEN AKIN

YILDIZI GURBETE DÜŞENE

Utkular alkışlar içinde ölmeye
Mis kokular biriktirenler var
Suretini gölgeni yağmalayanlar mı
Sana adaletsiz ölümü bıraktılar

Üstüne küller serpilmiş
Şu kalabalıktan birine
Sorulsa adın
Kaldırır mı kollarını yukarı
Ağlar mı
Öfkelenir bağırır haykırır mı
Yoksa
Yoksa dertop korkunun alnacında
Susar mı
Sen ki
Paramunt Pikçırla girmedin
Yıkıp Kılarkını güzelliğine nazına
Sıcak esmer sevgiyle düşlerinde
Senin ulaşılabilirliğine sığındılar

Kaz adımlarıyla dolaşılan medialarda
Yer yoktu sana
Yıldızın zindana gurbete düştü
Ölüm de o bildiğimiz ölüm değil şimdi
Lekeler bereler taşıyor adaletinde

Kara bir perde çekilip alkışlarının üstüne
Sevgi geçitlerin kapatılıyor
İyi ki
Daha yıkılmadı sevginin adaleti
Seni seviyoruz

GÜZ FOTOĞRAFLARI

Bir yerlerde yapılan bir şeyler
Sürgit kımıldamaktadır
Bitenleri vardır, durur orda, olduğu yerde
Çekilmeyi bekler ya da resimlenmeyi
Güzün bir yanında o çini soba
Kendini kurtaran mavileriyle
Öte yanı yağmur
Bitmiş ve fotoğrafı çekilmiş bir kuzineyse
Uzaklarda kalmış bir kasabada
Kış mutfağında
Hiç de sessizce durmuyordur
Çünkü açık pencereden girmiş
Girmesiyle birlikte kendini
Duvarlardan duvarlara çarpan
Birçok dövme kuşu izliyordur
Kanatları gagaları kanrevan

Bir de "Seni seviyorum" fotoğrafı
İçinde sen yoksun çünkü
Atmışsın kendini çerçeveden dışarı
Orda, yukarda
Dönüyorsun
Yaşıyor böylece "Seni seviyorum" fotoğrafı

"Akşamlar serindi üşürdük" değil de
Öteki
Onun ardındaki
"Kırığım ve yaşlıyım nasıl onarsam kendimi"
Bir de saklanmak var, kırılan yerlerden içeri
Yırtarım görmesinler

Ne yapsam onmuyor ne yapsam
İyi çıkmıyor kendiminki

Otomatizm Üzerine

Can Yücel

"DÜŞÜN" dergimizin Ocak sayısında, Şair Oktay Rifat'la yapılmış söyleşide,Üstadımızın şu yanıtı,olduğu gibi yer almaktaydı:

"□ Edgar Poe ünlü Karga şiirini yazdığında bu şiiri matematik bir denklem kurar gibi çattığını söylemiştir. Tamı tamına anımsamıyorum ama söylemek istediği şudur: Karga şiiri bir takım hesaplara dayanır. Esine ve rastlantıya yer verilmemiştir. Baştan sona bir akıl ürünüdür. Amerikalılarca pek tutulmayan Edgar Poe, Fransız Baudelaire'in eline geçmiş ve bundan sonra iki ayrı akıma sembolizm ve parnas çığırlarına yansımıştır. Bilindiği gibi klasik şiirin temeli akıldır. Ne var ki Poe'dan esinlenerek yola çıkan Baudelaire'in bir klasik olduğu söylenemez. O yeni şiirin babasıdır. Bir yandan Valéry'ye öbür yandan gerçeküstücülere kadar genişlemiş ve yayılmıştır. *Karga* bir bakıma lirik bir şiirdir, ama lirizm burada akılla taklit edilmiştir. Tıpkı Yahya Kemal'in *Ses* şiirinde olduğu gibi. Yahya Kemal XIX. yüzyılın son yarısı Fransız şairlerinin etkisindedir. Parnasçı ozan José Maria de Heredia'nın *Trophées*'sini baş ucundan eksik etmediğini yazmış ya da söylemiştir. Yine *Ses* şiirine dönelim:

Günlerce ne gördüm ne de
bir kimseye sordum
Ya Rab hele kalp ağrılarım
dindi diyordum
His var mı bu âlemde
nekahat gibi tatlı
Gönlüm bu sevincin
heyecanıyla kanatlı

diye başlayan ve sürüp giden bu şiirde, şair, bir bahar akşamı Bebek'te karşı kıyıları seyrederken bir bestenin engin sesi yükselir Boğaz'dan, nasıl olursa olur, sevda hastalığı teper, kanlı bir gül ağzında ve mey kâsesi elde sevgilisi her yerden görünür, tekrar o alev gömleği giymiş gibi yanar. Yinelemek gerekirse, Yahya Kemal bu şiirde ruhsal bir durumu akılla taklit etmiş üstelik başarılı da olamamıştır. Son günlerde, bizde gerçeküstücülük yine bir taklit konusudur. Şair otomatizme gidecek yerde otomatizmin ürünlerine benzer yapıtlar düzmeyi yeğ tutmaktadır. Sorunuzda sözünü ettiğiniz yazıda söylemek istediğim buydu. Şimdi de söylediğim budur. Bilinçaltı dediğimiz ruhsal bölge bilinç dışıdır. Bilinmez ki akılla taklit edilsin!"

Üstat, *ruhsal bir durumu akılla taklit*ten söz ediyor. Oysa, sorun, ruhsal bir durumun nesnelleştirme yoluyla, yani akıl kategorilerine, yâni musikiye, yâni ritme, yâni iletişimin temel öğesi dile oturtularak sosyalleştirilmesidir. Yâni duyuların en incesi olan akla vurarak, ruhsal durumu şiir denen *nesne*'ye dönüştürmektir sorun. Oktay Rifat da, aynı dergide yayınlanan (Bodleriyen *Çıplak*lığa özendiği kitaptan) örnekte:

Siz daha bir başlangıç bile değilken
Yağmur başlamıştı
Ama ne ben ne bahçe ne yaz
Hiçbirimiz

Derken, *bilinçaltı dediğimiz ruhsal bölge*'den değil, ürkek bir düşünceden hareket etmektedir. O ürkek düşünce de: *"Ne güzel geçti bütün yaz/Geceler küçük bahçede/Sen Leylâklar kadar beyaz/Bense ürkek bir düşünce"*dir...

Bu uzun süreceğini sandığım tartışmaya bugünkü Çağdaş Şiirin en Süper-Realistlerinden sayılan Dylan Thomas'tan bir alıntıyla şimdilik ara verelim. Yazı: *Poetika* adlı dizinin geçen sayısında çıkmıştı:

"Sürrealistler bilinçaltı dünyasına, yüzeydeki bilincin altına dalmak istediler, imgelerini nedenleme yapmadan kazdılar ve onları mantıksızca ve gerekçesiz olarak kayda geçirdiler, boya ve kelimelerle sürrealistler beynin 3/4'ünün su altında olduğunu ve bir sanatçının işlevinin materyali bir buzdağı gibi bilinçaltı denizinden dışarı fırlamış 1/4'lük kısım yerine zihnin içine gömülü 3/4'ünden toplamak olduğunu iddia ettiler. Onların şiirlerinde kulandığı yöntemlerden biri birbiriyle rasyonel bir ilişkisi olmayan kelime ve imgeleriyan yana getirmekti ve buradan hareketle bir bilinçaltına veya rüyaya, çoğu suyun altındaki zihnin gerçek, hayal dünyasına, düşünceler, nesneler ve imgeler arasındaki akılcı ve mantıklı ilişkilere dayanan bilinçli zihnin şiirinden daha gerçek gelecek olan bir şiire ulaşmayı umuyorlardı.

Bu, kabaca sürrealistlerin çıkış bildirgesidir ve ben kesinlikle aynı fikirde değilim. Bir şiirin imgelemi nin nerden çıktığı beni ilgilendirmiyor, eğer istiyorsanız saklı benliğin en alttaki denizinden çıkarın, fakat kağıda ulaşmadan önce zekanın akılcı proseslerinden geçmek zorundadırlar. Sürrealistler öte yanda kelimelerini kaostan çıktığı gibi kağıt üzerinde biraraya getiriyorlar, bu kelimeleri şekillendirmiyorlar, sıraya dizmiyorlar, onlara göre kaos şekil ve sıradır. Bu bana büyük bir haddini bilmeyiş gibi geliyor; Sürrealistler düşlüyorlar ki, onların bilinç altından çıkardıkları ve boya ile ya da sözcüklerle kağıta geçirdikleri her şey mutlaka ilginç ve değerli olacak. Ben bunu reddediyorum. Şairin becerisinden biri bilinç altı kaynaklardan gelebilecekleri tane tane ve anlaşılır hale getirmektir; zihnin en büyük işlevlerinden biri bilinçaltı imgelerin şekilsiz kütlesinden yazabileceği en iyi şiiri yazmak olan imgesel amacına en iyi hizmet edecek olanları seçmektir."

Dylan Thomas'ın vaz ettiği üzre konulduğunda bu sorun, elbette bizim şiirimiz içinde de enine boyuna görüşülecektir. Ama, Üstadımız beni bağışlasınlar, kendileri de dahil olmak üzre, Türkçe yazılmış hiçbir şiirde (Yunus'ta, Kaygusuz Abdal'da bile) otomatizmin uygulandığını görmedim ben... Ama şiir dışı diyorsanız, ara sıra böyle örneklere rastlıyoruz. Meselâ: Devlet Bakanı Özdağlar'ın makam odasında UM Şirketinin Sahibi Mengenecioğlu ile ettikleri söyleşiden hapazlanan kasette yer alan cümleler gibi... İŞTE:

—*İsmail beyden mi?*
—Evet.
—*Tamam mersi, hoşgeldin,*
—Hoşbulduk.
—*Bir dakika bir dakika dur, dile düştük.*
—Ben size bu çantadaki evrakları bırakacağım ama benim başka bir ambalaj bulamadım, çantayı koyarken bir yerlere sürtün-

mesin olur mu? Sonra herhalde siz bunu İsmail Bey'e vereceksiniz, çantayı?

—*Evet söyledi efendim, ben babasıyım.*

—Bu kayınbabası mısınız?

—*Evet efendim.*

—Çanta da bana hediye hanımdan.

—*Evet.*

—Onun için senden daha fazla şeyederim.

—*Sağol çok mersi.*

—(Allah diye bir of çekme sesi)

—*Dün kar yağacak gibiydi ama Ankara'da bir şey yok.*

(Bantta belirli bir boşluk var, arada korna sesleri duyulmakta.)

—*Buradan kolay geliniyormuş, biz hep buradan geliyoruz, ta o göbekten dönüyoruz, falan...*

—Evet, daha kolay geliniyor.

—*İyi günler.*

—İyi günler efendim, (ayak sesleri, bir koridor veya buna benzer bir yerden geçildiğini gösteren tam anlaşılamayan sesler duyulmakta.)

—*Ben İsmail Özdağlar Beye çıkacağım.*

—Randevunuz var mı?

—*Var, var var.*

(Bir müddet boşluk ve anlaşılamayan sesler).

(Bir kapı açılıp kapanması sesi duyuldu.)

—*İyi günler.*

—Nasılsınız?

—*Teşekkür ederim.*

—Bunun dışında mahrumiyet bölgelerinde işler nasıl? (Başka bir ses ve gülme sesi. - Odadan duyulamayacak kadar gelen sesler).

(Telsiz ve ıslık sesi ve yine telsizden *"98 bu kanalda deneme mi yapıyorsunuz?"* sesi ile bir müddet daha boşluk var.)

(...)

—*Sıcak mı içersiniz?*

—Sıcak.

—*Kazım Bey senin miden iyiydi ama,*

—Çay alırım.

—*Kendileriyle görüşemezsin, müzakere edemezsin, yani ukâlâdır, genel müdür, ama efendim şu anda elinde tornavida yok, sivri batırıcı birşey lazım, kâğıdı şuradan şuraya atmak için de, bunu kullanmak istiyorum, ~~yani~~ şöyle bunu anlamaz o deler yazar, müzakere edemez, tükenmiştir.*

—Sayın bakanım, alo alo sayın bakan nasılsın eee aldın mı? Şeyi yalnız koltuk gene mi senin dediğin, getir sen şunu bana, bende koltuk altı yaptırayım, gerek yok, varsa ne yapalım, he he, kılıf nerede, güzel olmuş mu? He, koltuk altlarına gerek yok be, şu manada söylüyorum, koltuk altı Ziya Ercan gibi böyle ince adamlar için yani narin, benim koltuk altımda eşek ölüsü veya yumurta gibi duruyor, yani ee ikimiz aynıdır, (gülme sesi), koltuğumun altına koydun mu şişiyor, şey sana güzel haberim de olabilecek, birkaç gün sonra bak ne diyeceğim, (tam anlaşılamayan bir kaç kelime) Karadeniz Bakırın toplu sözleşmesinde ee kangren ee vari, ben birşeyler verdim ama bu biraz Koordinasyon Kurulu işini aşıyor, ee lira falan, biraz daha fazla oldu, he orayı ararsa birşey söyleyeyim mi? Sayın bakanım özel bir ricam olabilir mi? Genel müdür şu anda yanımda ağlamak üzere, seninde vaktin çok şey biliyorum, 15 dakika, siz ne zaman dönerseniz saat ver, şöyle 2,5 gelsin mi? İki buçukta gelsin, bunu mutlaka hallet ne olur, ordan burdan indirmiş, birşey söyleyeyim bak sendikayla yapabileceğim maksimum bu arkadaş gerisi bir de şu bakan olarak da hani yıpranmak istemiyorum. Karadeniz Bakır'da İsmail Özdağlar anlaşamamış, zart zurt sessiz Karadeniz Bakır hop geçmiş hallolmuş istiyorum, bu yüzden şu yıpranacak sıra değil biliyorsun ne olur daha bir iki fazla verilebilir, sen ona bir bak şimdi, ee birkaç gün sonra da ben seni göreceğim...

—*Tabi tabi tabi, ben ziyaret.*

—Ben odacıya basiyim, iyi misin, iyi misin, senin başkanın işini hallettim, senden başka da zaten, hemşehrim var, hemşehrim, (öksürük sesi) gel şöyle gel tanıyorum, bizden zaman içinde yedibin kişi al bakayım.

—*Efendim alayım.*

—Alo, alo, alo, efendim, hi, yahu yıl sonuna 84'le sağlamaya çalışıyoruz, hı hı Uludağ'dayım, hı bir bir not al yaz Mudi Stuart, Mudi Stuart, evet Shell'in genel Müdürü, seni arıyor, hı, ben talimat verdim, senle görüşmesi için, peki hı Ankara'dayım (gülme sesleri), ben biliyorum, Başbakan'a geçen gün de söyledim, eee ayın15'inden (çizildi) evvel buraya geldiğinizde beraber olup Sayın Başbakan'la konuşuruz, oldu mu? Hayır ben çıkıyorum, sen Shell müdürünü bir ara, eee ona kırıldık, eee bütün arkadaşların yeni yılını yürekten kutluyorum. İnşallah 85 daha şanslı olur, ee ben elimden geleni yaptım, sağolasın, hayırlı işler. Evet, bu odaya kimse girmesin.

—*Yani Yalçın, malçın oynuyorlar buna.*

—Şöyle söyleyeyim, Yalçın'la şey ee Müfit işin iyice cılkını çıkardılar, oraya adam arıyorum. Yılbaşından sonra atacağım. Şöyle, atacağımı bildikleri için her şeyi çomaklamaya başladılar.

—*Efendim, lütfen Ocak'ta bize bir iki gemi daha versinler. İki gemi verdiler, topu topu, filo duruyor, iki yüz on miyon lira ben her ay aylık ödüyorum.*

—(Hayreti belirleyen ıslık sesi) beee...

—......*Çökertiriz bu filoyu.*

—Peki.

—*Döner dönmez, döner dönmez, hayır şimdi çağırayım, nereden bir dakika, nereden gelecek?*

—Bakayım, bana gerisi için ilk haftasına kadar müsadeniz var mı?

—*Neyin, Ocak'ın.*

—Hı.

—*Önümüzdeki hafta sonuna kadar.*

—Önümüzdeki hafta sonuna kadar, ben çünkü navlun alacağım, bu yarısını bundan verdik, öbür yarısını ondan oldu mu? Ama derseniz ki, şey veririz.

—*Yok canım.*

—Hı...

—*Hayır.... var mı?...*

—Bana bir emriniz var mı, başka?

—*Sağlığın,*

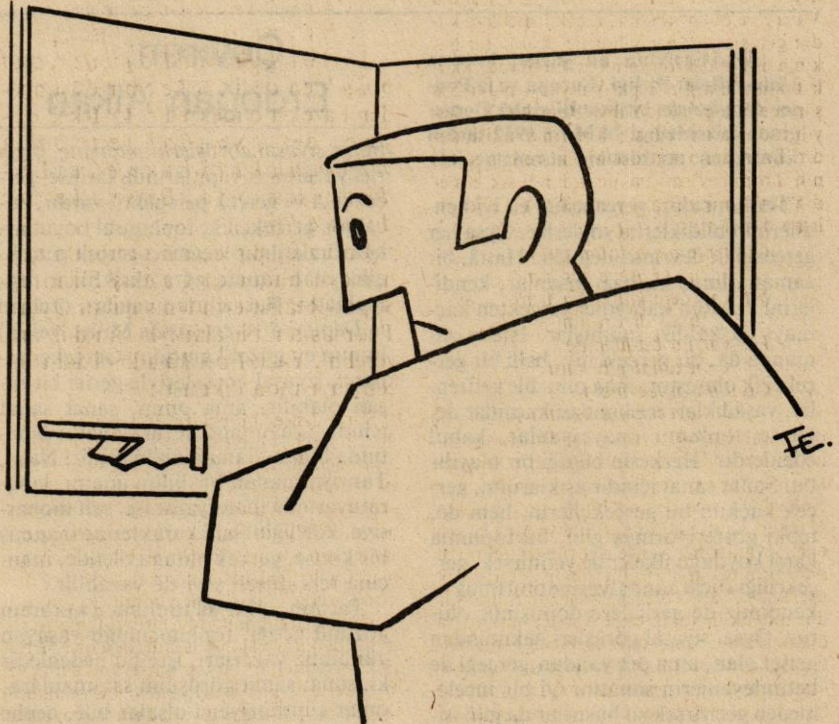
—.....Peki sağolun.

Bandın bunun haricinde ihtiva ettiği hususların bu konu ile ilgili olmadığı görüldüğünden çözüme burada son verilmiştir.

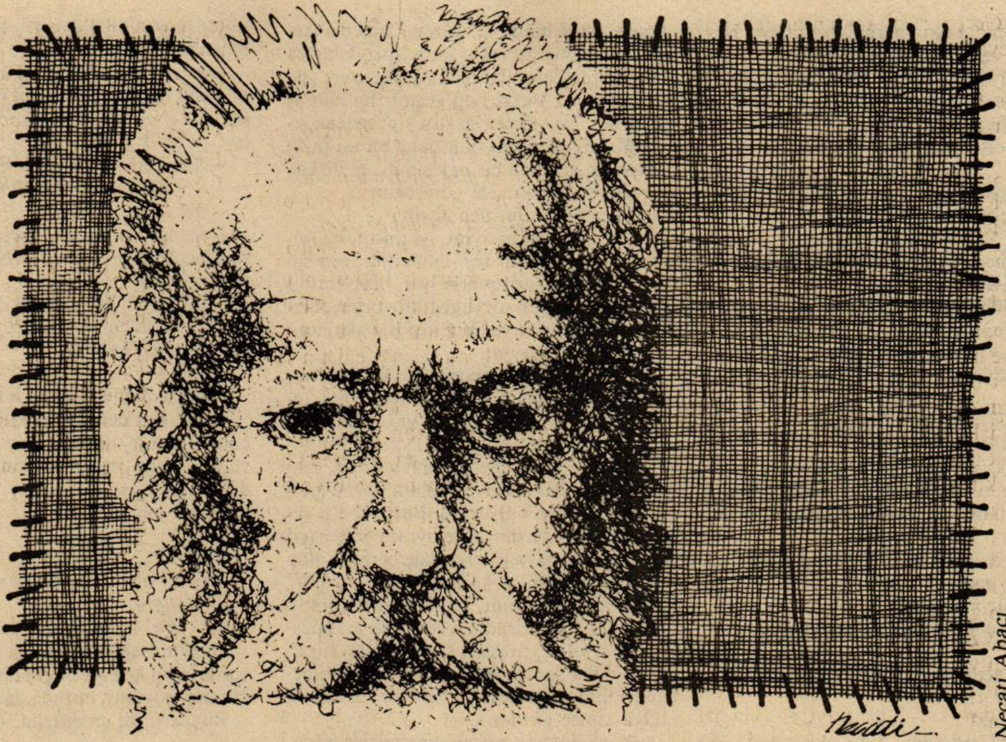
Bilgilerinize arzederim. 6.1.1985

İmzalar

Ertuğrul Çakır	**Cavit Çevik**
Emniyet Müdürü	Komiser
Bilirkişi	Bilirkişi

Ferruh Doğan

Hugo, Gerçekçi Şair

Louis Aragon

Çeviren:
Erdoğan Alkan

ARAGON'un bu yazısı, Fransız Üniversiteler Birliği, Europa ve la Pensee dergilerinin birlikte Bilginler Derneğinde düzenlediği 24 Mart 1952 tarihli konferans metninden alınmıştır. (1)

Toplumcular, gerçekçiliği en iyi kendilerinin bildiklerini söylerler. Oysa her gerçekçilik devrimci değildir. Hattâ, bir zaman olmuş ki, bazı insanlar, kendilerini kuşatan kahredici gerçekten kaçmayı başkaldırı sanmışlar. İşte o zamanda da, bir gerçekçilik, belli bir gerçekçilik olmuştur, ama onu dile getirenler, yaşadıkları toplumdan kaçanlar değil, o toplumu onaylayanlar, kabul edenlerdir. Herkesin bildiği bir olaydır bu. Sanat sanat içindir aşıklarının, gerçek kaçkını bu gerçekçilerin, hem de, tepki gösteriyormuş gibi, bu topluma karşı koyduğu ilkeler ile yetinirsek, gerçekçiliği suçlu sandalyesine oturtmuş ve kendimiz de gericilere dönüşmüş oluruz. Oysa, siyasal görüşleri bakımından gerici olan, ama öte yandan,gerçeği de betimleyenlerin sanatını iyi bir incelemeden geçirirsek şu hususlar da gün ışığına kavuşur: bizim gerici gerçekçilerimizin *siyasal görüşlerinin tersine,* o gerici yazarların yapıtlarında tarihsel gerçekçilik ve gerçek perspektif vardır, ancak bu gerçekçilik, toplumsal boyutlarla aydınlatılmış ve amacı gerçek gerçekçilik olan sanata göre eksiklikler taşımaktadır; Balzac'ın romanları, örneğin *le Député d'Arcis* (Arcis Millet Vekili) bunun en güzel kanıtıdır. Gerçekçi sanatçı, siyasal görüşleriyle gerici bir insan olabilir, ama onun, sanat sanat içindir'i savunandan farklı yanı, sanatında bilim adamı olabilmesidir. Nasıl, Tanrıya inanan bir bilim adamı, labaratuvarında materyalist ise, salt monarşiye, köleliğin ilahi karakterine inanmış bir kimse, gerçek olduğu ölçüde, inancına *ters* düşen şeyi de yazabilir.

Tarihin, bilimsel toplumcu kuramın gözünü açtığı, toplumculuğu yaşayan günümüz yazarları, işte bu nedenledir ki, sanat sanat görüşünü savunanlara, onlar cumhuriyetçi olsalar bile, cephe alır da, genç Hugo ve yaşlı Balzac gibi monarşistlere gönül bağlılığı duyar.

Yaşamın yalnızca bir dilimini sunan, sözde bir nesnelliği savunan doğalcılığın (naturalisme) tersine, gerçekçilik bir fikirler edebiyatıdır. Gerçekçilik doğalcılıktan farklı şeydir, şöyle ki: doğalcılığın yaptığı fotoğraf çekmektir, oysa, gerçekçiliğin işi belli bir anın şipşak fotoğrafını çekmek değildir, gerçekçiliğin işi tiptir, tip yaratmaktır - tipik durumlar içinde ele alınmış tipik insanı yaratmaktır. Doğalcılık, geçen birinin, rastgele birinin, herhangi bir varlığın resmini çeker; oysa gerçekçilik, milyonlarca insanın bileşkesi olan kahramanı, varlığının coşturucu ,eğitici bir değeri olan kişiliği saptar. Gerçekçilik, kahramanın saltanatının başladığı yerde başlar. Bütün bunlar nasıl görmezlikten gelinebilir.

Şiir alanına gelince, benim *gerçekçi şiir* dediğim şiir, amacını asla yakıtında bulmaz, onun varlık nedeni eğitimdir, insanı geleceğe hazırlayacak şekilde değiştirmektir, o, gerçekten kalkarak, durumlar değil de, kişilikler söz konusuysa eğer, gerçeği bile değiştiren, *kahramanlar* dediğimiz tipik imgeleri

yaratır. *Gerçekçi şiir* dediğim şiir, abur cubur şeyler söyleyen, kaçak ve uyutucu şiirin tersine, fikirler ve kahramanlıklar şiiridir, monarşist genç Hugo'nun, nişanlışına yazdığı mektupta belirttiği gibi, şiir fikirlerdedir, fikirlerse ruhtan gelir, o, soylu yazıları olduğu gibi, soylu eylemleri, soylu duyguları esinleyen ruhun şiiridir.

Ancak, burada, açıklanması, aydınlığa kavuşturulması gereken tek şey ruh kavramıdır. Hugo, sözünü ettiği bu düşüncelere, bu düşüncelerin özelliğine ve üretimine inanıyordu. Bana göre ise, fikirler tek bir insanın değil, insan topluluğunun olgusudur. Gerçekçiliğe kan veren fikirler konusunda, ruhun yerini belli bir toplumsal kavramın alması gerekir. Fikirleri üreten, duyguları, eylemleri, yazıları esinleyen, bu kavramdır. Duyguları, eylemleri, yapıtları soylu kılan da, soysuz kılan da o toplumsal kesimin niteliğidir.

Aynı olgu, yükselen bir çizgideyse soylu duygular, düşen bir çizgideyse soysuz duygular esinler. Balzac'ı da burjuvazi yarattı, Mauriac'ı da, ama bu iki insandan birincisi büyük, ikincisi düşüktür, birincisi soylu, ikincisi alçaktır. Ve bu durum, iki adamın tarih içinde, aynı toplumsal kesimin iki ayrı aşamasından yaşamasından doğuyor.

Victor Hugo'ya, o eşsiz büyüklüğünü kazandıran yanı, bütün o Dumas Fils'lerin, Leon Daudet'lerin, tüm o *Küçük Gülle*'lerin (Crapouillot), *Zincire Vurulmuş Ördekler*'in (2), fikirsiz şiir soytarılarının atıp tuttuğu yanıdır, *sürekli bir değişim içinde olması*'dır, ve ondaki bu değişim, çıkar kavgasından değil, tarihin değişiminden, tarihi yaratan halkın değişiminden, tarihin ve onu yaratan halkın sesine uymasından kaynaklanır. Horlanması, zulme uğraması, ülkeyi terk edip sürgünde yaşamak zorunda kalması (3) bu yüzdendir. Hugo adını duyunca, Richelieu Salonu'nun kibarları elbette pis pis sırıtacaklardı, *Figaro*'cular ve diğer "çevreler"in adamları elbette dişlerini gıcırdatacaklardı. Ama, öte yandan, Hugo'ya, halkların sevgisini, kalıcı utkuyu, sınır tanımayan bir ışık ve büyüklüğü kazandıran da budur, onun sürekli bir değişim içinde olmasıdır.

Peki nedir bu *değişim*? Bu utku güneşine karşıdan bakabilmek için işte asıl anlaşılması ve incelenmesi gereken budur. Şu dizelerini anımsayalım:

Viyakladıysam bir zaman krallık
şarkılarını
Sürdürecek değilim ya hep aynı aptallığı.

Ve bu dizeleri, az ötede şu dizeler izler:

Dünkü koca döneğin adı yarın
Marquis'dir,
Mayıs terk eder kışı, değiştirir kendini;
Kelebek dediğin ne? bir tür kurdun
gezgini
(...)
Ayaklarım, dönekler, eski-baş'ları attı;
Kinlerin tatlı döneğidir, ah, aşk
dediğin de
Yangınlarla, ışıkla dolup taşan bir günde
Görkemle dolu, güneş, zindanlarından
tüyüyor
Titreyen güneş, artık karanlığa hayır
diyor.

...çoklarının oklarına neden olan, Hugo'nun dizelerle anlatmaya çalıştığı değişimin ne olduğunu biz, düzyazıyla özetlemeye çalışalım: bu değişim sürekli gerçekle bir hesaplaşmadır, yani, gerçeğin muhasebesidir, her gün, olaylardan, deneyimden, tarihten alınan derstir. 1819'da kralcıyken, giderek Guernesey'de sürgün yaşamı sürdüren birinin yapıtlarında kendini doğrulayıp derinleştiren gerçekçi bir kavramdır bu değişim. 1871'de, evini taşlayan Belçikalı gericiler için, dışarı çıkmaya zorladıkları adam sanki, sığınma hakkı isteyen bir Paris Devrimcisiydi. (4)

Hugo'nun izlediği yol, ona ışık tutan gerçekçilik yoludur. Bunun için de, yapıtı, gerçekçiliğe doğru yürüyen insan gibi, değişmeliydi. 1822'de, sekizinci lirik deyişini, *Mutlu İnsan*'ı, Ulrich Guttinguer'ye adıyordu:

İğreniyorum sizden, tanrılar! Genç
olsaydım
Yine yapabilirdim dilediğimi...

Konuşan o mutlu insandır, o zengin:

Léandre boğazından Alcide Sütunlarına
dek
Damarlarım denizlerden denizlere gidiyor
Damağım, oburcasına, aç bir uçuruma
denk,
Kent hazinelerini, çöl yemişlerini yiyor.

Aynı zengin, mutlu oldukları için tanrılara kargışlar yağdıran,

Almaz oldum, forumlardan, arenalardan tat

diyen zengin, onüç yıl sonra, *Tan Şarkıları*'nda (les Chants du crépuscule) şunları söyleyen zengin değil mi?

Yirmi değildi yaşı. Sevilen, lekelenen
Ve kırılan ne varsa, hepsini yıpratmıştı...
....
Yaz geçmiş, kış geçmiş, dirseği masada,
hâlâ
Glück, Mozart üstüne yazılmış
Operalarda.
....
Artık ne inançları, ne de düşleri vardı.
Kala kala, ona, gudubet bir esneme
kaldı...

Aylaklık içinde kendini yok edip duran bu zenginin sırtında artık antik bir cübbe yoktur. 1830'un yıprattığı genç burjuvadır o, ve 1840'taki kardeşi, Guizot döneminin zengini, kendini öldürmeyen biridir, malıyla mülküyle bir zengindir, doğayı sevecek kadar da deli değildir.

Zenginleri gittikçe daha iyi tanımaya başlayan bu şair, böylece, yoksulları da tanıyacaktır. Saltykov-Chtchédrine'in sözettiği o 1840 yıllarında, iktisatçı Blanqui'nin isteği üzerine Kuzeydeki yoksulluğu görmeye gitti.

Bir gün, Lille mahzenlerine indim
Gördüm o korkunç cehennemi...

1853'te, Jersey'de, o yoksulluğu anlattı. *Kıvançlı Yaşam* adlı şiirinde, önceki o zenginler, gerçek yüzleriyle, son yüzleriyle sergilenirler. Onlar İmparatorluğun eşkiyalarıdır.

(...) İşte Hugo'nun *Lirik Deyişler ve Ballade'lar*'dan (Odes et Ballades), *Cezalar*'a (Chatiments)dek izlediği yol. Bu yolu izlerken de, fırıldak gibi yön değiştirmedi, onu suçlayan aşağılık adamların aşağılık yoluna sapmadı! Kılavuzu gerçek oldu, halkın yaptığı tarih oldu. Gerçeğe ve gerçekle birlikte, Fransız halkına, şaşılacak derecede bağlı ve ona karşı, şaşılacak derecede dürüst kaldı. Şiiri de bu yüzden değişimlere uğradı, ve kraldan çok kralcı adam, 1819'un o kralcısı, Fransız şiirinin de ilk gerçek gerçekçisi oldu.

Hugo'nun, işte bu bildiğim yanı asla incelenmedi. Bazı sade gerçekleri ortaya koymak için işin ötesine gitmek bu yazımın boyutlarını aşar. Ancak, söylediklerimin de yanlış anlaşılmasını istemem.

Hugo'nun şiirine gerçekçi derken, kalkış noktamın yalnız bu şiirin içeriği olduğu elbette sanılacaktır. Doğrudur da, Hugo'nun söylediği, Hugo'nun ilk kez söylediği, siyasal şiirimizin temellerini atan şey dizelerde geçiyor ve bu dizelere gerçekçi niteliğini bu içerik kazandırıyor. Ancak, daha öteleri görmek, Hugo'nun şiirini gerçekçi kılan araştırma gerekiyor. Bu gerçekçilik yalnızca, Hugo şiirinin fikirler şiiri olmasından, ruhun yalnız ve yalnız düşsel yansımaları olmamasından Fransız halkının devrimci geleceğindeki düşünlerini yansıtmasından doğmuyor. Hugo'nun şiiri gerçekçi şiirdir, çünkü, dizeler tek başına şiir oluşturmaz, onlar şiirin ve fikirlerin giysileridir, bir bütün içindeki *gerçekçi dizelerdir.* (...)

---

(1) De Yayınevi'nin Aragon'dan Erdoğan Alkan'ın çevirisiyle yayımlayacağı "Gerçekçiliğin Boyutları" adlı kitaptan.

(2)"Canards enchaınes" Fransa'da halen de yayınlanmakta olan ünlü bir yergi gazetesidir.

(3) Hugo, hükümet darbesi yaptırtıp imparatorluğunu ilân eden III. Napoléon'la mücadeleye başlayınca ülkeyi de terketmek zorunda kaldı. 1852 ağustosunda, bir İngiliz adası olan Jersey'e, daha sonra, 1853 kasımında bir diğer İngiliz adası olan Quernesey'e geçti.

(4) 1871 Paris Devrimi sırasında, Hugo Bruxelles'deydi.

Kapitalizmin Devleri Nasıl Rekabet Ediyor?

Mehmet Doğanay

Sanayileşmiş kapitalist ülkelerde banka sermayesiyle, sanayi sermayesinin birleşmesiyle ortaya çıkan mali gruplar en kârlı yatırım alanları için şiddetli bir mücadele sürdürüyor. Bu mücadelede dünya kapitalist pastasından kapacakları pay onların ekonomik ve mali güçlerine bağlı.

Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET-Ortak Pazar) ve Japonya, halen dünya kapitalizminin belli başlı üç odağını oluşturuyorlar. Bu üç merkezden hangisinden kaynaklanmış olursa olsun, hiçbir ulusötesi şirket (kendi ulusal sınırları dışında faaliyet sürdüren şirketler), "kendi" devletinin ekonomik, bilimsel, teknik ve askeri-politik potansiyeline, veya kendi devletler ötesi gruplaşmasına dayanmadan kapitalist dünyada sağlam bir yer edinemez. Uluslararası tekeller için bu desteği olmazsa olmaz kılan şey, ulusal sınırları aşan sermayenin yeniden üretiminin gittikçe karmaşıklaşan niteliğidir.

STAGFLASYON ÇAĞI

Günümüzde tekeller ve tekelci devletler arasındaki rekabetin yeni bir alanı ortaya çıkmıştır, ya da bu rekabet yeni bir alana kaymak "zorunluluğu" içine girmiştir. Bu alan yeni imalat teknolojileri geliştirme alanıdır. Rekabet eden güçlerin rekabet kapasiteleri onların, yaratabildikleri bilimsel-teknolojik gelişime bağlıdır.

Kapitalizm merkezlerinin ekonomik gelişimlerindeki eşitsizlik onların ekonomik büyüme hızlarının farklılığından kaynaklanır. Bu ise, tek tek ülkelerde sermayenin yeniden üretiminin koşullarına ve bir bütün olarak da dünya kapitalist ekonomisinin uzun dönemdeki durumuna bağlıdır.

Her iki savaşın sonrasında da bu koşullar elverişliydi. Bazı kapitalist ülkelerde savaş sırasında tahrip olan üretim potansiyeli bilimsel-teknolojik devrimin ilk dalgasının yardımıyla onarılmış ve sonra da modernleştirilmişti. Sosyalizmle rekabet koşullarına kendilerini adapte etmeye çalışan batının egemen çevreleri, ağırlığı ekonominin devlet-tekelci düzenlemelerine vermekte buldular. Toplumsal antagonizmaları yumuşatmak için işçilere ücret ve sosyal güvenlik alanında bazı tavizler verdiler. Bu da tüketim ve üretim talebini yükseltti. Sistem, işgücünün üretkenliğinin, yeni teknolojiler uygulanması sonucu yükseltilebilmesiyle -artık-değer kütlesinin büyütülebilmesiyle- yürütüldü. Talep, ekonominin askerileştirilmesi yoluyla da kamçılandı. Devlet bütçesi aracılığıyla ulusal gelirin bir bölümü askeri alandaki tekellere aktarıldı. Ama vergi gelirlerini aşarak şişen devlet harcamaları *açık bütçe* politikalarıyla karşılanınca paranın aşınması-enflasyon olgusu şiddetle ortaya çıktı. Ekonomik büyümenin enflasyonist politikalarla ivmelendirilmesi tüm sanayileşmiş kapitalist ülkelerde tipik bir metod haline geldi.

Uluslararası ticaret cirosunun ve sermaye ihracının sürekli büyümesi, dış ticaretin liberalleştirilmesi ile sağlandı. Parasal-mali istikrar ise ABD doları değişim değerinin sabit tutulmasıyla gerçekleştirildi. Bu iki olgu sermaye birikimini hızlandırıcı bir etki de yapıyordu.

Ekonomik gelişimin bu manivelaları, Batı Avrupa ve Japonya'da daha hızlı bir büyümeye yolaçtı. 1950'li ve 1960'lı yıllarda gayri safi milli hasıladaki büyüme oranları ABD için ortalama %4,5 seviyesinde gerçekleşirken, F.Almanya ve İtalya %7'lik, Japonya ise %14'lük bir büyümeyi gerçekleştirdi (İngiltere %3'lük büyüme hızıyla bir istisnayı teşkil etti). Batı Avrupa'nın ekonomik büyümesi, 1957 yılında altı ülkenin-F.Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un-biraraya gelerek Ortak Pazar'ı kurmalarıyla hızlandı. Daha sonra Ortak Pazar'a İngiltere, Danimarka, İrlanda ve Yunanistan katıldı. AET ülkeleriyle Japonya'nın başlıca rakipleri olan ABD'ye karşı, ekonomik güçlerinin nisbi olarak çabuk gelişmesi, yukarıda andığımız yüksek büyüme hızlarının bir sonucu olmuştur. Tablo 1'de kapitalist dünyanın bu üç merkezinin, gelişmiş kapitalist ülkeler toplam sanayi üretimi ve ihracatı içindeki yerleri irdelenmektedir.

Görüleceği üzere 1960'tan 1983'e kadar ABD hem sanayi üretimindeki payı, hem ihracattaki payı açısından gerilemiştir. AET ülkeleri, sanayi üretimindeki payları açısından gerilemiş ancak ihracat paylarını korumuşlardır. Hem sanayi üretimi, hem ihracat açısından gelişme kaydeden merkez Japonya'dır.

1970'li yılların başlarında sanayi ka-

TABLO I

Üç Merkezin Sanayi Üretimi (I) ve İhracat (II) Paylarının Gelişme Seyri (Gelişmiş kapitalist ülkelerin toplam sanayi üretimi ve ihracatı içindeki payları olarak %)

	1960		1970		1980		1983	
	I	II	I	II	I	II	I	II
ABD	40	24	36	19	36	18	37	18
AET (+)	41	49	38	50	36	52	35	49
Japonya	7	4	13	8	15	10	16	13

(+) Bugünkü kompozisyonuyla on ülke olarak.

pitalizmi savaş sonrasının gelişme kaynaklarını büyük ölçüde tüketmişti. Son on yıl içinde, dünya kapitalist sistemi biri 1973-75'te, diğeri 1980-82'de olmak üzere, tüm savaş sonrası dönemin en yüksek ve en uzun krizini yaşadı. Kapitalist dünya "Stagflasyon Çağı"na, yani durgunluk ve enflasyonun birlikte yaşandığı bir döneme girdi. Kapitalist krizin seyri Tablo 2'den izlenebiliyor:

TABLO II

Sanayi Üretimindeki (I) ve Gayri Safi Milli Hasıladaki (II) Yıllık Ortalama Değişim Oranları (%)

	1970-73		1974-79		1980		1981		1982		1983	
	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
Tüm Kapitalist Ülkeler	6.3	4.6	2.3	2.7	-0.4	1.2	0.2	1.9	-3.9	-0.4	3.1	2.2
ABD	4.0	3.6	2.7	2.8	-3.6	-0.4	2.7	2.6	-8.2	-1.9	6.5	3.4
AET	4.9	4.5	2.0	2.4	-0.4	1.3	-2.2	-0.2	-1.6	0.4	0.4	0.8
Japonya	10.9	8.0	2.3	3.6	4.7	4.8	1.0	4.0	0.4	3.3	3.6	3.0

Görüldüğü gibi 1980-1982 krizi büyüme hızlarında negatif değerlere varılması gibi dikkat çekici bir özellik göstermektedir. 1980'lerin başında ortaya çıkan bu özellik, işsizlik sorununu had safhaya getirdi. Savaş sonrasında çok hızlı bir büyüme gösteren çelik, motor, gemi yapımı, kimya ve tekstil gibi geleneksel endüstrilerdeki üretim düşüşü ve bilimsel-teknolojik devrimin ikinci dalgasının ürünü olan robotların, işçilerin yerlerini almaya başlaması işsizlik sorununu daha da büyütüyordu.

Gelişmiş kapitalist ülkelerin ekonomilerinde, enerji krizi de önemli bir rol oynadı. 1970'lerin ortalarından itibaren bu ülkelerin dış ticaret dengelerinde büyük dalgalanmalar göründü. Kırk yıl önce Bretton Woods anlaşmasıyla kurulan ve doların değerinin sabit kalmasına dayanan dünya para sistemi, ABD'nin dış ekonomik durumunun bozulmasıyla işe yaramaz hale geldi. Değişim oranlarının dalgalanmaya bırakılması kapitalist ekonomik sistemin istikrarını daha da bozdu.

1983'de, öncekine kıyasla bir ölçüde yükselen iç talep ve canlanan uluslararası ticaret,kapitalist merkezler arasındaki rekabeti yumuşatmadı. Moneter ve mali güç, bilimsel ve teknik öncülük ve rakiplere göre daha yüksek oranda artık değer kütlesi yaratma çabası, eskisinden daha önemli bir hale geldi.

GÜÇ DENGELERİ NASIL GELİŞİYOR?

ABD

1980-82 dünya krizi ABD'yi eski dünyaya kıyasla daha çok etkiledi. Bununla birlikte, AET ülkelerinde ekonomik canlanma 1984 başlarına sarkarken, ABD'de 1983 ilkbaharında gözlemlenebiliyordu. ABD ekonomisindeki düzelme dış ticaret kanalları aracılığıyla, Japonya ekonomisine de olumlu etki yaptı. Bu ülkedeki üretim düşüşleri, rakiplerine kıyasla daha sınırlı bir sekilde ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla Japon ekonomisi diğer ekonomilere göre daha çabuk toparlandı. 1980-82 krizi sonucunda ABD ekonomisinin durumunu koruduğunu, Japonya'nın daha güçlendiğini, AET ülkelerinin ise bir güç kaybıyla karşılaştığını söyleyebiliriz.

ABD ekonomisinin istikrar kazanması, Reagan yönetiminin politikalarına pek bağlanamaz. Örneğin üretim aparatının modernleştirilmesi ve Amerikan endüstrisinin yeni bir teknolojik temelde tekrar yapılanması Reagan yönetiminin beklentilerinden daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. Bunun da temel nedeni askeri üretimin gerek yatırım alanında, gerek araştırma-geliştirme harcamalarında aslan payını almasıdır. Bununla birlikte dünya kapitalist ekonomisinin en güçlü ulusal üretim kompleksini teşkil eden ABD, kendisine AET ve Japonya üzerinde bazı avantajlar sağlayacak rezervlere sahiptir.

Bunlardan birincisi,satınalma gücünün yüksekliği sonucu, iç pazarın tüketim ve üretim talebi yaratabilme kapasitesinin büyüklüğüdür. İkincisi ise ABD'nin devam edegelen bilimsel ve teknolojik önderliğidir: ABD her türden kompüterlerin üretiminde, laser teknolojisinde, uzay ve havacılık alanında ve genetik mühendisliğinde önde gitmektedir. ABD'de, federal hükümet bütçeleriyle, özel firmaların bütçelerinde araştırma ve geliştirmeye ayrılan fonların toplamı, Batı Avrupa ve Japonya fonlarının toplamından fazladır. ABD, aynı zamanda dünyanın en büyük tarım ürünleri ihracatçısıdır ve bu alanda dünya ticaretinin %40'ını tek başına çevirmektedir. Hizmet ihracatında da rakiplerinin önünde yeralmaktadır.

Kapitalist para sisteminde doların önderliği, ABD'ye tüm sosyalist olmayan dünyanın para ve kredi politikalarını kendisine göre ayarlayabilme avantajını vermektedir. ABD bu sayede istediği politikaları uygulatabilmektedir. Bu avantajları kullanan Amerikan çok uluslu şirketleri, kapitalizmin diğer iki merkezinden ama özellikle gelişmekte olan ülkelerden muazzam maddi ve mali kaynakları, kendi sermayesinin yeniden üretimi ve misli görülmemiş silahlanma harcamaları için emebilmektedir.

Ama diğer yandan da silahlanma Amerikan ekonomisinde büyük bir ur yaratmaktadır. Amerikan ekonomisinin birçok dalı, daha az silahlanma harcaması yapan rakiplerine kıyasla yavaş gelişmekte ve onlarla rekabet gücünü yitirmektedir. Silahlanma harcamalarının Federal bütçeye getirdiği muazzam bütçe açığı artık iç kaynaklarla kapatılamayacak boyutlara ulaşmıştır. Yüksek faiz politikasıyla Amerika'ya akan büyük miktarda yabancı sermaye bu soruna geçici bir çözüm getirmiştir.

AET

AET ülkeleri bir uluslararası kapitalist güç merkezi olarak irdelenirken, bu topluluğun tek bir bütünlük değil on ülkenin işbirliği olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Ortak bir sermaye, mal ve işgücü piyasasına sahip olmalarına rağmen, bu on Avrupa ülkesi henüz ortak bir iktisadi ve parasal birlik, tek bir sınai, bilimsel ve teknolojik politika yaratamamışlardır. Bu on ülke farklı endüstriyel gelişme düzeylerine, farklı iktisadi dokulara ve ihracat yönelimlerine sahiptir. Batı Avrupa ülkelerinin ABD ve Japonya'ya kıyasla krizden daha çok etkilenmelerinin nedeni geleneksel endüstrilerin ekonomideki payının büyüklüğünde ve enerji krizinden daha fazla etkilenmesinde aranmalıdır. Avrupa topluluğu, yeni endüstrilere yatırım yapmak ve geri bölgeleri geliştirmek için çok kısıtlı ortak kaynaklara sahiptir. Son yıllarda sermayenin hızla

TABLO III

Makina ve Sanayi Ekipmanı İhracatı (Milyar Dolar)

	ABD	İngiltere	F.Almanya	Fransa	İtalya	Kanada	Japonya
1980	84.5	39.6	85.4	36.8	25.3	16.2	71.2
1983	79.5	26.9	76.8	31.0	21.5	22.8	81.5

ABD'ye akması ve yüksek ABD faizleri nedeniyle yerel paraların hızla aşınması, On'lar grubunun sermaye açlığını daha da artırmıştır. Bu sermaye kaçışı Ortak Pazardaki işsizliğin başlıca faktörlerinden biri haline gelmiştir.

Ama tüm bunlara rağmen AET'nin, ABD ve Japonya'ya kıyasla bazı avantajları da bulunmaktadır. AET, mamül madde ihracatında Dünyanın en büyük topluluğudur. Kapitalist dünya içinde yapılmakta olan mamül madde ihracatının %45'i AET ülkeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. AET ülkelerinin Afrika, Karayipler, Akdeniz ve Güney Asya ülkeleriyle özel ekonomik ilişkileri onun gücünü sağlayan bir faktördür. 80 civarında Üçüncü Dünya ülkesi az ya da çok Ortak Pazar'ın iktisadi etkisi altındadır ve Batı Avrupa sermayesi bu ülkelerde rakiplerinden daha güçlüdür. Aralarındaki çıkar çelişkilerine rağmen, On'lar grubu dış ticaret politikasının hemen hemen her meselesinde ortak davranabilmektedir.

JAPONYA

Japonya'nın ekonomik büyümesi daha önceki on yıllık ortalamasına göre 1980'li yıllarda yavaşlamıştır. Buna rağmen üç kapitalist merkez arasında en dinamik ekonomiye sahiptir. Japon ekonomisinde teknik olarak gelişmiş durumdaki sanayi dalları, Batı Avrupa ve ABD ekonomisine oranla daha büyük bir üretim payına sahiptir. Yüksek bir kalifiyelik düzeyinde olmasına rağmen Japon işgücü düşük ücretlerle istihdam edilmektedir. Bu da Japon tekelci sermayesinin rakiplerine karşı kullandığı önemli bir avantajdır.

Japonya ekonomisi büyük ölçüde yabancı teknolojiye dayanmaktadır. 1950 ile 1978 arasında Japon firmaları yabancı firmalarla 9 milyar dolar tutarında 32.000 lisans anlaşması imzalamıştır. İthal ettiği yabancı teknolojiye bazı teknik yenilikler getiren Japonya, rakiplerinin de ürettiği bazı malları daha üstün kalitede piyasaya sürmüştür. Ama bundan daha önemlisi, Japonya Batı ülkelerinin deneylerinden istifade ederek uyguladığı, ekonominin devlet-tekelci metodlarla düzenlenmesi işinde rakiplerini aşan bir beceri göstermiştir. Devletin ekonomik gücüyle, tekellerin endüstriyel ve mali olanaklarını birleştiren Japonya bir uzun dönem ekonomik-bilimsel ve teknolojik gelişme programı oluşturmuş ve dünya pazarındaki değişikliklere sür'atle ayak uydurmayı becermiştir. Devlet-tekelci düzenlemelerin esnek karakteri, Japonya'nın Batı Avrupa'ya göre yabancı sermayeye olan ihtiyacını daha azaltmış, böylece yabancı sermayenin Japon iç pazarında yaratacağı zararlı etkilerden kaçınılmıştır. Bu yapı, ekonomiyi enflasyon ithalinden koruyacak para ve kredi politikalarının uygulanmasına da olanak vermektedir. Tüm bunların bir sonucu olarak Japonya, kapitalizmin diğer iki güç merkezinin karşısında en atılgan ticari rakip olarak dikilmiştir.

TABLO IV

Altı ülkede elektronik alet üretimi (I) ve ihracatı (II) (Milyar dolar)

	ABD I	ABD II	İngiltere I	İngiltere II	F.Almanya I	F.Almanya II	Fransa I	Fransa II	İtalya I	İtalya II	Japonya I	Japonya II
1980	78.8	19.7	10.7	4.8	19.7	7.9	11.8	3.8	2.6	1.9	37.6	15.9

REKABET ÇEKİŞMEYE DÖNÜŞÜYOR

1980-82 krizi sırasında dünya ticaretinin daralması kapitalist ülkeler arasında varolan ticari çelişkileri artırmıştır. 1930'ların büyük kriziyle ortaya çıkan ticaret savaşının tekrarlanmasını önlemek için, savaş sonrasında ticareti sınırlayan engellerin kaldırılmasına karar verilmişti. Bu amaçla 1947'de ünlü GATT (Gümrükler ve Ticaret üzerine Genel Anlaşma) imzalanmıştı. Bu anlaşma uyarınca gümrük rüsumları aşamalı olarak alçaltılmıştı. Bu süreç 1962, 1967 ve 1979 yıllarında tamamlanmıştı. Ancak hiçbir ülke korumacı tedbirlerden tamamiyle vazgeçmemişti.

Aralarındaki ticaret büyük ölçüde "liberalleştirilmiş" olmasına rağmen AET (Ortak Pazar) ülkeleri bile korumacı önlemlerden vazgeçememiştir. Tam aksine, AET içindeki korumacı önlemleri incelemek ve azaltmakla görevli komisyonun önüne 1981 yılında 150 adet korumacı önlem şikayeti gelmişken, bu rakam 1982'de 300'e çıkmıştır. AET ülkelerinin gümrük rüsumları önemsiz bir düzeye indirilmiş olduğu için, üye ülkeler iç pazarlarını dış rekabetten korumak için başka türden ithal kısıtlayıcı önlemlere başvurmaktadır. Bunlar arasında ulusal sağlığı koruma düzenlemeleri, teknik standartlara ilişkin kısıtlamalar, paketlemeyle ilgili katı kurallar, gümrük formalitelerinin karmaşıklaştırılması, vb. yer almaktadır.

Ama AET topluluğunun kendi dışına karşı uyguladığı korumacı önlemlerin yanında bunların sözünü bile etmeye değmez. Örneğin ortalama gümrük resmi, ithal edilecek mal bedelinin %5'i kadardır. Oysa bu oran Japonya'da %3, ABD'de %4 olarak uygulanmaktadır. Sözünü ettiğimiz kapitalizmin üç güç merkezi içinde ithalat kotalarını (miktar kısıtlamaları) en yaygın olarak kullanan AET'dir. Japonya sadece 27 mal için kota uygularken, AET 50 mal için uygulamaktadır. Pasifikteki rakibe karşı, tek tek AET ülkelerinin aldığı korumacı tedbirler de eksik değildir. 1980 yılında İtalya Japon otomobil, motorsiklet, dikiş makinaları ve oyuncaklarına karşı ithalat kısıtlamaları uyguladı. Son yıllarda Fransa da aynı türden tedbirler aldı. Ortak Pazar'ın daha zayıf ekonomilere sahip ülkeleri nin ısrarlarıyla AET, Japonya'yı kendi ihracatına kendisinin kısıtlamalar getirmesi konusunda zorlamayı da ihmal etmiyor.

AET'nin ABD ile ticari çelişkileri de Japonya ile olandan aşağı kalır gibi değil. Atlantiğin iki yakasında yer alan kapitalist güçlerin birbirlerine karşı en hassas oldukları alan çelik endüstrisi ve tarım alanlarıdır. Örneğin 1982 yılında ABD, AET'den belirli nitelikteki çeliklerin ihracatına "gönüllü" kısıtlamalar getirmesini istemiş, daha sonra da kendisi bu tip çelik ithalatına %40 gibi çok yüksek bir gümrük vergisi uygulamıştı. AET'de, buna karşılık olarak hayvan yemi ithalatına benzer bir kısıtlama getirmeyi planlamaktadır. ABD'nin hayvan yemi ihracatının %40'ının AET ülkelerine yapıldığı gözönüne alınırsa,

TABLO V

Kapitalist Dünyanın Bazı Makina ve Ekipman İhracatı İçinde ABD'nin Payı (%)

	1962	1970	1979	ABD Payındaki Düşme % (1962-79)
Motor	22.6	17.5	13.9	38.5
Uçak	70.9	66.5	58.0	18.2
Telekomünikasyon ekipmanı	28.5	15.2	14.5	49.1
Makina ekipmanı	32.5	16.8	21.7	33.2
Tarım makinaları	40.2	29.6	23.2	42.3

bunun ABD için ciddi bir kısıtlama olduğu görülebilir.

ABD-Japonya ticaretinde ise ABD yıllardan beri açık vermektedir.

TABLO V, net bir şekilde ABD egemenliğinin sarsıldığını göstermektedir. Bu ülke Uçak sanayiinde bile %18'lik bir kayıpla karşı karşıyadır. Telekomünikasyon alanında eski pazarının yarısını, motor ve tarım makinalarında ise %40'ını yitirmiştir.

TEKNOLOJİK YARIŞMA

Korumacılık ancak kısa vadede yararlı olabilecek geçici bir çözümdür ve iç pazarı yabancı malların rekabetinden uzun vadede kurtaramaz. ABD, AET ve Japonya arasındaki rekabet de, bilimsel-teknolojik devrimin günümüzde ulaşmış olduğu aşamada, teknik yenilikler alanında ortaya çıkmaktadır. 1984 ilkbaharında Amerikan Kongresinin yayınladığı bir rapora göre araştırma-geliştirme harcamalarında ABD, AET ve Japonya'nın ilerisindedir. Ancak bu harcamaların büyük kısmı askeri alanda kullanılmaktadır. Sivil dallar yalnız başına ele alındığında gerek AET'nin, gerek Japonya'nın araştırma geliştirme harcamaları, ABD'ninkinden kabaca %30 oranında daha yüksektir. Kapitalist sistem içinde araştırma yoğun ürünler istihsalinde ABD'nin payının 1970'li yıllar içinde %23'ten %20'ye düşmesi de bu raporun vardığı sonucu tasdik etmektedir.

Benzer nitelikte 186 çeşit endüstriyel ürünün mukayesesi sonucunda ABD firmaları 72 çeşitte Japon firmalarına üstün gelmişlerdir. 54 çeşitte Japon üstünlüğü, 60 çeşitte ise eşitlik tesbit edilmiştir. ABD, endüstriyel robotlar üzerinde yapılan araştırma-geliştirme faaliyetlerinde Japonya'dan ileride, ama paradoksal bir biçimde bu robotların imalatında geridedir. Şu anda Japonya'da ABD'dekinden 3,5 misli fazla robot kullanılmaktadır. Japonya, imal ettiği gemi, otomobil, buzdolabı, televizyon cihazları, video, teyp gibi ürünlerin kalitesinde ABD ve AET'nin önüne geçmiştir. Pasifikteki rakip, optik lifler, vasıflı çelik, sentetik boyalar ve özel seramikler üretiminde önde gitmektedir. ABD'nin esas telaşlandığı konu, Japonya elektronik endüstrisinin gösterdiği gelişme ritmidir. Japonya'nın yarı-iletkenler üretiminde kapitalist-dünya pazarındaki payı 1980'de %23'ten, 1982'de %34'e çıkmıştır. Ama bilgisayar üretimi ve ihracatında ABD egemenliği sürüyor. Japonya bu alanda bilgisayar pazarının sadece %15'ini elinde tutmaktadır. Tek bir ABD firması IBM ise piyasanın %60'ını kontrol etmektedir. Ama aradaki farkın kapanacağına dair belirtiler de mevcuttur.

AET ülkeleri elektronik alanında oldukça geridir. Bu ülkeler modern bilgisayarların kullanımında %20'lik bir paya sahipken, bunların üretiminde ancak %9'luk bir seviyeye ulaşabilmişlerdir. Topluluk, biyoteknoloji alanında da ABD'nin gerisindedir. Havacılık endüstrisi AET'nin, ABD karşısında kendine yer edinebildiği ender alanlardan biridir. 1970'lerin ortalarında Amerikan şirketleri uçak siparişlerinin %95'ini karşılıyorlardı. 1981'de bir İngiliz-Fransız-F.Alman ortaklığı olan Airbus, yılın yolcu uçağı imalatının %25'ini karşıladığı gibi aynı yıl yapılan siparişlerin yarısını kazandı.

İşgücünün üretkenliği, üretim sürecindeki teknolojik seviyenin de bir göstergesi olduğundan kapitalist dünyanın üç rekabet merkezinin durumunu bu açıdan irdelemek de konumuza açıklık getirecektir. 1980'li yılların başlarında Japonya, tarım ve hizmetler dahil ekonominin tüm dallarında ortalama işgücü üretkenliği bakımından ABD'den önemli ölçüde gerideyken, imalat sanayinde ona oldukça yakındı ve F.Almanya'nın imalat sanayindeki işgücü üretkenliğine eşit bir seviyedeydi. Ama Japonya'nın ihracata yönelik firmaları, işgücü üretkenliğinde, hem AET'nin hem ABD'nin benzer firmalarını aşıyordu.

Örneğin bir Japon otomobil fabrikasında tek bir işçi yılda 50-55 otomobil montajını gerçekleştirirken, Avrupa'daki Ford fabrikalarında, F.Alman Volkswagen ve Fransız Renault fabrikalarında bu rakam 10-12 otomobile düşmektedir. Japonya'nın bazı alanlarda daha gelişkin bir teknoloji kullandığı, kalite normlarına uygun olmayan ürünlerin oranından da görülmektedir. Örneğin TV üretiminde kalite kontrol sırasında Japonya'da her 1000 televizyondan 5 tanesi bozuk çıkarken, bu oran F.Almanya için 20, ABD için 40 şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Tablo VI'da, 1981 yılı itibariyle beş kapitalist ülkede işgücü üretkenliği, ABD'deki işgücü üretkenliğiyle mukayese edilmektedir. Tablo da ABD'nin işgücü üretkenliği 100 kabul edilirse, bunun bir yüzdesi olarak diğer ülkelerin üretkenlikleri sıralanmıştır.

Günümüzde bir malın rekabet gücü sadece imalat maliyetinin düşüklüğüyle belirlenmemektedir. Bunun yanısıra malın kalitesi, güvenilirliği gibi başka parametreler de kullanılmaktadır. Bu parametreleri gözönüne alarak European Management Forum Organization tarafından bir sıralama yapılmıştır. Buna göre Japonya birinci, ABD üçüncü ve F.Almanya dördüncü durumdadır. (Tablo VII)

Ama mallarının rekabet gücünün karşılaştırılması, üç rekabet merkezinin gerçek güçleri hakkında sağlam bir fikir veremez. Çünkü bu ülkeler bugün mal ihracı alanında olduğundan daha fazla sermaye ihracı alanında rekabet etmektedirler. Her birinin tek tek iktisadi gücü, giderek daha çok, onların sahip olduğu ulus-aşırı (transnational) sanayi ve finans sermayesinin büyüklüğüyle ölçülmeye başlanmıştır.

SERMAYE İHRACININ BOYUTLARI

1971 yılında, kapitalizmin gelişim tarihinde çok önemli bir olgu ortaya çık-

TABLO VI

Beş kapitalist ülkenin ABD'ye kıyasla işgücü üretkenlik oranları (%)

	İngiltere	F.Almanya	Fransa	Belçika	Japonya
Ekonominin tüm branşlarında	60	88	90	91	64
İmalat sanayiinde	50	93	92	97	93

TABLO VII

Ürünlerinin rekabet kapasitesine göre başlıca kapitalist ülkelerin sıralanması

1. Japonya	7. Avusturya	13. Belçika ve Lüksemburg	18. Yeni Zelanda
2. İsviçre	8. Norveç	14. İngiltere	19. İspanya
3. ABD	9. Danimarka	15. Fransa	20. Türkiye
4. F.Almanya	10. Hollanda	16. İrlanda	21. Yunanistan
5. İsveç	11. Kanada	17. İtalya	22. Portekiz
6. Finlandiya	12. Avustralya		

TABLO VIII

Yurt Dışında Yapılan Yatırımların Toplam Hacmi (I) (Milyar Dolar) bu yatırımların ve/Toplam dış yatırımlar içindeki oranı (II) (%)

	1960		1973		1980		1981	
	I	II	I	II	I	II	I	II
ABD	31.9	55.1	101.3	48.9	213.5	45.4	227.3	43.3
Batı Avrupa	21.5	37.1	48.8	41.0	197.2	41.0	224.1	42.7
Japonya	0.3	0.5	10.3	5.0	36.5	7.8	46.4	8.8
Diğer	4.8	7.8	10.5	5.0	23.0	4.9	27.5	5.2
Toplam	58.0		207.0		470.2		525.0	

tı: İlk defa bir ülkenin kendi ulusal sınırları dışına ihraç ettiği sermaye ile üretilen malların değeri o ülkenin toplam ihracatının değerini aştı. Bu ülke Amerika Birleşik Devletleri idi.

Ulusal sınırlar ötesine taşan sermaye olgusu, ya da klasik adlandırmasıyla sermaye ihracı diğer kapitalist devlerce de gerçekleştirilmektedir. Ama burada altı çizilmesi gereken nokta ihraç edilen sermayenin istikametinin az gelişmiş ülkeler değil gelişmiş kapitalist ülkeler olduğudur. 1950'lerde ve 1960'larda sermaye genellikle ABD tarafından Batı Avrupa'ya ve Japonya'ya ihraç edilirdi. Ama 1970'lerden itibaren ihracatın yönü değişmeye başladı. Amerikan Business Week dergisinin Mayıs 1984 tarihli sayısında verilen rakamlara göre ABD'deki AET ve Japonya sermayesi 111.3 milyar dolara ulaşmış bulunuyor. Ama Eski Dünya'dan, Yeni Dünya'ya daha çok sermaye akması, Batı Avrupa'nın Amerikan sermayesine bağımlılığını azaltmamaktadır. Amerikan dış yatırımlarının %40'ı Batı Avrupa'da gerçekleştirilmiştir ve bu yatırımlar tutar olarak Batı Avrupa'nınABD'deki yatırımlarından 50 milyar dolar daha fazladır. Amerikan sermayesi Avrupa'da, tüm AET gayri safi milli hasılaları toplamının %6'sı kadar bir üretim payına sahipken, ABD'ye yatırılmış Avrupa sermayesi bu ülkenin GSMH'sının %2,3'ü kadar üretim yapabilmektedir. Dahası, AET ekonomisinin lokomotif işlevi gören, sürükleyici endüstrilerinde Amerikan sermayesinin etkinliği daha fazladır. Amerikan sermayesinin AET imalat sanayii toplam üretimi içindeki payı %11'i bulmaktadır Avrupa'daki bilgisayar üretiminin %80'i, yarıiletkenler üretiminin %50'si, otomobil üretiminin %40'ı ve Radyo-TV cihazları üretiminin %15'i Amerikan sermayesi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Son yıllarda ABD'ye akan AET ve Japonya yatırımlarının olağanüstü büyüklüğüne rağmen, henüz bu sermayenin, önemli bir ABD sanayi dalının kontrolunu ele geçirdiği söylenemez.

Ama, AET ve Japon ulus-aşırı sermayesinin, Dünya yüzeyinde kendine önemli bir yer edindiği de gözden kaçmamalıdır. Amerika'da yayınlanan FORTUNE dergisinde satış cirolarına göre yapılan bir sıralamada 134 Japon şirketi, ABD, ulus-aşırı şirketlerinden sonra ikinci sırayı almaktadır. Japonya'yı 87 İngiliz, 59 F.Alman ve 41 Fransız ulus-aşırı şirketi izlemektedir.

İhraç edilen sermaye toplamlarını gösteren Tablo VIII'in dikkat çeken iki özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri yirmi yılda toplam sermaye ihracında on misline yakın bir artışın ortaya çıkması, diğeri ise Avrupa sermayesinin ABD sermayesine, geriden gelip yetişmesidir.

FİNANS İMPARATORLUKLARI

Dünya kapitalizminin üç güç merkezi arasındaki rekabetin perspektifini uluslararası tekellerin endüstriyel, bilimsel ve teknolojik gücü belirlemektedir. Ama her uluslararası tekelin dev bir finans kuruluşuna arkasını dayamış olduğu kısaca irdelenmezse konu eksik ele alınmış olur. ABD'de, sekiz grubun ittifakıyla oluşturulmuş bir finans oligarşisi Amerikan Uluslararası tekellerinin temel dayanağını teşkil etmektedir. 500 milyar dolarlık bir sermayeyi kontrol eden bu oligarşik ittifakı Rockfeller, Morgan, du Pont, Mellons, Dillons, Cleveland, Chicago ve Californiya klanları oluşturmaktadır. Almanya'da Deutsche Bank-Dresdner Bank-Commerz Bank gibi Fransa ve Hollanda da da banka gruplarından oluşan finans oligarşileri faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bir yandan ithalat ihtiyaçlarını, özellikle petrol zammından sonra karşılamakta güçlük çeken ülkelerin büyüyen kredi talepleri, bir yandan bilimsel-teknolojik alandaki yarışmanın gerektirdiği korkunç fonların finansman ihtiyacını artırması bu finans gruplarının "altın" çağ yaşamasına yol açtı.

Kapitalizmin gelişmesi öyle bir aşamaya gelmiştir ki emtia üretimi halâ "hükümran" olmakla beraber ve ekonomik hayatın temeli olarak görülmeye devam etmesine rağmen, gerçekte önemi azalmıştır ve kârların yüklü bölümü finans oyunlarının "dahilerine" gitmektedir.

İngiltere'de yayınlanan *The Banker* adlı dergide yayınlanan bir listeye göre dünyanın en büyük 500 bankasının 318'i ABD, AET ve Japon sermayelerine aittir ve bunlar tüm banka pasiflerinin %75'ine sahiptir (Toplam 6.9 trilyon doların 5.2 milyar doları). Üç merkezin kendi iç dengesi ise finans alanında şöyle bir görünümdedir: Batı Avrupa bankaları toplam pasiflerin %36'sına, Japon bankaları %20'sine, Amerikan bankaları ise sadece %19'una sahiptir. Günümüzde Avrupa Bankacılığı,Amerika'nınkinden daha büyük bir finans gücüne sahiptir. Bunun nedeni Eski Dünya'nın en büyük uluslararası para piyasası niteliğini koruyor olmasında aranmalıdır.

BİRKAÇ SÖZ

Kapitalizmin devleri arasında süregelen rekabetin, son savaştan bu yana cereyan ettiği temel alan teknolojik gelişme alanıdır. Hangi güç bilimsel teknolojik gelişmeleri kendi ekonomisine daha yoğun olarak aktarabilirse kapitalist dünya pazarlarında kendine daha geniş bir yer edinecektir. Ve kim kendi yerini genişletirse aynı zamanda müttefikinin yerini daraltmış olacaktır. Pazar için mücadelenin silahla çözümlenmesinin artık imkansız olduğu gözönüne alınırsa, yerini korumak ve geliştirmek bilimsel-teknolojik yarışta geri kalmamakla eş anlamlıdır. Oysa kapitalizmin kronik hastalığı fazla üretim olduğuna göre, rekabetin zorunlu şekli bu hastalığa doping etkisi yapacaktır, yapmaktadır. Artık fazla üretimi Keynes-

(devamı s. 79'da)

TABLO IX

Banka pasiflerinin gelişimi (Milyar dolar)

	1972	1980	1982
ABD	301	701	892
Batı Avrupa	330	1.504	1.483
Japonya	240	1.020	1.175

Aşkın Misillemesi

Seyyit Nezir

Şiirimizde aşk tema'sının toplumsal yergiyle bir arada bulunması, dünya görüşüne ilişkin atıflar yüklenmesi, halk ve divan şiiri geleneğimizin açık ya da dolaysız eğilimlerinden biridir.

Fuzûlî ya da Bâkî şiirinde aşk temasında yoğunlaşan bir gazelin, feleğe ve devre dair bir yakınma ve yergiyi içerişine hiç de az rastlanmaz. Şairin sevgiliden yakınışı, şaşırtıcı biçimde, çağın acımasızlık ve duyarsızlığına yönelik bir eleştiriye dönüşüverir. Birbirinden olamayan şiir ve aşk, yaşamdan da olamamanın mistik ve inatçı sözcüsüdür. Şiir ve aşk, doğası gereği, alınyazısıyla cebelleşmenin diyalektiğini şu ya da bu biçimde şairin "gönlüne düşürür." Bu, bir Karacaoğlan ve Köroğlu şiiri, Kerem ile Aslı hikâyesi için de üç aşağı beş yukarı böyledir. Başka çare kalmadığı, bütün toplumsal ilişkilere zorun el koyduğu ortamda, insanî direncin filizlenme ve dahası boy atma toprağıdır aşk; insanî varoluşun dolaysız ve kışkırtıcı sesinin yükselebilme olanağıdır, yoksulluğun kendiliğinden bilinci ve başkaldırısıdır, dilin ekmekle birlikte ilk uğrağıdır, şiirin, türkünün deli kanıdır. Denebilir ki, şiirimizde *kendi için bir aşk kavramının* belirmeye başlamasına yirminci yüzyılda tanık olunacaktır.

Aşk temasının bu içerikten ayrılmaya yüz tutması, geleneksel kabuğun sıyrılışı Ahmet Haşim'de açıkça boy gösterir. Ama ona asıl insanî kimliğini Nâzım'ın kazandırdığını söylemek yanlış olmaz. Geleneksel içeriği tümüyle kovmamakla birlikte, onun şiirinde aşk, dokunulmazlığını da yitirerek, yaşamın her köşe bucağındaki insani kapsamıyla şiirde yerini alır; özündeki cinsellik, kuşluk vakti heyecanıyla dışarda ve görünürdeki halleriyle şiirde kana karışır. Çalışan ve hakkeden etin hararetinde, umudun ve cesaretin can yoldaşında rengini bulan, şiirin damarlarında da gerçek rengiyle, hayatın terine tuzuna bulanmış olarak akacaktır.

Garip şiirinde artık adı sanı belli, muhallebiciye gidilen, günlük yaşamın insanıdır sevgili. 40 Kuşağı şiirinde memleketlidir, esvabı ütüleyen ya da mahalleli işçi kızdır. Aşk, yüreğin buluşmasında, elin dokunuşundadır, gülün de, şarabın da, ekmek ve katığın da kütüğünde günlük kimliğiyle kayıtlıdır.

1950'lerde hızlanan değişme sürecinin getirdiği toplumsal birikimi edinecek ana unsurun naifliği, genel olarak aydınları, özel olarak da şiiri kendi içine çekilmeye zorladığında, yüksek sesli mısranın yerini, kendi duyacağın mısra alırken, şiirin boyun eğmezliği, güncel olana, daha bireysel -ve birey özelinde daha yaşama dönük- bir konumdan gelmeyi deneyecektir. Yaşamın da şansı ordadır! Şiir; aşk ve cinsellik temalarında yoğunlaşırken, üstelik temelde onunla yetinirken, onun yeni toplumsal ilişkiler içindeki uyanışını ya da çarpıklığını anlatmalı, sesini orda çıkarmalı, insanı ezen ortamla hesaplaşmaya orda girmelidir. Bu yönüyle, denebilir ki, İkinci Yeni şiiri, özgürlüklerin katakulliye getirilmesine, aşkın ve cinselliğin sosyal - ironik misillemesidir. Bu; eski şiirimizde aşk öğesinin yüklendiği geleneksel içeriğe dönüş değildir -zamanın eleştirisi geleneksel aşk kavramında saklanmazama sosyal ve siyasal bir tavırdır, şiir, karşı koyuşuna edilgin ama yaşamın bütün yönleriyle kuşatılmış bir alanı seçmiştir. Kaldı ki, yoksulluğun da, baskı ve ezilmenin de güncel ve taze örneklerini orada bulmak mümkündür. Şiir, toplumsal tavrını bu kuşatmadan çıkarmalı, çemberi ordan yarmalıdır. Bu bir olumluluktur: Şiir, yaşama daha yaygın girecek, onu daha bir ele geçirecektir. Bu bir olumsuzluktur: Yaşamın belirleyici sorunları önünde gözlemci kalmakla ve imajla yetinilecek, değişen insanın yeni yeni kırpışan gözlerinin kamaşmadan görebilmesinde şiir, işlevini hiç değilse el yordamı kadar yerine getiremeyecektir. Ama bu, başka türlüsü yapılamayacak olan bir yöneliştir de. Şiir, gücünü toplamak üzre alanını daraltmıştır. Aşk ve cinsellikten esinlenen ironik bir misillemeye girişmesi, biricik değilse bile, tercih nedeni açık seçik bir yoldur.

İkinci Yeni içinde bu misillemeyi bilinçli olarak seçen ve şiiri boyunca sürdüren tek şair ise Cemal Süreya'dır. Cinselliğin aşkla bitiştiği, giderek aynileştiği, yanı sıra toplumsal konumunun ısrarla çizildiği bir şiirin sözcüsüdür o. Şiirinde durmaksızın işlediği tema aşktır, her zaman da belli bir siyasal tavrın içinde olmuş, toplumsal olanda aşka yansıyanın eleştirisini üstlenmiştir. Ama bunu yaparken cinselliğin gerisine gizlenmemiş, tersine, şiirinin onsuz edemediği yanı olan bu eleştiri, ironik bir anlatımla gelişip güçlenmiştir. Cinsellik, şiirinin ana damarıdır, sosyal tavrı ise o damarın akışı sırasında belirir, kimi şırıltıyla, kimi çağıldayarak. Bu yüzden kendi çizgisinde ele alındığında tutarlıdır. Cinselliği önemseyiş, onun şiirinde kaçış olarak yorumlanmaya elvermeyen bir tutumla gelişir.

Cemal Süreya'da aşk, dünyaya ve insanlara ulaşmanın, tarihte kalmanın kolay ama mümkün tek yoludur: "Bir sevişmek gelmiş bir daha gitmemişti / Yoktu dünlerde evelsi günlerdeki yoksulluğumuz / Sanki hiç olmamıştı / ... / Şurda da etin çoğalıyordu dokundukça lafların dünyaların / Öyle düzeltici öyle yerine getiriciydi sevmek". Kolaydır, çünkü yoksul ve kısıtlı olmak buna engel değildir. Mümkündür, tek olanaktır, çünkü bireyin varoluşunu kazanması, dünyada yer etmesi, dünü aşması, hayata yayılmaya başlaması, gitgide özgürlüğe ve eyleme dönüşmesidir aşk: "Çünkü ne zaman ağzından öpecek olsam / Hele bu ağız onun kendi ağzıysa / Kocaman bir gül yer alıyor arkamızda / Zulma karşı"... Nitekim bunu, daha ileride düz ve açık bir söyleyişle belirtecektir: "... insan sevişirken bütün çağlarda birden

oluyor, geçmiş çağların hepsini birden yaşıyor bugünle birlikte." Bu da yetmez, eninde sonunda, bireyin kendinden çıkış imkânıdır aşk. Değilse, birey olmak da yaşanamaz henüz. Aşk, umutsuzluğu ve yalnızlığı yenmenin aşısıdır. Ondan güç alır, "Korkunç bir güzellik halkların havasında". Şiiri bütün olarak göz önünde tutulduğunda, şu, ikirciksiz söylenebilir: Toplumsal temaların, şiirini büsbütün sardığı dönemde de aşk ve cinselliğin iktidarı sürmektedir. Şiire *Göçebe, Ülke, Ortadoğu, Onlar İçin Minibüs Şarkısı*'yla başlamış olsa da, içeriğindeki öz önemli bir değişime uğramayacak, daha iyi bir yerden başlamış olacaktı yalnızca. Başka deyişle, şiirindeki *ses* ister baştan, ister sondan okunsun, belki daha güçlü, ama aynı *ses* olacaktır.

Üvercinka ve ötekilerde günlük yaşamdan aşka dair kesitlere damgasını vuran hep bu özdür. Beylik sözleri, bakış tarzını mı silkeleyecektir, "Zurnanın ucunda yepyeni bir çingene"dir. Sevdiği kadının önünde, ona umduğunu veremeyen koca engeli mi vardır, "Oysa koca da ne benim kollarım var" denecek, insanın geçirdiği sosyal bilinç değişimine uyamayan, kadını evi ve kendiyle yetinen bir cins olarak görme eğilimi bozguna uğratılacaktır. İşlenen "günahlar yarı yarıya"dır artık. Erkeğin ayarttığı, kadının kötü yola düştüğü bir dünya reddedilir. Nice sonra da "Köklerimiz kendi çiçeklerinden ürküyor"dur gerçi. Yerleşmiş değer yargıları, kadın ve erkeğin üstündeki toplumsal baskılar, ailede, mahallede, iş çevresinde bireyin dünyasını kasıp kavurmayı sürdürmektedir: "Ablalarınsa boyunları soru işareti / Ağabeylerse utançlarından emrah" tırlar henüz. Kadın hep bilinmeyen, erkekse arsızlaşmadıkça duygularını açamayandır. Oysa bellidir, kadının toplumsal işlevi baştan ayağa yenilenmedikçe, sevgiden hürlüğün şarkısına kendi olanaklarını katmadığı sürece, "Açlıkla aşkın sarsılmaz köşebendi" hayatımızda dönüştürücü gücünü var edemeyecektir. Bu gerçek, Cemal Süreya şiirinde döne döne vurgulanır ve giderek şiirinin omuriliği haline gelir. Çünkü "Sen de zaten seviyorsun sen zaten sevince / Alnınla ayıklarsın yeryüzünü." Çünkü "Sen yüzüne sürgün olduğum kadın / ... / Bir umuttan bir misillemeydin yalnızlığa. " Yalnızlığı aşmaya, yeryüzünü barış ve kardeşlik küresine, insana yaraşır, yaşanır bir dünyaya dönüştürme çabası içindeki halkları ve onların umudunu kutsamaya, kadın ve erkeğin birlikteliği -olmazsa olmaz ölçüsünde- zorunlu bir ilk adımdır. Bu yüzden şair, yeri geldikçe kadını kutsamaktan şiirini esirgemeyecektir: "Daha öbür elinde de kilometrelerce hürlük / Çalışan insanlar için akşamlara kadar / Toz duman içinde / Bir elinle de boyuna ekmek kesiyorsun". Oysa umutsuz sevdalara tutulan da odur. Ürkütülmüştür, karalar içinde ve gül kurusudur, ama her şeyini verir, türkülerden ve yastan başka alacağı yoktur: "Ödevleri yenilmek olan hep / Bıçakla kemik arasında / Susmakla ağlamak arasında / Yenilmek / Kadınlar". Şairin hiç ara vermediği bu yüceltiş, şiirin ayak basmadık yerlerinde ironik bir tatla dile gelir: "Memelerin vardı memelerin kahramandı sonra / Sonrası iyilik güzellik "

Aslında ironi, Cemal Süreya şiirinde kan bağıyla vardır. Şiiri, hüzne, evvel eski yatkın olan bu temalarda, yaşanan ilişkiler içinde yeniyi ayırt etmeye karşılık olabilecek bir yere çıkarmak, ironiyi sürekli yedekte tutmakla mümkündür. Sözgelimi Can Yücel'de olduğu gibi, şiirinin aslî sosyalleşme olanağı değildir. Cemal Süreya'da ironi, yürek ve zekânın birbirine akrabalığı kadar girmiştir şiirine; akrabalık, günlük yaşamda da nasıl ki belirleyici dayanışma tarzı değildir, Cemal Süreya'nın şiirinde de ironi, belirleyen değil, kolaylaştırandır. Aşk varsa, "Bir dilim ekmeğin bir iki zeytinin başındaydı doymamız" derken olsun, "Yoksuluz gecelerimiz çok kısa / Dörtnala sevişmek lâzım " ya da "Açlığa saygısından olacak / Beni görünce şapkasını çıkarıyor." dizelerinde olsun, ironî, emaneten kullanılır ve sonraki dize ya da şiire girerken terk edilir ve yine ödünç alınır: "Yine de yine de sevişirken / Kullandığımız her kelime / Hırsızın devirdiği eşya." Bu, kadını, "Dünyanın en güzel kadını bu oydu / Saçlarını tarasa baştanbaşa rumeli" dizelerinde yüceltirken böyle olduğu gibi, toplumsal yergiyle noktalandığı zaman da böyledir: "Geçirdiği gibi şapkasını başına / Enflasyon parasıyla otuz lira." Şair, lirizmi, eninde sonunda insanın günlük dramına, sızılarına, usul, sevecen, kızan ve acıyan bir sesle döndürür: "Onların, yani sizin hayatınıza / Şarkılar girmiş, şarkısız edemiyorsunuz / Şarkılar, yani barış, yani gökyüzü" Şiir çizgisinin koyulaşan rengi olarak, bunu, *Üvercinka*'da daha belirgin bir düzeyde ortaya koyar: Emeğin ve hürlüğün şarkısı, aşkla birlikte ve daha somut bir içerikle yürürlüğe girerken, ironi, sevgiliye değil, ona dair günah üretenlere yönelir. Sevgili, dünyanın her yerinde, artık ekonomik bağımsızlığını kazanmakta olan, kendi hakkındaki değer yargılarını da kendi koyacak olan, yeni hayatın türküsüne kendi kararı ve cesaretiyle katılan kadındır. Saygın ve övülesi bir güzelliktedir. Çiçek pasajı'nda günün yorgunluğuna da, yoksulluğa da kendi payına düşeni üstlenendir.

Göçebe'de sevgili, cinselliği, arkadaşlığı, yaşamda daha sık yer alışıyla bütün bir ülkedir. *Ülke, Göçebe, Tam Bu Saatlerde* şiirleri, şairin yeni adresini haber verir: Bir ülke ve insanları, her şeyleriyle şiirdedir. Aşkın coğrafyasından, onu kuşatan tarihe geçilmiştir. Aşk, insanın yüzyıllardır süregelen yazgısı ve bu yazgıdan çıkma çabası içinde bir imkândır. Şair, halkı, şiirinin kıyılarından içerlere taşımaktadır. Ve "Bu ağartı ancak yürekle karşılanabilir". Gerçi birey olarak yalnızlıktan ve yalnızca görüyor olmaktan daha ileride değildir henüz; ama hakkında verilecek karara hazırdır: "Yüzüm giyotine abone". Bu, yalnızlığa yenilgi de olabilir, yalnızlığın yenilgisi de. Ama her şeyin değişildiği, fiyatının konduğu bir dünyada, hiçbir yenilgiyle de değişilmeyen, adını tarihin koyduğu yere gelinmiştir: "Ve artık hiçbir şeyle değişilmediği acının."

Cemal Süreya, şiirinde baştan beri kurmaya çalıştığı "Açlıkla aşkın sarsılmaz köşebendi"ni, halkının dünden bugüne yaşamına giren kağnıları, ipeği, haramı ve sevabı, Fatih'i, Sinan'ı, Köroğlu'nu, yara ve sargıları, öfke ve kelimeleriyle, tarihin mirasını "kamulaştırma" çabasındadır *Beni Öp Sonra Doğur Beni* kitabında. *Ortadoğu* şiirinde, "doğanın, insanın, tarihin altın şafağı"nda adanışın türküsünü söyler: "Biz kırıldık daha da kırılırız / / Kimse dokunamaz bizim suçsuzluğumuza." Uzaklara, köklere, Anadolu'ya, Rumeli'ye, acının yüzyıllarına yayılan bir yüreğin; dilin bütün kelimelerinden sızan kanın, bugünde nasıl toplandığını duyarız dizeler boyunca. *Onlar İçin Minibüs Şarkısı,* tepeden tırnağa acı ve ironiyle donanmış lirik eleştirisidir insanımızın: Yaşamına usul usul katılan, kendinden koparan

(devamı s. 74'de)

Pos Bıyıklı Amerikalı William Saroyan

Mehmed Kemal

Bir gün, nasıl oldu bilmiyorum, Ermeni kökenli ünlü Amerikan yazarı William Saroyan, yanında bizim Fikret Otyam, Ankara'ya çıkageldi. Fikret'le o yıllarda hem komşuyuz, hem de can ciğer kuzu sarması. O bensiz edemiyor, ben onsuz. Yediğimiz, içtiğimiz ayrı gitmiyor. Şimdi düşünüyorum da bulamıyorum, William Saroyan neden geldi? Elazığlı olduğu için dedelerinin, ebelerinin doğduğu, büyüdüğü toprağı görmek mi istemişti, olabilir.

Ben, Saroyan'ı epeyce eskiden biliyorum. Daha öğrencilik yıllarımızda olacak, Şair Suat Taşer ünlü yazarı keşfetmiş, bazı öykülerini çevirmişti. *Aram Derler Adıma* adlı hikayesi hiç aklımdan çıkmaz. (Bu öyküyü Türkkaya Ataöv de çevirdi.)

Kökü Anadolu toprağına bağlı olduğu için her davranışı ile bize benziyordu. İlkin pos bıyıkları göze çarpıyordu. Güçlü kuvvetli gövdesi, uzun boyu, koyu kara saçları, pırıl pırıl gülen gözleri, başından hiç eksik etmediği fötr şapkası, sırtında alacalı, bulacalı, kirli, sırtına bol gelen pardesüsü ile bizden biri gibiydi.

Doğu Anadolu'ya gitmekti niyeti. Ama uzunca bir süre Ankara'da kaldı. Görüşmek istediklerinin dışında kalan boş vakitlerini birlikte geçiriyorduk. Otyam'ın epeyce zengin bir türkü arşivi vardır. Durmadan bunları çalıyor, Saroyan çok hoşlanıyordu. Basit, kültürsüz insanlarla düşüp kalkmaya, içmeye, kitap okumaya, ata binmeye, korkunç filmleri seyretmeye bayılan hikâyecinin, yanından hiç eksik etmediği gramofonuna plaklar koyup dinlemekten hoşlandığını biliyorduk. Bu sırada, Kaliforniyalı bir Ermeni arkadaşının desteği ile yazdığı ve halk türkülerinden esinlenerek oluşturduğu *Come on, a my house* diye bilinen şarkının onun olduğunu öğrenmiştik. Kafayı iyice bulduğumuz bir akşam Otyam ağız mızıkası çalmış, Saroyan da kalın sesiyle bunu çağırmıştı.

Doğu'ya gidecekti, Otyam'ın işlerini ayarlamasını bekliyordu. Benim gelmemi de istiyordu ama, gelemezdim, o sıra başından ayrılamayacağım işler vardı. Benim kendilerine katılmayışıma üzülüyordu. Herhalde kafa dengi bulmuştu. Durmadan sorular soruyordu:

"Doğu'ya gittin mi?"

"Çok, belki on kez."

"Bitlis nasıl bir yerdir?"

"Uzun bir vadinin ucundadır. Siirt-Baykan yolundan gelirken, bu vadiye girersin. Kışsa karların arasından, yazsa kara topraktan fışkıran yeşillikler görünür. Bu yeşilliklerle vadinin dik yamaçlarından şırıl şırıl akan sular birbirine karışır. Vadide keçi eti satan dükkânlar vardır, pişirtir yersin. Yalnız rakı bulunmaz, rakıyı yanında götüreceksin."

"Ne olur bizimle sen de gelsene!.."

"Çok isterim ama gelemem."

Eski Ankara'yı dolaşmak istiyordu. Fikret Otyam'la birlikte Odun

for Mehmed Kemal — to the theatre of Anatolia, may it thrive — William Saroyan Ankara May 10 1964

Mehmed Kemal'e imzaladığı kitap

William Saroyan, Büyük Sinema locasından (Ankara) bir folklor gösterisini izliyor. Yanında gözlüklü Mehmed kemal, ardında bıyıklı Fikret Otyam, ayakta duranlardan biri Yusuf Ziya Adımhan, öteki meraklı vatandaş.

Pazarı, Koyun Pazarı, Saraçlar ve Bedesten'e götürdük. Elişi yapan ustalara, bakırcılara, semercilere, yemeni ve kundura yapan ustalara hayranlıkla bakıyordu. Çıkrıkçılar yokuşunun Bedesten'e sapan köşesinde bir kapancı gördü. Fare kapanı yapıp satan bir dükkân; Amerika'yı keşfeden Kolomb'un tayfaları gibi kara görmüşçesine, "Bunlar ne?" diye bağırmaya başladı.

"Kapan, fare kapanı."

Aklı almıyordu fare kapanını... Durmadan soruyordu, "Fare mi tutarlar bununla?" Artık anlatabilmek için 'Evet' diyorduk. Anlatmaya başladık. Evlere fareler girer. Bunları ya kediler tutar, ya da bu kapanın şurasına biraz et, ekmek bi şey konur, fareler gelir, onu yerlerken, denge bozulur, kapanın kapısı kapanır, fare içinde kalır. Sabahleyin de fareyi yakalarlar.

"Ne yaparlar fareyi?"

"Kediye atarlar, kedi yer."

Durmadan şaşırıyordu bir çocuk gibi.

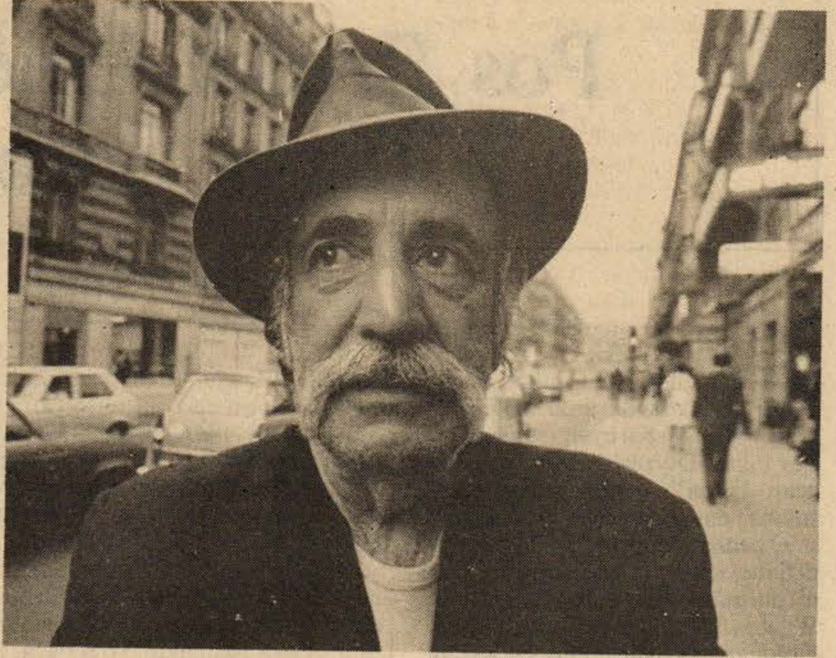
Aradan bir-iki gün geçmedi, bir öykü yazdığını söyledi, okumak istiyordu. "Oku!"dedik. Öykünün adı fare kapanıydı, birkaç sayfalıktı, Amerikalıların Short Story dedikleri türden. Fare kapanı yapan usta, fareleri çok seviyordu. Bir yandan fare kapanı yapıp satarken, bır yandan kapanına gelmiş, yakayı ele vermiş bir fareyi besliyordu. Her gün farenin yiyeceğini, suyunu veriyor, arada bir ellerinin arasına alarak seviyordu. İkisi de birbirine öylesi ısınmıştı ki, ayrılmak nedir bilmiyorlardı. Günün birinde kapancı hastalanıyor. Çok ağır bir hastalığa tutuluyor. Evinden çıkamaz oluyor. Evinden çıkamayınca dükkanı da açamıyor. Hiç kimseye, benim dükkanımda bir fare var, alın şu anahtarı da, yiyeceğini, suyunu verin, diyemiyor. Zavallı fare kapanın içinde sahibini bekliyor. Aradan birkaç gün geçiyor, arayan soran yok. Fare sonunda kapanın içinde açlıktan ve susuzluktan ölüyor.

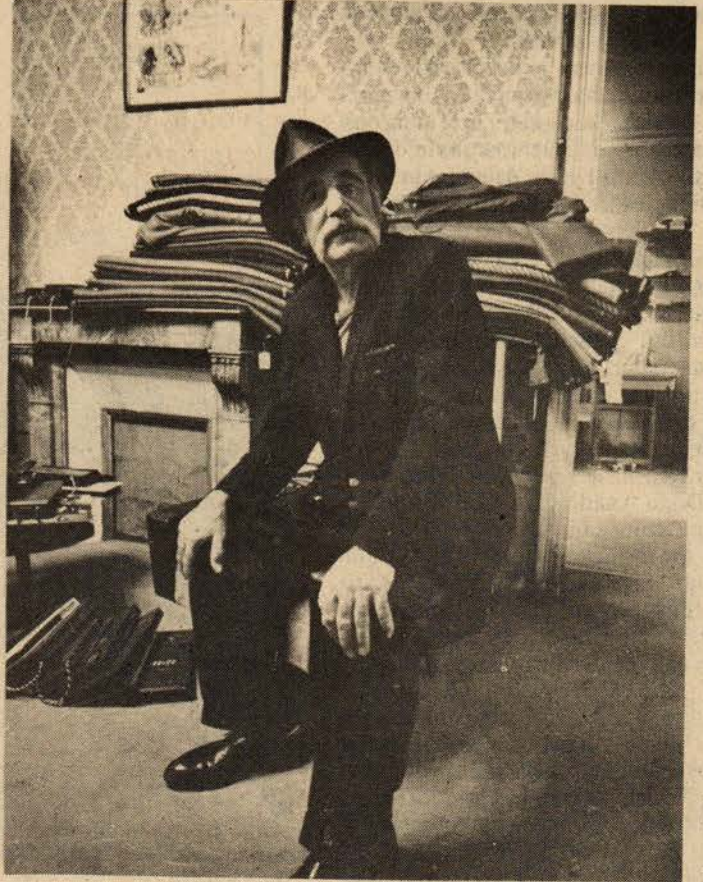
Tam Saroyan'a göre bir öyküydü. Bunu Türkiye'de yazdı ama, Amerika'da yayınladı mı, yayınlamadı mı bilmiyorum.

"Hikâyelerini nasıl yazarsın?" diye sordum.

"Belli olmaz," dedi. "Önce şunu söyleyeyim, yazmada disiplin diye bir şey tanımam. Bakarsın oturup bir haftada üç-dört hikâye yazarım; bakarsın haftalarca elimi kalem kağıda sürmem. Kalem diyorum, aslında ben yazılarımı doğrudan doğruya makinede yazarım. Sözgelimi kalem kağıt diyorum. Yazılarımı makinede yazarım, sonra temize de kendim çekerim."

Edebiyatçılığı, edebiyatçı fiyakasını sevmiyordu. "Ben edebiyatçı değilim," diyordu. "Ben hikâyeciyim. Anlatacağım hikâye, benim anlattı-

William Saroyan

Ara Güler

ğım gibidir, bir tanedir. Bu basit hikâyeyi kendime göre retorik kurallarına, kompozisyon oyunlarına takılmadan anlatırım. Onun için ben bir edebiyatçı değilim. Yazı yazıyorsam, kendime göre, bundan daha uygar, bundan daha efendice bir iş bulamadığım içindir."

Doğu Anadolu'dan Amerika'ya göç etmiş yoksul bir ailenin çocuğu olarak, 1908 yılında Kaliforniya'nın Fresno köyünde doğmuş. Üç yaşında iken babasını yitirince, anası bağlarda işçilik ederek ona bakmış. Ama parası yetişmeyince onu bir öksüzler yurduna yerleştirmiş. On üç yaşına kadar okula giden Saroyan, ondan sonra okumadı. Kalabalıklar arasına karışarak ekmeğini kazanmaya çalıştı. Yapmadığı iş yoktur. Gazete satıcısı, postacı, memur, ırgat, daha çok da işsiz. Öylesi çok iş değiştiriyor, işsiz kalıyordu ki, işçi bulma kurumu onu artık hiç kimseye salık vermiyordu. Yazmayı seviyordu. Takma adlarla öyküler yazmış, bazıları Ermeni dergilerinde çıkmıştı. *Uçan Trapez'deki Cesur Delikanlı*'yı yazdığında, ünü birdenbire yayıldı. Eline epeyce para geçmişti. Bunlarla borcunu ödedikten sonra varlıklı sayılırdı. Bundan sonra öteki kitapları ve piyesleri tutunmaya başladı. Eleştiriler alıyordu ama vız geliyordu. Yazıları halk tutuyordu ya, yeterdi. Eleştirmenlere verdiği yanıtta şöyle diyordu: "Yazdıklarıma ne ad takarsanız takın, yaşam dolu olmaları yetmiyor mu? Olur a, belki Amerikan eleştirmenleri, Amerikan yazarlarından çok ilerdedir. Belki de Amerikan yazarları Amerikan eleştirmenlerini çok aşmıştır."

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Saroyan'a ilgi biraz azalmıştır. Mutsuz bir evlilik yapmış, boşandığında içkiye ve kumara düşmüştü. Yavaş yavaş kendini toparladı. Tanıdığımda Amerika'da oturmuyor, Fransa'ya yerleştiğini söylüyordu. Nedenini de Amerikan yurtaşlarına yüklenen verginin çokluğu olarak belirtiyordu. Fransa'da kendini iyice toparladı. Piyesleri Amerika'da oynanıyor, filmleri Amerika'da yapılıyordu. Sovyetler Birliği'ne de gitmişti.

Tanıdığımdan 16 yıl sonra, 1980 yılında 72 yaşında öldüğünde, Amerikan edebiyatında şairane yazdığı öykülerle yerini yapmıştı, artık unutulmazdı. Zaten unutulmadığı içindir ki aradan bunca yıl geçtikten sonra anılıyor.

SÜREYYA BERFE

UYKU SESİ

Gece uyuyamadım
istediğim yerde de uyuyamadım.
Çıkar çıkmaz, güneş
diri bir hava.
Uyku sesimdi uyumayan
dolaştı geçmişi geleceği
yol ayrımına bıraktı kalplerimizi.
Bir şey daha eklendi
sınırlı zamandan
ertelenen hayata.

SIZINTI

Yolun ucundaki kalabalığın, seslerin
çınarların içinden geliyorum.
Yeryüzünde miyim, gökyüzünde mi?
Bulutların arasından sızan
alacakaranlık gibi.

KALAMIŞ

Tahta köprü beton olmuş.
Kiralık sandal yok.
Cumhuriyet Aile Bahçesi kapalı
Todori Çarkas ölmüş, salaş yıkılmış.
Anılar da geçiyordu oradan
sıkıldı yeni Kalamış'tan, hızlı yürüdü.
Güldü halimize yeni açan bir çiçek.

AN

Akşam aydınlığı:
küçük bir beyazlık uçuyor
kuşların sesinde.

Türkiye'de Diderot

Arslan Kaynardağ

Türkiye'de Diderot ile ilgili ilk yazı, ilk yayın hangisidir? Bugün bu konuda elimizde hangi kitaplar, hangi yazılar var? "Aydınlanma" düşüncesinin öteki düşünürleriyle karşılaştırıldığında bizdeki Diderot ilgisinin durumu nedir? Bu yazımda bu sorulara cevap vermeye çalışacağım.

Ele aldığım konu oldukça geniş bir araştırmayı gerektirmektedir. Büyük Fransız Devrimi'nden söz eden kitaplar, yazılar, çeviri olan-olmayan felsefe tarihleri, devrim düşüncesini hazırlayanlardan biri olan bu filozofa hangi ölçüde yer verdiler?

Araştırma bu denli ayrıntılara götürülürse ilginç sonuçlar çıkabilir. Üniversitelerimizde yapılan tezlerde, çalışmalarda neler var? Bunlarda Diderot konusu hiç işlenmedi mi?

Ayrıntılara girmesem bile, konuyu yine de elimden geldiğince geniş bir biçimde ele almak istiyorum.

Bizde Voltaire'den ilk çeviri 1871'de (1), Rousseau'dan ilk çeviri 1870'tedir (2). Oysa Diderot'dan ilk çeviri 1935'te yapılıp yayınlanabilmiştir.

Öte yandan bu düşünürden yapılan alıntılara, onun düşüncelerine yer veren sayfalara oldukça sık rastlanmaktadır. Örneğin, olguculuğun (pozitivizmin) düşünce tarihimizdeki ünlü temsilcisi Ahmet Rıza, Cenevre'de *Birinci Layiha* adıyla kaleme alarak hükûmete sunmak üzere yayınladığı yazıda (1897), "Batıda devlet büyükleri, felsefecilerin sesine kulak verdikleri için başarılı oluyorlar" demekte, örnek olarak Rus Kraliçesi Katerina'nın Diderot'nun öğütlerini dinlediğini söylemektedir.

Ahmet Rıza, *Batı'nın Doğu Politikasının Ahlâken İflası* (1922) adıyla Fransızca olarak yazdığı kitapta da Diderot'dan yedi yerde alıntı yapmaktadır. İlginç olan, bu alıntılarda hep, Batı sömürgeciliğiyle , skolastik düşüncenin suçlandığı tümcelerin seçilmesidir. Ahmet Rıza, Diderot'un sömürgeciliğe karşı tutumunu çok iyi fark etmiştir.

Pozitivist ve natüralist görüşleriyle ün yapmış düşünce adamımız Beşir Fuat da Diderot'dan övgüyle söz ediyor. Beşir Fuat geçen yüzyılın sonlarında şu düşünceyi öne sürüyordu:

"Ansiklopedi gibi insanlığı kuşatan büyük bir eseri, arkadaşı d'Alembert ile birlikte meydana getiren Diderot (...) doğa olaylarını ve eşyayı değiştirmeden (...) tasvir eden romanlar yazarak Avrupa'da (...) realizm adı altında bilinen ve ün kazanmış bir edebiyat akımının doğmasına yol açmıştır." (3)

İkinci Meşrutiyet döneminin ünlü eğitimcisi Sâtı Bey, *Muallim* dergisinde çıkan "Tarihin Şahâdeti" (tarihin tanıklığı) adlı makalesinde, "Diderot, bilimlerin deneysel yöntemden önceki durumunu uzayda boşlukta duran koca bir binaya benzetmiştir" diyor ve bilimsel yöntemi savunurken, Diderot'nun düşüncelerinden yararlanıyor.

Kuşkusuz, Türkiye'de yayınlanan felsefe tarihlerinde de Diderot adı geçmekte, onun düşünce tarihindeki önemi belirtilmektedir. Buna son örnek olarak Profesör Macit Gökberk'in *Felsefe Tarihi* gösterilebilir.

Gökberk bu kitabının son baskısında (1980) şöyle demektedir: "Diderot'nun, bütün Fransız aydınlanmasını kendisinde yansıtan bir düşünür olduğu söylenebilir (...) dönemin en önemli düşünürüdür (...) Çevresindeki dağınık düşünceleri bir araya toplamış, bunları en güzel, en etkili biçimde dile getirmiştir. Diderot (için), 18. yüzyıl devrimci ruhunun doruğudur, denilebilir."

Bizde Büyük Fransız Devrimi konusunda kaleme alınan ve çevrilen kitaplarda da Diderot'ya oldukça geniş yer verilmektedir. Örneğin, Ali Reşat'ın iki ciltlik *Mufassal ve Musavver Fransa İhtilâl-i Kebir Tarihi*'nde (4) (1331)(ayrıntılı ve resimli büyük Fransız İhtilâli tarihi) şu satırlar dikkati çekiyor, kimi yerleri günümüz Türkçesine çevirerek buraya alıyorum: *"Amâlar Hakkında Mektup* ünvanlı eseri felsefîsi hapsine, aynı zamanda şöhretine sebeb oldu. Diderot, natüralist hatta bir noktada materyalist mesleğinden idi. 18. asrın din aleyhinde bulunan en cür'etkâr filozofu o idi. Hatta onun aşırı düşünceleri Voltaire'i bile hayrette bırakmıştı. Kitaplarının bazıları anlaşılması güç, anlamı pek belli olmayan ve abartmalı, bazıları ise cidden güzel, eşine az rastlanır bir olağanüstülük ve açıklıkla yazılmıştır. Hükûmet, *Ansiklopedi*'yi çıkaranları halk arasında isyan çıkarmak suçuyla itham ediyordu. Ansiklopedi, bir bilimsel yapıt olduktan başka, devrin zorba hükûmetini yıkmak, mutlakiyet idaresini kaldırmak için adeta bir savaş aleti, bir yıkma aracı olmuş, halk efkârını gittikçe yaklaşan inkilâba hazırlamıştır."

Diderot ilgisinin bizdeki düşünce ve devrim tarihi kitaplarında nasıl yer aldığına bir başka örnek göstermek gerekirse, Profesör Murat Sarıca'nın kitaplarından kısaca söz etmek uygun olacaktır:

Sarıca, *Siyasî Düşünce Tarihi* (birinci baskı 1973) adlı kitabında *Ansiklopedi* için, bu yapıt, "Onsekizinci yüzyıl Fransız burjuvazisinin aynası sayılıyor" demekte ve onun "Fransız burjuvazisinin tüm aksaklıklarını ve davranışlarının sınırlarını en iyi biçimde yansıttığını" belirtmektedir.(5). Aynı yazarın bir başka kitabı olan *Yüz Soruda Fransız İhtilâli*'nde de (son basımı 1981) şu satırlar gerçekten ilgi çekicidir: "Diderot'da ve onun hazırladığı ansiklopedide gelişmeye inanç vardır. İnsanları değiştirerek onları mutlu kılmak mümkündür. Bu aynı zamanda bir görevdir de, Evren, her şeyin, bir zincirdeki halkalar gibi birbirine bağlı olduğu tek bir mekanizmadan ibarettir. Bu düşüncede mekanist de olsa materyalist felsefenin derin izlerini görmekteyiz (...). Ansiklopedi, siyaseti iktisada bağımlı görür. Ansiklopediye göre politikaya ekonomik amaçlar yön verir. Özgürlük aslında ekonomik özgürlüktür. Devletin görevi ekonomik özgürlüğü sağlamak, halkın ürünlerden yararlanmasını önleyen engelleri kaldır-

maktır." (6)

"Türkiye'de Diderot" konusu ele alındığında insanın aklına şöyle bir soru geliyor: Bizde ilk ansiklopedinin yaratıcısı olan Şemseddin Sami, Diderot için ne düşünüyordu? Bu ünlü ansiklopedicimiz, dünya ansiklopedicilerinin pîri olan Diderot için hiçbir şey söylemedi mi? O zaman merakla *Kamus-ul A'lâm*'ı (bilimlerin sözlüğü) açıyor ve *Diderot* maddesini buluyoruz. Karşımıza, koca Şemseddin Sami'nin şu satırları çıkıyor (gine günümüzün Türkçe'sine aktararak alıyorum):

"İlkin İngilizceden birtakım kitaplar çevirip daha sonra *Faziletin Kaderi* adıyla bir kitap ve birtakım felsefi özdeyişler, düşünceler yazmış, bu ikinci kitap parlamentonun kararı ile toplatılıp yakılmıştır. 1749'da *Görenlere İbret Olmak Üzere Körler Hakkında Risale* adıyla bir eser yayınlayıp, bunda din işlerine karşı ve bazı devlet büyüklerine dokunan söz ve benzetmeler yazılı olduğu için hapse konulmuş idi. Hapisten çıktıktan sonra ünlü *Mecmua-i Fünun*'un yeni Ansiklopedi'nin yazı kurulunu oluşturup, d'Alembert ile işbirliği yapmış, din adamları ile hükûmetin kendisine karşı gösterdiği birçok engele karşın, 1751'den 1777'ye kadar 12 yıl bu büyük esere çalışarak, 17'si metin, ve 11'i resim ve şekiller olmak üzere 28 büyük ciltten oluşan, adı geçen eserin vücuda gelmesine sebeb olmuştur. Bu eserde kendisi eski felsefe ve sanayi konusundaki yazıları yazıp yeteneğini kanıtlamıştır. Bundan başka birçok ciddi yazılarla, hikâye ve tiyatro kitapları yazmış ve adını belli etmeksizin dahi bazı kitaplar yayınlamıştı. Diderot Hristiyanlığa pek karşı olup, eserlerinin çoğu rahipleri eleştirir niteliktedir. Bu eleştiride aşırı derecelere kadar dahi varır. Voltaire, Rousseau, d'Alembert, Holbach ve başka çağdaşı düşünürlerle ve daha çok para sahipleri ve yayıncılarla pek dost olup, yalnız Rosseau ile sonradan bozuşmuştur..." (7)

Kamus-ul A'lâm'ın Diderot maddesinde başka satırlar da var. O satırlarda, bu filozofun annesi, babası, evliliği ve kızı konusunda bilgi veriliyor.

1890'larda yazılan bu satırlar, Abdülhamit gibi düşünce özgürlüğüne karşı, acımasız bir padişah döneminde kaleme alınmıştır ve korkusuzluğun, kültüre saygının bir örneğini ortaya koymaktadır. *Kamus-ul A'lâm*'ı, aydınlanmanın bizdeki ilk işaretlerinden biri saymak yanlış olmayacaktır.

Diderot'la ilgili kitaplara geçmeden önce, dergilerdeki yazılardan ve çevirilerden söz etmek istiyorum :

Romanoloji Semineri Dergisi'nde (8), Herbert Dieckmann adlı bir yazarın uzun bir yazısı yayınlanmış. Yazı Almanca :*Diderot's Naturempfinder und Lebensgefuhl.* 26 sayfa tutan bu yazı, adından da anlaşılacağı gibi, "Diderot'nun doğayı duyuş biçimini ve yaşam duygusunu" inceliyor.

Millî Eğitim Bakanlığı'nın 1940'larda çıkardığı *Tercüme* dergilerinde Diderot'dan yapılan güzel çeviriler bulunmaktadır. Bu derginin 3. sayısında *Rameau'nun Yeğeni*'nden bir bölümün çevirisi yer almakta, çevirmen olarak Sabahattin Eyüboğlu gözükmektedir. Çeviriye yazdığı dipnotta Eyüboğlu şöyle diyor:.

"Fransa'da neşrinden evvel, Almanya'da Goethe'nin tercümesiyle tanınmış olan *Le Neveu de Rameau*, Diderot ile meşhur musikişinas Rameau'nun yeğeni olan serseri bir ahbabı arasındaki hararetli ve başıboş konuşmalardan ibarettir. Diderot, Rameau'nun hakiki şahsiyetini çok değiştirmiş ve onu âdeta kendisinin bir cephesi haline koymuştur; öyle ki, yarı kâmil, yarı çılgın bir ruh taşıyan Diderot, bu kitabında âdetâ kendisiyle konuşmakta ve 18. asır feylesoflarını en fazla düşündürmüş olan meseleleri lâubali ve cüretkâr bir eda ile münakaşa etmektedir. Rousseau ile birlikte Fransız 18. asrının en coşkun, en yaratıcı tarafını temsil eden Diderot bizde hemen hiç tanınmamış gibidir. *Ansiklopedi* kahramanını daha yakından tanımak maksadıyla, 1935'de İstanbul Edebiyat Fakültesi Romanoloji şubesindeki talebe arkadaşlarımla *Le Neveu de Rameau*'yu tercümeye başlamıştık. İkmal edememiş olduğumuz bu tercümenin bir parçasını takdim ediyoruz."

Tercüme'nin 14. sayısında "Eski Hırkama Hasret" çevirisini okuyoruz. Çeviri Vahdi Hatay'ın.

17. sayıda yine Vahdi Hatay'ın "Babam ve Ben" çevirisini, 27. sayıda Etem Derviş Deriş'in *"Sophie Volland'a Mektuplar"*dan birkaçının çevirisini buluyoruz.

---

(1) ***Hikâye-i Hikemiyye-i Mikromega.*** **(Çeviren.) Ahmet Vefik Paşa.**
(2) ***Emil*** **(Çev.) Ziya Paşa.**
(3) **Beşir Fuad, *Victor Hugo*, s.180.**
(4) **Ali Reşat, *Mufassal ve Musavver Fransa İhtilal-i Kebir Tarihi*, Cilt 1, s. 90-91. İstanbul 1331 (1914).**
(5) **Murat Sarıca, *Siyasi Düşünce Tarihi*, s.126, İstanbul, 1973.**
(6) **Murat Sarıca, *Fransız İhtilâli*, s.29, İstanbul 1981.**
(7) ***Kamus-al A'lâm*, cilt 2, s. 2210**
(8) **Bu ilgi çekici dergi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları arasında 1937'de yayınlanmış ve yalnız bir sayı çıkabilmiştir.**

Denis Diderot

L.M. Van Loo / Louvre

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1947'de, *Felsefe Tercümeleri Dergisi*'ni çıkarıyor. Yalnız bir sayı çıkabilen bu dergide de , Diderot'nun " Madde ve hareket üzerine felsefî prensipler" adlı yazısının Şerif Hulûsi tarafından çevrildiğini görüyoruz.

Yazımın başında söylediğim gibi, Türkiye'de Diderot'dan ilk kitap çevirisi 1935'tedir. *Felsefe* adını taşıyan ve düşünürün birtakım özdeyişlerini içeren bu acemice çeviri, bir zamanların tanınmış ve çalışkan çevirmeni Haydar Rifat'ın Kaleminden çıkmıştır (9).

İlk sayfalarından birinde, Profesör Suut Kemal Yetkin'e adandığı yazılı olan bu kitabın, acemice bir çeviri olsa bile, Haydar Rifat'ın öteki kitapları gibi ilgiyle karşılanıp okunduğu anlaşılmaktadır.

Ondan sonra aradan yıllar geçiyor, kültür hayatımızda Diderot'nun adına rastlamıyoruz. Tâ 1940'a kadar. 1940'ta Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı zamanında "Dünya edebiyatından çeviriler" başlayınca, Diderot da Fransız klasikleri arasında yerini alıyor.

Bu dizide yayınlanan ilk Diderot çevirisi *Aktörlük Hakkında Aykırı Düşünceler* dir (1943). Çeviriyi Sabri Esat Siyavuşgil yapmıştır. Kitap ilgi görüyor, sevilerek okunuyor, kısa sürede tükeniyor. Daha sonra arayanların bulamadığı bu kitabın ikinci baskısı 1962'de yapılabiliyor. Bu baskı da kısa sürede tükeniyor. Üçüncü baskısı 1984'te, yeni bir yayınevinin klasikler dizisinde yayınlanabiliyor (10).

1945 yılında. Milli Eğitim Bakanlığı Dünya Klasikleri Dizisi'nde Diderot'nun iki çevirisi birden çıkıyor :

1) *Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup* (11), 2) *Sophie Volland'a Mektuplar* (12).

Birinci çeviriyi Adnan Cemgil, ikinci çeviriyi yukarıda adı geçen Etem Derviş Deriş yapmıştır.

Bu tarihten sonra bizdeki Diderot sevgisi, Diderot ilgisi tanınmış bir felsefe öğretmeni olan Adnan Cemgil'in çevirmenliğinde âdetâ bir temsilcisini bulmaktadır. Nitekim 1946'da Adnan Cemgil'in iki önemli çevirisi daha yayınlanıyor:

1) *Konuşmalar* (13), 2) *Rameau'nun Yeğeni* (14).

1949'da aynı çevirmenin *Kaderci Jacques ile Efendisi* (15) okuyucuların eline ulaşıyor. Hemen söyleyeyim: Bu çeviriler hep Milli Eğitim Bakanlığı'nca yayınlanmıştır.

Fakat ne yazık ki Milli Eğitim Bakanlığı'nın Diderot'ya ilgisi burada sona ermektedir. Devlet, 1950'den sonra Dünya klasiklerinin çevrilmesine pek az ilgi gösterecek, Diderot'nun ise adını bile anmayacaktır. 1970'e kadar bu böyle sürecektir.

1949'daki çeviriden sonra yeni bir Diderot çevrisi için 1963 yılını beklemek gerekiyor. 1963'te *Filozofça Düşünceler* yayınlanıyor. Bu çeviriyi İsa Öztürk'ün yaptığını görüyoruz. (16)

İsa Öztürk, H. Benac adlı yazarın "Diderot'nun özgünlüğü ve günümüzdeki yeri" adlı tanıtma yazısından yararlanarak yazdığı önsözde, bu felsefeci için "modern tiyatronun gerçekçi ve toplumsal kolunun öncüsü sayılabilir (...) Sanat eleştirmecisi olan Baudelaire onun *Salonlar*'ına çok şey borçludur." dedikten sonra, çevirisini yaptığı *Filozofça Düşünceler*'de bağnazlığa ve çileciliğe karşı aklın ve eleştirici kafanın hakları öne sürülmektedir" diye eklemektedir.

Önsözü şöyle bitiriyor İsa Öztürk: "Dinsel bağnazlığın kol gezdiği yurdumuzda, *Diderot'nun Düşünceleri* belki uyarıcı olabilir umuduyla bu kitabı dilimize çevirdim".

Filozofça Düşünceler'in ikinci baskısı 1974'de yapıldı. Bu kez aynı kitabın sonuna, Vedat Günyol'un yine Diderot'dan yaptığı yeni bir çeviri eklendi: *Bir Babanın Çocuklarıyla Konuşması ya da Yasayı Çiğnemenin Tehlikeleri Üstüne* (17).

1965'te Diderot'dan yeni bir çeviri görüyoruz. Yazarın *La Réligieuse* adlı ünlü romanını Adnan Cemgil, *Rahibenin İsyanı* adıyla çeviriyor ve yayınlıyor (18).

Yine Adnan Cemgil'in *Felsefe Konuşmaları* çevirisi 1968'de yayınlanıyor (19).

Az yukarıda, Milli Eğitim Bakanlığı 1970'e kadar Diderot'nun adını ağzına almadı, dedim. 1970'te ne oldu?

Bakanlığın bu tarihte *Dünya Edebiyatından Tercümeler* adıyla birkaç kitapçık bastırdığını görüyoruz. Bunlardan biri, Fransızcadan yapılan ve yaptırılması düşünülen çevirilere ayrılmış (20). Bu kitapçıkta Diderot'nun kitaplarının da söz konusu edildiğini görmekteyiz. Oradan öğrendiğimize göre, o zamanki bakanlık, Diderot'nun *Le Rêve d'Alembert* (d'Alembert'in Rüyası), *Salons* (Salonlar), *Correspondances* (Mektuplar) adlı yapıtlarını çevirtip yayınlamayı tasarlamaktadır. Yine o kitapçıktan öğrendiğimize göre, Fransız edebiyat tarihçisi Daniel Mornet'nin *Diderot, L'Homme et L'Euv're* adlı kitabının da çevrilmesi düşünülüyordu. Yazık ki bu olumlu tasarılar bugüne kadar gerçekleşmemiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1971'de yayınladığı *Fikirler Çağı* adını taşıyan kitap konumuzu ilgilendirmektedir (21). Yazık ki, çoğu kimsenin farkında olmadığı bu kitabın Fransız aydınlanma filozoflarına ilişkin değerli incelemeleri ve notları içerdiğini belirtmeliyim.

George R. Havens adındaki bir Amerikalı yazarın yazdığı *Fikirler Çağı*'nda tam 62 sayfa Diderot'ya ayrılmıştır ve onun kişiliği, ansiklopediciliği, sanatı, eleştirici ve felsefeci yönleri iyi yaklaşım ve doğru saptamalarla anlatılmaktadır.

Bu yazıda baştan beri Diderot'dan yapılan çevirilerin sözünü ettim. Oysa bir de Diderot'yla ilgili incelemeler, onu konu olarak ele alan kitaplar var.

Diderot hakkındaki ilk inceleme kitabını Milli Eğitim Bakanlığı yayınladı: *Diderot'nun Hayatı* (22). André Billy'den Sabiha Rıfat'ın çevirdiği bu kitap "Klasikler için Yardımcı Eserler Dizisi"nin ikincisi olarak 1949'da çıktı. Bakanlık o zaman, bir yandan klasik kitapların çevirisini yaptırıp yayınlarken, bir yandan da o kitapların yazarlarını Türk okuyucusuna tanıtmak için gerçekten değerli, bir dizi başvuru kitabı çıkarmanın çabası içindeydi.

André Billy'nin kitabı "biyografik" bir roman biçemiyle yazılmış, bu biçem içinde, Diderot'nun yaşamı, yapıtları ve düşünceleri üzerine geniş ve yararlı bilgiler verilmiştir. Bu yararlı kitabın güzel çevirisi rahat okunmakta, Diderot ve dönemi konusunda çok şey öğrenilmektedir.

Diderot'nun yaşamını ve felsefesini tanıtan ikinci çeviri kitap 1965'te çıktı: *Diderot* (23). Fransız yazar André Cresson'un bu kitabını Asım Bezirci çevirdi ve kitabın sonuna, Türkiye'de Diderot'dan yapılan çevirilerden kimi bölümler ekledi. Cresson'un çevirisinin ikinci baskısı 1984'te yapılabildi. (24)

Bilindiği gibi, büyük Fransız düşünürü Diderot'nun ölümünün 200. yılına rastlayan 1984, dünyada Diderot yılı ilan edilmiştir. Bütün dünyada bu konuda yayınlar yapıldı, anma toplantıları düzenlendi. Bize gelince, 1984'te altı kitabın çıktığını görüyoruz. Bunların beşi, eskiden yayınlanmış olan kitapların yeni baskılarıdır. Adlarını veriyorum :

1) *Filozofça Düşünceler, Yasağı Çiğnemenin Tehlikeleri Üstüne* (25)
2) *Rahibe* (26)
3) *Diderot* (27)
4) *Aktörlük Üzerine Aykırı Düşünceler* (28)
5) *Körler Hakkında Mektup* (29)
6) *Diderot, Çağı, Yaşamı ve Eseri* (30)

Dergilerde çıkan yeni yazılara ve çevirilere gelince, bu yıl, bizdeki kimi süreli yayınlarda Diderot'yla ilgili yazılar az da olsa görülmektedir.

Örneğin *Varlık* dergisi (31) Diderot ile ilgili iyi bir yazıya yer verdi. *Filo-*

MUZAFFER HACIHASANOĞLU

Muzaffer Hacıhasanoğlu'nun 18 Ocak günü ölüm haberini aldığımızdan biraz sonra postadan 15 Ocak günü yazılmış mektubu ve ilişiğinde iki şiiri çıktı. Edebiyatımıza öykü, roman ve şiirleriyle emeği geçen yazarımızı saygıyla anıyoruz.

ZEHİR ZEMBEREK

İyi söylüyorsun
Can Usta

Çok iyi söylüyorsun ya
Zehire mi batırdın dilini

Rakılar mı acılaştı
İnsanlar mı...

ACABA

Dağ kulübesinde eski bir bekçi
Temizliyor yüzyıllık tüfeğini
Geç kalmış düşmanını bekliyor
Saçması barutu var mı acaba

Deniz kıyısında eski bir şair
Sırtını dönmüş de dalgalara
Denizkızının çıkmasını bekliyor
Kalemi elinde, mürekkebi var mı acaba

---

zof, Romancı, Denemeci ve Tiyatro Yazarı Diderot. Yazının yazarı Erdoğan Alkan idi.

Aynı dergi bir sayısını (32) *Diderot Özel Sayısı* yaptı. Özel sayıdaki yazıların dökümü şöyle :

Erdoğan Alkan : *Yaşayan Diderot;* Erdoğan Alkan : *Yaşamı, Yapıtları;* Castex: *Romancı Diderot;* Henri Lefebvre: *Romansal Olan Günlük Olandır;* P. Surer: *Filozof Diderot;* Alexandre Astruc: *Yazmak Hırsı;* P. Surer: *Sanat Eleştirmeni ve Tiyatro Kuramcısı Diderot;* Georges Benrekassa: *Siyasal Adam;* Herbert Juin: *Aşk Mektupları;* P.C. Castex: *Diderot'nun Yapıtı,* D.I. Catchev: *Plekhanov Haksızdı.*

Varlık dergisinden sonra, *Düşün* dergisinin Temmuz (1984) sayısındaki yazılardan söz etmek istiyorum. Derginin bu sayısı, Türk düşünce etkinliği ve Türk dergiciliği için iyi bir başarıdır: Dergide Diderot için özel bir bölüm ayrılmıştı. O sayıda ilkin Server Tanilli'nin *Diderot'nun Çağrısı* adlı yazısını okuyoruz. Tanilli, Diderot'nun güncel yönlerini açık seçik ortaya koyuyor: Özgürlük, bilim ve akıl adına yüce bir çağrı. Diderot'nun eserinden kalan değerler işte bunlar. Sonra, Afşar Timuçin'in *Aydınlanma Düşüncesi ve Diderot* konusundaki uzun ve ilginç yazısını görüyoruz. Fakat benim burada asıl üzerinde durmak istediğim dergide yer alan "Diderot Konusundaki Toplu Söyleşi"dir.

Selahattin Bağdatlı, Adnan Cemgil, Uluğ Nutku, İlhan Selçuk, Afşar Timuçin katılmışlar bu söyleşiye. Tam 14 sayfa boyunca, Diderot'nun çağındaki ve ondan sonraki yerini, tavır ve düşüncesinin güncelliğini tartışıyorlar. İlkin "aydınlanma felsefesini" ele alıyorlar, sonra Diderot'nun eserleri ve onun belli başlı görüşleri üzerinde duruyorlar. Türkiye'nin koşulları içinde Diderot ve *Ansiklopedi*'nin anlamı nedir, bunu irdeliyorlar.

Düşün dergisinin özel sayısı bu haliyle, "Aydınlanma ve Diderot" konusunda her zaman başvurulabilecek bir "kaynak" niteliği taşıyor.

1984 (Diderot Yılı) biterken basında ilginç bir tartışma oldu. Az yukarda Server Tanilli'nin *Diderot, Çağı, Yaşamı ve Eseri* adlı kitabının sözünü etmiştim. Arda Denkel 22 Kasım 1984 tarihli Cumhuriyet gazetesinde bu kitabı eleştirdi, *Diderot Bir İdeolog mudur?* diye sordu;"Diderot Tanilli'nin dediği gibi ideologsa, bu zorlanmış bir söz olur" dedi.

Tanilli Arda Denkel'e cevap verdi, kendini savundu. Tanilli'nin kimi noktalarda Denkel'i haklı bulduğu dikkati çekiyordu.

Bu yazıda, görüldüğü gibi üniversitelerimizin adı hemen hemen hiç geçmemektedir.

Üniversitelerimizde, Diderot ve *Ansiklopedi* konusunda bir çalışma yapıldı mı, bilmiyorum. Dileğim bütün öğretim kurumlarımızda bu önemli düşün adamına ilgi duyulması, tezler yapılması, kitaplar hazırlanmasıdır.

---

(9) *Felsefe*, 1935, İstanbul, 65 s. (Çev.) Haydar Rıfat (Kültür Sarisi No. 18).
(10) Sosyal Yayınlar, Dünya Kültür Klasikleri Dizisi No. 2, 1984.
(11) Milli Eğitim Bakanlığı Fransız Klasikleri No. 102, (1945).
(12) Milli Eğitim Bakanlığı Fransız Klasikleri No. 90, (1945).
(13) Milli Eğitim Bakanlığı Fransız Klasikleri No. 121, (1946).
(14) Milli eğitim Bakanlığı Fransız Klasikleri No. 122, (1946).
(15) Milli Eğitim Bakanlığı Fransız Klasikleri No. 178, (1949).
(16) Çan Yayınları, 112 s. İstanbul 1963 (Çev:) İsa Öztürk.
(17) *Filozofça Düşünceler* (Çev:) İsa Öztürk, *Yasayı Çiğnemenin Tehlikeleri Üstüne* (Çev:) Vedat Günyol, İstanbul 1974.
(18) *Rahibenin İsyanı*, Okat Yayınları, 1965.
(19) *Felsefe Konuşmaları*, (Entretiens), 183 s. İstanbul 1968.
(20) *Dünya Edebiyatından Tercümeler Listesi*, Ankara 1973.
(21) George R. Havens, *Fikirler Çağı* (Çev:) Dr. Behzad K. Yegen, MEB. Yayınları, 1971.
(22) *Diderot'nun Hayatı*, 402. s. İstanbul 1949.
(23) *Diderot*, İstanbul 1965.
(24) *Diderot*, İstanbul 1985.
(25) *Filozofça Düşünceler, Yasayı Çiğnemenin Tehlikeleri Üstüne*, 96 s. İstanbul 1984.
(26) *Rahibe*, 197 s. İstanbul 1984.
(27) De yayınları, İstanbul, 1984.
(28) Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984.
(29) Sosyal Yayınlar, İstanbul 1984.
(30) De Yayınevi, 1984, (Haz: Server Tanilli).
(31) *Varlık Dergisi*, Sayı 921, 1984.
(32) *Varlık Dergisi*, Sayı 922, 1984

Asaf Halet Çelebi'nin Evinde

Hasan İzzettin Dinamo

Sekiz on yıllık sürgün yaşamından döndükten sonra en sık görüştüğüm arkadaşlardan biri de dostum Asaf Halet Çelebi oldu. Çok hoşgörülü bir arkadaştı. Ben sürgündeyken birçok iş yeri değiştirmişti. Nitekim, bu son görevinden sonra üniversite kitaplığındaki görevine gidecekti. Şimdi, Beyazıt'ta Medreseden bozma Belediye kitaplığında çalışıyordu. Kimsenin etlisine, sütlüsüne karışmaksızın ordan aldığı birkaç kuruş aylıkla çoluk çocuğunu geçindiriyordu. Bu sırada da Hint edebiyatı tarihi üzerinde büyük bir çalışma yaptığını söylüyordu. İstanbul Boğazı üzerine bir köprü yapılacağı söyleniyordu. Bu köprünün de kendi arazisinden geçeceğini tahmin ediyor, çok seviniyordu. Artık ellisine yaklaşıyordu. Son görüştüğümüzde,

—Hasan beyefendi, dedi, artık bizim kahırlı günlerin sonu gelmişe benziyor. Küçük insanların buyruğunda çalışmanın ne korkunç olduğunu bugün bir kez daha gördüm anladım.

Sonra öyküsünü şöyle anlattı:

Dün kitaplığa gittiğinde ince açık renk bir kumaştan oluşan pantalonunun paçası, yerine geçerken cart diye yırtılıvermiş. Hemen ceketinin yakasının iç yanında hazır bulunan iğne ipliğini çıkarıp dikmeğe başlamış. Bu sırada kitaplıkta, bir de baksa, bir kadın memur bulunmaktaymış; o da hemen onun bu eğilip kalkmalarını gözlemeğe başlamış...

—Bu işim şöyle böyle yarım saat kadar sürdü. İşimi bitirdiğimde kafamı kaldırınca kadının kıpkırmızı bir yüzle yüzüme baktığını gördüm, şaşırdım. O gün işten çıkıp eve gittim. Bu sabah geldiğimde müdür beni çağırtmış, gittim. "Asaf bey" dedi, "siz karşınızda çalışan memur hanıma uzaktan uzağa edebe sığmayan kimi davranışlarda bulunmuşsunuz. Çok rica ederim, dikkat ediniz, böyle şeyler, hem çok çirkindir, hem de sizin gibi efendiden bir adama yakışmaz. Sonra, ekmeğinizden olursunuz. Sonra, ben de bu işi burda kapamak istiyorum." Çok şaşırmıştım. "Beyefendi" dedim, "durum nedir, lütfen anlatın da anlayalım?".

"Sen yaptığını çok iyi bilirsin. Dün, bir ara o kızcağıza bakarak..." Anlamıştım, büyük yanlışlık vardı. Aman beyefendi, dün işe geldiğimde pantolonumun paçası bir yere takılarak boydan boya yırtıldı. Kimseye belli etmeden onu kendim dikeyim, dedim. Hanımın benden yakınması sakın bu olmasın. Dünkü diktiğim yeri müdüre gösterdim. İşte, dün yarım saat başımı eğerek diktiğim yer burasıydı, müdür bey!"

Bu kez müdür utanmıştı. "Olur böyle şeyler" dedi. "Yalnız, siz de itiraf edersiniz ki kızcağız çok kötü aldanmış. Bu işi ona anlatırım. Güle güle Asaf bey!"

Kitaplıkta ara sıra kendim de oturduğumdan biliyordum, karşısındaki memur hanımla Asaf Halet'in sandalyesinin arasında engel olarak birçok masa ve sandalye vardı. Bir insan kendi önüne eğildiğinde ne yaptığı pek anlaşılamazdı. Asaf Halet Çelebi'den ayrılırken:

—Hasan beyefendi, önümüzdeki pazar günü sizi bizim fakirhanede öğle yemeğine çağırsam gelir misiniz? diye sordu.

—Sevinçle, dedim. Geride sekiz on yıllık anlatılacak malzeme vardır.

Gerçekten de pazar sabahı erkenden Beylerbeyi'ndeydim. Dik bir yokuştan tepeye dek çıktım. Evler seyrekleşmiş, yeşillikler kısalmış ve artmıştı. Yeşilliklerde bülbüller, yukardaki mavilikler-de tarlakuşları ötüyordu. Yemyeşil bir düzlükte tahtaları kararıp kırılmış dökülmüş, iki üç katlı eskimiş bir evle ve onun önünde benim tombulca arkadaşım Asaf Halet Çelebi'yle karşılaştım:

—Bizim pederden kalmış biricik miras, Hasan beyefendi. Tamirine kalkışsak, yeniden yapmak kadar para ister. Biz de bıraktık arkasını. Herhalde istimlak üstesinden gelecek. Bu bizim yokuş sizi epey yormuştur.

Kameriyede oturup konuştuk, nerdeyse öğle olmak üzereydi. Yenge, biraz sonra kalkıp yemekleri burdaki masaya taşımağa başladı. Asaf Halet Çelebi'nin sofrasında et namına hiçbir şey yoktu. O, her zaman bunun tartışmasını yapmağa hazırdı: İnsanın bağırsaklarının bunca uzun olması, onun bir ot yiyici olarak doğduğunu gösterirdi filan falan. Ben de uzun zaman hayvanlara acımam dolayısıyla et yemekten uzak kalmışımdır. Sonra, yaşamın korkunç zorunlulukları bu acımamı kırıp dökmüştür.

Yemekten sonra, Asaf Halet'le başımızı alıp koruluklara daldık, eski günlere gittik, şiirler okuduk, yine coşkulu gençlik saatleri yaşadık. Eve döndüğümüzde tavşan kanı gibi kızarmış çaylar, bize mutluluk düşleri aşıladı. Beylerbeyi vapur iskelesinden yolcu edildiğimde, İstanbul, boğaz üstüne mavi kanatlarını açmış görkemli bir devlet kuşu gibi süzülüyordu.

MUSA'NIN GECEKONDUSU

Mehmet Ali Yalçın, benim kayınbiraderim, tiyatro yazarı Recep Bilginer'le bir çocuk edebiyatı yayınevi kurmaya karar vermişti. Bildiğim dillerden gerekli çocuk kitaplarını aktarmak üzere ben de bu Güneş Yayınevi'ne yazar olarak katıldım. Yerebatan sarayının karşısında bir yönetim yeri tuttuldu. Yayınevinin ilk kitapları olarak Alman edebiyatının ünlü yazarlarından Brentano'dan iki küçük kitabını çevirip verdim: *Gokkel ile Hinkel* ve *Mut-*

luluk Taşı. Çeviren: Hasan Deniz. Bundan sonraki bütün çocuk edebiyatı çalışmalarımda hep bu adı kullanacaktım. Yayınevi sahipleri deneyimsiz olduklarından bastırdıkları bu iki kitabı bir yere süremediler. Kitaplar aylarca ortalıkta yığıldı kaldı. Ben bu arada yine Brentano'nun ünlü *Değirmenci ile Prenses* adlı masal romanını da çevirmiştim ki, dört-beş yüz sayfa tutuyordu. (Bu çeviri eski harflerle halâ evde uyumaktadır.) Mehmet Ali ile Recep Bilginer'in yayıncılığı böylece fiyasko ile sonuçlanmıştı. Ancak, Mehmet Ali, benim büyük çalışmalarımı görerek yeni baştan yayın yaşamına atılmağa karar vermişti. Bundan da May Yayınları ve Bizim *Kutsal İsyan* doğacaktı.

Evet, bizim, Bilal Aziz Yanıkoğlu gibi hazırda harcayacak ne paramız, ne de zamanımız vardı. Kafamın içinde yazarlık için kullanacağım birkaç avuç daha barutum kalmıştı ki, bunu da ancak eve benzer bir yere yerleşerek kullanabilirdim. Bizim 1940 Yeni dergisinin sahibi yazar arkadaşımız Yusuf Ahıskalı, Küçükçekmece'nin oralarda bir yerde bir kulübe satın almıştı. Orda oturuyor, ara sıra eşini dostunu da oraya çağrıyordu. Bu bize bir esin verdi. Bir gün bize de çevrede bir kulübe ayarlamasını rica ettim. İçgüvey gibi oturduğum kayınvaldenin evi, bizim için bir cehenneme dönmüştü. Halil Yalçınkaya en sonra:

—Hasan, kardeşim, al karını bir yerlere git, yoksa ev yıkılacak, dedi.

Durumun kötülüğünü anlamıştım. Birkaç gün boyunca Aksaray'ın bütün mahallelerinde bir tek oda aradık, karımla birlikte. Ufacık parayla ne ev, ne de oda tutmak olanağı vardı. Özgür bir damaltı olsun da, nasıl olursa olsun, dedik. Sonradan Menekşe adını alan yerdeki Balıkçı Hicri'nin gecekondusunu Ahıskalı'nın aracılığıyla iki yüz liraya satın aldık. Bu ufak parayı dahi Hicri'ye taksitle ödedik. Evini bize satan Hicri, hemen ona bir ilave ekleyerek yeni bir gecekondu yaptı, ona taşındı çoluk çocuğuyla. Biz de artık, Türkiye gerçeğinde küçük de, çerden çöpten de olsa bir ev sahibiydik. Yalnız, kayınvalide hem evinden bizi kovdu, hem de bir gecekondu edinmemizi sindiremedi. Her yanda şöyle konuşmağa başladı: "Hasan bizim kızı alıp dağbaşına kaçırdı, kızımı orda kurtlara yedirecek." Bunu, şuna buna söylediği gibi, her gördüğünde Kızı Şerife'ye de söylüyordu. Gecekonduda çok zor bir kış geçirdik. Ama kimseye yakınmaya da hakkımız yoktu. Hiç olmazsa özgür olarak acı çekiyorduk. Soğuklar, karanlıklar, açlıklar, dostsuzluklar, düşmanlıklar, kimsesizlikler ve parasızlık, gerçek bir kurt sürüsü gibi her yandan bize saldırıyordu. Buna karşın ruhumuzun uzak derinliklerinde mutluluklar sezerek ilkyazı getirdik. Kontrplaktan kulübemizin önünde artık oturup mavilikten dosdoğru gelen en temiz güneş ışıklarıyla ısınabiliyor,Marmara'nın Yunusbalığı sürüleriyle oynaşan maviliklerini gözleyebiliyorduk.

Bir pazar günü, Suadiye plajının sahibi, eski aile dostu Reşit Beyle karısı, yanlarına bizim yazar arkadaşımız Kemal Tahir'i de katarak apansızın çıkageldiler. Reşit Bey, ufak tefek, zayıf, hasta görünüşlü, buna karşın yüzünün çizgilerinde iyi anlamlar taşıyan bir adamdı. Karısı Safiye de ailenin eski dostlarındandı. Bizim kayınvalide onları da bir güzel etkilemişti. Ancak, Reşit Bey, sıfırdan başlayıp iş yaratmak istemiş ve bunu başarmış bir insan olarak bizim deneyimimizi merak etmiş, bizi görmeğe gelmişti. Kemal Tahir, çay sırasında: "Dinamo" dedi, "benim karşı yanda bir arsam var. Orda size bir yer vereyim. Her arkadaşın gelip bir taş koysa, tam bir ev sahibi olursunuz. Bu çerden çöpten eve bel bağlamak hiç gerekmez." O bunları söylerken ben acı acı gülümsüyordum. Şundan ki, yaşamın bu yanlarında bu kadar deneyimim vardı. Ona verdiğim biricik yanıt da bu anlamda oldu.

Biz böyle konuşup dururken Reşit Beylerin şoförü, kucağındaki yemek paketiyle çıkageldi. Öğle olmuş geçiyordu bile. Açtığımız masaya ilkyaz sıcaklığı altında serilen subörekleri, türlü kuru yemekler gerçekten iştah açıcıydı. Hem konuştuk, hem yedik, sıra çay içmeğe gelmişti. Şerife'nin yaptığı demli çayları da aynı iştahla içerken, herkes, elindeki güzel, ancak yampiri bardaklara merakla göz atıyordu.

"Bunlar da gecekondu çay bardağı" dedim. "İstanbul'da bir işportacıdan tanesini yirmi beşer kuruştan almıştım." Ucuz bardaklar, antika gibi bir kez daha gözden geçirildi. Reşit Bey, "Ucuzun en kalitelisi" dedi. "Hasan Bey, bu yampiri ama kaliteli bardakları alıp getirmeseydi, böyle güzel bir espri de yapamazdık." Beni ayrıca: "Gecekondu için hiç merak etmeyin, bir köşk yapmanın çekirdeğini yere gömdünüz demektir. Daha gençsiniz, önünüzde uzun yıllar var. Bütün iş, bu yürekliliği göstermiş olmanızdır. İnsanoğlu böyle yerlerden geçmedikçe daha güzel yerlerin değerini bilemez." diye yüreklendirdi.

AHMET NECDET

EGE'NİN TAVANINDA

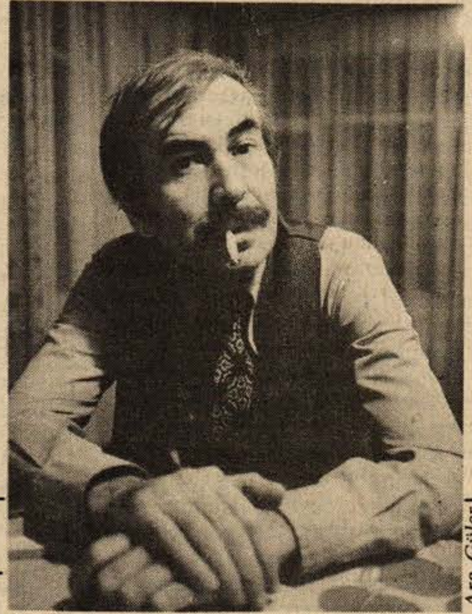
duydum ki yapayalnızmışsın
bir başına dolaşıyormuşsun/thrakia'nın kırlarında
çok zaman ainos kalesi'ne çıkıp
tedirgin/mahzun
düşünü kuruyormuşsun o eski sevdaların

ainos kalesi'nin önünde bir göl
onun da ötesinde bir nehir/ve ege varmış
meriç'in suları ikimizle bir
bu denize akarmış
ve çıldırtmak için dionysos delisi kadınları
tenedos'tan/thasos'tan/samothrake'den
zeytinyağ ve şarap taşıyan o küçücük gemiler
thrakia'ya burdan girer/burdan çıkarmış

ve sen onca düşün
onca düş kırıklığının arasında
beni arıyormuşsun yine
akşam indiği vakit
ayçiçeklerinin üzerine

söyleşi

"Şiirimiz fazla 'evrensel' olduğu için evrensel planda bir yer tutamıyor."

Ara Güler

***Erdoğan Alkan**, kitapları ve çeviri çalışmaları üzerine **Bedirhan Toprak**'ın sorularını yanıtladı.*

■ **Sayın Alkan, konuşmamıza, son günlerde art arda yayınlanan üç çeviri çalışmanızla başlamak istiyorum. *Lanetlenmiş Şairler* başlığı altında Baudelaire, Verlaine ve Rimbaud'dan üç kitabınız yayınlandı. Dünya şiirinin önde gelen bu üç isminin türkçeye kazandırılması konusundaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?**

□ Şiir, yakıtıyla ve amacıyla, hem ulusal, hem evrenseldir. Kendi şiirimizi olduğu kadar, yabancı şiiri de bilmeliyiz. Başka uluslar bu alanda neler yapıyor ve neler yapmış, öğrenmeliyiz; ozanlarını, ürünlerini, tanımalıyız. Neler yaptıklarını ve neler yapmadıklarını, şimdiki ve geçmişteki şiir serüvenlerini incelemeliyiz.

Ondokuzuncu yüzyıl Fransız ozanı Paul VERLAINE, Parnasse Okulunun içinde yer alıyor ve sembolizm akımının öncülerinden. Şiire, usul bir ezginin yanı sıra resmi sokmuş. Uyakta aşırılığa karşı çıkmış. Geleneksel ölçü anlayışını yıkıp dizeye yenilik getirmiş.

Charles BAUDELAIRE, sembolizmin ve gerçeküstücülüğün öncülerinden. Ülkemizde çok sevilen ve dilimize en çok çevrilen bu ozanın sanat görüşlerini ve iç dünyasını tanıtmaya çalıştım. Kitapta, şiirlerinden yaptığım seçmelerin yanı sıra, güncelleri, genç şairlere öğütleri ve şiir görüşünü yansıtan eleştirileri var.

Arthur RIMBAUD sembolizmin ve gerçeküstücülüğün öncülerinden. Giderek, dize sonu uyaklarını ve ölçüyü tümden atarak özgür dizeyi, serbest şiiri kurar.

Bütün bir ondokuzuncu yüzyıla damgasını vurmuş ve yirminci yüzyıl başlarında da egemen olmuş Sembolizmin ve çağımızda varlığını hâlâ sürdüren gerçeküstücülüğün daha iyi değerlendirilebilmesi için, bu üç ozanın tanınması gerekir. Diğer çevirmen arkadaşlarım da diğer sanatçıları tanıtıyorlar. Böylece, birbirimizi bütünleyerek, Türk okuru ve sanatçısının önüne, dünya edebiyatının ünlülerini getirmeye çalışıyoruz.

■ **Bildiğim kadarıyla önümüzdeki günlerde bir çeviri çalışmanız da De Yayınevi'nde çıkacak. Aragon'un *Gerçekçiliğin Boyutları* başlığı altında toplanan edebiyat-sanat sorunlarına ilişkin yazıları. Dünya edebiyatı ustalarından bir şairin yazılarını çevirirken nasıl bir gerekirlikten yola çıktınız?**

□ Aragon'un da sevdiği bu üç ozan, Baudelaire, Verlaine ve Rimbaud, içinde bulundukları bozuk düzene ve bu düzenin dayattığı yaşam biçimine karşıydılar. Yaşamı değiştirmek istediler. Ancak, deneyimleri kıttı. Toplumcu görüş, bilim alanında henüz tam gelişmemiş, sanat alanında ise, yalnız roman ve öykü girmişti, şiirde emekliyordu. Bu yüzden, bu üç ozan, yaşamı şiirlerinde bireysel başkaldırılarla değiştirmek istedi; sonunda uyuşturucularla kendi yaşamlarını tükettiler. Bir sonra gelen çağda, büyük bir devrim ve devinimin içine düşen Aragon, bireyin tek başına yaşamı değiştiremeyeceğini, bu değişimin ancak, değişime yönelen bir toplumla gerçekleşebileceğini gördü ve gerek şiirinde, gerekse romanında bu gerçeği vurguladı.

Aragon'u yirmi yıl önce, *Elsa* adlı şiir kitabıyla tanıdım ve sevdim. Ozanlığının yanı sıra iyi bir araştırmacı. Gerçekçiliğe gerçeküstücülükten gelmiş, şipşakçılığa pabuç bırakmıyor. Ülkesi edebiyatının, onüçüncü yüzyıla dek uzanan kaynaklarını, ulusal kalıtı incelemiş. Sürekli kendini yeniliyor, yeni söyleyiş biçimleri ve şiir biçimleri arıyor. Direniş döneminde halk ozanlarının sesini, destanların sesini kullanıyor. İnsanın insan olarak duygularıyla, toplumun toplum olarak sorunlarını tek potada yoğurup yeni insanı, *mutlu çifti* hazırlamaya çalışıyor. Onun kurtuluşu için savaşım veriyor. Bir yandan, ulusal sanatı ve Batı sanatını özümlerken, öte yandan, Doğu düşüncesini ve Doğu sanatını da inceliyor. Şiir deneyiminin bir tür *gösterge*'si niteliğindeki, son kitabı *Elsa'nın Mecnunu*'nda (le Fou d'Elsa) Batının ve Doğunun bileşimine varıyor. En az elli yıllık, eylemle birlikte yürütülen bir yazı deneyimine sahip şair ve romancının düşüncelerinin ve deneyiminin tanıtılmasında yarar gördüm ve bu gerekirlikten kalktım.

■ **Böylesi yoğun bir çalışma ortamında, kendi şiir çalışmalarınızı nasıl yürüttüğünüzü sormak istiyorum. Çeviriyle böylesine yakın ilişkide olmanın şiirinizde olumlu-olumsuz etkileri var mıdır?**

□ Çevrinin şiirime zararı oluyor elbet. Üstünde çalışmam gereken şiirlerim var, dosyalar var. Aslında zamanımı onlara vermeliyim. Bu sorunuz bana, sayın Memet Fuat'ın şu sözünü anımsattı: *Artık çeviriyi bırak, başkalarına değil, kendine çalış*. Haklı. Ama çevirmenlik de bir tür hastalık. İnsan ille de, sevdiği şeyleri başkalarıyla bölüşmek gereksinimini duyuyor. Ayrıca, şöyle tatlı bir yanı da var: şiirleriyle yaşayan, ama bedenleriyle yok olan sanatçılar, ozanlar, ete kemiğe bürünüp ya-

nıma geliyorlar, odama konuk oluyorlar, geçmiş zamanlarını benimle bölüşüyorlar.

■ **Son kitabınız YAZKO yayınlarından çıkan *Kıyı*. Bu soruda, şiirinize *Kıyı* ile giren toplumcu temadan söz etmek istiyorum. Şiirin, genelde sanatın, kestirmeden söylersek, bir işlevi, mesajı olması gerektiğini savunan görüşler yanında, şiirin salt amacının *güzel* olduğunu savunan görüşler de var. Bu iki görüşü, *Kıyı*'daki tavrınızı da irdeleyerek tartışabilir miyiz?**

□ Şiir mücevher kutusu olmadığına göre, amacı salt güzellik de olamaz. Şiir duygu ve düşüncedir. Güzel olan ya da olmayan bu duygu ve düşüncedir, içeriktir. Ancak, bir duygu ve düşünceyi düzyazıyla sunduğunuz zaman şiir olmuyor. Demek ki, daha doğuşundan beri, şiiri düzyazıdan ayrı kılan, biçim olmuştur. Şiirde içerik, öz, duygu ve düşünce, kendini en iyi yansıtan, şiir kılan biçimi aramak zorundadır. Bence, öz ve biçim konusundaki düşünce ve tartışmalara da ılımlı yaklaşmak gerekir. Eğer, tarih içinde bazıları şiirin amacı *salt güzelliktir*, ya da şiirin amacı *salt düşüncedir* demişlerse, bu düşüncelerini, tepki ortamında, bir önceki akımı yıkmak için sivri biçimde ortaya koymuşlardır, ama yapıtlarında aşırıya gitmemişlerdir. Örneğin, şiirin amacı salt güzelliktir diyen Parnasse'çılar şiirlerinde ilk kez tarihsel belgeleri sergileyen ozanlardır. Şiir düşüncenin, olayların, sokağın sesidir diyen Hugo, öte yandan titiz bir biçim arayışçısıdır.

İşlev ve bildiri konusuna gelince, elbette şiirin bir işlevi ve bildirisi olması gerekir. Ancak, bu işlev ve bildirinin değerlendirilmesinde ölçüyü kaçıranlar var. Bir ozan değerlendirilirken, yalnız şiiri değil, bütün yazdıkları, yani yapıtı, toplumsal görüşü ve yaşam savaşımı incelenmeli.*Kıyı*'daki tavrımı açıklamak için örneği kendimden vereyim. *Yön*'de, *Devrim*'deki, diğer gazete ve dergilerdeki düzyazılarım, toplumcu görüşümü açıklar. Yaşam muhasebem bilinir. Zaten toplumcu bir insanın, şiir kitabı *Kıyı*'da toplumcu görüşünün yer alması, ne topluma bir temanın yeni işlenmesi, ne de yeni bir tavırdır. Süregelen bir düşüncenin, bu kez düzyazılarda değil dizelerde yansıtılmasıdır. Önemli olan, şairin kişiliği, genel doğrultusudur. Şiirine neyin, ne zaman gireceğini önceden bilemez, içinde yaşadığı toplum önemli olaylara tanık oluyorsa, bunlara gözlerini yumamaz.

■ **Şiirinizde değişik bir biçim denediğiniz *Kerem Gibi*'den söz etmek istiyorum şimdi de. Bilindiği gibi, günümüzde bazı genç şairler Batı şiiri ögelerinden yararlanarak kuruyorlar şiirlerini. Başta, yıllar önce, sizi bu teknikten yararlanmaya iten nedenleri, sonra da, sürekli tartışılan ve gündemden düşmeyen bir konu olması nedeniyle, bu tür yönelişlerin şiirimize neler katacağını sormak istiyorum.**

□ *Kerem Gibi*'de değişik bir biçim denemedim, bu teknikten yararlanmayı da düşünmedim. Halk şiiri neyse olduğu gibi onu yazdım. Samsun'da doğdum ama baba ocağımız Şarkışla'dır. Yıllarımın yarısı Samsun'da, deniz kentinde, yarısı da Şarkışla'da, bozkır Anadolu topraklarında geçerdi. Düşünün bir Şarkışla'yı, Sivas ve yörelerini: Kul Himmet, Seyrani, Mesleki, Mihraci, Münhani, Ruhsati, Feryadi, Serdari, Hüzeyin, Ali İzzet ve Veysel... Oralarda biri ölse ağıtlar, türküler birbirini izler. Analar dizlerini döğe döğe, uyaklı ve ezgili seslerle ağlarlar. Kulaklarımın türkülerle, ağıtlarla, manilerle dolması bir yana, daha ilkokul, ortaokul öğrencisiyken kahvelerde, hanlarda Ali İzzetler ve Aşık Veysellerle birlikte bulundum. Şiire halk şiiriyle başladım ve onları Aşık gibi sazımla çalarak söyledim. Halk şiirini hâlâ da sürdürüyorum. Onları Kerem Gibi adlı bir kitapta, ayrı olarak topladım. Sayın Mehmed Kemal, bir yazısında, "...meğer Samsunluymuş, elinde sazıyla tanıdım onu, Doğuda bir yerlerden sanıyordum onu.." derken, aslında yaşantımdaki bu ikilemi vurguluyordu.

Şair, yapıtını, ulusal ve evrensel tüm kaynaklardan yararlanarak oluşturur. Ancak, ulusal kaynaklar, ülkenin kendi şiir kalıtımı başta gelir. Genç şair de yapıtını oluştururken, önce kendi öz kaynaklarından, divan şiiri ve halk şiirinin deneyimlerinden yararlanmalı; giderek, dünya şiirini de inceleyip bir bileşime varmalıdır.Hem bu halkın şairi olacaksın, hem halkşiirini dışlayacaksın. Olmaz böyle şey. Hemen şunu ekleyeyim, yararlanmak başka, öykünmek başka. Halk şiirinden yararlanmak, bu şiirdeki ve halk deyişlerindeki kalıpları aktarmak değildir. Örnek vereyim: *Çifte ben yüze düştü* bir mani dizesidir. Modern şiiri yazan şair *Gölgeler yüze düştü* şeklinde bir dize kurarsa, halk şiirinden yararlanmış olmuyor, onu kalıp halinde aktarmış oluyor.

Burada kendi şiirimle ilgili bir hususu da belirtmek isterim. Ben, belki halk şiirini doğrudan doğruya, halkşiiri olarak yazdığım için, diğer şiirlerimde, çağdaş dediğimiz şiirde, *Ekuvanil Çiçekleri, Kuş Ormanı* ve *Kıyı*'da hal kşiiri motifinden çok az yararlandım.

■ **Şiir geleneğimizde lirizm hiç eksilmedi denebilir. Bununla birlikte, şiirde lirizmi sağlayan öğeler konusunda, özellikle genç şiirimizde aydınlık bir düşünce yok gibi. Bu konuda neler söylemek isterdiniz?**

□ Sorunuzun yanıtı bir söyleşinin çerçevesini aşıyor, bir araştırmayı ge-

(devamı s. 79'da)

ERDOĞAN ALKAN

GÖLGE

Leke değil avcundaki bu
Gölge
Eski bir aşktan kalma

(...)

Şurda olmalıydı park
Oturduğumuz sıra şurda

—Ellerin ne güzel
Küçük sıcacık

Garip iskele başka
Yakında olmalıydı
Parkın kıyılarında

—Ne çok bekledim seni
—Kıyı soğuk ay soğuktu
Ağzım doluydu kuşlarla

Kadıköy değil mi yoksa
Yürüyen yapılar başka

—Saldım kuşlarımı
çok uzağa
Konsunlar diye şapkana

Gözlerimi mi alıyor ışıklar
Postane olmalıydı şurda

—Gelemem şey babam
var da

(...)

Leke değil bu
Gölge
Eski bir aşktan kalma

Ölü bir kuş düştü
avuçlarına.

Romanımızda İki Tarz -2

Veysel Öngören

Biz çözülen bir toplumduk. Kimileri bozgun duygusuna kapılmayarak tarihin ilerleyişini göstermeye çalışmışlardır. Hüseyin Rahmi, Reşat Nuri, çözülmenin ve dönüşüm uçlarının yazarıdırlar. Halide Edip dönüşümü, tarih çevrimlerinde art arda doğmuş genelgeçer kültürlerin koordinasyonu olarak görür: Wilhelm Riehl gibi. Dönüşümlerin süreçleşmesine ait olgusal yataklarin yazarı Orhan Kemal'dir.Sabahattin Ali, toplumsal iktidarın mevcut biçimini delik deşik etmiştir. Bununla da insanıl dirimi apaçık gözler önüne sermiştir. Kemal Tahir, çözülmemiş biçim üzerinde çok durdu. Cezaevlerinde bu kültürel tabanı yaşadı da ondan. Bu onun, çocuklar çevresinden gelen izlenimlerine de denk düşebilmektedir. Burada bir tutuculuk var. Tutuculuğu; insanımızı, çözülmemiş yapıdaki biçimiyle alıkoymuş olmasıdır. Gerçekçi romanlarında ise, bu insanın, oluşum birimleri karşısındaki çözülüşte değerler bozgununu çok iyi vermiştir. Kemal Tahir, ikilemde bir yazardır. Tarık Buğra'nın tutuculuğu; çözülmeyi gözden kaçırmamasına karşın, toplumsal dönüşümlerde değerler yaratımı için, evrenselliğin uzağındaki ulusal yeteneği dinamik alması oluyor. Ama Abbas Sayar bu tutuculuğu çelmekte, insanımızı ayni konumda yakalayarak, gereksinim ve giderimdeki çelişki birliğinde Özlemlerin insanıllığını anlatmaktadır. Abbas Sayar'da, bizim geçerli bir insanımızın yaşamakta olduğu apaçıktır. Yaşar Kemal, oluşumun değerlerini, yalıtık bir hümanizma adına ve metafizik bir değişmezliğe takılıp kalarak gözden kaçırmış da olsa,çözülme öncesi insanıl biçimi, oluşumun maddi birimleri arasındaki çelişkide kuvvetle vurgulamıştır. O, tutuculuğu, bu yolla çelmektedir.

SİZLER NERDENSİNİZ?

Tarih içinde, çözülmelerden kaçınılamaz. Kötü olan, yenilmektir. Yenilmeyenler, doğmakta olan yeni bir dünyanın kurulmasına katılırlar. Yenilenler,yeni olan'ın anlamını bulandırmak yoluyla, onun gerçekleşmesini zorlaştırıyorlar. Halid Ziya tarzı, böyle bir şeydir.

Yenilmek, çözülmeyi umarsız bir yıkılış görmek biçiminde ortaya çıktı. Tarih bilinci de buradan çarpıldı. Temelinde ise, iktidar olmanın kişisel tutkusu vardır. Bizdeki biçimi, geç kalmış Osmanlılık'tır. Yaşamaya geçerek, toplumsal reflekslere dönüşmüş Osmanlı kalıtım bundan çok başka bir şeydir. Yenilenler bunu hemencik mahkûm ettiler ve hemencik, dünyada gözlenebilir bir geçerli güce sahip çıktılar. Ve kendilerine ilerici derler. Bizdeki özgüllüğü, hepten benmerkezci olarak yorumlanmış ve jargonlaştırılmış özel bir batı ve emekçi sınıf terminolojisidir. Batı uygarlığı ve işçi gerçeği ise, bunların dediğinden tamamen ayrı bir şeydir. Yenilenler, "bizde...", "Türkiye'de" vb. deyimleri, gene bizim toplumumuza karşı terimleştirmişlerdir. Bu anlayışın gözünde, bizim toplumumuz, dinamizmi olmayan bir gereçler yığınıdır. Kimilerine göre, mantıksal bir olabilirliğe dahi yatkın değildir. Bunu, *lumpen* karalamasına kadar götürdüler. Burada da durmayarak, hayatın değişmesinden çıkagelen verileri, değişmez bir *insan* saplantısında yorumlayarak, bilimsel terminolojiyi de çarpıtmaktadırlar.

Geç kalmış Osmanlılığın öte yüzü, yerleşik tarihin geçersizleşmiş değerlerini *tarih* diye bilir.Ve bunu,gelenek,miras olguları ile örtüştürür. Tutuculukları nedeni ile bunların gerici oldukları ortadadır. Ama bu gericilik, yerleşik tarihin dönüşümlerindeki çağdaşlığı bağlayamamaktadır. Ne ki, yukardaki tarz ilerici, bunu böyle gösterir ve kendisini bunun karşı savı olarak kor ve bu tutuculuğun yadsınmasında, yerleşik tarihin çağdaş biçimi, demek ki mevcut yaşanırlığı da yadsır. Bu tarz ilerici ve bu tarz gerici şurda aynidirler: yaşanıra, dışardan bir değerler skalası sokmak ve bunu yaşanıra ölçüt yapmak. Bu tarz ilericiye sorulabilir: bu ülkede oluşan ve bu ülkenin diliyle yazan sizler, *nerden*'siniz?

Böyle bir soruyu yanıtlayan olmuştur. Hilmi Yavuz, Doğu-Batı üstü bir kimlik olduğuna inanılmasını istemektedir: "ne o-ne". Bu, pragmatik anlam teorilerinin, belirsizliği temelleyen mantıksal sokuluşudur. Hilmi Yavuz, pratiği şöyle dursun, bunun teorik hesabını da vermekten kaçınmakta ve bunu adeta, bir dogma gibi ortaya atmakla yetinmektedir. Düşünülür ki, böyle bir açıklama çabası, onun felsefel bilgisinin temelsizliğini açığa çıkaracak gibidir. Halit Ziya, iyi bildiğini söylediği Batı dillerinin sentaksını Türkçe'ye uyguladığı için, *Mai ve Siyah*'ın en iyi romanı bilindiğini söylemektedir. Halit Ziya, Türkçe'yi lumpen görüyor ve sömürgeleştirmiştir. Halit Ziya'nın telaşı, kuşkusuz, Hüseyin Rahmi karşısındaki çaresizliğindendir. Ahmet Rasim'in türkçesi ne kadar güzel ve güçlüdür. Ömer Seyfettin'i muştulamaktadır. Hüseyin Cahit ve Selim İleri, bu ülkenin kültüründen hiç bir şey almadıklarını açıkça söylemişlerdir.

Oysa Halit Ziya'nın iyi bildiği şey zamanının tecim dünyasıdır. Onun hayat refleksleri, aristokrasinin olanaklarını devralmaya durmuş büyük burjuvazininkilerdir. *Mai ve Siyah*'ta, bürokratik yetkiyi bunlardan devralmanın büyük sancısı vardır. Babasının onu, padişah mabeynine (sekreteryasına) titizlikle hazırlaması da budur. Büyük burjuvazinin, aristokrasiden siyasal iktidarı devralma girişimleri. Bir tarihsel zorunluluk. Halit Ziya, bu işte, mabeyn'le yetinmedi. Asıl işi, dirimli toplumsal güçlerin tarihsel konumu örtmek ve büyük burjuvazinin bunlara hak tanımaksızın iktidarı alabileceği kültürel ortamı yaratmaktır. Çünkü, sadece siyasal iktidardadırlar ve toplumsal iktidarın ne anlamını, ne de önemini görmemişlerdir. Halit Ziya yaman ama yeteneksiz bir sınıf savaşımcısıdır. Bizim ilk katıksız elitist, entellektüalist yazın'ımız Servet-i Fünun'dur. Tevfik Fikret'in bu yazın içinde bir karşısav olduğu her türlü gösterilebilir. Fünun'un bu karekteri, Tanzimatçıları kaba bulması ve öte yandan aristokrasinin in-

ce, gerçekten kibar imajından geçemeyişidir. Abdülhak Şinasi'de görülen şeyden. Ve burjuvazi bunu, Babıali bürokrasinin maddiliğinde tanımıştı. Mustafa Reşit Paşa geleneği. Ama ne Tanzimat bürokrasisi, ne de büyük burjuvazi bu kibarlığı edinemedi. Devrimci eğilimler yırtıcıdırlar, kibar olamazlar. Hele belli bir kibarlığı hiç devralamazlar. Kibarlık, kullanımın iyileştirilmesidir. Devrimci eğilimler, kullanmakla değil, çekip almakla yükümlüdürler.

Halit Ziya'nın karşısında teokratik devlet vardı. Bunun karşısında onun sınıfının tırmanışı elbette devrimciydi. Ama bu sınıf, önce kendisine karşı dürüst olamadı.Bu yüzden, yazını da çarpıtıcıdır. Siyasa, dünya hakkında edinilmiş bir kavrayışın eyleme tarzı ise, rejim de, bunun yaşamaya geçmiş tarzıdır. Günlük hayatsal verilerde biçim almamış rejimlere oturmamış rejimler denmektedir. Bunun tersi önemlidir. Böylesi biçim almış hayatsal veriler, dünyayı kavrayış biçimimizden bağımsız kimlik alırlar ve onu belirleyen öğeler arasına katılırlar. Tarihin dinamiği burada işliyor. Böylece, bir altyapı sorunu ile karşı karşıya kalınır. Burjuva yazını,Osmanlı'yı yadsısa dakabul etse de, dünyayı bir üstyapı düzeyinde göstermekte duraksamadı. Çünkü bu, keyfiliğe yatkındır.Ama altyapı yırtıcıdır. Fünun, altyapıdan kaçtı. Bunu yaparken de, küçük burjuvaziden kanlanarak, alt yapı işini kendi yararına çözümledi. Şükran Kurdakul'un saptamasına katılmak gerekir: aristokrasiye karşı, iktidar seçeneği olarak beliren güç, orta tabakaydı. Ama bu kan karışımı, devrimci ilerleyişin kimliğini bulandırdı ve siyasal iktidar savaşımını mutlaklaştırarak, alt yapıyı ifadeye çıkarmadı. Bu örtmeyi de yerleştirdi. Kabul ettirdi.

ELİTİZMİN MEŞRUİYETİNİ KÖKLEŞTİRME

Talat Paşa, Enver Bey, Hüseyin Cahit orta tabakadandır. Hüseyin Cahit, Düyunu Umumiyenin yönetimini kabullenmiştir. Talat Paşa, mührü hümayun ile sadrazam nasbedildi. Mührü hümayuna gerek kalmaksızın, olgular onu azlettikten sonra da, mührü hümayun sadrazamlar nasbetmiştir. Orta tabaka militanı Enver Bey, Damad-ı Şehriyalî idi. Lakin dikkat edilsin, İttihat ve Terakki hiçbir zaman iktidarı devralmamıştır. Hükümetlerin kurulmasını ve hükümetlerin insiyatifini hep dışardan baskı altında tutmuştur. Üstlendiği tek hükümet, 1917'de Talat Paşa eliyledir. İktidar sorumluluğunu yıkacak kimse kalmamıştır. Birinci Paylaşım Savaşı'nın bitmesine bir yıl vardır. Savaş bitince de ülkeyi terk etmek zorunda kalmışlardır. İttihat ve Terakki'nin gaddar ve örtük insiyatifini açıklamaya masonik strateji yetmez. Memduh Ş. Esendal'ın açıklamalarından bilmeli ki (kendisi de işin içindedir), gidegide vardıkları yer esnafı örgütlemek olmuştur. Gene orta tabaka. Uğraşıp durdukları ise, bunu neyin buyruğuna verecekleridir. İllegal merkezler, daima iktidar için bir legal çehre arıyorlar ve onlar, askeri etkinleri hep bir kadife eldivenle hep uzaktan çekip çevirmeye isteklidirler. İttihat ve Terakki'nin güdümündeki hükümetler, büyük burjuvazinin legal çehresiydi ve bunun kılıfı da Abdülhamid adı altında, teokrat rejimin baskı yaptığı savıydı. Ulusal kapital olarak, başka deyimle, toplumsal iktidarın öznesi olarak örgütlenmiş esnafın arkasında oynayan güç, banka adı altında ve mali denetim olarak nitelendirilmiş uluslararası kapitaldir. Burada mistik stratejiyi aramak yerindedir. Bu denetim, *para* olarak kendini yalıtmıştı ve yalıtma, ulusal üretimin ve toplumsal iktidar öznesinin gerçek imajını gözümüzden silmeye yetti. Ekonomik sistemler üzerindeki tartışmalar, bu yüzden, yalnız üreticilerce değil, orta tabakanın aydın adı verilen okumuşları tarafından da, keyfi tercihler gibi alınarak, ilgisizlikle karşılanmıştır. Bu ise, bir elitist haklılık ve elitist yetki meşruluğunu köklendirmeye yetti. Küçük burjuva yönetiyor. Küçük burjuva yazıyor ve okuyor. Ama akarı dolan, kendi banka'sının bilincine varmaya niyeti olmayan büyük burjuvadır. Düyunu Umumiye, Osmanlı'nın ekonomi-politika bilincini para kavramına indirgedi: çok vülger bir materyalizm. Bu vülgerlik, ekmeği istiskal etmeye yetmiştir.

Halit Ziya, aristokrasinin olanaklarında büyük burjuvazinin tescilini arıyordu. Yakup Kadri tepki olarak geldi. Büyük burjuvazinin, gerçekten diri tarihselliğinde, aristokrat ayrıcalığın süregitmesini aradı. Attila İlhan, bunda bir değişiklik yapmıştır. Kapitalist ve sosyalist terminolojilerden derlenmiş bir terimler demetini, etnik-ulusal kimi birimleri de savsaklamayarak, kendi elitist biçiminde kardı ve bu harçla, büyük burjuvazinin olanaklarına estetik bir meşruluk vermeye yöneldi. Bu gelenekte, yazan da yönetende devrimleri temsil eden de *biziz* diyen, bir entellektüalist oligarşi vardır. Böylece, benmerkezci sanat eğretileme tekniğini pekiştirerek, hayatın anlamını hayatın kendisinden kopardı. Selim İleri, bunun bir temsilcisi olarak, hiç olmazsa, belli belirsiz de olsa, meselenin bu yüzünü yansıtmaktan çekinmektedir. Selim İleri, ötekilerden farklı olarak, adını burjuva yazın'ına vermeye eğilimlidir. Bekir Yıldız, insanımızdan utanmakta olduğunu, yani onun karşısında utanmak değil, onun kimliğinden utanır olduğunu ilan ederek bu eğilimi destekliyor. Ne de olsa, büyük burjuvazi kendine güvenmesini öğrendi ve siyasal altyapı, siyasal iktidarı almaya onu zorlamaktadır.

Meselenin bireysel biçimi, *Bıçağın Ucu*'nda, Abidin Bey'in *zeker*'indedir. *Bir Gün Tek Başına*'da, Kenan'ın *zeker*'indedir. Abidin Bey'in zeker'i 1908 Meşrutiyetinin, Kenan'ınki de, Türkiye'deki devrimci namusun muhasebesini üstlenmişlerdir. Selim İleri'deki Belkıs'ın cinsel güdüsünün işlemezliği burdandır. Cumhuriyetin yalın yapısı, artık tevile yer bırakmamaktadır.

Bu Kenan, işine gücüne gitmez. Görünür bir neden yokken, bunalıyorum diyerek, karısına ve giderek çocuğuna ateş kesilmiştir. Sevgilisini, 23'ünde piliç gibi kızı garsoniyere atarak, kendi deyimi ile "döndüre döndüre" yemektedir. Karnına bir çocuk da yerleştirir. Bu arada bir de karısının karnına. Ama bu Kenan'ın namusu, bunlardan da müthiş bunalım duymaktadır. Sevgilisi olan Günsel'e karşı tek gerekçesi, "ben sensiz olamam" sayrısıdır. Günsel'i ilerici olarak belirlemesi, işi güzelleştirmeye yetiyor. Kenan'ın evine tepkisi ise, kendi geçmişinden nefretidir: Bu da namusu adına. Kayınvalidesinin parası ile ve kendisinin "çirkef" dediği Rasim'in desteği ile, kitapçı dükkânı yoluyla devraldığı artı-değeri mübah görür de, arsa satışından gelen para biçimini alçaklık sayar. Yazar romanda, bu Kenan'ı, namusu gadre uğramış, anlaşılmamış bir masumluk olarak görmektedir. Ama bilinen bir şey var: alım satım'da bir bit yeniği varsa, bu zaten işlik'te olup bitmiştir. *Bir Gün Tek Başına*'daki tartışma, hangi değer teorisine dayanmaktadır.

Baba'nın kişiliğinde faaliyet bilincini yalıtan, kaçak insanların dedikodu birimlerini eylemsizliğe bir gerekçe olarak aklayan ve sonsonu büyük burjuva radikalizmine, işçiler ve köylüler adına yaslanan bu roman, benmerkezci sanatın, eğretileme tekniğini kullanışı tarzının bir başyapıtıdır. Öyle benmerkezcidir ki, Bihter'den daha Bihter olan bu Kenan, bir toplum tarihinin çözümlenmesine örnek tutulmuştur. Böylece, hayatsal boyutların bütünlüğü dışlanıyor.

Eğretilemeci sanat, toplumumuzu, pratik seçeneği olmayan bir insan yığını olarak sergilemektedir ve yıkıcılığı burdadır. Bu ise, elitist bir bilincin, içi boşaltılmış önermeler yani salt mantıksal usavurmalar ile, kendisini yaygın-

laştırması girişimidir.

Halit Ziya, iyi bildiği şeyi, *Ferdi ve Şürekası*'nın baş tarafında ciddiye aldığı zaman, pekala yazı gerçekliği ile hayat gerçekliği arasındaki bağlaşıklığı elde edebilmektedir. Halit Ziya, yapamadığı için değil, yapmadığı için gerçekçi değildir. *Mai ve Siyah*'ta, iyi bildiği hayat tarzını önemsediği zaman, gayet başarılı bir semantik ilerleyiş sağlıyor. Vehbi Bey'le Ahmet Cemil'in ilişkilerini içeren pasajlar doyurucu, akıl alırdır. Vehbi Bey, kapitalizmin kurallarını işletmektedir. Ne ki, Ahmet Cemil'de de ulusal burjuvazinin değerleri biçimlenmiştir. Halit Ziya, bağlaşık bu iki şeyi, niye biribirinden koparıp karşı karşıya koydu. Ahmet Cemil'de yenilen, ulusal burjuvanın bilincidir.

Mai ve Siyah'ta bu, Avrupa burslarını kararlaştıran mekanizma olarak biçimlenmiştir. Halit Ziya'nın hayatında böyle bir yenilgi var. Halit Ziya, aristokrat bürokrasinin bilincini, kendi sınıfının bilinci olarak ona aşılamak gibi bir yolla toplumsal iktidarın ifadesini çarpıtmıştır. Böyle olunca, elbette, Vehbi Bey'in, düşünce planında kavranabilir bir bilinci olmamalıdır. Halit Ziya adına, *Aşk-ı Memnû*'nun tercihi, bunun gerçekleştirilmesidir. Ne ki, Aşk-ı Memnû, hiçbir zaman Halid Ziya'nın toplumsal özlemi değildir. Toplumsal özlemin kültürel bir taktiğidir. Aşk-ı Memnû, birey ile toplum çelişkisi değil,bireyin kendi ben'i adına,toplumun olanaklarını temellük eğilimidir. Bihter de Kenan gibi, elini sıcak sudan soğuk suya sokmaya yanaşmamaktadır. Buna karşın, ille de sevişecek.

ABDÜLHAMİT'İN BURNU

Sultan Reşad'ın ve İttihat Terakki'nin mabeyncisi Halit Ziya'nın kendisi bir padişah kâtibiyken; o gün iktidarın sorumluluğunu üstlenmiş Mahmut Şevket Paşa ile anılarında alay etmesi ibret vericidir. Kendisi, çatal bıçak sağlamak ve Padişah'ın yatak çarşaflarını civitlemekle görevliyken. (Halit Ziya'nın neresi Hürriyetçi), öyle kendi öne sürdüğü gibi, Abdülhamit baskısı ile toplumsal gerçekleri yazamadı değil. Yazmak istemedi. Abdülhamit, toplumsal gerçekliğin analizine sansür koymamıştı. Kendi iktidarına alınmış tavra sansür koymuştu. O, kendisinin ve hanedanın konumunu savunmaktaydı. Böyle bir şey, tarihsel seçenek olamaz. Hiçbir siyasal iktidar tarihsel seçenek olamaz. Seçenek, rejimin, yani yaşamda biçimlenmiş verilerin oluşturduğu düzeydedir. Sanat, her dönemde buraya bakmalıdır. Yalınkat bir siyasal savaşım düzeyi, sanata bir şey vermez. İlçe dava vekilinin yazdığı *istida*'lar, Bakan'ın imzaladığı kararnamelerden sanat için daha önemlidir. Mahkeme zabıt kâtibinin anıları genel müdürün anılarından daha önemlidir.

Hüseyin Cahit'in "burun" diyemezdik sözü, hiçbir şey söylemiyor. Çünkü, ülkenin yaşama biçimi Abdülhamit'in burnu değildi. Abdülhamit'in burnu, kişisel iktidar tutkunlarının yaşama tarzıdır. Teokratik rejimin Saray'a, giderek Abdülhamit'e indirgenmişliği ilginçtir. Bu, öbür ucunda, burjuva devriminin de saltanata indirgenmişliğini içeriyor. Bu vahim saptırmanın sonuçlarını, onyıllardır çift yüzlü yaşadık. Devrimlerin siyasal iktidarlara indirgenmesi olarak bir yüz: bu yüz nedeni ile küçük burjuva radikalizmi öncelik alıp işi bulandırmıştır. Bir de, iktidar olgusunu, devrimci ufkun dışına atan yüz: bu yüz nedeni ile dirimli toplumsal güçlerin siyasal bilinci, bilinçsizlik adı altında horlanmıştır. Bu iki yüz, ayni yere birikim yapar: elitist oligarşi: namuslu seçkinlerin iktidarı. Tıpkı, junkerlersiz edemeyen Alman burjuvazisi gibi, bizim burjuvazimiz, kendi toplumsal iktidarının doğal sonucu olan siyasal iktidarı devralıma yüreklenemiyor ve bu boşlukta, toplumsal iktidar gibi bir tabandan yoksun acaip bir siyasa, yazın, ideoloji adamı doğup, geçerlik alıyor. Pazar ekonomisini karşısına almayan ama pazar ekonomisinin kimi sonuçlarını namussuzluk sayan bir *namus.*

Bugün bizi yıpratan gelenek, Halit Ziya'nın temsil ettiği sınıfın, bir taşla iki kuş vurma akllevvelliğidir. Hem Abdülhamit'i alaşağı edecek, hem de bunu yapabilecek biricik özneyi, yani, dirimli toplumsal güçleri iktidardan uzaklaştıracak. Büyük Fransız Devrimi'ni saptıran da budur. Halit Ziya'nın sınıfı, bu yüzden, aristokrat burvuvaziye gereksinim duydu ve işi batırdı. 1945'den sonra, gereksiz ve olağanüstü ödünler verdiği feodaliteyi ön siperlere sürerek bunu geliştirdi ve parlamenter bir anarşi ile işi bir kere daha bitirdi. Alemdar Mustafa Paşa'nın çaya tepilişinden beri bu böyledir. Mustafa Reşit Paşa'nın hangi toplumsal güce dayanarak Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'nu okuduğu, hâlâ bir soru'dur. Bugün, gene bir taşla iki kuş vurma ardındaki elit oligarşi, bu yanıtı raftan rafa taşıyarak saklamaya çalışıyor. Abdülhamit, tek başına iktidar biçimini ayakta tutamazdı. Abdülhamit iktidarının alt yapısını, Halit Ziya'nın sınıfı beslemiştir.

MUTLAK MUHALİF TAVRIYLA VARILAN NOKTA

Tek bir deyimle söylenirse (ki daha fazlasına da gerek yoktur), bu durumda olan nedir: tarihsel güçlerin anlamı dışarı atılmış ve iradî olan, mutlak belirleyici alınmıştır. Bu ise, Abdülhamit döneminden miras kalan ve kılık değiştirerek işleyen mutlak iktidar ve mutlak muhalefet jargon'unu vermiştir. Mutlak iktidar ve mutlak muhalefet söz konusu ise, iki tarafta da kimse yoktur. Çünkü, olgusalda mutlak yoktur. Herkes, aynı yerde demektir ve paylaşımdadır. Lumpen dedikleri şey, bu kendi bilinçleridir.

Mevcut iktidarların tarihsel konumunu örtmek ve onlara *mutlak* muhalif tavır almak, savaşmamaktadır. Mevcut iktidar biçimini korumak, mevcut iktidar sahiplerini alıp, mevcut iktidar biçimine kendi sahip olma yoludur. Art arda gelen iktidarların el atışlarından oluşan geçerli hiç mi bir şey yok. Tarih ilerlemiyor mu? Diyalektiği nerede arayacağız? Diyalektiği dışlayan bu yol geliştirilerek, "muhalif" kavramına çıkılıyor. Bu "muhalif" tutunduğu coğrafyayı açıklayamıyor.Çeşitli iktidar öznelerini tek bir özne saydığı için de, özneyi siliyor. Metafiziğe varıyor.

Gerçek ise şudur: karşımdakinin eylemesi, onu benim gözümde aklamaz. Ama onu, kendi gerçeğinde görmeye yanaşmıyorsam, onunla mücadele etmiyorum demektir. Onunla, bir çelişki birliğinde bütünleştiğimi kabul etmiyorum demektir. Böylece, gerçekil tarihi dışlamış oluyorum. Ve böylece, onun tarihsel konumuyla,çelişki birliğinde değil de, doğrudan doğruya kendi olarak bütünleşilmiş olunur. O olunur. Elbette o zaman, "ne o-ne o" olur. *Kendisidir.*

Böyle yapıyorlar ve bir jargon kurdular: birey, toplum, sınıf, muhaliflik, devrim, karşıdevrim, namus, pislik, kokuşmuşluk, yüreklilik, kaçaklık, yasak, cinsellik, eşcinsellik, kadın köleliği, kadın zorbalığı, erkek zorbalığı, erkek köleliği, servet ve açlık. Bunları bir jargon karakteri verdiler, çünkü, terimlere yekdiğerinden *türetilmiş* anlamlar veriyorlar. Ama bununla, kültürel bir ortam da oluşturdular. Bu mümkündür: Hasan Sabbah'ında,Alamut kalesinde oluşturduğu birortam vardı.

Eğretilemeci sanat,bu jargon'un sanatıdır.

Toplumsal gerçeklik analizinin, yalınkat bir siyasal savaşım analizine indirgenmişliği ve bu yalınkatlığa karşı çıkma adına, toplumsal gerçeklik analizini dışarda tutmak, ayni tutum ve amacın iki biçimidir. Bu biçimin karakteri, *siyasal sanat* oluşudur.

(Sürecek)

söyleşi

"Küçüklere ağır, büyüklere hafif gelmeyecek masallar yazdığımı umuyorum"

*De Yayınevi Masal Yarışması Birincisi Yard. Doç. Dr. **Gürhan Tümer** çalışmaları üzerine sorularımızı yanıtladı.*

■ Sayın Gürhan Tümer, De Yayınevi'nin açmış olduğu Masal Yarışma'sına, toplam üçyüz sayfaya yaklaşan üç masalla katıldınız ve "Güneşin Çocukları" adlı masalınızla birincilik ödülünü kazandınız. Bu çalışmalarınız konusunda bize bilgi verir misiniz?

□ Yaz başında, Düşün'deki yarışma duyurusunu okuyunca, hemen kâğıda kaleme sarıldım ve elimdeki bütün öteki çalışmaları bir yana bırakıp sıcağa, İzmir'in sıcağına da aldırmadan, yaklaşık iki, iki buçuk aylık bir zaman süresince masal yazdım.

Peş peşe üç tane masal geldi: Bunların ilki, ödül kazanan ve evrendeki dünyadaki evrim, gelişim olgusunu konu edindiğim "Güneşin Çocukları", ikincisi, bir ülkenin (Kut Ülke), bir hakanın (Kut Han) masalını anlatan "Kut Masalı", üçüncüsü ise, ikiyüz daktilo sayfasını aşan "Küçük Kız'ın Büyükbabasının Gerçek Masalı" idi.

Bu üç masalı bitirince, hem masala, daha doğrusu masal yazmaya doyduğum için, hem aklıma artık başka masal gelmediği için, hem de yazdıklarımı temize çektirip, seçici kurulun eline zamanında ulaştırabilmek için, kâğıdı kalemi bıraktım.

■ Bu çalışmalar sizdeki bir birikimin sonucu muydu? Konuları daha önce seçmiş miydiniz? Daha önce masal yazmış ya da yazmayı düşünmüş müydünüz?

□ Şöyle söyleyim: Hazırlamakta olduğum yeni bir çalışma dolayısıyle, iki yıldır, bol bol efsane, destan, din kitabı ve masal okudum. Bunların sağladığı bir birikimden belki söz edilebilir. Ama daha önce özgün bir masal, hele hele böylesine bir masallar dizisi ne yazdım, ne de yazmayı düşündüm.

■ O zaman, sizin bu türü denemenizde başlangıç noktasını, açılan bu yarışma oluşturdu öyle mi?

□ Evet kesinlikle. Bu yarışma olmasaydı, çok büyük bir olasılıkla böyle bir girişimde bulunmayacaktım, yarışmaların bu tür yararları da olabiliyor.

■ Peki sayın Tümer, sizin masal konusundaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyiz?

□ Bu çok geniş kapsamlı bir soru. Bu konuda uzun uzun konuşabilirim ya, şimdilik şu kadarla yetineceğim: İlk elde, masalda, gerçek olmayanın, uydurma olanın anlatılıp yazıldığı söylenebilir. "Bana masal okuma!" deyimi, bu anlayışı yansıtmaktadır. Evet ama, romanlar, öyküler, şiirler gerçek midirler ki? Bu durumda, masaldan söz edebilmek için, işin içinde olağan dışı bir şeylerin bulunması gerektiğini ileri sürebiliriz belki. Gelgelelim, olağandışılık da değişken ve görelidir. Nereye, ne zamana göre olağandışı? Örneğin tüpte bebek yapmak, ayda yürümek, güneşe gitmek, pek çok insan için olağan mı, olağandışı mı? Masal mı, değil mi?

İlk insanlar efsaneler yarattılar. Bunlar bize göre masaldır. Oysa o insanlar, gerçek dışı, doğa ötesi öğelerle dolup taşmalarına karşın, bu efsaneleri masal olarak görmüyorlar, onların gerçeğin ta kendisi olduklarına inanıyorlardı. Şimdilerde ise, bilim adamları birçok işler beceriyorlar. Ne var ki, onların becerdikleri işler, sözgelişi, az önce de değindiğim tüp bebekleri, ay yolculukları benim için, birçoklarımız için efsane gibi, masal gibi. Bunların ve daha nice bilimsel buluşun gerçekliğini kendimiz deneyemeyiz. Onların gerçek olduklarına inanmaktan başka çaremiz yok. Bize anlatılanları masal gibi dinlemek zorundayız.

İnsan olarak, zaman zaman, gerçekle düşün iyiden iyiye iç içe geçtikleri izlenimine, duygusuna kapılabiliriz ve yazar olarak, bu izlenimi, bu duyguyu yansıtan ürünler verebiliriz.

Öte yandan, bu yaklaşımı felsefelerinin başlangıcı, temel taşı yapan filozoflar da vardır. Örneğin Descartes'ın ünlü "Cogito ergo sum" (Düşünüyorum öyleyse varım), bu filozofun varlığının gerçek mi yoksa düş mü, bir başka deyişle masal mı olduğunu sormakla işe başlamasından kaynaklanmıştır. Berkeley ise, nesnel gerçeği hepten yadsır, bir başka deyişle, onu masalın ta kendisi sayar.

Ayrıca, akıl hastalarında, sürekli yalanlar uyduran mitomanlarda da, masal kavramına ilişkin çok ilginç ipuçları yakalama olanağı var bence.

Evet; bence masalın sınırlarını çizmek kolay değil. Masal üzerine söylenecek çok şey var. Ama sanırım şu anda daha fazlası olanaksız.

■ Dilerseniz biraz da masalın çocukla olan ilişkisi üzerinde duralım.

□ Duralım. Şöyle: Masal kavramı insanda ister istemez çocuk kavramını çağrıştırır. Masallar çocuklar için yazılır, çocuklara anlatılır diye

(devamı s. 74'de)

Kötülük Öğretilir

Işıl Özgentürk

Motel sahibi "Nedret bey sizi İstanbul'dan arıyorlar," dedi. Masadan kalktın, telefonun bulunduğu bölüme gittin, almacı eline aldın, bekledin. Çok sürmedi, karının sitemlerle örülü sesini duydun, ne zaman döneceğini sordu. Bir süre düşündün, yanıbaşındaki dev kauçuğun hantal yapraklarından birini kopardın, yere attın, tam ayağının dibine düştü, kayıtsızca yaprağa bastın, yapışkan bir ses duyuldu, taşın üstünde acı yeşil küçük bir leke oluştu, sen düz bir sesle, "birkaç gün daha kalacağım," dedin, telefonu kapadın.

Masana döndün. Motel sahibi saygıyla yanına yaklaşıp bir isteğin olup olmadığını sordu, "hayır," dedin, "hiçbir şey istemiyorum."

Telefonu unuttun, gümüş aklığındaki saçlarını karıştırdın, yan masaya baktın. Üç kişiler. İki kadın bir erkek. Çok gençler, çok içtiler. Kadınlardan biri sarışın, seyrek saçları geniş alnını güçlükle örtüyor, sivri çenesinin tam ortasında iri bir et beni var. Gözün hiç durmadan et benine takılıyor, bulaşıcı bir çirkinlik gibi algılıyorsun onu. Öteki esmer, hırçın bir esmerlik bu. Etli dudakları saldırgan. Sesinde saf bir şehvet kokusu. Bu koku başını döndürüyor, hemen orada onu soymak, onun esmer çıplaklığını hiçbir sevecenlik duymadan ele geçirmek ve ardından hemen unutmak için dayanılmaz bir istek duyuyorsun.

İstediğinden korktun. Acemice içki bardağına uzandın. İri bir yudum aldın, masadaki fesleğeni okşadın, ellerin fesleğen fesleğen koktu, kokuyu içine çektin. Esmer kadın ağlamaya başladı, hıçkırıkları, karmakarışık anlattıkları bir ağıt gibi ulaştı sana. Onun şehvet kokusuna acının karanlığı karışan sesini dinledin.

"Özlemle, inançla, aşkla iki yıl bekledim. Çıktı, benimle yattı ve sordu, bedenimdeki sıcaklığı, buğusu yitmeden, o an gözlerinde ölümcül bir acımasızlık, sordu, ben içerdeyken kaç kişiyle yattın? Her şey nasıl zavallı tanrım! Bir eski zaman trajedisi bile değil, bir yeni zaman komedisi hiç olamaz! Olsa olsa ağlanacak bir zavallılık. O anda öldüm ben, kendi içimde derin bir çukur kazdım, tırnaklarımla kazdım o çukuru, erdem bildiğim her şeyi soyundum, çırılçıplak uzandım kendi toprağımın üstüne, umutsuz, sevgisiz ! Ey lanetlenmiş rüzgâr, sürükle beni, karanlık koridorlardan geçir! Kentin lağımlarından geçir! Bayağılaşmaktan korkmayanların ülkesine, tutkuları için diz çökmekten korkmayanların bulunduğu yepyeni dünyalara götür. Nasıl da gaddarsınız sevgili bayan, kocanız sizi sevdiğini söylüyor, siz bağırıyorsunuz, bayağılaşma! Sayın bayım ilkelerinize hayranım, tutunun onlara, cinayetleriniz için ihtiyacınız var, tutunun onlara ve bağırın, bayağılaşma! Nasıl da korkuyorsunuz bayağılaşmaktan, insanın en çok insana benzediği andan.

Her şey ne kadar komik. Ortaçağda vebalılar vardı, onları yakar, kireç kuyusuna atarlardı, mikrop ölsün diye, şimdi kireç kuyuları yok, yeni salgınları önlemek olanaksız. Çığ gibi büyüyen ikiyüzlülüğü, sevgisizliği önlemek olanaksız. İşkencecilerin en sadık öğrencileri bizleriz, kendimize işkence yapmayı kimse bizim kadar bilemez, neden öyle bakıyorsunuz bana, bir delinin sayıklamaları, öyle mi? Keşke delirebilsem, hadi kalkın şimdi bu masadan, beni ölümle yalnız bırakın, ikimizi baş başa, ölüm ve ben sohbetlerin en gerçeği, ölüm aldatılmaz, ölüme oyun oynanmaz..."

Esmer kadını arkadaşları kollarından tutup kaldırdılar. Sen yüzünü denize döndün, onların uzaklaşmalarını bekledin, sonra kalktın, göğsünde ince bir sızı, karanlık gecenin içinde yürümeye başladın.

Üç gündür buradasın, bu sahil kasabasında. Ürkütücü harabeler arasında iki küçük motel, dört beş balıkçı teknesi, bir zamanlar görkemli uygarlıkların var olduğunu kanıtlayan mermer mendirek, sonra başıboş dolaşan köpekler, arsız kediler, tepelerden koşarak inen eşekler, elinde hep dağ kokulu otlarla dolaşan dilsiz kız, sonra tatil insanları, sonra sen.

Tek başınasın. Uzun yıllardır ilk kez tek başına olma yürekliliğini gösteriyorsun. Boşuna, sen yalnızlığı başaramazsın. Yalnızlığın bilincin özgürlüğü olduğunu bilirsin. Duygularının, düşüncelerinin önceden planlamadığın yolculukları seni ürkütür. Ellerinin, farklı tonlardaki kopyaların olan dostlarına dokunmasından sonsuz bir güven duyarsın. Onların arasında coşkunun, tutkunun altüst edici sarsıntılarını geçiştirmekte küçümsenmeyecek bir ustalık kazandın.

Yeni türküler, yeni şiirler, yeni kadınlar senin istediğin kadar sana yaklaşabilirler. Yeniler korkutur, yeniler yalnızlığı çağrıştırır, yeniler aklın sırça köşklerine tekme atmayı denerler, onlardan kaç.

Sabahları erken kalkıyorsun. Senden başka herkes uyuyor, bir köyün delisi, o her zaman uyanık, o hiç uyumaz, yitirdiği bir şeyleri arar.

Durdun. Gecenin içinde yitirdiğini arayan sesi duydun,

— Ey deli oğlan ne ararsın bu kıyılarda.

— Deniz kızını rüzgâr, deniz kızını

Odana girmek, uyumak istemiyorsun. Esmer kadının sözlerini düşünüyorsun, "ölüm ve ben sohbetlerin en gerçeği," titriyorsun, yüreğin daralıyor, saatine bakıyorsun, biraz sonra tan ağaracak, az bir zaman var. Kıyıdaki bir taşın üstüne oturup sabahı bekliyorsun, sabahla birlikte geleni, onu özlüyorsun.

Sabah oldu. Tepeye doğru hızla yürüyorsun, üç gündür bu hızı hiç yitir-

medin. Yaşlanmaktan özenle koruduğun bedenin sana ihanet etmiyor. Kırkbeşinde kayaların üstünden duraksamadan atlıyorsun, soluğun hiç kesilmiyor, bedenin formunda. Gergin kaslarını, yağ bağlamamış karnını tutkuyla seviyorsun, kadınlarla birlikteyken ışıkları söndürmen gerekmiyor, bedenine minnettarsın, hiçbir kadının onu bir çirkinlik olarak algılamasına dayanamazsın.

Köşeyi dönünce derin, korkutucu uçurumun doruğunda olacaksın. Orada, uçurumun başında durduğunda, kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç bir kadın imgesiyle buluşacaksın. Onun, orada seni beklediğini, hiç şaşırmadığını, yüzündeki gülümsemenin hiç kaybolmadığını biliyorsun.

Uçurumun başında onunla birliktesin. Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen bu genç kadını hiç sevmedin. Sana sunduğu aşka dokunmaktan korktun, aklının sırça köşklerine sığındın, bir hayat parçasını esirgedin ondan, garip, buraya, bu korkutucu uçurumun doruğuna onunla buluşmak için geliyorsun. Kıvırcık saçları, hüzünlü yüzü, sende hep erden bir duygu uyandıran çekici bedeniyle orada seni bekliyor.

Denizin uzak, kıpırtısız maviliğine bakıyorsun. Bir zamanlar ehlileşmemiş bütün denizleri ölesiye severdin. Başeğmeyen hayata vurgundun, şimdi omuzlarında nedenini bilmediğin bir yorgunluk uzak, kıpırtısız bir maviliği sevmeye çalışıyorsun, kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın yanına geliyor, onun hep merakla bakan gözlerinden ürküyorsun, denizin maviliğine sığınmaya çalışıyorsun, o eliyle uçurumun dibini gösteriyor.

Uçurumun dibinde bir karartı var. Genç bir adam öfkeli dalgaların hiç durmadan hırpaladığı yosun tutmuş kayaların üstünde sırtüstü yatıyor. O genç adam, genç bir ölü. Bedenindeki kurşun yerlerini görüyorsun, kan kurşun yerlerinden bir oluktan boşalırcasına akıyor ve deniz doymak bilmeyen bir hayvanın tüm iştahasıyla hiç durmadan akan kanı kendi maviliğine katıyor. Orada, kanın maviye karıştığı o yerde, yaşanmamış, yaşanmasına izin verilmemiş bir gençliğin tüm tutkuları, tüm inançları, tüm güzellikleri bozbulanık bir girdap oluşturuyor.

Ellerinle gözlerini kapatıyorsun, görmek istemiyorsun, kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın usulca ellerini gözlerinden çekiyor, kaçıp kurtulmak, oradan uzaklaşmak, her şeyi sonsuza dek unutmak istiyorsun, başaramıyorsun, anılarına bir kez daha yeniliyorsun, her şeyi anımsıyorsun, hiç unutmadın ki.

Bugün gibi sıcak bir gündü. Sıcak bir gün olduğunu perdelerin uçuşmasından anımsıyorsun. Sıcak günlerde fakültedeki odanın iki penceresini birden açarsın, perdeler masanın üstündeki kâğıtlara değer, onları yıpranmış halının üstüne çeker. O sırada, tam o sırada yerdeki kâğıtları topluyordun, o içeri girdi. Çekingen, neredeyse ürkek bir hali vardı. Öğrencindi. En ataklardan biri, en inanmışlardan. Bir an birbirinize baktınız, çırılçıplak bir an birbirinizi anlamaya çalıştınız. Sen oturmasını söyledin, oturmadı.

Sıkılmıştın, doğal olmayan suskunluğundan tedirgin olmuştun, senden bir şey isteyeceğini sezmiştin, masanın üstündeki kağıtları düzeltmeye çalışırken, yıllarca hep senden bir şeyler istendiğini düşündün. Bekledin, tetikte bir av hayvanı gibi bekledin. Ne isteyecek?

Kötü günlerdi. Her evin bir işaretle lanetlendiği, her gece baskın ve öldürülmek korkusuyla uyunduğu günlerdi, o günlerde asistan olmuştun sen. Uzun uğraşlardan sonra elde ettiğin gerçek bir kazanımdı bu. Sıradanlığın zincirini kırmıştın, yitirilmemesi gereken bir ayrıcalığa tırnaklarını geçirmiştin sonunda. Çocukluğunun, ilk gençliğinin seni yaşama karşı güvensiz kılan ezilmişliğinden öcünü almıştın, başarmıştın.

Başardın!

Öğrencin sana bakıyordu, birden "hocam beni üç gün evinizde barındırın, ihtiyacım var," dedi.

Hiç düşünmeden yanıtladın.

"Hayır."

Derin, korkutucu bir sessizlik oldu.

"Hocam üç gün, sadece üç gün."

Öğrencinin sesindeki çaresizliği, umutsuzluğu algıladın. Bu sesi uzak kılmak için hızla saçlarını karıştırdın, kâğıtlarını özenle sıraladın, masadan kalktın, koşarak odadan çıktın.

Kaçtın.

Kaç!

Duygularının ilk ölüm gününden kaç! Kendine yapay korunaklar kurmayı o gün öğrendin.

O gün yüreğini usul usul ele geçiren sevgisizliğin ilk ilmiğini attın, 'üç gün nerede olsa kalabilir, 'madem bu yolu seçtiler, gerekli önlemleri de almalılar,' 'benim konumum pek çok kişi için önemli, göze alamazdım.'

Kaç!

O akşam arkadaşlarının evine gittin. Dört beş kişiydiniz. Sevgilin senin asistanlığını kutluyordu, küçük bir partiydi. Sıcacıktı, çicekler vardı, insanlar, gökyüzü, ağaçlar, her şey güzel kokuyordu, her şey güvenliydi, herkes seni öpüyordu, sen herkesi. Hepsi seni kutladılar, sevgilinin gözünde bir kahramandın.

Çok içtin. Alkolün mavi dumanları arasında yalnızca bir ses ulaşıyordu sana,

"üç gün hocam."

Kaç!

Gazetelerde ölüsü çırılçıplaktı, kan kurşun yerlerinde donmuştu. Kaç! Bilim adamlığına, hayatın başka alanlarında başka işler için gerekli olduğuna sığın, o günkü gibi yeniden,

genç adamın ölüsü sokaklarda, hemen yanında, gazetelerdeki fotoğrafının yanında, bir sokak köpeği duruyordu, öylece bakıyordu ölüye, öylece.

Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın ağlıyor, boğuk bir sesle hep yineliyor, "sen bir yaşama korkağısın."

Uzanıp sevecenlikle saçlarını okşamak istiyorsun, ellerin boşlukta kalıyor. Uçurumun dibine bakıyorsun, ölümün yüzü, gördüğün ölümün yüzü, yüreğindeki korku çığlığını güçlükle bastırdın, yeniden kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadına döndün, hiç olmadığın kadar açıksın, yüzünün, yüreğinin tüm maskelerini soydun, yaşlandın birden, sesin uzak,

"bütün çocukluğumda sıcacık bir soba vardı. Kar hiç durmadan yağardı, sıcacık soba küçük evimizi ısıtırdı. Hep sobanın başında otururdum, kucağımda ceviz, kayısı pestili dolu bir kap, elimde Maarif Vekâleti klasikleri, annemin yumuşak terliklerinin sessizliği. Klasikleri okur, sobanın kızıl sıcağında kar yağmayan uzak limanlarıma açılırdım. Limanlarımda hep beni bekleyen biri olurdu, kadın ya da erkek, yüzü olmayan biri. Birlikte kum tepelerine tırmanırdık, tepelerden kayardım, soluğum kesilirdi, ellerim, dizlerim parçalanırdı, kayardım, sevinç çığlıkları atardım, o sessizce güler, saçlarımı okşar, beni sıcak bedeniyle sarardı, öyle uyurdum.

Annemin yumuşak terliklerinin sessizliğini babam bozardı. Zil çalardı. Limanlarımdan geri dönerdim. Sobanın sıcaklığı biterdi, içimdeki sevinç çığlıkları biterdi. Her şey soğurdu. Ayaklarım üşümeye başlardı, kitaplarımı göğsüme bastırıp ısınmaya çalışırdım, soba gene kızıl alevler çıkararak yanardı, radyoda haber bülteni okunurdu.

Uzun iş dönüşlerinde babam keyifli olurdu. Köy basılmış, kaçakçıların çoğu ölmüş, bir kısmı tutuklanmış. Biri, "bay savcı," demiş, yalvarmış, "ekmek parası," demiş, dinlememiş babam.

"Ölen adamların çocukları var mı baba?"

"Var elbette, çocuklarına ders olur bu, büyüyünce kaçakçı olmazlar!"

Başını eğ, annenin sessizliğine, radyodan yükselen keman sesine, karlı tepelerin ıssızlığına sığın.

Ağlama, yalvarırım ağlama, babam ağladığımı görürse alay eder.

"Prensip sahibi olmalısın evladım,

gerektiğinde..."

Güllü bacı gelirdi sonra. Yuvarlak kalçaları, iri gögüsleri, tam alnının ortasında çiçeğe benzeyen döğmesiyle. O geldi mi babam susardı, arkasını dönerdi, prensiplerinden biri Güllü bacının selamını almamak! Güllü bacı umursamazdı bunu, sofrayı kurar, bulaşıkları yıkar, bulaşıkları yıkarken sözlerini anlamadığım türküler söylerdi.

O türkü söylerken soba yeniden ısıtırdı her yeri, ayaklarım üşümezdi, limanlarıma geri dönerdim.

O hep kar yağan şehri liseye başladığım yıl terk ettim. Bir trene bindim o yıl, geriye dönüp baktığımda kar yağıyordu ve Süsen, dağ çiçeği kokulu sevgilim, tren yolu boyunca delice koşuyordu. Bir insanı ilk terk edişimdi, sonraları çok terk ettim. O ilk terk ettiğimdi, adam olmaya, yüksek idealler için yetişmeye gidiyordum, tepeleri karlı şehir, Süsen'le birlikte geride kaldı.

Süsen'in uzun kara saçları vardı, tren yolu boyunca koştu koştu...

Süsen, dağ çiçeği kokulu ilk sevgilim, gövdemi tanıyan ilk kadın. Cumhuriyet balosuna giderken ikimizi Güllü bacıya emanet ederlerdi. Onun babası kaymakamdı, benimki savcı, Cumhuriyet balosuna mutlaka giderlerdi, bizi bize bırakarak. Güllü sobanın başında uyurdu, biz iç odaya geçer, birbirimizden utanarak, yürek çarpıntıları arasında yatağa girerdik.

Onun uzun ince elleri benim gövdemi okşar, ben sonsuz bir sıcaklık duygusuyla yeniden limanlarıma açılırdım.

O okşamamı isterdi, ellerimi göğsünde, bacaklarında dolaştırmamı isterdi, çekinirdim, onu incitmekten çekinirdim, limanlarıma, yalnız benim olan limanlarıma girmesinden korkardım.

"Git yanımdan, tuhaf kokuyorsun, midem bulanıyor."

Ağlayarak inerdi yataktan, ben yorganı başıma çeker uyumaya çalışırdım. Sanki, sanki onu okşayınca o sıcak limanlarıma kar yağacak sanırdım.

Babam balodan çakırkeyif döndü.

Odanın kapısını açtı, yorganı çekti. Uyur gibi yaptım, babam pijamamı indirdi, baktı, hoşnut gülümsedi.

Ben ellerimi ısırdım, acının beni avutmasını diledim."

Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın başını eğdi, kendi kendine mırıldanıyor,

"Bir kentin ortasındasın boyuna saatini kuruyorsun

O durursa hayatın da duracak sanki," (*)

Ona baktın yüzü değişmiş. Gözlerinin ancak acılardan geçmemiş çocuklara özgü saflığı yok olmuş. Sustu. Sana bakıyor, gözleri hiç bitmeyecek bir kötülüğü anımsatmak için daha da belirginleşiyor, kötülük oluyor, sesi çirkin, isterik, anlamsız haykırışlara dönüşüyor, dayanamıyorsun, soğukkanlılığını ilk kez yitirdin. Ona vurmak istedin, çekildi. "Sus, yeter!" diye olanca gücünle bağırdın.

Sesin uçurumun dibindeki kayalara çarpıp parçalandı. Genç ölünün üstünden geçti, ölü kımıldamadı. Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadının gözleri hâlâ kötülük. Çevrende sessizlik, yalnızca sessizlik. Her şey ölü bir doğa parçasına dönüşüyor. Kötülük, ölüm ve sen.

Sevil'in gözlerinde de aynı kötülüğü gördün. Bir gün sana baktı, sana benzemek için tüm benliğini zorladı ve o gün kötülük bir maske gibi onun yüzüne yerleşti. Sevil, yaşamın boyunca sevdiğin tek kadın, ona kötülüğü öğrettin, taşıyamayacağını bile bile. Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın güldü. Kindar bir gülümseme bu. Bu genç kadın seni yoruyor, bu kıvırcık saçlı imgeden kurtulmak istiyorsun. Bir an düşündün, uçurumun dibine inmeye karar verdin. Ölünün yanıbaşına, orada her şey durulabilir, özlediğin dinginliğe yeniden kavuşabilirsin, bunu başarabilirsin.

İlk adımı attın. Kayalar oynuyor, ayağın sürçtü, durma, ilk yenilgide geri çekilme, dibe inmelisin, ne olursa, seni ne bekliyorsa beklesin, inmelisin!

Soluklan biraz. Sevil çok geride kaldı. Yeniyetme bir asistan değilsin artık, mesleğinin ,kişisel ününün doruklarında geziniyorsun. Çevrendeki kadınlar seni çekici buluyorlar, bundan kuşkun yok. Geçenlerde garip bir şey keşfettin, kendinle ilgili, seni sarsan bir şey, açıkla, kıvırcık saçlı kadın imgesi, Sevil, karın, dostların çok uzaktalar, kendine açıkla bunu kendine,

kadınlar, en çok kadınlar nasıl gözyaşı sağanağı içinde en gizli, en çok onların olan sırlarını açıklıyorlar sana, hafif bir gülümseme yüzünde, sonsuz bir hoşgörü dinliyorsun onları, sonra gözyaşları diniyor, sana bakıyorlar, en gizli sırlarını verdiler, şimdi istiyorlar, bir şeyler istiyorlar, bir söz, bir el hareketi, sırlarının karşılığı bir şey, bu anı öyle iyi biliyorsun ki, o anda beynin ve bedenin orgazma yakın bir duyguyla sarsılıyor, kendinden o an hiçbir zaman olmadığı kadar hoşnutsun, sırlarının karşılığı konuşuyorsun, sana hayranlar, soğukkanlılığına, akılcı çözümlerine, hoşgörüne.

İçindeki gelgitler o anda duruyor, güç ve iktidar!

Dipnotlarını düş, ilkeler, dipnotlarını düş!

Necati Abacı

"Bütün davranışların, soğukkanlı görünümün, ermiş kişiliğin hepsi birer oyun. Onları öyle çok prova ettin, en ince ayrıntılara kadar öyle çok düşündün ki, yemek yerken usul usul küçük lokmalar halinde yiyorsun, içkini yudum yudum içiyorsun, suskunluk, tartışmaların en kızıştığı yerde, sakin, serin bir anlatım, sığ suların zavallı oyuncusu, nasıl da yükselme hırsıyla, beğenilme isteğiyle dolusun, tek bir amacın var senin, ne olursa olsun başarı. Davetiyelerin üstünde adını görmek hoşuna gider, ellerin sıradan güzelliklerin erdemlerine hep kapalı durur, gözyaşlarından tiksinirsin! Hiç kimseyi özledin mi? Başarmak! Bunu engelleyecek her şeyi uzaklaştırırsın kendinden, hayata ait her şeyi."

Sevil!

"Evet, yanılmadınız bay profesör benim. Sana artık sayın bay profesör diyorlar öyle değil mi? Yüzüme neden dikkatle bakıyorsun, tanımadın mı beni? Bir zamanlar senin olan Sevil değilim artık bay sayın profesör, ama senin yarattığın Sevil'in uzantısıyım, iyi bir öğrenci olamadım profesör, kötülüğü sindiremedim, onu yaşatamadım. Yüzüm şiş, bedenim nasıl da hantal, ellerim sürekli titriyor fırça tutamayacak kadar, resim yapmayı çoktan bıraktım. Kötülüğü gördüğüm gün bıraktım resmi, her şeyi unutmayı denedim, sevgiyi, coşkuyu unuttum, gene de kötü bir öğrencinim sayın bay profesör, sana benzeyemedim, acı çektim, özledim, elimden başka türlüsü gelmedi, notlarım hep eksi.

Hadi bana bir içki bul profesör. Alkolik kadınlara alışık değil misin? Bu kadar endişelenme, kötülük yapamaz onlar. Zaten çoğu kötülüğü unutmak için içer. Neden yalnızsın? İçki yok mu? Bir iyilik yap bana, içki bul, sana dayanmam için içkiye ihtiyacım var.Ölülere dayanamam! Profesör senin henüz yüreğin durmadı, göz çukurlarında yer solucanları oynaşmıyor, beynin toprağın ince dokusuna karışmadı ama bir ölüsün sen! Gerçek ölüm sensin! Yaşayan her şeye düşman olmayı seçtiğin gün öldün sen! O eski günlerden bir saçlarım kalmış değil mi? Bak, korkma elle, gene yumuşak, gene yağmur kokulu, bir zamanlar onlara başını gömer böyle derdin profesör, yağmur kokulu, ölmeden önce, elle korkma, elle, alkoliklerden korkulmaz!"

Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın Sevil'in uzun sarı saçlarını okşuyor, bir çocuğun saçlarını okşar gibi, uzun sarı saçlar kıvırcık kumral saçlara karışıyor, yüzleri gözkamaştırıcı bir ışıkkümesi içinde eriyor, sen karanlık bir labirentin yüksek duvarları arasında çırılçıplak görüyorsun kendini, yanında yüzü olmayan bir kadın, yaşı olmayan bir kadın. Kadının parlak kırmızı giysisini, kırmızı dudak boyasıyla boyanmış iri ağzını, labirentin duvarlarında irinleşmiş sperm lekelerini gördün, küçümseyen kadın kahkahasını duydun, organını ellerinle örtmeye çalışarak labirentin karanlık, ıssız yollarında koşmaya başladın, bütün dönemeçlerde, bütün çıkmazlarda o küçümseyen kadın kahkahası izledi seni. Yoruldun, soğuk taşların üstüne kıvrıldın, derin bir uykuya daldın,

başın dönüyor, ellerinle kayaları tuttun, uçurumun dibine baktın,

"Her şeyi yitirdim mi?"

Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın, "kavakların sesini dinlediğin günü anımsa," dedi. Gülümsedin, ellerini kayalardan çektin, Sevil'in en çok sevdiğin resmi, odanda tam masanın karşısında durur, 'kavak ormanında sesini arayan adam,' kavak ağaçlarının yumuşak gölgesinde duran adamın resmi. Adam elindeki ipekböceği kozasına dalgın dalgın bakar.

"Adam neden elinde böyle bir şey tutuyor," diye sormuştun Sevil'e. Yüzü kızarmıştı, resimlerinden söz ederken hep yüzü kızarırdı, "bu adam sensin," demişti. "Bazan sana dokunduğumda ürperiyorum, ellerim soğuk, görünmez bir kabuğa değiyor sanki, bana yabancı, uzak bir insan oluyorsun o zaman, ipekböceği bu olağanüstü korunaklı kozanın içinde çirkin, kişiliksiz bir tırtıldır, ne zaman kozasını deler, gözkamaştırıcı renklere bürünmüş bir kelebek olup uçar gider gökyüzüne. Kelebeğin ömrü çok kısadır, gene de o bir kelebek olarak yaşamayı seçer."

"O kabuğu kırmak istedim."

"Nasıl?"

"Sevil'i çok sevdim."

Odanın kapısını açar, çığlıklar atarak içeri girerdi. Uzun sarı saçları odanın her yanına yayılırdı. Ellerini uzatırdı sana, hep yağlıboya lekeleriyle dolu ellerini, elleri içini ısıtırdı, o her şeyi güzelleştirirdi. Ayakyolu kokan Kumkapı meyhaneleri, Haliç'in köhne iskeleleri, Bizans surları, Rum kiliseleri, korkutucu su sarnıçları, her şeyi o anlatırken, bir masal dünyası gibi yaşardın. Kapıcı karıları, çingeneler, sokaktaki köfteci en yakın dostlarıydı. Küçük çatı katındaki atölyesinde her gittiğinde birileri olurdu, bazan tombul, neşeli kapıcı karıları, bazan giyimleriyle, tavırlarıyla seni ürküten ressam kadınlar, erkekler. Onunla yağlı boya kokuları arasında sevişirdin. Neşeli, coşkun bir su gibi akıp gelirdi sana. Bedeninin her noktası, beyni seni sevmek, seni kendi gövdesinin en kuytu köşelerine götürmek için delicesine çırpınırdı. Onun derin çırpınışlarından ürkerdin. Kuşkuyla bakardın yüzüne, derin çizgiler oluşurdu o yüzde, ağzı acı çeker gibi gerilirdi, sonra birden gözlerini açar minnetle bakardı sana, sen çocukluğunun sıcak limanlarına dönerdin.

"Beni yorardı."

Onu kıskanırdın. Günlerce senden uzak, fırçaları elinde resimlerinin insanı olurdu. O günlerde sen yoktun. Gözlerinin garip ışıklarla parladığını, ellerinin fırçaları tutarken iç heyecanının etkisiyle titrediğini görürdün. Uzun yürüyüşlere çıkardın, onu senden alıp götüren resimlerine sevgisizlikle bakmayı o yalnız, uzun yürüyüşlerde öğrendin, Haliç'i, Kumkapı meyhanelerini, neşeli kapıcı karılarını, çingene kızını, Sevil'i kuşatan onunla resim, sanat, yaratıcılık üstüne konuşan dostlarını sevmemeyi öğrendin!

"Yalnız bırakırdı beni, yalnızlığa dayanamazdım."

Bir gün Sevil'siz bir dünyada yaşamaya karar verdin. O dünyada yalnızca sen vardın. Bu öyle kolay olmadı, bütün ayrıntıları düşündün. Önce biri gerekliydi sana, seni yormayan, yalnızca sana hayran, yalnız seninle varolacak, kendi bağımsızlığını asla duyumsamayacak biri, böyle birini buldun. Ve Sevil'e artık onu istemediğini söyledin, hiç bir açıklama yapmadın, bir gün kapıyı çekip çıktın. Sevil tuvalleri, yağlıboyaları arasında kaldı, delilikleri, çoşkusu, yaşama sevinciyle. Yılmadı, gene istedi seni, yalvardı, ellerine kapandı, ona resimlerinden nefret ettiğini söyledin, dostlarından nefret ettiğini, bedeninden nefret ettiğini söyledin, onunla son kez seviştin ve ayağa kalkıp, "bugün," dedin, "tıpkı genelevde parayla satın aldığım bir kadınla yatar gibi yattım seninle," o anda Sevil'in gözlerinde kötülüğü gördün, başarmıştın, onu öldürmüştün. O yıl bir kitap yazdın, *Duygunun ve Aklın Çatışması*, o yıl toplantılara katıldın, geleceğin insanının nasıl olması konusunda uzun uzun konuştun, insanı değiştiren yepyeni düzenlerden söz ettin.

Sevil'i hiç düşünmedin.

Çevrene baktın, kimse yok. Gittiler. Kıvırcık saçları hüzünlü yüzünü gizleyen genç kadın artık hiç gelmeyecek, Sevil içkilerine döndü. Sen kayalıklardan usul usul in, uçurumun dibinde seni bekleyenin yanına git.

Uçurumun dibindesin şimdi, genç ölünün yanıbaşında. Denize karışan kana bakıyorsun ve hiç durmadan bir akşam önce esmer kadının söylediği sözleri mırıldanıyorsun, "işkencenin en sadık öğrencileri bizleriz, kendimize işkence yapmayı kimse bizim kadar bilemez."

Elin genç ölünün saçlarını okşuyor.

(*) Cemal Süreya: Seviş Yolcu (Beni Öp Sonra Doğur Beni)

Işık, Daha Fazla Işık

Ali Cengizkan

□ (Perdeleri açsana, dedi bay D.

Açmaya çalışırken saksı ve vazoları deviriyorum ama,dedi küçük A.

Sen aç, dedi bay D., kırılan saksı ve vazo olsun. Açmazsan karanlıkta sen devrilip düşeceksin.)

□ (Şiirin en önemli özelliği nedir sence? dedi bay D., aktarmak mı, anlatmak mı?

Bir saatten beridir burnunu çekmekle uğraşan küçük A. derin bir nefes aldı, Sen nasıl epeydir bu soruyu hazırlamakla uğraşıyorsan, ben de nasıl yanıtlayacağımı düşünüyorum., dedi.

Öyleyse "söz değil eylem", dedi bay D.

Sözün kesintiye uğraması mı? Hayır!, dedi küçük A.

Biliyorum; şimdi düşüncenin sözün öncülü, sözün eylemin öncülü olduğunu söyleyip, gerçek sözün de aslında iyi bir eylem biçimi olduğunu ekleyeceksin..., dedi bay D.

Ve... diye başladı küçük A.

Ve bir İngiliz atasözünü de araya sıkıştıracaksın: "Eylem sözden daha yüksek sesle konuşur." Değil mi?

Küçük A'nın burnundaki kızarıklık bütün yüzüne yayıldı.)

□ (Saf anlatı, diye söze başladı küçük A., yani öyküleme, herhalde gazetecilikteki haberlere denk düşmekte. Haberlerin iletilmesinde tekil anlamlılık önemlidir, çünkü haber, yorum yapmadan verilir. Gerçi neyin haber olup neyin olmadığı da yoruma bağlıdır. Ancak yine de haberde örneğin, belli bir alandan kalkıp belli bir kente gitmekte olan uçağın belli bir yerde belirli bir nedenden arızalanarak inişe geçtiği, şu sayıda yaralı ve ölü, şu oranda hasar olduğu duyurulur ve iletilen değerlerde sayısal ya da niteliksel bir yanlış oluşmamasına dikkat edilir. Dolayısıyla burda bilgi iletiminde tekanlamlılık, anlam açısından tek katman oluşu önemlidir. Burada amacımız *anlatmak*tır.

Saf aktarma ise, diye sürdürdü küçük A., belki de, yalnızca yaşamın kendisi için söz konusudur. Yaşam, çok yoğun bir yaşantılar, deneyimler birikimi ve toplamı. Amaçlı ya da amaçsız bir simgeler bütünü içinde yaşıyoruz: Saç-sakal biçiminden giyim-kuşama, el-kol hareketlerinden mimiklere, yürüyüş ve davranış biçimlerine kadar genişleyen bir farklılıklar toplamı. Her bireyin yaşamı ve yaşantısı birbirinden farklı, çünkü toplumsal ve bireysel oluşumların bireyin yaşamı algılayışını etkilemesi ve farklılaştırması doğal. O zaman yaşam, son derece farklı bilgi ve deneyimler aktardığı halde, bireylerin yaşamı *kurmaları* ve buna ilişkin *kurultuları* (construct) farklılaştığından, onu alımlayışları da bireyden bireye değişmekte. Dolayısıyla yaşam, başka bireylerin onun içindeki davranışları ve tavır alışlarıyla, doğal değişimlerle, bütün bunların birlikteliğinden oluşan toplumsal değişimle birlikte büyük bir aktarım kaynağı ve deposu. *Aktarmak*, yaşamın en belirgin özelliklerinden biri.

Kuşkusuz çok şematik bir yaklaşım oldu seninkisi, dedi bay D., sanırım daha göreli bir bakış noktasına geleceksin.

Evet, dedi küçük A., aktarma ile anlatma aslında iç içe gelişen şeyler. Ancak bu ayrımı yaptığımızda, konunun dışında, konuyu anlatan sözlerin dışında, o sözlerin söylenme biçiminin de önemli olduğunu vurgulamış oluyoruz; dolayısıyla daha bütüncül bir yaklaşıma ulaşıyoruz.

Yani, sentaksın da semantiği var, diyorsun değil mi?, dedi bay D. Örneğin Büyük Ozan'dan şu parçada sentaksın semantiği olmasa, biz trende gidildiği duygusunun yaratılmasını 'tren hareket etti' gibisinden bir anlatıdan bekleyeceğiz:

...Hat boyları yanmış odun kokusu.
Askeri de hat boyunun tapısı.
Memetçik, Memet
Memetçik, Memet
Dört cephe içinde koptu kıyamet.
Vagonların kırk kişilikse yapısı
Seksen Memet, yüz Memet yüklü hepisi.
Kilitlenmiş vagonların kapısı.
Tirenler gidiyor Memetçik dolusu.
Memetçik Memet
Memetçik Memet...

Oysa burada, diye sürdürdü bay D., Memetçik Memet dizelerinin gruplanışı tren düdüğüne ses olarak benzeşim yaratmakta ve çağrışım yoluyla trenin ilerlediği anlatılmaktadır. Bu dolaylı anlatıma sen aktarım diyorsun. Ya da yine Büyük Ozan'ın:

Yağmur çiseliyor.
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.
Havada konuşmamanın, görmemenin kahrolası hüznü
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü.
Yağmur çiseliyor.

dizelerinde umarsızlık ve büyük bir saygı duyma gibi sözler geçmemesine karşın, bunlar sözle *anlatılmamasına* karşın, *aktarılıyor*. Şiirin kendi davranışı, demiştin buna daha önce. Saf anlatı, varsa eğer, davranmayan şiirdir öyleyse.

Tam da, dedi küçük A., anlam açısından çok katmanlılık da böylece oluşmakta ve şiir çok yoğun bir iletişim-bildirişim aracına dönüşmekte. Şiirin en önemli özelliklerinden biri bu bence.)

□ (O zaman, 'anlatımcı/gelenekselci/betimleyici' gibi ayrımlara karşısın, dedi bay D.

Kuşkusuz, dedi küçük A. Bu ayrımlar hangi ölçüte göre

yapılmakta? Bu belli olmadığı gibi, bu ayrım şiirin ve sanatın ideolojik olduğu savına da karşı geliştiriliyor. Neden mi? Aktarmaya önem verdiğimizde şiiri, giderek sanatı ve yaşamı bir bütün olarak değerlendiriyoruz. Şiirde yalnızca sözcüklerin anlattığı önemli değildir, onların davranışının aktardığı da önemlidir. (Daha önce hüzün sözüyle hüzünlenemeyen, sevda sözüyle sevdalanamayan şiirlerden, dolayısıyla şairlerden söz etmiştim.) Ama ayrıca, "Şairin yaşamı şiire dahil"dir C. Süreya'nın dediği gibi ve dolayısıyla yaşamla, nesnel gerçeklikle şiir arasında da sürekli sınanan bir bağ vardır. Biz çoğunlukla bu bağa göre bir şiirin iyi ya da kötü olduğunu söylüyoruz. 'Şairin yaşamı' tikel bir insan olarak şairin yaşamıysa, onun *'sözünün özgül ağırlığı'* (deyim Mehmet Ergün'ün) önemli, yani nesnel gerçeklikte şairin kişisel yaşamını da etkileyeceği eklem noktalarına içtenlikle açık olup olmaması önemli. Tikel insan olarak şairle ilgilenmiyorsak, bu kez de tümel bir şair imgesi adına, sözün toplumsal/bireysel yaşamdaki nesnel karşılığı önemli. Birbirini tümleyen karşılık ve yanıtlar, sanıyorum bizi gerçekçilik konusunda bir değerlendirmeye de götürecektir. İyi ve kötü nitelemeleri bunun sonuçlarıdır.)

□ (Sanatta da, yaşamda da aktarmak, en azından anlatmak kadar önemli bir yöntemsel araç, diye sürdürdü küçük A. Örneğin Aristoteles'in mimesis (öykünme) kuramı olsun, bay B.B.'nin yabancılaştırma etkisi olsun, her ikisi de yaşamı yansılamada anlatmak kadar aktarmak gibi bir sorunsala da sahipler. Birisi kahramanın okur-izleyiciyle özdeşleşmesi sonucu duyumsal iletimin gerçekleşmesini amaçlarken, diğeri, okur-izleyiciyi kahramana ya da kendi kendisine yabancılaştırarak iletimi sağlamayı denemekte. Kahramanın söyleyeceği sözlerin içeriği, yani anlatı, o farklı bir konu.

Şimdi burda lirik, dramatik ve epik türler arasında bir tercih mi yapmış oluyorsun?, dedi bay D.

Hayır, diye yanıtladı küçük A. Lirik bir anlatının içeriği, senin deyiminle semantiği yalnızca anlatılan oluşmamakta. Aktarılan şeyler, şairin ya da kahramanın edası, yaşama karşı tavrı, söylediği sözden daha anlatıcı belki de. Dramatik türde de kahramanların sözlerinin ötesinde daha geniş bir aktarım zemini var, çünkü eylemler ve duruşlar iletiyor bu bilgileri. Epikte de şairin (anlatıcının) nasıl anlattığını aktardığı bilgiler var. Bunlar da çok önemli.

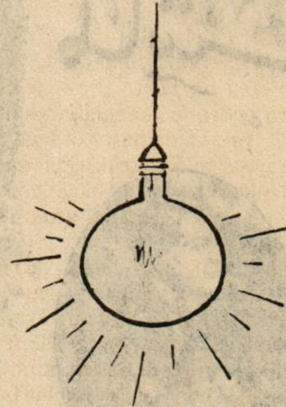
Tamam, dedi bay D., senin söylediğin aktarım, kahramanların ya da şairin, sanatçının *ideolojik duruş*unun bizde yarattığı *çağrışımlar, iletimler, bilgilenmeler* değil mi? Ve bir söz de benden: Hocanın yap dediğine değil yaptığına baktığımızda ve daha da ileri giderek, hocanın hem yap dediğine, hem de yaptığına karşılaştırmalı olarak baktığımızda, aslında *ideolojik bir çözümleme* yapmış olmuyor muyuz? Artık hocayı yaşamdaki gerçek yerine daha bir rahat oturtabiliyoruz.)

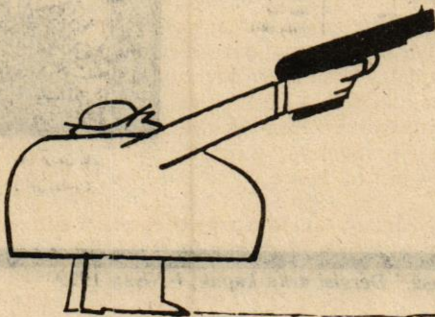
□ (Sanat dallarının birbiriyle alışverişi ve giderek tek bir sanatın ortaya çıkışı, yaşamın bir sanat oluşu, yaşama ideolojik bakışımızın bir sonucu değil mi?, dedi bay D.

Evet, diye yanıtladı küçük A. Örneğin şiir gibi roman diyoruz. Bir filmin şiir oluşundan söz ediyoruz. Örneğin Pasternak'ın *Jenya Luvers* uzun öyküsü şiir gibi bir metin, sözlerin, olayların akışı dışında aktardığı pek çok şey var. Ya da Wolfgang Borchert'in *Belki de Pembedir Gömleği* öyküsü. Anlatıldığında, özetlendiğinde uçup gidiverecek bir deneyim kırıntısı var o öyküde ve ancak o sözcüklerle aktarılabilirdi. Ya da Saltikov Şçedrin'in *Golovlev Ailesi*'ni düşün. Toplumbilim diliyle anlatılacak olsa, ailenin yaşamı aslında iki daktilo sayfalık bir yazıdır. Oysa İyiduşka'nın geçirdiği değişim, yaşadığı ortam, davranışlarının tutarlılığındaki ve değişimindeki *uğraklar,* bunlar bu roman okunmadan anlaşılamaz. İnsanlar mekanik varlıklar değiller ve onları anlamak, giderek kahramanların benzerlerini yaşamda anlamak, dolayısıyla romanın, öykünün ya da ürünün gerçekçi olması... Bunlar birbirine bağlı özellikler. Daha yeni ve ters bir örnek Latife Tekin'in *Berci Kristin Çöp Masalları... Sevgili Arsız Ölüm*'deki şiir burda yok, çünkü bu masalda anlatının dışında kahramanları ve daha da önemlisi atmosferi, ideolojik ortamı canlandırıcı bir şey yok, çünkü aktarılan bir şey yok. Hatta masaldaki insanların ideolojik oluşumlarına ters özellikler var; dışardan bir bakış, trajik yaratılmak istenirken komiğin ortaya çıkması gibi.

Doğru, dedi bay D., Oysa Huvat ilk elde komik gelebilecek durumlarda bile komik değildi. Dirmit de öyle, trajikti. Sorun bence aktarılacak bir şey bulunmayışında. *Sevgili Arsız Ölüm*'ün bütün ideolojik canlılığının tersine burada yaşam yok.)

□(Perdeyi biraz daha aralasan, dedi bay D.)

Ferruh Doğan

Cumhuriyet Öncesi Tiyatro Dergilerimiz

Jak Deleon

ÖNSÖZ

Sayısal döküme vurulduğunda,Cumhuriyet öncesi Türk tiyatro dergileri üstüne araştırma yapıp inceleme yazanların "tiyatro" adlı bindallı güzel ağacın birkaç yaprağını geçmediği görülür. Bu bağlamda asal sorun (ilgisizlikten öte) eksiksiz ve tutarlı bir tiyatro arşivinin yokluğu kuşkusuz. Haldun Taner'in düşünsel öncülüğünü yaptığı Türk Tiyatro Müzesi tasarısı gerçekleşirse, yokluğunu fazlasıyla duyumsadığımız bu arşiv günışığına çıkabilir. Bu demlerdeyse tiyatro adamları özel derlemelerle önce yazılanlara bel bağlamak zorunda. Darısı gelecek kuşakların başına...

(Önsöze dipnot: Az önceki "girizgâh" tan da anlaşılacağı benzeri, bu yazıya soyunduğumda eksiklerim olabileceğini varsaydım; affoluna!)

Tiyatro: Gerçekte dergi değil, gazete niteliğini taşıyan bu yayın organının başlığı altındaki "eğlence gazetesidir" kaydı, yaklaşımsal gösterge olarak önemli. 20 Mart 1874'te günışığına çıkan *Tiyatro*,86 sayı boyunca nedense yalnız arada bir tiyatro eleştirilerine yer vererek olayın özünden uzak durdu. Son sayısı 12 Nisan 1875 tarihini taşıyor.

Sahne: 1908 Meşrutiyet hareketi, Abdülhamit devrinde tümüyle duran tiyatro etkinliklerine bir nebze de olsa can kattı. Düşün özgürlüğüyle birlikte, tiyatro yazınında atılımlar filizlendi. "Sahne-i Milliye Tiyatrosu Edebî Heyyeti", yayımlamakta olduğu "ak-

"Temaşa" Dergisi ön kapağı, 1 Nisan 1919

"Temaşa" Dergisi arka kapak, 1 Nisan 1919

tüalite, sahne ve müzik" kapsamlı dergisine ek olarak salt tiyatroyu işleyen *Sahne* başlıklı bir kitapçık yayımladı. Sarah Bernhardt'ın Türkiye'ye gelişini belgeleyen bir "anı-broşür" niteliğindeki bu tek sayılık dergide yalnızca iki yazı görülüyor: İzzet Melih Bey'in Fransızca değinisiyle Mehmet Rauf Bey'in Türkçe mektubu. İki yazı da (dergide dokuz fotoğrafı yer alan) Sarah Bernhardt'a "övgünâme" düzeyinde.

Musavver Tiyatro: Yine tek sayı çıktıktan sonra sesi soluğu kesilen bir dergi *Musavver Tiyatro.* Fotoğraflarla bezeli olmaktan öte, Ahmet Mithat Efendi'nin tiyatroya ilişkin görüşlerini açıklayan bir yazıyı da içeren derginin yayımlanış yılı 1909.

Mınakyan Efendi'nin Ellinci Sene-i Devriyesi Yadigârı: 1912 tarihini taşıyan bu "jübile" kitapçığını dergiden saymanın doğruluğu tartışılabilir. Gerçek olan şu: Bu kitapçık yayımlandığında Türkiye'de tek tiyatro dergisi/gazetesi yaşamıyordu. 42 sayfalık derginin içeriği devrin tiyatrosunu (özellikle Mınakyan Kumpanyası'nı) anlatan yazılarla yüklü; Mınakyan Efendi'yi türlü rollerde betimleyen 19 fotoğraf, ayrıca belgesel nitelik taşıyor.

Tiyatro ve Temaşa: 1913 yılının Ocak ayında ilk sayısı çıkan bu dergi yalnızca iki sayı bırakabilmiştir Türk tiyatro tarihine. 48 sayfalık derginin ilk sayısında bir tiyatro dergisinin nitelikleri üstüne "aydınlararası" bir soruşturma göze çarpmakta. Kimi görüşlere yeniden göz atmakta (çağın "aydın" kavramına ışık tutacağından) yarar var: *Hüseyin Suat Bey:* "Tarlasız bir çiftlik sahibi olmak istiyorsunuz. Tohumu hangi arazi üzerine atacaksınız, bilmem? Tiyatrosu bulunmayan bir memlekette tiyatro risâlesi çıkarmak da bu kabildendir. Bu teşebbüsünüzü bunun için ziyanlı görüyorum." *Baha Tevfik Bey:* "Ben tiyatroyu içtimaî ve ailevî hayatın temsili olmak üzere kabul ederim. Ama bizim memlekette böyle hayatlar henüz uyanmadığı cihetle, tiyatroyu da Garp'ten alınarak henüz hazmedilemeyen lüzumsuzluklar meyanında telâkki ederim. Kadının mevkii olmayan bir muhitin esnaî temsilinde gördüğüm kadınları bir nevi sahtekârlık addediyorum. Bunun için, kadınlarımız açılıncaya kadar, orta oyununu bizim için tiyatrodan daha ciddî, daha muvafık maslahat görmekteyim." *Ali Naci Karacan Bey:* "Karnının açlığını bile vaktinde hatırlamayan bir milletin zevk dimağı açlığına devasız olacak bir lokanta tesisine çalışmak oldukça müşkül ve garip olsa gerek." *K.D.* imzasını kullanan bir başkası da şöyle yazıyor: "Teşebbüsünüzü takdir etmekle beraber kahkaha ile gülmekten bir türlü men-i nefs edemedim. Tiyatro mecmuasını nerede, hangi muhitte, hangi varlığa karşı neşreyleyeceksiniz?" Derginin ikinci ve son sayısındaysa Mevlânâzade Rifat'la İbnürrefik Ahmet Nuri'nin "Tiyatro" başlıklı yazıları bulunur; çağın Batı tiyatrosuna ilişkin gözlemler içeren bu iki yazının belgesel önemi büyük sayılmaz.

Temaşa: Türk tiyatrosunun kapılarını Batı'ya açan Darülbedayi'nin kuruluşuyla günümüz Türk tiyatrosunun harcı karılmış oldu. 27 Ekim 1914'te açılan "Darülbedayi-i Osmanî" ilk sayısı 6 Haziran 1918 tarihine denk düşen *Temaşa* dergisiyle tiyatromuzda o güne dek değinilmemiş kuramsal ve uygulamalı konuları işlemeyi üstleniyordu: Kadın-sahne ilintisi, Batı'lı anlayışı yeğleyen sahneleme yöntemleriyle alışılmışın dışındaki eleştirel kalıplar, dünya tiyatro tarihine mühür basmış büyük tragedya yazarlarının yaşam öyküleri ve oyunları üstüne incelemeler 25 sayı boyunca yayımlandı. Yayın yaşamı Ağustos 1920'de duran bu haftalık derginin sayfalarına göz attığımızda Halide Edip, Ruşen Eşref, Reşat Nuri, Salih Fuad, Yusuf Ziya, Kemal Emin, Galip Arcan ve Muhsin Ertuğrul benzeri imzalar görürüz.

SONSÖZ

Temaşa kapandıktan sonra sekiz yıl boyunca tek tiyatro dergisi çıkmadı. O arada (29 Ekim 1923) Osmanlı'nın saltanatına son verilerek Cumhuriyet dönemine geçildi. Cumhuriyet döneminin ilk tiyatro dergisi olan *Tiyatro ve Musikî*. aynı zamanda eski yazıyla yayımlanan son Türk tiyatro dergisi oldu (19 Ocak 1928 — 5 Nisan 1928; 11 sayı). 1923'ten günümüze değin kırkı aşkın özel/tüzel tiyatro dergisi yayımlandıysa da bugün hiçbiri yaşamıyor!...

HAKKI ÖZKAN

DOSTUMUZ

Hava güzel ya,
anam yine yamalı, eski çamaşırlarımızı yıkamış,
kurumaya asmış.
Güneş bütün yoksulların en büyük dostudur,
tek donumuzla gömleğimizi umarım kurutur.

AFRİKA

Benim içim senin yüzünden daha kara,
utanıyorum yüzyıllardır sana yapılanlara.
Bütün insanlık adına,
bağışla beni n'olur,
koca Afrika.

BEKLEMEYİN

Bazan bir bulut girerse güneşle aranıza,
ve gün gece gibi olursa,
beklemeyin sakın,
rüzgâra çağrı çıkarın.

Eleştiri Defterinden Notlar

Emin Çetin Girgin

UTKU VARLIK'LA SÖYLEŞİ

"Dünya müzelerinin çağdaş resim klasiklerini belirlemekteki payı önemlidir. Hele Guggenheim gibi gelişmeleri yakından takip eden kuruluşlar veya enternasyonal resim sergilerini düzenleyen kurumlar, Leo Castelli, Rockfeller gibi el attığı ressamı en geç beş sene içersinde isim yapan finansörler, devlet politikalarıyla da desteklenmektedir. Fransız Kültür Bakanı Jack Lang'ın çeşitli Avrupa ülkelerine, Fransız sanatının genç kuşak önderleri olarak yolladığı isimler, "Yeni Dışavurumculuk" akımının, grafitinin, Castelli öncülüğünde tanıtılmış, pazarlanmış elemanlarıdır. New York Times'ta tam sayfa ilanlarla gündeme gelen bu genç kuşak ressamları, dünya sanat girdabının debelenen isimleridir. 1900'lerden bu yana çağdaş sanat akımları, endişe verici bir tehdidin sığ sularında yelken açmaktadırlar..."

Utku Varlık'la konuşmamız bu doğru üstünde gelişti. Düşüncelerinin bir kısmına katılmamak elde değil. Fakat resmindeki pesimist karakterin uzantılarını konuşma üslubunda da bulabiliyoruz. Ne diyor Utku: "Dünya sanat tarihi bir kere daha yazılmalıdır." Niye olmasın, atlanan isimler gerekli yerlerini almalıdırlar. Ama bunları söylerken, rönesans esintilerini, kıvamında bırakmadığı "tabu" çerçevesinde savunarak, en büyük yarayı kendi sancağından alıyor. "Jan Van Eyck veya Holbein'ı günümüzde savunacak yok mu?" diyor. Sorunu bu şekilde gündeme getirmek, aristokrat sanatın gelişim evrelerini, yalnız üslup işçiliği irdelemeleriyle yalnızlaştırmaktır. Tarihsel gelişme içinde kurumlarda olan değişikliğin kuramlara yansıyacağı, kuramların da çağımız sanatını oluşturması, öznel bakışları aşan bir gerekliliktir. Sorunu teknik beğeni düzeyinde tutmak, tarihsel determinizmin sınırlarını muğlaklaştırır. Gelinen nokta, resmin rönesansla olan bağlarını inkâr değil, çağımız tavrını anlayabilmektir. Hele dünya resminin esas potasına yaşadığımız yüzyılda oturduğunu savunuyorsam, açıklamalarını oldukça keskin hatlı bulduğumu söylemem gerekir... Utku Varlık'la konuşmamızın, düşünce üreten temposunu göz önüne alırsak, sağlıklı geçtiği söylenebilir...

AVNİ ARBAŞ'LA

Avni Arbaş'ın 30 yılı aşan bir Paris serüveni vardır. Dünya resim piyasasının açmazlarını, çevrilen oyunları hiç olmazsa bilen bir kişi olarak görebiliriz. Arbaş, bunların dışında kalarak kozasını örmüştür. Somer'in Yeri'nde konuşuyoruz. Masada Cüneyt Türel'le Emin Naci de var. Bernard Buffet'nin pazarlamacısının (başka bir tanımı var mı?)Arbaş'ın tanıtımını üstlenmek istediğinde, Arbaş başına gelecekleri iyi bildiğinden, bunu kabul etmediğini söyledi... Paris'te o yıllarda her şeyi göğüsleyerek çalışan kaç ressam var. Fikret Mualla, Mubin Orhon'u yitirdik. Abidin Dino, Yüksel Arslan, Selim Turan, Utku Varlık, Erdal Alantar, Komet, Ömer Kaleşi ve birkaç isim daha ... Bir kısmı özel atölyelerde hocalık yaparak yaşamlarını sürdürüyorlar. Salt resimle yaşayanlar iki elin parmaklarından daha az. Bildiğimiz gi-

Emin Çetin Girgin (Solda) Utku Varlık'la...

bi Avni Arbaş geçtiğimiz yıllarda kesin dönüş yaptı. Bir konuşma yapmıştık, Picasso ile resimlerini göstermişti. Vera'dan, Nazım'dan, Aragon'dan bahsetmişti. Şayet o gün gelen teklifi kabul etse, büyük bir pazarlamacının eline düşse Arbaş, dünya müzelerindeki yerini alır, yüzmilyonluk referanslarla Paris'te şövalesinde resim satardı. Ama üretime geçmiş resmin soluğunu her zaman kulak dibinde hissederek, bugünkü Arbaş çizgisini tutturur muydu, bilinmez...

İBRAHİM BALABAN'LA YENİ RESİMLERİ ÜSTÜNE

Balaban'la Büyükdere'deki atölyesinde konuşuyoruz. Gergefi andıran tuvaller, nakışlı işlemeli dokusuyla, ressamın pastoral tavrının göstergesi olmuştur. Son dönem çalışmalarına baktığımızda, minyatürün tek boyutlu yaklaşımının zorlanışına, oldukça karışık istifin destansı mitlerle kuşatıldığına, anlatmak ihtiyacıyla zorlamalara girdiğine tanık oluyoruz. Bir Sultan, Hallacı Mansur bu tarz çalışmaların içersinde, figürleri kalabalıktan ayrıştırıldığında, bireysel olarak temayı devam ettiren konumlarıyla sıyrılan ürünler. Ana ve çocuk konularının yoğunlaştığı 1984 çalışmaları yedili, sekizli kompozisyonların eliptik, devingen anlatımıyla figürün kendi çeperlerinde hareketi devam ettirdiği, tek rengin versiyonlarının denendiği çalışmalar olarak göz dolduruyor. Süha Özratar Sanat Galerisi'nde bulunduğumuz günler içersinde resimlerini izleyeceğimiz Balaban, köklerini halk resmine olduğu kadar, ustası "şair baba"nın görsel ve bir o kadar kavramsal yaklaşımlarına da *borçlu olduğunu özellikle belirtmemizi istiyor...*

NECATİ ABACI'NIN SANAT İNSANLARI

Çeşitli dergi ve gazetelerde çizdiği illüstrasyonlarıyla tanınan genç kuşak çizerlerinden Necati Abacı, "Çizgilerle Sanat İnsanları" portrelerini İstanbul ve Ankara'dan sonra İzmir'de sergiledi. Şahin Kaygun ve Meral Bilgin'le ortak, toplam dört sergi açan Abacı'nın yalın resimsel öğeleri içeren grafik yaklaşımı, tiplemelere yönelirken çizginin anlatım olanaklarına öncelik tanımaktadır. Sergisinde izlenen Abidin Dino, Adnan Saygun, Salah Birsel, Hilmi Yavuz, Can Yücel ve bir dizi sanat insanının yaratım, duyarlılık öğeleri ön plana alınarak psikolojik versiyonların illüstratif anlatım olanaklarıyla donatıldığını görüyoruz. Kuzgun Acar ve Şahin Kaygun portreleri, Abacı'nın özellikle üslup karakterindeki başarılı kışlarının ürünleri olarak kayda değer...

YAZAMADIKLARIMIZ

Bebek En Galeri'de geçen aylarda izlediğimiz Kadri Özayten sergisinden bahsedememiştik. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Okulu'nun hocalarından olan sanatçı, bağlı olduğu kurumun yeni soluk arayışlarının Türk resmi içersindeki gelişim çizgisini olumlu yönden irdeleyen üyelerinden olmak gibi bir ayrıcalığa sahiptir. Nedir kurumun niteliği? Akademik bağnazlığın dışında, anlatıma yönelik ürün veren kurumun ortak beğenisi Özayten dışında Ergin İnan, Mustafa Pilevneli, Balkan Naci İslimyeli, Fevzi Karakoç, Hüsamettin Koçan, Filiz Başaran gibi sanatçılarda da izlenmektedir. Bu değerler eşliğinde ele alınması gereken Özayten'in, mitsel bulguların ve yaşam dökümanlarının eşliğinde kurgulanan plastik anlatımcı yaklaşımı, detaylardaki renkçi anlatımı aşan koyu bir pesimizmin izlerini sergilemektedir.

Cep Galeri'de resimlerini sergileyen Mustafa Yıldıran, İstanbul ve değişik çevrelerden derlediği görünümleri duyarlı bir amatör işçilikle suluboya çalışmalarına yansıtmış. Belgeci tavrını sürdüren Yıldıran'ın özellikle "deniz üzerinde yanan gemi" görünümleri, ilerlemiş yaşına rağmen, iddiasız ama dürüst çalışmalar olarak değerlendirilebilir...

Geçen aylarda Taksim Sanat Galerisi'nde izlediğimiz Ali Haydar Pektaş'ın resimleri amatör bir düzeyi sürdüren sanatçının ciddi ürünleri olarak izlendi. Desenlerdeki anatomik teşrihin yeniden ele alınması gerekirse de, natürmort ve peyzajlarda sağlıklı bir gözlemin atraksiyonlara kaçmadan, yapabildiğini yapan tavrı, sanatçı için artı puan hanesine katılması gereken izlenimlerimizi oluşturdu.

Aynı galeride resimlerini sergileyen Necmiye Gönenli, geçen sene izlediğimiz sergisini geride bırakan, atak çalışmalarıyla geçiş döneminin takip edilmesi gereken ürünlerini verdi. Risk resminin fanomenel tuzaklarının girdabını sıyırarak geçen Gönenli'nin ürünleri bu tavrı devam ettirdiği sürece gediklerini doldurmakta güçlük çekmeyecektir.

Ocak, 1984

ENVER ERCAN

PEKİ AMA...

Tek yurdu gurbet midir insanın

Ya kastamonulusun ya da ordulu
Peki ama ahmet senin adın ne

Neyle suluyorsun yalnızlığını

Ya dört çocuklusun ya beş çocuklu
Peki ama ahmet senin adın ne

Çağdaş bir din midir televizyon

Hem gündüzün rehin hem gecen tutuklu
Peki ama ahmet senin adın ne

Kendinle çoğalıyor çarpı değerin

Hem özleme vurgunsun hem de umut yorgunu
Peki ama ahmet senin adın ne

Oyun Yazarı Oktay Arayıcı'yı yitirdik

• Oyun yazarı Oktay Arayıcı 21 Ocak'ta öldü. İlk oyunu "Dışarda Yağmur Var"dır (1960). "İkinci Hedef" adlı film senaryosuyla 1970 Yunus Nadi Armağanı'nı Güngör Dilmen'le bölüştü. AST'ta sahnelenen "Seferi Ramazan Beyin Nafile Dünyası" ile 1971-72 Ankara Sanatseverler Derneği Ödülü'nü Melih Cevdet Anday'la paylaştı. "Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi" 1979 TDK Ödülü'nü kazandı. "At Gözlüğü" aynı yıl Radyo ve TV Muhabirleri Derneği tarafından "Yılın TV filmi" seçildi. AST tarafından oynanan (1981) "Rumuz Goncagül" halen İst. Fatih Şehir Tiyatrosu'nda sergileniyor. Arayıcı 49 yaşındaydı.

• Yazar Dr. Muzaffer Hacıhasanoğlu 18 Ocak'ta öldü. "Bir Tesbih Tanesi" (1951), "Bir Dağın Ardı" (1954) ve "Eller" (1979) adlı üç öykü kitabı bulunan Hacıhasanoğlu "Eller"'le 1980 TDK Hikaye Ödülü'nü almıştı. Gazetelerde tefrika edilen beş romanından "Trenler Yine Gidiyor" 1982'de yayımlandı.

• Bakraç Sanat Galerisi'nde 4 Şubat'ta karma sergi açılıyor. Sergide Engin Aksoni, Fazım Ahmet Aksoy, Bilgin Aral, Bülent Çetiner, Yasemin Ergün, Ruzin Gerçin, Nuzhet Kutlu, Niyazi Toptoprak'ın yağlı boya ve sulu boya çalışmalarından oluşan toplam 35 eser yer alacak. Karma sergi 23 Şubat'a kadar açık kalacak.

"Bir Mahkeme Öyküsü" Sinemaya Aktarılıyor

• Balıkesir Barosu'nun açtığı "Yaşam Dosyası" yarışmasında birinciliği kazanan Cenap Güven'in yapıtı "Bir Maheme Öyküsü" sinemaya aktarılacak. Film yönetmeni Bilge Olgaç THA muhabirine yaptığı açıklamada şunları söyledi: "Cenap Güven'in öyküsünü Düşün Dergisi'nde okudum. Toplumsal yapımızdan çok dinamik bir kesiti veren öykünün kurgusu tam bir senaryo akışı içinde. Öyküyü sinemaya aktarmak için yazarına bilgi verdik ve iznini aldık, şimdi ön hazırlıklarını yapıyorum."

• ABD'de Ulusal Edebiyat ve Güzel Sanatlar Vakfı'nca 31 üniversite profesörüne hazırlattırılan bir raporda ABD üniversite ve yüksek okullarında artık öğrencilere kendi kültür ve uygarlıkları hakkında yeterli bilgi verilmediği, üniversite mezunlarının büyük çoğunluğunun ulusları hakkında temel bilgilerden dahi yoksun oldukları belirtildi.

• Geçen yıl yitirdiğimiz ünlü tiyatro adamı Vasıf Öngören bu yıl içinde düzenlenecek çeşitli etkinliklerle anılacak. Vasıf Öngören'i anma etkinlikleri geçtiğimiz ay içerisinde Dostlar Tiyatrosu'nun oynadığı Vasıf Öngören'in "Asiye Nasıl Kurtulur?" oyunu ile başlatıldı.

• THA sanat servisinin tiyatro eleştirmenleri, oyuncular ve oyun yazarları arasında yaptığı ankete göre 1983-1984 tiyatro döneminin en başarılı üç oyunu olarak Dostlar Tiyatrosu'nda sergilenen "Galileo Galilei", Devlet tiyatrolarında sergilenen "Amadeus", Yıldız Kenter'in oynadığı "Ben Anadolu" olarak belirlendi.

• Şili'li ünlü ozan Pablo Neruda'nın geçtiğimiz ay içerisinde ölen eşi Matilde Urrutie'nin cenaze töreni Pinochet yönetimine karşı büyük bir gösteriye dönüştü. Şili Yazarlar Birliği Başkanı Luis Sanchez Latorre yaptığı konuşmada Neruda'nın karısı için *Asiye* yazdığı "Sen Varken Oylesine Güzel ki Yaşamak" dizeleriyle başlayan şiiri okudu.

• İstanbul'un geçmişteki yaşantısı içinde sokakta yaşıyan ve bugün kaybolan seslerle ilgili Turing'in "Sokakta Eksilen Sesler" adıyla hazırladığı kitap, 1985'in ilk aylarında yayınlanacak. Renkli orijinal kopya baskılarla hazırlanan kitap için Turing kulüp yetkilileri, bu kitapla Türkiye'de kültür mirasımızın kaybolan bir kesitinin geç kuşaklara aktarılmasının amaçlandığını belirttiler.

• Nedim Gürsel'in öykü kitabı *"Uzun Sürmüş Bir Yaz"* Hollandacaya çevrilerek bu ülkede yayınlandı. Holland ve Türkiye arasındaki "edebi kopukluğu" gidermek amacıyla bu adımı attıklarını söyleyen Meulenhoff yayınevi yetkilileri, Gürsel'in yapıtını "güçlü, düşündürücü ve Türk toplumunu tanıtıcı bir yapıt olarak nitelendirdiler.

Küçüklere ağır, büyüklere

(baştarafı s. 63'de)

düşünülür. Bunda büyük bir gerçek payı vardır kuşkusuz. Bu tür, çocuk edebiyatının ayrılmaz bir parçasıdır. Masal, çocuğun hoşuna giden, ilgisini çeken ve uyanık tutan bir anlatım türüdür. Bu nedenle de masal aracılığıyla ona daha kolay, daha etkili bir biçimde ulaşabiliriz. Bu olanağı boşlamamak, yanlış kullanmamak ve de çarçur etmemek gerekir.

Ancak, biraz önce sergilemeye çalıştığım masal anlayışının yalnızca çocukla sınırlı kalmadığını, onu aşabildiğini ve büyüklere masallardan söz edilmesi gerektiğini hemen eklemek isterim.

■ Sizin yazdığınız masallar ne türden? Onları yazarken kimi düşündünüz? Büyükleri mi, küçükleri mi, yoksa her ikisini de mi?

□ Doğrusunu söylemek gerekirse, yarışmaya gönderdiğim masalları kaleme alırken, çocukları özellikle düşünmedim, özellikle çocuklara sesleneyim diye bir kaygı duymadım. Fazla bir hesap kitap yapmaksızın, özgürce, kalemimin ucuna geldiğince, her zaman yaptığım gibi, kendimi, yazmaktan aldığım tada bırakarak, üstelik buna bir de masal tadını ekleyerek, masalın tanıdığı özgürlükten bol boy yararlanarak, yazdım, yazdım.

Bununla birlikte, şimdi geriye dönüp baktığımda, masallarımı çocukların da, yetişkinlerin de üç aşağı beş yukarı aynı rahatlıkla okuyabileceklerini düşünüyorum. Öyle sanıyorum ki, bu masallar, gerek içerik, gerekse biçim açısından, küçüklere ağır, büyüklere hafif gelmeyecektir. Bu benim görüşüm. Büyüğüyle küçüğüyle, okuyucunun kararı ne olur bilemem.

■ Sayın Tümer, masal yazmayı, sürdürecek misiniz?

□ Sanmıyorum. En azından şimdilik hayır. Elimde başka bir çalışma var. Öncelikle onu bitirmeyi amaçlıyorum. Aslında sözünü ettiğim bu çalışma tepeden tırnağa masal, efsane yüklü. Ama onlar, benim yarattığım özgün yapıtlar değil. Yalnız bu arada, eğer olanak bulursam, masal kavramını kurcalayıp eşeleyen bir iki dergi yazısı yazmak isterim.

Aşkın Misillemesi

(baştarafı s. 48'de)

yoz değerler ortamına,önüne ne konursa ona, yine tevekkülle alışması, yaratıcı kişiliğini olumsuzlayan değerlerle uzlaşması, Cemal Süreya şiirinin tüm inceliğiyle yüzüne çarpılır. Ama şiir, aslında karamsarlığın aşıldığı, isterse kendi yazgısına el koyabilecek bir insan gücünün, buram buram umut yüklü bir insan birikiminin tasviridir aslında. Şair, "sen, bu musun" sorusunu kışkırtır şiir boyunca.

Şiiri, geldiği noktada "Yurdumsun ey uçurum" diyor ya, bundan işte. Ve aşkın umutsuzluğa misillemesinden:

Tutar ellerinden kaldırırsın
Adı kötüye çıkmış tüm sözcükleri

Tevfik Fikret'in Kırık Saz'ı

Muzaffer Uyguner

Tevfik Fikret, şiirlerini bir kitapta toplama kararını çok güç vermiş ve karar verdikten sonra da kitaba girecek şiirlerin seçiminde titizlenmiştir. Kitabın adı konusunda da kararsız bir durumda iken, Hüseyin Kâzım'ın kendisine armağan ettiği, elinde kırık bir lir bulunan kadın yontusundan esinlenilerek *Rübâb-ı Şikeste* olması uygun bulunmuştur.

Rübâb-ı Şikeste'nin basımı için 24 Aralık 1899 tarihinde izin verildiği, satışın da 9 Şubat 1900 tarihinde yapılması uygun bulunduğu anlaşılmaktadır. Kitabın dört bölümden oluştuğu bilinmektedir: *Rübâb-ı Şikeste, Âveng-i Tesâvir, Âveng-i Şühûr, Eski Şeyler.* Kitap basıldıktan sonra, Fikret, okurlar arasında rağbet görüp görmeyeceği konusunda kaygılarını belirtmeye başlamıştır. Fakat,arkadaşlarının yardımıyla kitap bir ay içinde satılmış ve Fikret de rahata kavuşmuştur. 9 Mart 1900 tarihli Servet-i Fünun dergisinden anlaşıldığına göre, hemen ikinci baskı yapılmıştır. 1910 yılında üçüncü baskısı yapılan kitabın dördüncü baskısı ise 25 yeni şiir eklenmesiyle 1911 yılın da gerçekleştirilmiştir.

Rübâb-ı Şikeste'deki şiirleri okuduğumuzda, şiirlerin bir bölümünde doğanın ağır bastığı görülür. Ressam bir yaratılışta olan Fikret, bu şiirlerinde bol bol renk kullanmıştır denilebilir. Öyle sanıyoruz ki, doğa, onun için bunalımlardan kaçıp sığındığı bir yerdir.Doğa, gerek sessizliği ve ıssızlığı, gerekse renkleri bakımından kendine çekmiştir onu. Sonraki baskılarda kitaba girdiğini sandığımız bir çok şiirinde ise toplumsal sorunların ağır bastığını, içinde bulunduğu sıkıntılı ve boğuntulu günlerin şiirine yansıdığını görüyoruz. Özellikle de "Sis", "Rücu" ve daha başka şiirlerin sonradan girdiği bilinmektedir. Tanpınar, bu kitap konusunda şunları yazmıştır: "...Fikret'le biraz yakından meşgul olanlar derhal kabul ederler ki kitap, muayyen bir plâna göre hazırlanmamıştır. Bilâkis her şey gösterir ki bu manzumeler, günlerin birer birer ve kendi hava ve renklerine bürüyerek getirdiği şeyler, gündelik hayatın bir nevi acı meyvalarıdır. Alelâde tesadüflerle ufak tefek hâdiselerden doğmuşlardır. Fakat biraz devrin hastalığı diyebileceğimiz şey ve biraz da Fikret'in şiir telâkkisi aşağı yukarı onların hepsini bu bahsettiğim ruh hâletinde toplamıştır. Oldukça mudil olan bu ruh hâletinin başında şe'niyetle uyuşamamak gelir" (*Tevfik Fikret,* 1944, s.10).

Mustafa Nihat Özön de, Servet-i Fünun dergisinin başına geçtikten sonra, üç yıl kadar her hafta bir manzume yazmak zorunda kaldığına değinerek bu durumun konu bulmak kolaylığını yarattığını belirtir. "O zaman hemen her gördüğünden bir manzume konusu çıkarmak istedi. Bu hal belki şiir için gerekli konuyu 'olgunlaştırma'ya vakit bırakmadı; fakat yolda rastlanan bir dilencinin, ağlarını çeken balıkçıların, yeni doğan bir ayın, bir bisikletin, bir sarhoşun, bir mezarlığın, sabahleyin işitilen bir ezan sesinin, karanlıklar içinde bir fenerin, denizdeki bir beyaz yekenin, dışarda pencereleri döven veya denizi altüst eden bir fırtına, bir kar veya yağmurun... manzume konusu olabileceğini zihinlere kabul ettirdi. Kolayca manzumeler yazması onu bayalığa düşürebilirdi; bu tehlikeden onu "sonnet" şeklinin 14 mısralık çerçevesi kurtardı. Bu sınırlama onu yalnız temelli fikir ve görüşleri söylemeye zorladı; böyle yazmaya zorladı" (Şadırvan, sayı: 11, 10 Haziran 1949).

Özön'ün bu saptamasıyla Tanpınar'ın saptaması arasında bir benzerlik bulunduğu ortadadır. Fikret, günlük konuları, biçimi çok iyi kullanarak, bayağılıktan kurtarıp şiirleştirmiştir. *Rübâb-ı Şikeste*'de, eski şiirimizin kalıplarından uzaklaşmıştır. *Asım Bezirci*'nin derlediği ve *Geçmişten Gelen* adlı bir ciltte yayımladığı ilk şiirlerinde eski şiirimizin bazı kalıplarını kullandığı görülmektedir ve bu da doğaldır. *Rübâb-ı Şikeste*'deki şiirlerinden ise, onun Doğu ile olan kalıpları kırdığı ve zevk bağlarımızı değiştirdiği anlaşılmaktadır. Bu kitapta, özgür bir biçim anlayışı görülür. Hiçbir kalıba uymayan pek çok şiiri yanında üçlemelerden (8 şiir), dörtlemelerden (28 şiir), beşlemelerden (5 şiir), altılamalardan (4 şiir) oluşan şiirler; Özön'ün belirttiği gibi Fransızların sone biçimiyle de 34 şiir yazmıştır.

Yahya Kemal, *Rübâb-ı Şikeste*'deki şiirlerin düzyazıdan çok uzak olmadığını söylemiştir. Gerçekten de, bazı şiirlerinde bu tutumu görülür. Bir tümcenin çok kez bir kaç dizeye yayıldığını söyleyebiliriz. Ataç'da, "akıcı bir dille şiir söylemeyi bir türlü beceremez," demiştir. "O sizin görmediğim, bilmediğim gözleriniz/Safha-i şi'irime ibzâl-i nigâh eylerken" dizelerini örnek olarak gösteren Ataç, gerek *Rübâb-ı Şikeste*'de ve gerekse *Halûk'un Defteri*'nde "hep böyle dili cendereye sokan mısralarla karşılaşırsınız," diye eklemiştir. Ataç, arapça ve farsça sözcükler ve tamlamalar kullanmasını pek yadırgamış değildir; şiirinde, bir türkçe edası bulunduğunu belirtir.

Fikret'in şiirlerinde arapça ve farsça sözcüklerin ve tamlamaların bolluğunu Ataç ve kuşağı yadırgamayabilirdi. Ama, bugün o dili anlayacak pek az kişi vardır. Bu yüzden, *Rübâb-ı Şikeste* başta olmak üzere, Fikret'in şiirleri bugünkü kuşakların anlayacağı bir dille basılmaya başlanmıştır. A. Kadir'in ve Ahmet Muhip Dranas'ın çalışmaları böyledir. A.Kadir, tümüyle özgür bir anlayışla bu şiirleri yeniden yazar gibi bir davranış içindedir. Dranas ise Türkiye İş Bankası yayınları arasında çıkan *Kırık Saz* adlı kitapta, sözcükleri türkçeleştirmekle yetinmiştir. Bu kez Asım Bezirci'nin *Can Yayınları* arasında çıkan derlemesinde ise asıl metin verilmiştir, karşılarına Bezirci'nin şair titizliğiyle yaptığı çevirileri konulmuş ve ayrıca arapça ve farsça sözcük ya da tamlamaların karşılıkları da sayfa altlarında verilmiştir. Bezirci, bu derlemesinde, çeşitli yayımları gözden geçirmiş, ilk kaynaklara gitmiş ve en doğru yazımı vermeye çaba harcamıştır. Şiirlerin ilkin nerede yayımlandıkları işaret edildiği gibi çeşitli dergilerdeki yayım tarihleri ve biçimleri de gösterilmiş ve bazı şiirlerle ilgili tamamlayıcı bilgileri de eklenmiştir. Böylece, *Rübâb-ı Şikeste*'deki şiirlerin doğru basımları yanında birbiriyle ilişkileri konusunda da bilgileri bu derlemede buluyoruz.

Rübâb-ı Şikeste'nin bu basımında, sonda yer alan "Eski Şeyler" bölümü çıkarılmış ve bu bölüm tümüyle ilk şiirlerinden oluşan *Geçmişten Gelen* adı

(devamı s. 79'da)

Hüseyin Haydar'ın "Kara Şarkılar"ı

Asım Bezirci

— Güney Öztürk'e —

DOĞA

Genç kuşağın yeni şairlerinden Hüseyin Haydar'ın 1981'de yayımlanan ve Akademi Kitabevi Şiir Birincilik Ödülü'nü kazanan ilk eseri *Acı Türkücü*'de -kente oranla- köy ortamı ağır basıyordu. Trabzon'un Araklı ilçesine bağlı Yeşilce köyünde doğup büyüdüğü, "derin meşe içlerini, kaygan dere taşlarını, mavi ağaç yosunlarını" bir türlü unutamadığı bilinirse, bunu yadırgamamak gerekir. Nitekim, 1983'te basılan ikinci eserinde, *Kara Şarkılar*'da da aynı durumla karşılaşıyoruz. Burada da kırsal kesimiyle doğa önemli bir yer tutuyor. Demek ki Hüseyin Haydar çok seviyor doğayı. Üstelik, dizelerinde sık sık bu sevgiyi yansıtmakla kalmıyor; duygu ve düşüncelerini de çoğunlukla onun aracılığıyla dile getiriyor. Bu özellik *Acı Türkücü*'de de vardı. Hem de geniş ölçüde. O kadar ki, daha kitabın ilk şiirinde, şair, yüreğini duyarlıkla doğaya adamaktan kendini alamıyordu:

Adadım yüreğimi
Yağmurların yeşile döndüğü yere
Limon çiçeklerine incir kuşlarına
Erik sürgünlerinin ışıltısına
....

(*Adanış*)

Hüseyin Haydar *Kara Şarkılar*'da da aynı tutumu sürdürüyor. Sevgilisini bile doğaya özgü öğelerle tanıtıyor: Gövdesini "yosunlar zambaklar denizi" gibi görüyor; göğüslerini "iki yeşil nar" tanesine, gözlerini "meşe yıldızı"na, saçlarını "dere çiçeklerinden iki örgü"ye, tüm varlığını ise "beşli fındık öbeği"ne ve "yağmur kuşu"na benzetiyor:

Şiirle girerim gövdene
Yosunlar zambaklar denizine
İki yeşil nar gelir ellerime
Kıpırdayan körpe yapraklar altında
....
İki yeşil erik oynaşır durur
Işık saçan iki meşe yıldızı

(*Şiirle Girerim*)

Deniz, nehir, dere, yağmur, bulut, su, köpük, balık, yol, ışık, soğuk, ak, kara, karanlık, gece, akşam, gök, yıldız, toprak, taş, yosun, çiçek, dal, ağaç, meşe, erik, fındık, yeşil sözcükleri ile 3, 9, 11, 12 gibi sayı sıfatlarını bolca kullanan Hüseyin Haydar, yalnızca sevgilisini değil, kendisini ve davranışlarını da çokluk doğayla anlatıyor:

....
Küçük bir balık gibi geçerim
Göğsünün kabaran denizlerinden
....

Doğaya aşırı bağlılık, şiirlerde şu sonuçları doğuruyor:

— İçeriğin somutlaşmasına yardım ediyor. (Doğanın aracılığıyla belirtilen en soyut düşünceler, duygular ve imgeler bile bir somutluk, gerçeklik kazanıyorlar.)

— Canlı, renkli tasvirlere yol açıyor.

— Değişik, alımlı, şaşırtıcı imgelere temellik ediyor.

Özellikle benzetmelerde bu sonuçlar daha belirgin ve etkin bir duruma varıyor. Aşağıdaki örneklerde olduğu gibi:

Sıtmalı bir köpek gibi titriyor gece (S.76)
....
Yangın yüklü bir yağmurum (S. 28)
....
Bıçaklanmış bir bulutum
Ak sargılar sarmaz beni (S. 29)
....
Ölüler ak bir sabahtır şimdi (S.19)
....
Yağmur kuşu diyorum sana (S. 40)
....
Geçerim yüklü bir gemi gibi
Karnının çekilen sularından (S. 91)
....
Dilim bir ölü gibi ağzımın içinde (S. 77)

Doğaya yaslanma başarılı tasvirleri beslediği gibi, yer yer resim tadında parçalar da yaratıyor. Öğrencilik yıllarında resim yaptığı, sergiye katıldığı bilinen şairin bu yeteneği söz konusu parçalarda iyice su yüzüne çıkıyor, çekici bireşimler oluşturuyor. "Sevda Sayıklamaları" şiirinin üçüncü bölümü buna güzel bir örnektir:

Bir masada oturmuşuz
Yeşil mermer bir masada

Aramızdan geçer gece

Mermerin çatlağından
Sular köpüre köpüre

Aramızdan geçer gece

Mermerin tam ortasından
Kıvrılarak akar bir ırmak

Bir masada oturmuşuz
....

Sekiz heceli kısa dizelerden oluşan bu yalın anlatımlı parçada da görüldüğü üzere, Hüseyin Haydar doğaya güzellikleri hayranlıkla seyredilen 'soyut' bir varlık olarak bakmıyor. Onu insan ve yaşamla birlikte ele alıyor. Onun gö-

zünde doğa bağımsız ve cansız bir kartpostal görünümü değil, insanı bütünleyen ve yaşamı deyimleyen bir 'canlı' yaratıktır. "Kırgın ozanı" avutan bir yuvadır.

AŞK

Doğanın yanı sıra kitapta ağırlığı duyulan bir tem de aşk. "Sevda Uykuları" adıyla genişçe bir bölüm oluşturan aşk şiirleri de doğa temiyle iç içe sunuluyor. Sebebi ve gelişimi açıklanmamakla birlikte, bunun acılı, umutsuz bir aşk olduğu seziliyor:

Uykulu kumrum benim
Suskun Ağustos kuşum
....
Umutsuz deniz kızım
Sevda kuyularında

Öleyim bırak şimdi!

(Düşkızına Üç Şiir,II)

Önce de değindiğim üzere, Hüseyin Haydar sevgilisi gibi sevgisini de çoğunca doğanın öğeleriyle ve duyarlıkla örülen, içeriğe bağlı, çekici, özgün (orijinal) imgelerle dışa vuruyor:

İnce bir susun sen, geceleri ışırsın

Ben sana vurgun bir kara taşım

Kıvrılarak akarsın
Gözlerimden akar yüzün
Karışır uçan yıldız kümelerine
....

(Düşkızına Üç Şiir, I)

ACI

Doğa ve aşktan sonra, hatta onlardan da çok *Kara Şarkılar*'da ağır basan bir öğe de 'acı'dır. Şiirlerin çoğunda onun izleri, serpintileri var. Kitabın adı bile onunla yoğrulmuş. Şair de ürünlerini sunarken buna parmak basıyor:

....
Ezinçler ezgisi bu şiirler
Acılar ve yokoluş türküleri
Kanımdan süzülen seslerdir
....

(Adanış, II)

Hüseyin Haydar bu şiirin ilk bölümünde de "yağmurlar ülkesinin yaralı bir ozanı" diye tanıtıyor kendini. Bir başka şiirinde ise "kanında çıralar yandığından" sürekli acı ezgiler söyleyeceğini açıklıyor:

....
Hiçbir şey susturamaz beni
Çalacağım en acı ezgileri
....

(Kanımda Çıralar)

Öbür parçalarda da üzünçlü, ezinçli lirik bir 'hava' seçiliyor. Bazı örneklerde bu hava nerdeyse ölümü, intiharı düşünmeye kadar uzanıyor:

....
Kara şarkılı ölüş zerdalisi satıyor ozan
Issız sabahlarda
Kara şarkılı kendi ölüş zerdalisini satıyor
Yapyalnız akşamlarda

(Ozanın Kendi Kanından)

Şair niçin böylesine mutsuz, karamsar ve umarsızdır? Yoksulluktan mı, yalnızlıktan mı, hastalıktan mı, sömürüden mi, baskıdan mı, ihanetten mi, karşılık görmeyen aşktan mı, yoksa bambaşka bir sebepten mi? Bilemiyoruz. T.S. Eliot'ın deyimiyle, acının gerçeklikteki "nesnel karşılığını" bulamıyoruz. Gerçi bazı şiirlerde küçük ipuçlarıyla karşılaşıyoruz, ama bunlar bütünü, bireysel/toplumsal ilişkileri, ana kaynakları bulmaya yetmiyor. Bundan ötürü, doğanın sağladığı somutlaşma daralıyor; sözü edilen üzünçlü hava, gereğince belirginleşemiyor, inandırıcı olamıyor. Dolayısıyla, ikide bir önümüze çıkan acı da çoğun boşlukta kalıyor.

Ancak konusunu yabancı ülkelerden alan birkaç şiiri bunun dışında tutmak gerekiyor. Dizelerden taşan kişisel acı bu şiirlerde evrensel boyutlara ulaşıyor. Ayrıca, Hüseyin Haydar'ın öbür ürünlerinde yeterince belirmeyen toplumcu/insancıl yanını da ortaya çıkarıyor. Örneğin, "Yol Kapalı" başlıklı şiirde kardeş Filistin halkının büyük çilesi paylaşılıyor:

....
Dilim bir ölü gibi ağzımın içinde
Sesim kısılıyor, utanıyorum
Yalnızca bir türkü söylediğime...

"Kesin Sessizlik" şiirinde nükleer silâhların insanlığa getireceği korkunç yıkımın kaygıları yansıtılıyor, barışın zorunluluğu vurgulanıyor:

....
Nötron Çağı ve nükleer silâhlar
Bana onlardan
Söz etmeyin!
....

"Federiko Garcia Lorca" da ise büyük İspanyol şairinin faşistlerce öldürülüşünün yarattığı üzüntü başarıyla dile getiriliyor. Bu üzüntü öyle derin ki doğa bile ona dayanamıyor :

....
Kurşuna dizdiler seni
Yeşil bir tepenin altında
Boynunu büktü de
Orada bir çiçek gözyaşı döktü
Sessiz sessiz ağladı da bir yaşlı selvi
Konuşmadı çıldırdı sonunda
....

Gelgelelim, bu açık ama kısıtlı örneklerin dışındaki şiirlerde acının kaynakları ile bağlantıları gölgede kalıyor.

YAPI

Şiirlerin kuruluşu da bunu pekiştiriyor: Şiirlerde çoğunlukla 'belirli' bir konu, olay, kişi, yer, süreç görülmüyor. Ancak bunların kırıntılarına ya da beslediği izlenimlere, duygulara ilişkin belirtilere rastlanıyor.

Öte yandan, *Kara Şarkılar* yapılarıyla Batıdan çok Doğu şiirine yaklaşıyorlar. Çünkü, koşuk birimleri (ikilikler, üçlükler, dörtlükler vb.) genellikle belli bir özü açıp geliştirerek bir sonuca götürmüyor;ufak değiştirmelerle onu tekrarlamaya yöneliyor. Birbirini bütünleyip geliştiren parçalar değil, birbirine eklenen tespih taneleri, nakış motifleri gibi. Bir bireşim değil, bir yığışım yani. Bundan dolayı, bazı şiirlerden birkaç dizeyi ya da birimi çıkarınca ne bir şey eksiliyor, ne de düzen bozuluyor. "Sevda Sayıklamaları" ile "Acıdandır Afidem" ve "Düşkızına Üç Şiir" buna örnek gösterilebilir. İçinde artık/eksik bir yan bulunmamakla birlikte, "Osman Kaptan" da bir çeşit yığışım şiiri sayılabilir. Bir gazeli andırıyor. Fakat öbür ürünlerin çoğu yapıca Divan'dan çok Halk şiir geleneğine yakın düşüyorlar. Gerçi örneklerde Halk edebiyatının koşuk türleri, kalıpları, ölçüleri yok, ama onlardan esintiler var. Özellikle ses, dil ve hava Halk şiirini çağrıştırıyor. Dizelerde Doğu Karadeniz halk türkülerinin ezgilerini duymamak olanaksız. Öyleyken, Hüseyin Haydar'ın Halk şiir geleneğini aynıyla izlediğini söylemek güç. Çünkü o, söz konusu gelenekten ilerici bir görüş ve çağdaş bir tutumla özgürce yararlanmaya çalışıyor, onu tekrarlamayı düşünmüyor. Nitekim Halk koşuğunun temel bi-

(devamı s. 79'da)

kitaplar... kitaplar... kitaplar... kitaplar...

Prof. Dr. MİNA URGAN
Shakespeare ve Hamlet

SHAKESPEARE ve HAMLET

Prof. Dr. Mina Urgan'ın 560 sayfalık bu kapsamlı *Shakespeare ve Hamlet* incelemesi Altın Kitaplar Yayınevi'nce yayınlandı. Urgan, Shakespeare çeviri ve incelemeleriyle öteden beri konu üstündeki uzmanlığını göstermişti. Kitapta Shakespeare'in yaşam öyküsü, şiir ve soneleri, Elizabeht çağı tiyatro ve sahnesi, Shekespeare'in ilk komedyaları, olgunluk dönemi komedyaları tarihi oyunları, tragedyalar ve *Hamlet* sırasıyla inceleniyor. Kitabın 200 sayfaya yakın bölümünü *Hamlet* incelemesi oluşturuyor. Urgan, sunuş yazısına H.B. Charlton'un sözleriyle başlarken bir anlamda, kitabı hazırlamasının gerekçesini de belirtiyor: "Shakespeare konusunda düşündüklerini söylemek her edebiyat öğretmeninin görevidir. Bundan kaçmak görev ahlâkına aykırıdır. Ama bu görevi yerine getiren de, kendi değersizliğini açığa vurmuş olur."

BEN BİR FİZİKÇİYİM

Aleksandr Kitaygorodski'nin *Fizika, Maya Professiya* adlı kitabı, Osman Gürel'in çevirisiyle Bilim ve Sanat yayınları tarafından okurlara sunuldu.

Fizik ve matematik alanlarında ünlü bir bilgin olan Kitaygorodski, *Ben Bir Fizikçiyim* kitabımda 'fizik ilk çağlardan günümüze nasıl gelmiştir', 'bilimde sanatın karşılıklı etkileşimi nasıldır', 'sağduyuya neden güvenmemek gerekir', 'telepati olanaklı mıdır?', 'insanla makina arasında bir fark var mıdır?' gibi konuları kendine özgü coşkulu anlatımıyla irdelerken, fiziğin ve tüm doğa bilimlerinin insan yaşamındaki önemini ve etkin katkılarını vurguluyor.

TREN GİDİYOR

Yılmaz Onay'ın gençlik yılı için yazdığı *Tren Gidiyor* oyunu Hacan Yayınları tiyatro dizisinin ilk kitabı. Kitaba yayınevi yönetmeninin yazdığı önsözde, tiyatro yayıncılığını geliştirme ödevinin yayınevlerinde yerine getirilmesi gereğinin altını çiziyor. Yılmaz Onay'ın notunda, oyunun yazılma gerekçesi ve amacı belirtiliyor.

ESTETİK YAZILARI

Aziz Çalışlar'ın estetik sorunları üzerine çevirilerden, belli bir bütünlük gözetilerek yaptığı derlemesi Varlık Yayınları arasında yer aldı. Çalışlar, kitaba yazdığı giriş yazısında,estetiğin bilimsel ve kuramsal gelişmesinin yeni bilim dallarına doğru genişleyerek sürdüğünü, dilbilim ve yapısalcılıkla edebiyat ve sanat bilimleri arasındaki ilişkinin önem kazandığını belirtiyor. Ülkemizde de güncelleşen bu tartışmalara bilimsel kaynak oluşturma amacındaki kitapta, dört uzun inceleme var.

İNCE MEMED 3

Yaşar Kemal, ülkemizde ve dünyada yaygın ilgi gören İnce Memed romanının üçüncü cildini Toros Yayınları'nda okurlara sundu. İnce Memed'in 691 sayfalık bu üçüncü cildinin de yankılar yaratması bekleniyor. "Ateşi yandıran kavdır / demiri dövdüren tavdır" dizeleriyle başlayan kitap, İnce Memed'in sürgelen serüvenlerini dile getirerek, "imi timi bellisiz oldu" sözleriyle bitiyor. Okunması ve tartışılması gereken bir yapıt.

• Milliyet yayınları 1985'e Demirtaş Ceyhun'un *Babıali'nin Şu Son Kırk Yılı* kitabıyla girdi. Demirtaş Ceyhun kitabında Babıali'nin yayıncılık merkezi olmaya başladığı zamanlardan günümüze dek nasıl kabuk değiştirdiğini ve bu dönüşüm noktalarını irdeliyor.

• De Yayınevi Pablo Neruda'nın *"Şiir Boşuna Yazılmış Olmayacak"* kitabını yayınladı. Dilimize ilk kez çevrilen kitapta (çev. Nesrin Arman) Neruda'nın döneminin ünlü sanatçıları hakkındaki değerlendirmeleri ve konuşma metinleri yer alıyor. Shakespeare, Eluard, Mayakovsky, Aragon, Lorca, Alberti gibi şairler üzerine, Carlo Levi, Venturelli, Picasso gibi ressamlar ve diğer sanatçılar üzerine anı ve değerlendirme yazılarının bir araya getirildiği kitabın son bölümü yazarın yaşamından çeşitli resimlere ayrılmış.

Âşık Veysel Üstüne Bütünlüklü Bir Kitap

Süleyman Yağız

Ünlü halk ozanı Âşık Veysel 21 Mart 1973'te ölünce, halk şiiri geleneğinin sona erip ermediği de gündeme gelmişti... İki grupta toplanan görüşlerden biri, Veysel'in ölümüyle birlikte bu işin de bittiği, öteki ise geleneğin sürdüğü doğrultusundaydı...

Veysel'in ölümünden bu satırların yazıldığı zamana dek geçen (yaklaşık 12 yıllık) süre içinde bu görüşlerin savunucularında ne gibi değişiklikler olduğunu bilemiyorum. Ama şu kadarını söyleyeyim ki, hiç de azımsanamayacak olan bu 12 yıllık süre, Veysel'in ölümüyle halk şiiri geleğinin sona ermediğini savunanları haklı çıkarmıştır.

Bunun en somut ka ıtı ise, Veysel sağken de var olan ve halen de yaşayan birçok halk ozanının bu geleneği sürdürüyor olmasıdır. Kimler mi bunlar? Örneğin Mahzunî, örneğin İhsanî, örneğin Temelî, örneğin Çırakman, Kaçıran, Nesimi Çimen, Kul Hasan, Muhlis Akarsu, Meçhulî, Vicdanî, Hüdâî, Aşık Yener, Kul Ahmet... ve daha nice cicesi... Üstelik bunlar, geleneği çağdaşlaştırarak sürdürmektedirler.

Bu bir kısmını sıraladığımız halk ozanlarından bir tanesi var ki, bugün türküleri, hem kendi dilinden, hem de türleri farklı olan yorumcuların sesinden gün boyu çalınıp söylenmektedir. Bu türkülerden en yenisinin adı *Domdom Kurşunu*, yaratıcısı ise ünlü halk ozanı Berçenekli *Âşık Mahzunî Şerif*'tir.

Bugün bu türküyü, yaratıcısı olan Mahzuni'nin yanı sıra İbrahim Tatlıses ve Sezen Aksu da dahil ünlü-ünsüz yaklaşık 40 sanatçı dilinden düşürmemektedir.

Dahası bu türkü, Ali Rıza Binboğa'nın söylediğine göre, meyhanede efkâr dağıtan bir yurttaşa, *"Benim, Domdom Kurşunu saatim geldi"* dedirtecek ve onu bu türküyü dinlemek için evine götürtecek denli yaygınlaşmıştır.

Bir tek bu bile, Veysel'den sonra halk şiiri geleneğinin sona ermediğini en somut biçimde kanıtlayan çarpıcı bir örnektir. Halk şiiri geleğinin sona erdiğini savunan hangi şair, hangi yazar, halkın bu denli ilgisini çekmiştir?

Nasıl Değerlendiriyorlar?

Gazeteci-yazar Battal Pehlivan, Deniz Kitaplar Yayınevi'nce yayınlanan Âşık Veysel'in yaşamı, sanatı ve şiirleri üzerine bir incelemeyi içeren kitabında, bu konuyu,her görüşün sahibine yer vererek işlemektedir. Pehlivan, Veysel'den sonra yoklukları ileri sürülen halk ozanlarının Veysel'i nasıl değerlendirdiklerini dile getiren şiirlerine de yer vermektedir.

Denebilir ki, Âşık Veysel, ilk kez, Battal Pehlivan'ın kitabında bütün yönleriyle ele alınmıştır. Pehlivan, Veysel'in şiirlerine ağırlık vermenin kolaycılığı yerine Veysel'i irdelemeyi yeğlemiş; doğrusu, çok da iyi bir iş yapmıştır. Bu, Pehlivan'ın kitabının, kendi konusunda benzersiz bir yapıt olmasını sağlamıştır.

Piyasa Kitabı Değildir

Battal Pehlivan'ın kitabı, Veysel'in şöhretinden yararlanılarak hazırlanan piyasa kitaplarından değildir... Âşık Veysel, ilk kez bu kitapta, hakkındaki taban tabana çelişik görüşlere yer verilerek ve onların bir sentezi yapılarak anlatılmıştır... Ve kitabın arka kapağında da belirtildiği gibi, usta bir halk ozanı olan Âşık Veysel, Pehlivan'ın kitabında, edebiyat tarihimizdeki gerçek yerine oturtulmuştur.

"Şiirimiz fazla 'evrensel' olduğu..."

(baştarafı s. 59'da)

rektiriyor. Lirik sözcüğü edebiyatımızda, çok genel anlamda, 'akıcı, ezgili' anlamlarında kullanılıyor. Doğuşuyla lirik şiir, insanlığın ilkel dönemlerinde, göçebe dönemlerinde ortaya çıkan şiirdir. Aileler ve soplar var, ama halklar ve devletler yoktur. Babalar vardır, krallar yoktur. Töreler vardır, yasalar yoktur. Kırlarda yaşayan insan, doğanın görkemleri karşısında kendinden geçer. Bol bol düş kurmaya da zamanı vardır. Üç telli liri üç ses verir: Tanrı, Ruh, Yaratılış. Bir başka deyimle Tanrı aşkını, insan aşkını ve doğa aşkını dile getirir, ilahiler söyler. Örneğin edebiyatımızda, Yunus Emre'nin ve Karacaoğlan'ın şiirleri, bu eskil anlamıyla lirik şiirlerdir. Fransa'da Malherbe'in şiirleri lirik şiirlerdir. Devletlerin ve halkların, kralların ve yasaların ortaya çıkışıyla lirik şiirin yerini de olayları anlatan epique şiir, destan şiiri alır. Güncel anlamda ise lirik şiir, öğretmeyen, anlatmayan, bireyin yalnızca duygularını, heyecanlarını ve coşkularını dile getiren şiirdir. Bu konuyu, -lirizmin günümüzdeki boyutlarını da kapsayacak biçimde ilerde bir araştırmayla, daha ayrıntılı bir biçimde *Düşün*'de yazmak isterim.

■ **Türk şiirinin evrensel plandaki yeri konusunda zaman zaman belirlemeler yapılıyor. Sizin de, bu konuda ilginç görüşleriniz olduğunu biliyorum. Dünya şiirini de yakından tanıyan biri olarak, bu konudaki düşüncelerinizi öğrenebilir miyim?**

□ Şiirimiz fazla 'evrensel' olduğu için evrensel planda da bir yer tutamamış. Ad vermek istemiyorum, bugün yaşını başını almış, çizgisi ve yapıtı belirlenmiş öyle şairlerimiz var ki, bunları yabancı dile çevirsek, bir iki yer ve insan isminin dışında, karşımıza yabancı şiir çıkar. Şiirimizin evrensel planda yer tutabilmesi için, yabancı şiirin, örneğin bir Batı şiirinin de şiirimizden alacağı bir şeyler olmalı. Biz Batılıyız diye yırtınsak da, Batı bizi Doğulu kabul ediyor.

Şiirimiz, her şeye rağmen, gerçek yapımızın, ülkemizin sesini yansıtmalı. Bu konuda, dilin de çok önemi var. Yabancılar dilimizi öğrenmediğine göre, kendi şiirimizi, ozanlarımızın yapıtlarını evrensel bir dile aktarmak gerekiyor. Şairlerimiz uluslararası edebiyat toplantılarına katılmalı, ve bu toplantılarda, kendi şiirlerini olduğu kadar, Türk şiirini de tanıtmalı. Gösterilecek en önemli bir çaba da şu: çağdaş Türkçemizi olmasa da, dilimize yakın bir dili konuşan ülkelerle ve Türkçenin kısmen konuşulduğu ülkelerle kültür dayanışması ve kültür anlaşmaları yapmak, şiirimizin o ülkelerden başlayarak evrensel boyutta yaygınlaşmasına katkı getirebilir.

Kapitalizmin Devleri

(baştarafı s. 46'da)

çi metodlarla emmek de mümkün olamamaktadır. Satılmayan mallar eskiden olduğu gibi deflasyon koşullarında değil, enflasyon koşullarında küçük dağlar oluşturmaktadır. Durgunluk içinde enflasyon, yani Stagflasyon, kapitalist ekonominin doktorlarının verdiği reçetelerle kolay geçirilemeyen bir hastalık haline gelmiştir.

Günümüzde ABD kapitalizminin, kapitalizmin diğer devleriyle kıyaslandığında bariz bir üstünlüğü olduğu besbellidir. Ancak AET ve Japonya'nın onu zorladığı, savaşı kaybetmeye hiç niyetli olmadığı sıraladığımız rakamlardan da kolayca görülmektedir.

Şimdilik altı çizilmesi gereken nokta, kapitalizmin devleri arasındaki teknolojik yarışın insanlığın çok küçük bir bölümüne hizmet ettiği, milyarlarca insanın ise teknolojik gelişmeye "yabancı" kaldığıdır.

Tevfik Fikret'in

(baştarafı s. 75'de)

verilen birinci kitapta yer almıştır. Kitaba, bazı yazarların *Rübâb-ı Şikeste* ile ilgili yazılarından alıntılar da eklenmiştir.

Genç kuşakların Tevfik Fikret şiirini anlamakta ve şiirinin gizine varmakta, bu basımın yararlı olacağı inancındayız. Dizinin ilk kitabı olan *Geçmişten Gelen* ile *Rübâb-ı Şikeste*'den sonra yayımlanan kitaplardan oluşacak *Halûk'un Defteri* adlı üçüncü kitabın okunup incelenmesiyle, Fikret şiiri tümüyle okurlara sunulmuş olacaktır.(1)

(1) Tevfik Fikret (Derleyip yayıma hazırlayan Asım Bezirci), *Rübâb-ı Şikeste* (Kırık Saz), Can Yayını, İstanbul 1984, 454 sayfa, ederi 850 lira.

Hüseyin Haydar'ın

(baştarafı s. 77'de)

rimi olan dörtlüklere az yer veriyor. Daha çok yedi, sekiz heceli kısa dizeleriyle ikiliklere, üçlüklere başvuruyor. Öte yandan,yanık halk havalarının sesini değerlendirme eğilimine karşın, onu 'olduğu gibi' yansıtmaktan da kaçınıyor. Elden geldiğince ona yeni sesler katmaya, çok sesli, senfonik bir düzen oluşturmaya uğraşıyor. Bunun için şiirsel öze yatkın, yumuşak, tatlı, çağrışımlı sesler, sözcükler bulmaya özen gösteriyor. Göze batan uyaklar yerine yarım uyakları yeğ tutuyor. Hatta, uyakları rastlantıya bırakıp iç ses uyumlarına önem veriyor. Bir örnek:

Dokuz deniz geçtim geldim
Açacak mısın kapını

Kuş ötmeden çıkar giderim
Yaramı saracak mısın
....

(*Gece Konuğu*)

Bu parçada sıkça geçen dkzngmtsr/ouaıei sesleriyle belirli bir uyum sağlanmış, yumuşak sessizlere -sertlere daha çok yer verilmiştir.

Seslerin uyuşumu anlatımın oluşumuyla bağdaşıyor: Sesler gibi sözcüklerin kullanımında da şiirsel öze yaraşırlık öne alınıyor. İçeriğin açık, yalın ve yoğun biçimde-akıcı bir deyişle- ortaya konması amaçlanıyor. Bunun için sesler kadar sözcük ve dize tekrarlarından da yararlanılıyor. Ayrıca, içeriğe uygun ses ve sözcükler seçilirken şiirin bütünü de göz önünde tutuluyor.

HüseyinHaydar şiirindeki özlü, uyumlu, duru deyişi halk diliyle besliyor. Fakat, bunu yaparken. "yöreselliğin hamlığında, denenmişliğinde,duyulmamışlığında insanı kolaya iten ve şiiri sığlaştıran bir tuzak bulunduğunu" unutmuyor. Yerel ağızların 'anlaşılmayı zorlaştıracak' söyleyişleri ile sözcüklerine de tutsak olmuyor. Gerektiğinde yeni sözcüklere de kucak açan temiz ve anlaşılır Türkçeden yana çıkıyor.

SONUÇ

Kara Şarkılar bazı yanlarıyla *Acı Türkücü*'yü sürdürüyor. ama bazı yanlarıyla da aşıyor: İlk eserde bulunan acemiliklerin çoğundan kurtuluyor; dil ve deyişçe daha bir arınıp güzelleşiyor; duyarlıkça daha bir yoğunlaşıyor; sınırlı da olsa, evrensel konulara açılıyor. Üçüncü eserde bu açılışın genişleyeceğini ve eleştirdiğim noktaların silineceğini ya da azalacağını umuyorum. Hüseyin Haydar'ın yeteneğine, araştırıcı çabasına duyduğum inanç, umudumu güçlendiriyor.

SATRANÇ

Serdar Çelik

Moskova'da 10 Eylül'den bu yana 4 aydan fazla zaman geçmesine rağmen, dünya bireysel satranç birinciliği hâlâ sürüyor. 41 oyun sonunda Karpov 5-1 (5 yengi, 1 yenilgi) üstünlüğünü koruyor. Yenişmezlikler sayılmaksızın 6 puan (6 yengi) alan maçı ve ünvanı kazanacak.

Maç, bu arada 3 dünya rekoru kırdı. En uzun süren maç (4 aydan fazla ve hâlâ sürüyor; daha önceki rekor, 93 günle Karpov-Korçnoy, 1978, Bagio-Sty maçına ait); üstüste en fazla yenişmezliğin alındığı maç (10. ve 26. oyunlar arası 17; daha önceki rekor, 8 yenişmezlikle Capablanca-Alyehin 1927, Buenos-Aires maçına ait).

Maça göz attığımızda, Kasparov'un deneyimsizliğinin ilk oyunlarda kendini gösterdiğini görüyoruz. 9 oyun sonunda gereksiz yere 4-0 yenik duruma düştü. Gereksiz diyoruz; çünkü 7. koyunu zaman sıkışmasında (zeitnot) yaptığı büyük hatayla kaybetti; 6. oyunda da rakibinin zeitnot'ta olmasından etkilenerek, kritik durumda çabuk oynamasıyla önce kazancı, sonra da yenişmezliği kaçırdı. Diğer iki oyun ise (3. ve 9.), dünya birincisinin yüksek tekniğini simgeliyordu. Daha sonra toparlanan Kasparov, fazla riske girmeden 17 oyun yenişmezliği sürdürdü ama 27. oyunda yine kaybetti. 32. oyunu alarak morali düzelen Kasparov, daha sonraki oyunlarda iyi durumlara ulaşmasına rağmen dünya birincisinin güçlü savunmasını aşamadı.

Kasparov'un kazandığı 32. oyunu yorumsuz veriyoruz:

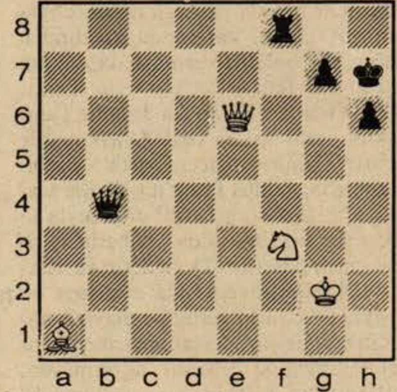
32. oyun
Kasparov - Karpov
Vezir - Hint

1. d4 Af6 2. c4 e6 3. Af3 b6 4. Ac3 Fb7 5. a3 d5 6. cXd5 Axd5 7. Vc2 Ad7 8. Axd5 exd5 9. Fg5 f6 10.Ff4 c5 11. g3 g6 12. h4 Ve7 13. Fg2 Fg7 14. h5 f5 15. Vd2 Ff6 16. Kc1 Kc8 17. Kc3 Kc6 18. Ke3 Ke6 19. Kxe6 Vxe6 20. Ag5 Ve7 21.dxc5 Axc5 22. hxg6 d4 23. g7 Fxg7 24.Fxb7 Vxb7 25. f3 Vd5 26. Kxh7 Kxh7 27. Axh7 Vb3 28. Fd6 Ae6 29. Ag5 Fh6 30. Ff4 Fxg5 31. Fxg5 Axg5 32. Vxg5 Vxb2 33. Vxf5 Vc1 + 34. Şf2 Ve3 + 35. Şf1 Vc1 + 36. Şg2 Vxa3 37. Vh5 + Şd7 38. Vg4 + Şc6 39. Vxd4 b5 40. g4 b4 41. g5 1-0

Etüd Nr: 9

N.Rossolimo

1931

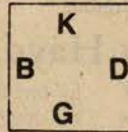

Beyaz oynar,
kazanır.

BRİÇ

Pr. Nr: 12

Pik ♠ R D 6 5
Kör ♡ R 7
Karo ◇ A V 6
Trefl ♣ R 7 5 2

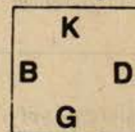

Pik ♠ A 10 8 7
Kör ♡ A D 4 2
Karo ◇ R D 10
Trefl ♣ A 4

Kuzey 7 pik oynamaktadır. Doğu kör valeyi çıkıyor; dekleran kör rua ile kazanıyor ve koz ruayı oynuyor. Batı trefl kaçıyor. Kuzey nasıl devam etmelidir?

Pr. Nr: 13

Pik ♠ R 10
Kör ♡ A D 8 3 2
Karo ◇ R 5
Trefl ♣ 5 4 3 2

Pik ♠ 7 6 3
Kör ♡ 4
Karo ◇ A D 10 8 7 6
Trefl ♣ A R D

Doğu, Kuzeyin 3 sanzatusuna pik dam çıkıyor. Batı 2'liyi veriyor ve Kuzey ruayla alıyor. Nasıl devam etmelidir?

Geçen sayıdan çözüm

Pr. Nr: 11'in Çözümü:

a) İlk el karo as ile yerden alınmalıdır.
b) Hemen kör empası atmalıdır.
Kuzey 9. eli körden, korkmadan sağlıyabilir. Çünkü eli alan Doğunun karo ve pik dönüşü Kuzeye fazladan bir el kazandırır.

GÜNÜMÜZDE

KİTAPLAR

AYLIK KÜLTÜR DERGİSİ

14

ŞUBAT 1985

250 LİRA (KDV. Dahil)

RIFAT ILGAZ
SÜREYYA BERFE
TOMRİS UYAR
FİLİZ ALİ
VEDAT GÜNYOL
TARIK DURSUN K.
RIFAT MADENCİ

IŞIL ÖZGENTÜRK
AHMET CEMAL
HULKİ AKTUNÇ
SÜLEYMAN BULUT
METİN CELÂL
AHMET ADA
ESEN ÇAMURDAN

NEDİM GÜRSEL
İBRAHİM YILDIRIM
ARDA DENKEL
MUZAFFER BUYRUKÇU
MUZAFFER UYGUNER
VECİHİ TİMUROĞLU
TAHİR ÖZÇELİK